

ISSN 2307—4558 (print)
ISSN 2414—9489 (online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

М О В А

**НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЧАСОПИС
З МОВОЗНАВСТВА**

Часопис засновано в 1993 році

№ 34

2020

Одеса
«АСТРОПРИНТ»
2020

У часописі представлено дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, англійської, китайської, німецької, болгарської, грецької, румунської, в'єтнамської та ін. Адресовано широкому колу філологів: науковцям, методистам, викладачам, студентам.

В журналі представлені дослідження актуальних теоретичних і прикладних проблем лінгвістики на матеріалі різних мов: української, російської, англійської, китайської, німецької, болгарської, грецької, румунської, в'єтнамської та др. Адресовано широкому колу філологів: ученим, методистам, учителям, студентам.

The journal presents the researches of actual problems of theoretical and applied linguistics at the material different languages: Ukrainian, Russian, English, Chinese, German, Bulgarian, Greek, Romanian, Vietnamese and others. It addressed to a wide circle of scholars, teachers, trainers and students.

Головний редактор
Главный редактор
Editor-in-chief

Євгеній Миколайович СТЕПАНОВ
Евгений Николаевич Степанов
Ievgenii N. Stepanov

Заступники головного редактора

Тетяна Юрївна КОВАЛЕВСЬКА,
Олена Андріївна ВОЙЦЕВА
Татьяна Юрьевна Ковалевская,
Елена Андреевна Войцева
Tetiana Yu. Kovalevska,
Olena A. Voytseva

Заместители главного редактора

Vice-editors

Відповідальний секретар
Ответственный секретарь
Secretary

Ольга Вадимівна МАЛЬЦЕВА
Ольга Вадимовна Мальцева
Olga V. Maltseva

Редакційна колегія:

к. філол. н. А. М. Варинська (Україна), д. філол. н. Н. Вульф (Німеччина), д. філол. н. В. Л. Іващенко (Україна), д. філол. н. А. К. Ішанова (Казахстан), д. філол. н. А. К. Каїржанов (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кондратенко (Україна), д. пед. н. М. Р. Кондубаєва (Казахстан), д. філол. н. Н. В. Кутуза (Україна), д. філол. н. Н. Б. Мечковська (Білорусь), д. філол. н. Л. Ю. Мірзоева (Казахстан), д. філол. н. І. Б. Морозова (Україна), д. філософії (PhD) А. Т. Онгарбаєва (Казахстан), к. філол. н. А. І. Пенчева (Болгарія), д. пед. н. К. Ю. Протасова (Фінляндія), д. філол. н. Ш. І. Рамазанова (Туреччина), д. філол. н. Г. Хентшель (Німеччина), д. філол. н. Я. П. Целлер (Німеччина), д. філол. н. А. Чапіга (Польща), д. філол. н. Чжу Цзяньган (Китай), д. філол. н. О. В. Яковлева (Україна), д. філол. н. Г. С. Яроцька (Україна)

Редакционная колегия:

А. М. Варинская (Украина), Н. Вульф (Германия), В. Л. Иващенко (Украина), А. К. Ишанова (Казахстан), А. К. Каиржанов (Казахстан), Н. В. Кондратенко (Украина), М. Р. Кондубаева (Казахстан), Н. В. Кутуза (Украина), Н. Б. Мечковская (Беларусь), Л. Ю. Мирзоева (Казахстан), И. Б. Морозова (Украина), А. Т. Онгарбаева (Казахстан), А. И. Пенчева (Болгария), Е. Ю. Протасова (Финляндия), Ш. И. Рамазанова (Турция), Г. Хентшель (Германия), Я. П. Целлер (Германия), А. Чапига (Польша), Чжу Цзяньган (Китай), О. В. Яковлева (Украина), Г. С. Яроцкая (Украина)

The editorial board:

Alla Varynska (Ukraine), Nadja Wulff (Germany), Victoria Ivashchenko (Ukraine), Asima Ishanova (Kazakhstan), Abai Kairzhanov (Kazakhstan), Nataliia Kondratenko (Ukraine), Mariyam Kondubaeva (Kazakhstan), Nataliia Kutuzova (Ukraine), Nina Mechkovskaya (Belarus), Leyla Mirzoyeva (Kazakhstan), Iryna Morozova (Ukraine), Aliya Ongarbayeva (Kazakhstan), Antoniya Pencheva (Bulgaria), Ekaterina Protassova (Finland), Shelale Ramazanova (Turkey), Gerd Hentschel (Germany), Jan Partick Zeller (Germany), Artur Czapiga (Poland), Zhu Jiangang (China), Olga Yakovleva (Ukraine), Halina Yarotskaya (Ukraine)

Рецензенти:

Е. М. Архангельська, д-р філології, проф. Балтійської міжнар. академії (Латвія); **Г. К. Аюпова**, к. ф. н., доц. ЄНУ ім. Л. М. Гумільова (Казахстан); **С. В. Дмитрів**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **В. Г. Долгов**, д-р філології, доц. Бельського держ. ун-ту ім. А. Руссо (Молдова); **В. В. Дубичинський**, д. ф. н., ад'юнкт Варшавського ун-ту (Польща); **Л. П. Іванова**, д. ф. н., проф. НПУ ім. М. П. Драгоманова; **Д. А. Ігнатенко**, к. ф. н., продекан БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **Д. Йорданова-Петрова**, д-р філології, доц. Південно-Західного ун-ту «Неофіт Рильський» (Болгарія); **С. М. Кіршо**, к. ф. н., зав. кафедри Одеського нац. економічного ун-ту (Україна); **В. О. Колесник**, д. ф. н., проф. НУ ОЮА (Україна); **Т. В. Левакіна**, к. ф. н., доц. Херсонського держ. ун-ту (Україна); **Н. Г. Лозова**, к. філол. н., викл. Прилуцького гуманітарно-педагогічного коледжу ім. І. Я. Франка (Україна); **Н. Г. Музиченко**, к. ф. н., доц. Гродненського держ. ун-ту ім. Я. Купали (Білорусь); **С. В. Мунтян**, к. пед. н., доц. Херсонського держ. ун-ту (Україна); **Л. П. Науменко**, д. ф. н., проф. КНУ ім. Т. Шевченка (Україна); **О. М. Новак**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **О. О. Пожарицька**, к. ф. н., доц. ОНУ ім. І. І. Мечникова (Україна); **Т. Д. Полиця**, к. філол. н., доц. Вінницького нац. медичного ун-ту; **Т. В. Полковенко**, к. філол. н., доц. Київського ун-ту ім. Б. Грінченка; **Г. Б. Прісовська**, к. ф. н., зав. кафедри Одеського нац. політехнічного ун-ту (Україна); **О. В. Радчук**, к. ф. н., доц. ХНПУ ім. Г. С. Сковороди (Україна); **Н. О. Ревніченко**, к. пед. н., доц. Херсонського держ. ун-ту (Україна); **Н. А. Сиздикбаєв**, к. ф. н., доц. Казахського ун-ту міжнар. відносин і світових мов ім. Абилай-хана (Казахстан); **О. В. Сирота**, к. ф. н., доц. БДУ ім. А. Руссо (Молдова); **Т. М. Сукаленко**, к. філол. н., доц. Нац. ун-ту державної фіскальної служби (Україна); **С. І. Терехова**, д. ф. н., проф. Київського нац. лінгвістичного ун-ту (Україна); **Н. П. Тропіна**, д. ф. н., проф. Херсонського держ. ун-ту (Україна); **Чень Шаосюн**, к. ф. н., доц. Хучжоуського ун-ту (КНР); **Л. І. Черкун**, к. ф. н., доц. Херсонського держ. ун-ту (Україна); **Ю. О. Шепель**, д. ф. н., проф. Дніпровського нац. ун-ту ім. О. Гончара (Україна)

З М І С Т**ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ІСТОРІЇ МОВИ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ**

<i>Ареф'єва Н. Г.</i> МАТЕРІАЛИ К «ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОМУ СЛОВАРЮ РУССКИХ ГО- БОРОВ ОДЕСЩИНЫ»	5
<i>Громко Т. В.</i> МОНОГОВІРКОВИЙ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ КОМПЛЕКС ЯК СУЧАСНА ЛІНГВІСТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ	11
<i>Мальцева О. В., Косенко Е. С.</i> АЗБУКА «ДРЕВЛЕСЛОВЕНСКАЯ БУКВИЦА» КАК РЕ- ПРЕЗЕНТАНТ ФОЛК-ЛИНГВИСТИКИ	17
<i>Мальцева О. В., Ханг Ван Тхи Ле.</i> ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РУССКИХ ДИАЛЕК- ТИЗМОВ НА ВЬЕТНАМСКИЙ ЯЗЫК (НА МАТЕРИАЛЕ ЛЕКСИКИ РУССКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК)	22

ПИТАННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ ТА ДИСКУРСОЛОГІЇ

<i>Block-Nargan N. A.</i> „EIN VERSTÖRTE ANTLITZ“ AUS F. DOSTOJEWSKIJS „TAGE- BUCH EINES SCHRIFTSTELLERS“: FJODOR DOSTOJEWSKIJ ALS LITERATUR- KRITIKER	28
<i>Гажєва И. Д.</i> СТРУКТУРА СИМВОЛА И МЕХАНИЗМЫ СИМВОЛИЗАЦИИ В ХУДО- ЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ	32
<i>Івасюк Г. О.</i> КОНЦЕПТИ «EUROPA» І «TOLERANZ» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ЛІНГ- ВОКУЛЬТУРІ	43
<i>Карпенко М. Ю.</i> ГІПНОСТИЛІСТИЧНІ ШАБЛОНИ НАВІЮВАННЯ В ГІПНОТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	49
<i>Мальцева О. В., Гуцула Ю. А.</i> ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИ- КА ОДЕССКИХ ЭРГОНИМОВ	54
<i>Ranchenko O. I., Syrovatka K. S.</i> SEMANTIC PECULIARITIES OF ENGLISH CLOTHES INSCRIPTIONS	59
<i>Проскурин И. А.</i> «ЭСХАТОЛОГИЯ ЛИЧНОСТИ» В ПРОИЗВЕДЕНИИ И. А. БУНИНА «СНЫ ЧАНГА»	63
<i>Степанов Е. Н., Ма Синьюэ.</i> РУССКАЯ И КИТАЙСКАЯ «ГАРДЕРОВНАЯ» ФРАЗЕОЛО- ГИЯ: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ И СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТЫ ...	67
<i>Яковлева О. В.</i> СИМВОЛІКА ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ Г. СКОВОРОДИ	75

ПИТАННЯ ЛЕКСИКОЛОГІЇ, ГРАМАТИКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

<i>Кънева В. Г.</i> ГРАМАТИЧНИЯТ СТРОЕЖ НА ЕЗИЦИТЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА „БЕЛИ ПЕТНА“ ПРИ ПРЕВОД (върху материал от бъл- гарски, руски и гръцки език)	80
<i>Мойсєєнко Н. Г.</i> КАТЕГОРІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАЙМЕННИКА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ПРОТОТИПІВ	87
<i>Ніколаєску Е. В.</i> АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ	92
<i>Черновалюк И. В.</i> ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ	99

CONTENTS

ISSUES OF SOCIOLINGUISTICS, LANGUAGE HISTORY AND DIALECTOLOGY

<i>Arefieva N. G.</i> MATERIALS FOR THE «RUSSIAN DIALECTS PHRASEOLOGICAL DICTIONARY OF ODESSA REGION»	5
<i>Hromko T. V.</i> MONODIALECT LEXICOGRAPHIC COMPLEX AS A MODERN LINGUISTIC TECHNOLOGY	11
<i>Maltseva O. V., Kosenko E. S.</i> THE ALPHABET „DREVLESLOVENS KAYA BUKVITSA“AS A REPRESENTANT OF FOLK LINGUISTICS	17
<i>Maltseva O. V., Hang Van Thi Le.</i> FEATURES OF THE TRANSLATION OF RUSSIAN DIALECTISMS INTO VIETNAMESE (BASED ON THE VOCABULARY OF RUSSIAN FOLK FAIRY TALES)	22

ISSUES OF CONCEPTS AND DISCOURSES

<i>Block-Nargan N. A.</i> “THE HUMBLE APPEARANCE” FROM F. DOSTOYEVSKY’S “JOURNAL OF AN AUTHOR”: FYODOR DOSTOYEVSKY AS A LITERATURE CRITIC ..	28
<i>Gazheva I. D.</i> THE STRUCTURE OF A SYMBOL AND SYMBOLIZATION MECHANISMS IN FICTION	32
<i>Ivasyuk H. O.</i> «EUROPA» AND «TOLERANZ» CONCEPTS IN MODERN GERMAN LINGUOCULTURE	43
<i>Karpenko M. Yu.</i> HYPNOSTYLISTIC PATTERNS OF SUGGESTION IN HYPNOTIC DISCOURSE	49
<i>Maltseva O. V., Gushchina Yu. A.</i> LINGUOCULTUROLOGICAL CHARACTERISTICS OF ODESSA ERGONYMS	54
<i>Panchenko O. I., Syrvatka K. S.</i> SEMANTIC PECULIARITIES OF ENGLISH CLOTHES INSCRIPTIONS	59
<i>Proskurin I. A.</i> “PERSONAL ESCHATOLOGY” IN BUNIN’S “CHUNG’S DREAMS”	63
<i>Stepanov Ie. N., Ma Xinyue.</i> RUSSIAN AND CHINESE „GARMENT” PHRASEOLOGY: LINGUOCULTUROLOGICAL AND COMPARATIVE ASPECTS	67
<i>Iakovleva O. V.</i> SYMBOLS OF POETIC WORKS OF H. SKOVORODA	75

ISSUES OF LEXICOLOGY, GRAMMATICS AND METHODOLOGY OF LANGUAGE TEACHING

<i>Kaneva V. G.</i> THE GRAMMATICAL STRUCTURE OF LANGUAGES AS A BASIS FOR THE EXISTENCE OF LEXICAL GAPS IN TRANSLATION (based on Bulgarian, Russian and Greek language material)	80
<i>Moiseienko N. G.</i> CATEGORIAL CHARACTERISTICS OF PRONOUNS IN MODERN ENGLISH FROM THE POINT OF VIEW OF PROTOTYPE THEORY	87
<i>Nikolaiesku E. V.</i> CURRENT ISSUES OF THE ENANTIOSEMY MODERN THEORY TERM FORMATION	92
<i>Chernoaljuk I. V.</i> MAIN WAYS OF SYSTEM DEVELOPMENT OF THE LANGUAGE TRAINING FOR FOREIGN STUDENTS	99

ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИКИ, ІСТОРІЇ МОВИ ТА ДІАЛЕКТОЛОГІЇ

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219515>
УДК811.161.1'373.7'282.2(477.74)

АРЕФЬЕВА Наталья Георгиевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры языковой и общегуманитарной подготовки иностранцев
ОНУ имени И. И. Мечникова; пер. Маяковского, 7, г. Одесса, 65082, Украина; тел.: (+38)095 8663287;
e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-4974-9157

МАТЕРИАЛЫ К «ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОМУ СЛОВАРЮ РУССКИХ ГОВОРОВ ОДЕСЩИНЫ»

Аннотация. *Цель* настоящей статьи — представить материалы к «Фразеологическому словарю русских говоров Одесщины» — введение и фразеостатьи на букву А. *Предметом* исследования являются фразеографические принципы организации макро- и микроструктуры регионального фразеологического словаря на современном этапе. *Объектом* исследования — фраземы русских говоров Одесщины. В работе предлагается комплексный метод фразеографического описания, предполагающий сочетание методов сплошной выборки языковых фактов, контекстуального и компонентного анализа, описательного и сопоставительного методов, метода этимологического анализа, а также методов лингво- и этнолингвокультурной интерпретации. Во введении охарактеризован тип Словаря, материал и принципы его отбора, определяется макро- и микроструктура Словаря. Макроструктура Словаря включает введение, сокращённые обозначения русских селений Одесской области Украины, список условных сокращений, собственно словарь, список источников и литературы. Микроструктура Словаря представлена как традиционными фразеографическими параметрами, так и оригинальными, а именно: реестровой единицей, её грамматической и стилистической характеристиками, дефиницией (толкованием), иллюстрациями, географической и хронологической фиксацией, источниками, толкованием ключевых диалектных слов; развёрнутым этнокультурным комментированием, соотношением с другими фразеологизмами в рамках описываемых говоров; отражением междиалектных, межъязыковых и внутриязыковых связей. **Выводы.** Представленные материалы являются фрагментом готовящегося к изданию «Фразеологического словаря русских говоров Одесщины», принципы создания которого позволяют на основе ряда традиционных и оригинальных параметров дать комплексную характеристику диалектных фразем, а также отобразить их внутрдиалектные, внутриязыковые, междиалектные и межъязыковые связи.

Ключевые слова: русские говоры Одесщины, фразеологический словарь, введение, макро- и микроструктура словаря, фразеостатья, толкование.

Введение. Русские говоры Одесщины, на протяжении длительного времени находящиеся в тесном соседстве с украинским, болгарским, молдавским, гагаузским, румынским и немецким языками, представляют собой уникальное языковое и культурное явление, вот уже не одно десятилетие привлекающее внимание исследователей не только своеобразием и выразительностью языковых средств, но и самобытностью культурных традиций, фактов и представлений, уходящих корнями в глубокое прошлое.

Почти двухсотлетнее и более (у старообрядцев) функционирование говоров в отрыве от материнских, преимущественно курско-орловских, южнорусских по своему происхождению говоров, компактное проживание в исконно русских селениях Одесской области диалектоносителей (таких селений около 40, большинство из них крупные) во многом обусловили стойкость, сохранность не только большого количества лексем, но и устойчивых сочетаний, фиксирующих факты материальной и духовной культуры, восходящих к фольклору, обычаям, обрядам, традициям, которые вырабатываются русскими на протяжении столетий. С другой стороны, поликультурное и полилингвальное окружение, тесные многолетние контакты с соседями: украинцами, болгарскими, молдаванами, румынами, гагаузами, немцами — стали причиной немалого количества лексических и фразеологических заимствований. В этом ключе нельзя не согласиться со словами одесского учёного-диалектолога, автора уникального учебного пособия «Лексика русских переселенческих говоров Одесской области, функционирующих в разноязычном окружении» Л. Ф. Баранник: «Русские островные говоры Юга Украины, несомненно, феноменальны в лингвистическом, этнографическом, культурологическом отношении. Они поистине интереснейшая живая исследовательская языковая лаборатория как для лингвистов, так и для историков, этнографов, культурологов, фольклористов» [1, с. 35]. Русские говоры Одесщины представляют собой уникальный объект для изучения и реконструкции не только региональной, общенациональной, но и межнациональной картин мира.

Исследование русских говоров Одесщины началось в конце 1940-ых — начале 1950-х гг. и проводилось учёными Одесского государственного (позже — национального) университета имени И. И. Мечникова и Одесского педагогического института имени К. Д. Ушинского (ныне — Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского). Результатом многолетней работы студентов и преподавателей кафедры русского языка ОНУ имени И. И. Мечникова стал изданный в 2000–2001 гг. под руководством проф. Ю. А. Карпенко двухтомный «Словарь русских говоров Одесщины», вместивший около 9000 словарных статей, в том числе около 300 устойчивых сочетаний, — на сегодняшний день один из самых крупных региональных словарей дифференциального типа. Тем не менее, поскольку целью Словаря было описание диалектной лексики, постольку диалектные фразеологизмы и устойчивые сочетания, нашедшие отражение в Словаре, не только не были классифицированы, но и во многих случаях не получили должной фразеологической квалификации: акцентуационной, лексико-грамматической, стилистической, хронологической; значительная же часть диалектной фраземики, «затерявшись» в иллюстративных фрагментах словарных статей и материалах картотеки, не была фразеологизирована.

Начало целенаправленному изучению фраземики русских говоров Одесщины положил профессор В. М. Мокиенко, работавший с Картотекой и Материалами к «Словарю русских говоров Одесщины» ещё до выхода Словаря в свет. Около 200 фразеологизмов с пометой «одесское» были включены в изданную под его редакцией фундаментальную трилогию — «Большой словарь русских поговорок» (2007, 2008), «Большой словарь русских пословиц» (2010) и «Большой словарь русских народных сравнений» (2008).

Сегодня фраземика русских говоров Юга Украины — живой, непрерывно пополняющийся источник, транслирующий ценную этно- и лингвокультурную информацию.

Тип Словаря

Так же, как и «Словарь русских говоров Одесщины», предлагаемый фразеологический словарь является словарём дифференциального типа, то есть таким, который фиксирует фразеологизмы, формально или семантически отличающиеся от фразеологизмов русского литературного языка.

Материал Словаря

Основу Словаря составили фраземы, извлечённые из «Словаря русских говоров Одесщины», материалов диалектологических экспедиций (в том числе диалектной фонотеки) в русские переселенческие сёла Одесской области Украины в 1950-е — 2010-е гг., хранящихся на кафедре русского языка ОНУ имени И. И. Мечникова; данные фундаментальной сводной трилогии под общей редакцией проф. В. М. Мокиенко («Большой словарь русских поговорок», «Большой словарь русских пословиц» и «Большой словарь народных сравнений»); диалектные фраземы, зафиксированные в некоторых научных публикациях, посвящённых исследованию русских говоров Одесщины; личная картотека автора, основанная на записях живой диалектной речи и материалах созданного фразеологического опросника (2018–2020); картотека учителя русского и украинского языков общеобразовательной школы № 113 г. Одессы Людмилы Милитеевны Мартыновой, материалы для которой были собраны ею в её родном приднуйском селе Приморском Килийского р-на Одесской области в 2017–2018 гг.; некоторые изданные труды местных авторов, например, книга бывшего директора Троицкой средней школы, а затем заведующего Беляевским районным отделом образования, уроженца села Троицкого Пантелея Ивановича Пешехонова «Люди моей судьбы»; архивные материалы.

Принципы отбора материала

При отборе фразеологического материала автор руководствовался широким подходом, разрабатывая не только собственно фразеологизмы, но и иные устойчивые сочетания, пословицы и поговорки. Так, в Словарь вошли идиомы (*показывать горобцам дүли* — ‘бездельничать’; *тыр да ёр* — ‘беспорядок’), номенклатурно-терминологические наименования типа *бóгова ры́бка* — ‘тысячелистник’ — и составные наименования типа *житя́я ха́та* — ‘комната, в которой живёт семья; жилия комната’, — поскольку диалектные сочетания такого рода, по А. И. Фёдорову, «могут представлять интерес не только для лингвистов, но и этнографов, краеведов, историков и т. д.» [10, с. 3]; устойчивые сравнения (*грязный как ганчирка* — ‘об очень грязном человеке’), пословицы и поговорки (*Гуртом да миром сподручней*; *В гостях бдро, а дома лучше*); тавтологические фраземосочетания (*бог-бог* — ‘о большом количестве чего-либо’; *дашь-на-дашь* — 1) ‘поровну’; 2) ‘взаимы’); фразеологизмы-аппозитивы (*калагáлка-болтагáлка* — ‘беспокойная, суетливая женщина или девушка’); наречные и глагольные фразеологизмы необразной семантики с несвободными синтаксическими связями (*нема када* — ‘некогда’; *гармонить танцы* — ‘аккомпанировать на гармони танцующим’), коммуникативные фраземы типа *Хай бог тебя (вас) хранит!* — ‘доброе пожелание кому-л.’, *Ослобонй(-те) стакáнчик!* — ‘в речевом этикете: приглашение допить спиртное, чтобы заново наполнить стакан или рюмку во время застолья’; фольклорные (*Поговорочка его лежит у сердца моего* — ‘о любимом человеке, возлюбленном, чья речь очень мила, нравится кому-л.’; *буйон-ветер* — ‘буйный, сильный ветер’); этнографические (*казáчья сулея* — ‘керамический графин для вина, используемый казаками’); обрядовые (*колупáть пёчку* — ‘от обычая, согласно которому девушка, в чей дом пришли свататься, должна стоять возле печи, царапая её покрытие, тем самым демонстрируя смущение и скромность’); диалектно-просторечные фраземы (*Будет тебе крышка!* — ‘восклицание, выражающее угрозу’).

Объектом фиксации стали не только фразеологизмы, функционирующие в исследуемом регионе, но и междиалектные и межъязыковые фразеологизмы, одновременно зафиксированные в других диалектных региональных или сводных словарях. Например, устойчивое сравнение *грязный как ганчирка* — ‘об очень грязном человеке’, зафиксированное в русских говорах Одесщины, функционирует также в кубанских говорах, а устойчивое сочетание *чумацкий дождь* — ‘проливной дождь’ — в украинских говорах Одесщины; фразама *чумацкий шлях* — ‘Млечный путь’ — в украинском литературном языке.

В тех немногочисленных случаях, когда фразама, фиксируемая одним из фразеологических словарей русского литературного языка, не является при этом широко распространённой, общеупотребительной, но функционирует в речи диалектоносителей, она также становилась объектом нашего описания, поскольку, как справедливо замечает проф. В. М. Мокиенко, «именно для фразеологизмов характерно расположение “на грани” диалектного и общенародного, и здесь лучше перейти эту грань <...>, чем исключить выражения, актуальные для областной живой речи» [5, с. 193]. Так, фразеологизм *для прилику* — ‘ради приличия, из вежливости’ — находим как во «Фразеологическом словаре русских говоров Сибири», так и во «Фразеологическом словаре русского языка» А. Н. Тихонова, А. Г. Ломова, Л. А. Ломовой; при этом фразама употребляется в речи русских диалектоносителей Одесщины, о чём свидетельствует иллюстративный фрагмент словарной статьи, помещённый в «Словаре русских говоров Одесщины» под словом **Прилик** — ‘приличие’: *Я для прилику пасидел с ним.* Нов. Некр. [6, т. 2, с. 109].

Вслед за авторами «Словаря русских говоров Одесщины», в Словарь не вошли фраземы, формальное отличие которых от литературных фразем сводилось к регулярным диалектным фонетическим изменениям или фонетическим искажениям литературных лексем (ср. *школа-тирнат* — ‘школа-интернат’), если данные фраземы не стали общеупотребительными. Например, зафиксированное в материалах Картотеки к «Словарю русских говоров Одесщины» устойчивое сочетание *поздрить хвамлию*, отражающее характерную фонетическую особенность курских говоров (соотношение *ѣ / хв* в пользу последнего), включено в Словарь в следующем виде: *поздрить фамилию* — ‘своими поступками, действиями и т. п. вызывать неодобрение, осуждение окружающих, бросая тем самым тень на своих предков’.

Автором настоящей работы не учитывалось и диссимилятивное яканье как характерная особенность курских говоров, за исключением случаев, когда лексический компонент диалектной фраземы содержал другие формальные (в составе, строении, морфологии) отличия от лексем русского литературного языка. К примеру, устойчивое сочетание *гулять мянины*, номинативный компонент которого является отражением именно этой диалектной фонетической особенности, унаследованной от материнских южнорусских диалектов, было включено нами в Словарь, поскольку слово «мянины» стало общеупотребительным, а в его основе лежит афереза — усечение начального звука, широко распространённое в русских говорах Юга Украины (ср.: *[a]надысь* — *надысь*, *[a]посля* — *посля*, *[u]дёлка* — *дёлка* и др.). Ср. также лексему «мянинщик» — ‘именинник’, зафиксированную в «Словаре русских народных говоров» [7, с. 87].

В настоящий Словарь не вошли выделенные в «Словаре русских говоров Одесщины» в качестве устойчивых сочетаний безобразные сочетания слов типа *переварный суп* — ‘перекипячённый суп’; *порджный дом* — ‘неуютный дом’ — и другие, а также глагольно-предложные конструкции типа *жить за кем-л.*, *жить за кого* — ‘быть замужем за кем-л.’ и т. п.

Структура Словаря и принципы фразеографирования

Структура предлагаемого Словаря включает как традиционные фразеографические параметры, так и оригинальные.

Макроструктура Словаря включает введение, сокращённые обозначения русских селений Одесской области Украины, список условных сокращений, собственно словарь и список источников и литературы. Принцип расположения фразем в Словаре — алфавитный, по первому компоненту. Каждая фразама приводится в Словаре один раз.

В микроструктуре Словаря при описании ДФЕ представлены следующие параметры:

1) *реестровая единица*, которая подаётся в наиболее употребительной для неё форме с указанием ударения; компонентный состав с обязательной фиксацией факультативных (необязательных) компонентов (подаются в квадратных скобках, напр., *восклатать [всю] надежду* на кого, на что) и вариантов — как фонетических, акцентуационных, так и морфологических (подаются в круглых скобках, напр., *горышний (горышний) ветер* или *бобей (бобы) давать (подавать) / дать*). В круглых скобках фиксируется и подвижный (нефиксированный) порядок компонентов, напр.: *гнать гдном (гдном гнать)* кого, — а также наиболее типичные контекстуальные связи: *как дидька* (ходить, бегать и т. п.). Глагольные фразеологизмы представлены с главным словом в формах инфинитива несовершенного и совершенного вида (ср.: *байлык отбивать / отбить*) либо только в той видовой форме, в которой фразеологизм был зафиксирован (напр.: *бузовать молитву*). Пословицы и поговорки отграничиваются от остального фразеологического состава с помощью специальных помет;

2) *грамматическая характеристика*, заключающаяся преимущественно в указании на определённые падежные формы, в распространении которых нуждается та или иная фразама; в отдельных

случаях фиксируется родовая и частеречная принадлежность, напр.: *подсолнушное масло*, ж. р.; *и у бач*, междом.; число, в котором употребляется фразема (напр.: *гарманный камень*, в ед. и мн. ч.); ряд фразем сопровождается грамматическим комментарием, ср.: *сопётъ [себѣ] в две дырки*. Обычно в повел. накл.;

3) *стилистическая характеристика*, предполагающая фиксацию эмоционально-экспрессивно-го компонента, компонента оценочного значения фраземы, стилевую дифференциацию, а также актуальность употребления: пометы «Одобр.», «Неодобр.», «Экспресс.», «Шутл.», «Вульг.», «Фольк.», «Высок.», «Устар.» и др. Вводится помета «Гореч.» — ‘с горечью’; стилистические пометы выделяются курсивом;

4) *дефиниция (толкование)*. Все фраземы в Словаре сопровождаются толкованием. Толкование фразем определяется преимущественно соответствием той или иной фраземы определённому лексико-грамматическому разряду. Так, например, глагольные фраземы толкуются посредством инфинитивной конструкции, причём толкование глагольных фразем, опорный компонент которых представлен в двувидовой форме, приводится с помощью глагола несовершенного вида; толкование других глагольных фразем приводится в соответствии с той видовой формой, которой они представлены.

Толкование пословиц, поговорок, фразеологизмов, построенных по модели предложения, а также некоторых других фразем осуществляется посредством описательных конструкций, напр.: *Илья-пророк идёт (пришёл, приехал) и вѣзом гремит* — ‘о надвигающейся грозе’; *Виновата хата, что впустила солдата* — ‘о стремлении переложить вину на другого’.

Значения фразем разделяются внутри фразеостатей цифрами. Ранговость значений определяется степенью их актуальности в речи диалектоносителей. Фразеологические омонимы подаются в виде разных фразеостатей и разделяются цифрами. Проблема соотношения в рамках оппозиции *омонимия / полисемия* решалась нами в пользу омонимии, если значения фразем не коррелировали между собой, напр.: *сало за шкуру залить* — 1 ‘разбогатеть, начать жить очень благополучно’ — и *сало за шкуру залить* — 2 ‘доставлять слишком много переживаний, хлопот, беспокойства’.

Фитонимы, как и в «Словаре русских говоров Одесщины», толкуются без научных латинских обозначений, но с предельно возможной тщательностью;

5) *иллюстрации*, представленные, вслед за авторами «Словаря русских говоров Одесщины», средствами практической транскрипции (кроме цитаций из изданных произведений местных авторов и архивных материалов), позволяющей наиболее точно отобразить звучание текста знаками русского алфавита; следует учесть, однако, что буква Г в цитациях представляет собой щелевой звонкий заднеязычный согласный, свойственный южнорусским говорам; слова в иллюстративном фрагменте, представляющие трудность для понимания, сопровождаются толкованием, которое подаётся в тексте иллюстрации в круглых скобках под знаком*, напр.: *Када тирипужанный (* испуганный) рибѣнак, выливають тирипуж.* Коса, 1985. Все иллюстрации выделяются курсивом;

6) *географическая фиксация*. Большинство фразеостатей сопровождается пометами, обозначающими названия населённых пунктов, в которых зафиксирована та или иная фразема; как и в «Словаре русских говоров Одесщины», помета «Повсеместно» означает, что фразема функционирует в 6 и более населённых пунктах;

7) *хронологическая фиксация*. Цитации приводятся в хронологическом порядке; в случае отсутствия временного параметра в источнике, иллюстративный фрагмент помещается после иллюстраций, имеющих хронологическую фиксацию, но перед иллюстрациями, собранными в последние несколько лет, напр.: *Как идёт белая туча, так и град будить.* Введ., 1971. *Бывають белая туча насунить, а дождж спакдойный.* Введ. *А кагда белая туча, гаварять: буря идёт, а эта грат.* Усп.;

8) *источник*. Ссылка на источник подаётся в квадратных скобках; в тех случаях, когда фразема была извлечена из иллюстративного фрагмента к словарной статье в СРГО, ссылка сопровождается пометой «илл.» — ‘иллюстрация’;

9) *толкование ключевых (диалектных) слов*, входящих в состав реестровой единицы, приводится под знаком <, напр.: < **Благовѣщия** — Благовещенье, весенний церковный праздник. Если толкуемое слово входит в состав нескольких фразем, его значение размещается в той фразеостатье, которая располагается в Словаре раньше; в остальных фразеостатьях содержится отсылка «см.» — ‘смотрите’, напр.: > **Курый**, см. **Как курый-трава**;

10) *развёрнутое этнокультурное комментирование*: при описании ряда фразем, соотносящихся с обычаями, обрядами, культурными традициями;

11) *соотношение с другими фразеологизмами в рамках описываемых говоров*: введение во фразеостатью фразеологизмов-синонимов, антонимов и фразем, концептуально сопряжённых с реестровой единицей. Все они сопровождаются условно принятыми сокращениями «Син.», «Ант.». В последнем случае вводятся пометы «Ср.» — ‘сравните’, «Ср. также» — ‘сравните также’ или «См. также» — ‘смотрите также’. Отметим, что под пометой «Син.» в работе помещаются не только синонимы в классическом понимании этого определения (тождественные по значению, различные по составу и т. д.), но и структурно однотипные фраземы с общим лексическим значением, допускающие взаимозаменяемость составляющих их компонентов, напр.: *беззаботный монастырь* и *беспечальный монастырь*.

12) отражение междиалектных / межъязыковых / внутриязыковых связей путём формального и содержательного сопоставления с фразами, включёнными в другие диалектные, сводные Словари фразеологизмов, во Фразеологические словари литературного языка и прежде всего в фундаментальную трилогию под общей редакцией профессора В. М. Мокиенко как вошедшую в себя всю предшествующую русскую фразеологию, помещается под знаком // и пометами «Ср.» — ‘сравните’ и «Ср. также»; в случае, если разработанное сопоставление совпадает с сопоставительной частью другой фразеостатей, это оговаривается с помощью специальных отсылок, напр.: // Ср.: см. **Идти к венцу**.

Перевод толкования фразем из словарей других языков осуществлён автором настоящей работы.

Словарь включает более 1600 фразеостатей и фиксирует богатый материал, в основе которого — образцы живой русской народной речи. Большая часть представленного материала не была ранее опубликована.

А

Австрицкая война. Первая мировая война: *Кагда австрицкая война фспыжнула, мужа семь аскёлкаф наскресь прашилл*. Введ., 1971 [4]. Син.: **Николаевская война** (**Миколаевская война**).

Адегиное намёсто. Бусы, плотно прилегающие к шее: *Лентарнае (* янтарное) адигинае намёста адивяли*. Троиц. [6, т. 1, с. 16].

Аж животы трещат. Сильно наесться (обо всех, многих): *Панабуздзякались (* наелись) — аж жываты трыцаць*. Возн. [6, т. 2, с. 77 (илл.)].

Аж жылы лопают. О тяжёлом физическом труде: *Работаши, аш жылы лопають — и усё рамно йисть нима чюд*. Введ., 1971 [4].

Аж лоб твёрдый у кого. О много съевшем, досыта наевшемся человеке [2, с. 366].

Аж опара шла. Прикладывать много усилий, интенсивно работать: *Так работала, аж апара шла*. Усп. [6, т. 1, с. 351 (илл.)]. < **Опара** — пар [Там же].

Аж ўлицу метёт. О слишком длинной, волочащейся по земле одежде: *Купаран насіла дэфка дліцый, аж ўлицу митёт*. Ст. Некр. [6, т. 1, с. 274 (илл.)]. Син.: **По земле ходить**.

Аки убавить, аки прибавить. *Погов*. Сколько Богом отмерено (о продолжительности жизни): *Хачу йицё пажыць, ну а там как Бог даст: аки убавить, аки прибавить, йимў ни укажыш*. Прим., 2017–2018 [3].

Алимонная мята. Мелисса: *Алимонная мята — сорт мяты. Мята бывають ицё алимонная*. Усп. [6, т. 1, с. 17 (илл.)].

Аляна вилковская. *Неодобр*. О неопрятной, неухоженной женщине: *Што ты ходиш, как Аляна вилковская, ты што ни можыш пастыраць с сибя, памыцца, прывістй сибя ф парядак?* Прим., 2017–2018 [3]. В основе мотивации фразеологизма, по свидетельству старообрядцев-носителей говора, лежит образ реальной женщины по имени Аляна, жившей в г. Вилково Килийского р-на Одесской области, которая отличалась исключительно неопрятным внешним видом [3].

Американская легавая. Белая лилия: *Белую лйлю называють «американская лигавая»*. Ст. Некр. [4]. Ср.: **Белыйлопух**. **Дворовая осёка**.

Английский лист. Лавровый лист: *Моркву, английский лист, пёриц английский, духавитый, тожы для салёний нўжна*. Ст. Некр., 1974. *Борц пирикипляли с английским листом*. Ст. Некр. [6, т. 1, с. 17; 4].

Английский перец. Душистый перец: *Моркву, английский лист, пёриц английский, духавитый, тожы для салёний нўжна*. Ст. Некр., 1974 [6, т. 1, с. 17–18; 4].

Антонов огонь. 1. Высокая температура, сильный жар у больного. 2. Рожистое воспаление на коже [2, с. 459–460]. // Ср. в др. знач.: **Антонов огонь**. 1. *Горьк*. Горение гнилых дров, не дающее яркого пламени и особого тепла. 2. *Народн*. Гангрена, заражение крови. 3. *Разг. Шутл*. О вспыльчивом, безрассудном человеке [Там же].

Анюшины глазки. Фиалка трёхцветная; анютины глазки: *Пад акном у миня растуць анюшыны гласки*. Ст. Некр., 1989. *Анюшыны гласки растуць у нас* [4]. // Ср. в том же знач.: **Аннушкины глазки**. *Горьк*. **Весёлые глазки**. *Орл*. Ср. также: **Анины глазки**. *Арх*. Незабудка. **Анютины глазки**. 1. *Разг*. Значение то же. 2. *Арх*. Незабудка. 3. *Сиб*. Гвоздика полевая. **Анюткины глазки**. 1. *Брян*. Значение то же. 2. *Яросл*. Лесной кустарник с ягодами, похожими на глаза. **Вороньи глазки**. *Брян*. Сорное полевое растение василёк. **Голубые глазки**. *Арх*. Незабудка. **Кощеи глазки**. *Кар*. Незабудка. **Сорочьи глазки**. *Перм., Прикам*. Гвоздика полевая. **Анютин глазок**. *Башк*. Гвоздика полевая. **Вороний глазок**. *Арх*. Ягодное растение костяника [2, с. 128–129].

Литература

1. Баранник Л. Ф. Лексика русских переселенческих говоров Одесской области, функционирующих в разноразном окружении : учеб. пособие. Одесса : Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова, 2015. 178 с.
2. Мокиенко В. М., Никитина Т. Г. Большой словарь русских поговорок. Москва : ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2007. 784 с. (БСРП)
3. Картоотека Л. М. Мартыновой. Компьютерный вариант, 2017–2018. (КМ)

4. Картотека «Словаря русских говоров Одесщины». Рукопись. Кафедра русского языка ОНУ имени И. И. Мечникова, 1956–2018. (КСРГО)
5. Мокієнко В. М. Проект «Фразеологического словаря русских народных говоров». *Проблемы истории, филологии, культуры*. Магнитогорск, 2011. № 3. С. 190–198.
6. Словарь русских говоров Одесщины : в 2 т. / ред. Ю. А. Карпенко, С. Уэмура, Д. С. Ищенко, Л. Ф. Баранник. Одесса : АстроПринт, 2000–2001. Т. I. 369 с.; Т. II. 293 с. (СРГО)
7. Словарь русских народных говоров / ред. Ф. П. Филин, Ф. П. Сороколетов. Ленинград : Наука, 1983. Вып. 19. 360 с. (СРНГ)
8. Степанов Е. Н. Современное состояние южнорусских переселенческих говоров Одесской области. *Идиолект русской языковой личности как отражение лингвокультурной ситуации в славянском пограничье : сб. докл. участников Международного науч. форума*. Брянск : Аверс, 2019. С. 42–49.
9. Степанов Е. Н. Современное функционирование русских говоров Одесской области (на материале экспедиций 2018–2019 гг.). *Русистика и современность : сб. статей XXII Международной науч. конф.* Астрахань : ИД Астраханский университет, 2019. С. 109–113.
10. Фразеологический словарь русских говоров Сибири / ред. А. И. Фёдоров. Новосибирск : Наука, Сиб. отд-ние, 1983. 232 с. (ФСРГС)

References

1. Barannik, L. F. (2015), *Vocabulary of Russian migratory dialects of Odessa region, functioning in a multilingual environment* [*Leksika russkikh pereselencheskikh govorov Odesskoy oblasti, funktsioniruyushchikh v raznoyazychnom okruzhenii*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa, 178 p.
2. Mokienko, V. M., Nikitina, T. G. (2007), *The Great Dictionary of Russian Sayings* [*Bol'shoy slovar' russkikh pogovorok*], OLMA Media Group, Moscow, 784 p. (BSRP)
3. *Card-index of L. M. Martynova* (2017–2018) [*Kartoteka L. M. Martynovoy*], Kompyuternyy variant. (KM)
4. *Card-index of the «Russian dialects of Odessa region Dictionary»* (1956–2018) [*Kartoteka «Slovarya russkikh govorov Odesshchiny»*], Manuscripts, Department of the Russian Language, Odessa I. I. Mechnikov National University, Odessa. (KSRGO)
5. Mokienko, V. M. (2011), “The concept of the «Dictionary of Russian Dialectal Set Phrases»”, *Journal of Historical, Philological and Cultural Studies* [“Proekt «Frazеологического словаря russkikh narodnykh govorov»”, *Problemy istorii, filologii, kultury*], Magnitogorsk, issue 3, pp. 190–198.
6. *Russian dialects of Odessa region Dictionary : in 2 vol.* (2000–2001) [*Slovar' russkikh govorov Odesshchiny : v 2 t.*], Yu. A. Karpenko, S. Uemura, D. S. Ishchenko, L. F. Barannik (eds.), Astroprint, Odessa. (SRGO)
7. *Dictionary of Russian Folk Dialects* (1983) [*Slovar' russkikh narodnykh govorov*], Nauka, Leningrad, issue 19, 360 p. (SRNG)
8. Stepanov, Ie. N. (2019), “Current state of south Russian dialects of Odessa region”, *The idiolect of the Russian language personality as a reflection of the linguocultural situation in the Slavic borderlands : collection of reports of the International Sci. forum participants* [“Sovremennoye sostoyaniye yuzhnorusskikh pereselencheskikh govorov Odesskoy oblasti”, *Idiolekt russkoy yazykovoy lichnosti kak otrazheniye lingvokul'turnoy situatsii v slavyanskom pogranich'ye : sb. dokladov uchastnikov Mezhdunarodnogo nauch. foruma*], Avers, Bryansk, pp. 42–49.
9. Stepanov, Ie. N. (2019), “The present functioning of Russian dialects of Odessa region (based on materials from expeditions 2018–2019)”, *Russian Studies and modernity : collection of articles of XXII International sci. conf.* [“Sovremennoye funktsionirovaniye russkikh govorov Odesskoy oblasti (na materiale ekspeditsiy 2018–2019 gg.)”, *Rusistika i sovremennost' : sb. statey XXII Mezhdunarodnoy nauch. konf.*], Astrakhan University Publishing House, Astrakhan, pp. 109–113.
10. *Phraseological Dictionary of Russian Dialects of Siberia* (1983) [*Frazеологический словарь russkikh govorov Sibiri*], Nauka, Novosibirsk, 232 p. (FSRGS)

АРЕФЬЕВА Наталія Георгіївна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, 650082, Україна; тел.: (+38) 095 8663287; e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000–0002–4974–9157

МАТЕРІАЛИ ДО «ФРАЗЕОЛОГІЧНОГО СЛОВНИКА РОСІЙСЬКИХ ГОВІРОК ОДЕЩИНИ»

Анотація. Метою дослідження є презентація матеріалів до «Фразеологічного словника російських говірок Одещини» — вступу та фразеостатей на літеру А. **Предметом** дослідження є фразеографічні принципи організації макро- та мікроструктури регіонального фразеологічного словника на сучасному етапі. **Об'єктом** дослідження — фрази російських говірок Одещини. Пропонується комплексний **метод** фразеографічного опису, що передбачає поєднання методів суцільної вибірки мовних фактів, контекстуального та компонентного аналізу, описового та зіставного методів, методу етимологічного аналізу, а також методів лінгво- та етнолінгвокультурної інтерпретації. У вступі охарактеризовано тип Словника, матеріал та принципи його відбору, визначається макро- та мікроструктура Словника. Макроструктура Словника включає вступ, скороченні назви російських селищ Одеської області України, список умовних скорочень, власне словник, список джерел та літератури. Мікроструктура Словника представлена як традиційними фразеографічними параметрами, так і оригінальними, а саме: реєстровою одиницею, її граматичною та стилістичною характеристиками, дефініцією (тлумаченням), ілюстраціями, географічною та хронологічною фіксацією, джерелами, тлумаченням діалектних слів, що входять до складу реєстрової одиниці; розгорнутим етнокультурним коментуванням, співвідношенням з іншими фразеологізмами в межах говірок, що досліджуються; відображенням міждіалектних, міжмовних та внутрішньомовних зв'язків. **Висновки:** подані матеріали є фрагментом «Фразеологічного словника російських говірок

Одещини», що готується до видання та принципи створення якого дають змогу на підставі низки традиційних і оригінальних параметрів надати комплексну характеристику діалектних фразем, а також відобразити їхні внутрішньодіалектні, внутрішньомовні, міждіалектні та міжмовні зв'язки.

Ключові слова: російські говірки Одещини, фразеологічний словник, вступ, макро- та мікроструктура словника, фразеостаття, тлумачення.

Natalia G. AREFIEVA,

Candidate of Philological Sciences (PhD), Associate Professor of the Chair of Linguistic and General Humanitarian Training for Foreigners, Odessa I. I. Mechnikov National University, 7 Mayakovsky lane, Odessa, 65082, Ukraine, tel.: (+38) 095 8663287; e-mail: n.arefieva@onu.edu.ua; ORCID ID: 0000-0002-4974-9157

MATERIALS FOR THE «RUSSIAN DIALECTS PHRASEOLOGICAL DICTIONARY OF ODESSA REGION»

Summary. The *purpose* of this study is to present materials for «Russian Dialects Phraseological Dictionary of Odessa Region» — an introduction and phraseological entries to the letter A. The *subject* of the research is the phraseographic principles of the organization of macro- and microstructure of a Regional Phraseological Dictionary at the present stage. The *object* is the phrasemes of Russian dialects of Odessa region. The paper proposes a complex *method* of phraseographic description, which involves a combination of methods, such as continuous sampling of linguistic facts, contextual and component analysis, descriptive and comparative methods, method of etymological analysis, as well as methods of linguo- and ethnolinguocultural interpretation. The introduction describes the type of the Dictionary, material and principles of its selection, determines macro- and microstructure of the Dictionary. The macrostructure includes the introduction, abbreviated names of Russian villages of Odessa region, a list of conditional abbreviations, vocabulary, references. The microstructure of the Dictionary is represented by both traditional phraseographic parameters and original ones, namely: a registry unit, its grammatical characteristic, stylistic characteristic, definition (interpretation), illustrations, geographical fixation, sources, interpretation of dialect words that make up the registry units; detailed ethnocultural commenting, correlation with other phraseological units within the framework of the described dialects; reflection of inter-dialect, inter-linguistic and intra-lingual relations. **Conclusions:** These materials are the fragment of the forthcoming «Russian Dialects Phraseological Dictionary of Odessa Region», the principles of creation of which make it possible, on the basis of a number of traditional and original parameters, to give a comprehensive description of dialect phrasemes, as well as to reflect their intra-dialect, intra-lingual, inter-dialect and inter-linguistic connections.

Key words: Russian dialects of Odessa region, Phraseological Dictionary, introduction, macro- and microstructure of the Dictionary, phraseological entry, interpretation.

Статтю отримано 10.10.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219516>
УДК 811.161.2'282'374.81

ГРОМКО Тетяна Василівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка; вул. Шевченка, 1, м. Кропивницький, 25006; тел.: +38 0500310222; e-mail: hromkot@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4661-4302

МОНОГОВІРКОВИЙ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИЙ КОМПЛЕКС ЯК СУЧАСНА ЛІНГВІСТИЧНА ТЕХНОЛОГІЯ

Анотація. *Метою* запропонованої статті є теоретичний аналіз моноговіркового лексикографічного комплексу як джерельної бази всебічного опису говірки як мовної системи. *Об'єктом* є лексикографічний корпус говірки, що репрезентує зібраний у повному обсязі емпіричний матеріал. *Предмет* дослідження — моноговірковий лексикографічний комплекс, що специфічний за макро- і мікроструктурою його словників, а також типологізацією та лексикографічною параметризацією, що полягають у їх принципах структури й організації, — від тезаурусу до відповідних аспектичних словників — ідеографічного, варіантного словника говірки тощо. *Результатом* дослідження є методологія моноговіркового лексикографічного комплексу, що представлена авторським досвідом на емпіричному матеріалі степової говірки. **Моноговірковий лексикографічний комплекс**, безсумнівно, не втратить своєї актуальності і залишиться незамінним інструментом наукових досліджень — від повноти фіксації лексикону до монографічного опису говірки як мовної системи, адже має очевидні переваги перед традиційним диференційним лексикографічним підходом. **Висновки:** лінгварій у складі моноговіркового лексикографічного комплексу як основного наукового ресурсу дозволить, з одного боку, вивчати різні аспекти діалектології, а з іншого — забезпечить емпірію для лінгвістичних та нелінгвістичних наукових досліджень як у наш час, так і в перспективі.

Ключові слова: лексикографія, словник, тезаурус, ідеографічний словник, варіантний словник говірки, говірка, ідіом, говірковий дискурс, параметризація, мегаструктура, говірколінгварій.

Формулювання проблеми. Вихідним об'єктом дослідження в діалектології є говірка як найменша неподільна одиниця. Відповідно, якщо успіхи будь-якої науки визначаються рівнем вивченості її вихідних об'єктів, то слід визнати, що важливим аспектом діалектології є всебічне вивчення говірок як мовних систем. Есплікація діалектного матеріалу у вигляді опису на синхронному зрізі конкретної говірки на всіх рівнях (фонетика, граматики, лексика) означає описування її як мовної системи. Важливою джерельною базою та концептуальною ланкою наукового опису ідіому поряд експліцитним аналізом його мовленнєвого вираження (для певних лінгвістичних завдань) залишається удосконалення теоретичних засад одного із специфічних аспектів — лексикографічного. Діалектологічна словникова теорія кваліфікована В. В. Морковкіним як «теорія лексикографії», що «включає типологію словників і вчення про структуру й елементи словника [9, с. 33], а В. В. Дубичинським — *scientia lexicographica* (лексикографія як наука про створення, вивчення і використання словників) [5, с. 8].

Зв'язок з попередніми дослідженнями. Теорія діалектологічної лексикографії має свої здобутки. Діалектологічна лексикографія в частині практики укладання словників визнається як найдавніший спосіб і фіксації мовних одиниць, і лексикографування, і перших спроб опису фрагментів діалектного континууму. Нині при укладанні словників кожен діалектолог передає власне бачення місця своєї лексикографічної праці у класифікаційній системі словників (за типологією словників, яку свого часу запропонував Л. В. Щерба [19, с. 305]), заснованій на різних категоріальних ознаках — параметрах. Новий поштовх до розвитку сучасна вітчизняна діалектологічна лексикографія отримала в наукових дослідженнях А. А. Москаленка [10], С. П. Бевзенка [1], Й. О. Дзєндзелівського [4], а також у численних кваліфікованих словниках М. В. Никончука [11–13], І. В. Сабадоша [17] та багатьох інших.

Формулювання завдань. Метою запропонованої статті є теоретичний аналіз моноговіркового лексикографічного комплексу як джерельної бази всебічного опису говірки як мовної системи. Об'єктом є лексикографічний корпус говірки, що репрезентує зібраний у повному обсязі емпіричний матеріал. Предмет дослідження — моноговірковий лексикографічний комплекс, що специфічний за макроструктурою його словників, а також типологізацією та лексикографічною параметризацією, що полягають у принципах структури й організації, — від тезаурусу до відповідних аспектів словників — ідеографічного, варіантного словника говірки тощо. Методологія моноговіркового лексикографічного комплексу представлена авторським досвідом на емпіричному матеріалі степової говірки.

Виклад основного матеріалу. Традиційно в українській діалектології опис говірки як синхронної системи виключає диференційний принцип виокремлення її особливостей, однак, на жаль, це не той рівень опису, який можна ототожнювати з досить поширеним у слов'янській діалектології жанром, як «повний монографічний опис ідіому». У науковій літературі найчастіше поняття повноти опису означає, що в ньому представлена інформація про всі рівні говірки, кожен з яких розглядається через призму як діалектних відмінностей, так і включення до нього фрагментів літературного узусу. Такий опис нами пропонується назвати моноговірковий. Так, наприклад, фонетичний рівень у повному монографічному описі передбачає як укладання сучасними експериментальними засобами фактів інвентаря, правила поєднання звуків і їх позиційної поведінки. Подібні лакуни у вивченні говірки як системи аж ніяк не можливі при диференційно орієнтованій програмі дослідження ідіому, що обмежується типологічною його характеристикою.

Запропонована нами відмова від диференційного методу дослідження говірки на користь сучасних методів і технологій збирання матеріалу, укомплектування корпусів та лексиконів, а також опису й повного монографічного опису ідіому вимагає подолання існуючих у діалектологічній науці стереотипів. По-перше, говірка (ідіом) як об'єкт синхронного системного опису повинна досліджуватися як мова, яка використовується доступним для вивчення територіально обмеженим колективом мовців. Це означає, що в цьому випадку треба застосовувати такі методи дослідження, які прийняті при вивченні мов взагалі в їх синхронному стані. По-друге, завдання повного опису моноговіркової системи (як і будь-якої мовної системи) можна вирішити, оперуючи всім набором системних можливостей — різних рівнів мови. По-третє, вивчивши синхронний устрій і правила функціонування системи, прийняті в діалектології як розділі лінгвістики за висхідні, подібний опис може виявити риси говірки, які часто проходять повз увагу дослідників. По-четверте, перспектива системних висновків певної сукупності синхронних описів ідіомів продемонструє не лише ширший потенціал релевантних особливостей співіснування їх, а й може інтерпретуватися як розгорнута в просторі діахронія, наприклад, слов'янського діалектного континууму.

Найактуальнішими напрямками наукового пошуку виокремлюються не лише тексто- і лексикографічне підґрунтя дослідження певного діалектного узусу, а й корпусна лексикографія як певним чином видозмінений сегмент корпусної лінгвістики. Нині сформовано два підходи до корпусної діалектологічної лексикографії як специфічної галузі корпусної. З одного боку, як джерело для складання повного словника певного діалектного угруповання може використовуватися ресурс, який вже існує. Українська словникова практика має досвід створення ряду словників окремих говорів і говірок. Крім того, ілюстрації з таких словників можуть бути включені до лексикографічних корпусів різних типів, наприклад, тематичних, аспектних тощо. З другого боку, для лексикографічних цілей може збирати-

ся спеціальний корпус — лексичний, ономастичний, фразеологічний корпуси, корпус текстів та ін., що створюються з метою укладання конкретного словника як репрезентанта релевантних лексичних явищ, а відтак основних діалектних типів у рамках лексичної системи говірки.

Значимість корпусної моноговіркової лексикографії у всебічному описі фрагменту мовної системи очевидна. Лише вона на основі впровадження в діалектологічні студії може забезпечити повноту емпіричного матеріалу. Це може бути і створення електронного лексикону — тезаурусу на основі «паперового» моноговіркового словника, а також електронна картотека як певний крок до лексикографічного корпусу ідіому, що створюється за уже виданим словником і поповнена матеріалами з інших джерел, які ставлять за мету вивчення динаміки говірки, інші аспекти діалектологічних студій.

Про електронний лексикографічний корпус може йтися лише при національній підтримці діалектографії у вигляді розробки відповідного електронного ресурсу. При підтримці сучасних можливостей моноговіркових корпусів можна погодитися з думкою С. С. Земичевої та К. В. Іванцової про те, що «залучення нових електронних ресурсів в словникову справу на даному етапі випереджає осмислення джерелознавчих можливостей корпусів для удосконалення вже існуючих й укладання нових словникових праць» [6, с. 15].

Однак основним вектором лінгвістики в цілому, так і окремих її галузей в межах діалектології як науки є теоретичне підґрунтя лексикографічного корпусу (лексикону), яке є базою повного моноговіркового опису ідіому, оскільки екстраполює увесь набір виражальних ресурсів цієї мовної системи.

Загальна структура діалектних словників у цілому схожа. У них наявні «Вступ» або «Передмова», корпус словника, що містить словникові статті, розташовані в алфавітному порядку, список використаних джерел — як словникових, так і інших жанрів (письмові тексти, фольклорні видання і т. ін.). Дефініції відкриваються заголовними одиницями, що являють прості (одинарні), а також складні слова, виражені повнозначними і службовими частинами мови, що забезпечуються граматичними і стилістичними позначками та ін. У зоні ілюстрації представлені контексти-демонстрації заголовного слова в оточенні інших слів у мовленні; за цих умов посилання на джерела, з яких були запозичені слова або ілюстративні приклади, викладаються по можливості. Філіації значень можуть трактуватися діалектологами-укладачами від елементарних однослівних (напр., літературних еквівалентів) до повних (напр., етнографічних) описів дефініцій, описуваних діалектних одиниць з полісемантичною передачею.

Теоретичні засади діалектних словників полягають у встановленні їх макро- і мікроструктури, а також типологізації та лексикографічної параметризації. Вирішення цих значимих лексикографічних завдань на рівні повного лексикографічного моноговіркового опису залежить від демонстрації типовості діалектологічної макроструктури диференційного діалектного словника, що включає сукупність композиційних компонентів словникового видання і водночас принципи розташування словникових статей, проблему відбору мовних одиниць і т. ін., а також мегаструктури, у яких, окрім макроструктури, передбачається різноплановість програм дослідження (це стосується аспектів словників): ідеографічні, етимологічні тощо.

Нами пропонується моноговірковий лексикографічний комплекс (МЛК), який відрізняється від типових диференційних своєю макроструктурою, що полягає, перш за все, у загальних принципах структури й організації окремих словників говірки — від відбору словника до тезаурусу (з максимальним охопленням лексикону), від визначення текстового корпусу джерелом для лексикографування до еліцитованих у процесі збирання матеріалу мовних одиниць, — у специфіці відображення у них семантичних зв'язків та інших лексикографічних аспектів тощо.

Мегаструктура МЛК складається з таких частин, як: «Передмова», «Вступ», «Список умовних скорочень» (у зарубіжній лінгвістиці такі блоки називаються *front matter* — вступна частина), безпосередньо корпус словника (*middle matter* — середня частина) і заключна частина (*back matter*), тобто висновкова з мегаструктури усього комплексу, що бачиться нами як лексикологічний сегмент монографічного опису окремої говірки.

Функціонування лексики у мовленні найкраще забезпечується текстом як певним типом фіксованої мовної інформації, що відбиває «семантику в усій сукупності компонентів семантичної структури та зв'язки між лексемами у мовленні» [3, с. 112]. Наукова площина дескрибування говірки передбачає принцип т. зв. «всебічності» мовних даних. Тому і принципово новим в описі говіркового мовлення є дескриптивна лексикографія.

На наше переконання, дескрибування мови за повним лексикографічним описом є одним з найбільш оптимальних способів уявлення мовного і мовленнєвого матеріалу окремого узусу, адже, як писав Ю. М. Караулов, «будь-які дані про мову можуть бути представлені в лексикографічній формі» [7, с. 13]. Так, у 1980–1990-х роках у російському мовознавстві виник напрямок *лінгвографія* [8, с. 8]. Об'єктом її опису є мова, різні мовні одиниці, а результатом їх обробки визначений не словник, а т. зв. лінгварій — це, за визначенням розробників, «довідник, що представляє користувачеві впорядковану сукупність мовних одиниць (слів, морфем, словосполучень і т. ін.) та їх характеристики» [8, с. 11]. Уточнюючи це явище, Н. А. Осмак вводить термін «мовна лексикографія» [14].

Наше визначення усього зводу слів, що побутують в говірці, — говірколінгварій або комплекс словників говірки, уже задекларований як МЛК, основним з яких є тезаурус говірки (ТГ) та інші

словники говірки (далі СГ), і в укладанні цієї інформаційно-дослідницької лексикографічної системи найреальнішим визначений наразі корпусний підхід, який може відобразити реальну мовну ситуацію окремого узусу.

Одиниці МЛК мають особливий статус. Так, ТГ як текстоорієнтований ресурс є повним джерелом фрагментів говіркового дискурсу. Вокабули у ньому аналогічно до відповідної термінології корпуснолінгвістичних процедур «токенізуються», вичленовуються з моноговіркових текстів «від руки», тобто за токенізованим синтезом текстів (мовлення), або ж виділяються за формальними способами збору лексики — анкетуванням, спостереженням за письмовими джерелами тощо. До одиниць МЛК належать: а) слова у традиційному їх розумінні; б) словоформи (вживання слів) і колокації. До останніх як функціональних одиниць, не типових для диференційних словників, а прослідків вивчення говіркового дискурсу (лише у межах як ТГ) відносимо: мовленнєві (слова і форми слів, що становлять основний виражальний ресурс говірки) та умовно-мовленнєві одиниці, що не передають змісту повідомлюваного, а допомагають структурувати дискурс (вставні, модальні слова, сполучники, частки, а також т. зв. «вербалізовані паузи хезитації») [15, с. 86].

Це основне завдання, за нашим визначенням, «мовленнєвої лексикографії», яка відображає ті значення одиниць, що зафіксовані в конкретному її вживанні носієм мови, говірконосієм або й будь-яким носієм мови (пор. теорію мови, «засновану на вживанні» [20]).

Метод опису матеріалу, який використовується в рамках СГ як мовленнєвої лексикографії, цілком можна назвати *дискурсивним аналізом*, маючи на увазі, що *дискурс* — це власне «мова, мовна комунікація» і когнітивний аналіз матеріалу. Для повного лексикографічного опису необхідним є як первинне лінгвістичне вичленування цих одиниць з тексту, так і об'єднання їх за принципом функційної спільності, напр., умовно-мовних одиниць, а мовних — за лексико-семантичним та граматичними принципами. Діалектологічна лексикографічна практика, особливо зарубіжна, показує спроможність поєднувати в межах ТГ кількох лексикографічних форм: тлумачного словника і конкордансу, тлумачного й ономастичного словника.

Для параметричного аналізу лексико-семантичної системи мови лексичні одиниці відбираються за чотирма параметрами: 1) функціональним (сфера вживання), 2) синтагматичним (сполучуваність), 3) епідигматичним (багатозначність), 4) парадигматичним (входження в синонімічні ряди). Своєрідність багатства говіркового мовлення полягає у тому, що значна кількість діалектних одиниць входить в одного, двох, трьох або чотирьох параметричних вимірів.

Усі складові частини цього МЛК включають науковий дослідницький апарат, і відтак орієнтовані на науковий опис, а не адаптовані для широкого загалу. Так, особливості мікроструктури основного складу словників становлять: 1) специфіка оформлення фонетичною транскрипцією; 2) супровід граматичними, стилістичними та іншими помітами; 3) структурні та номенклатурні параметри відображення лексико-семантичних видозмін мовних одиниць; 4) система філіації значень багатозначних слів тощо.

У цілому, в укладанні моноговіркового комплексу словників важливим є дотримання принципу лінгвістичної нормативності. Тезаурус як повний словник говіркового мовлення є не стільки типовим діалектним, скільки академічним лексикографічним описом, що включає дескриптивну (описову) та прескриптивну (нормативну) складові одиниць описуваного лексичного фонду ідіому. На основі моноговіркового тезаурусу для окремих наукових напрямків монографічного опису можна укладати аспектні словники.

Ідеографічний словник говірки репрезентується нами як новітній лінгвістичний діалектологічний тип у складі МЛК. До основних етапів його формування належать: квантитативний (параметричний) аналіз слів, узятих з ТГ, квалітативний аналіз і семантичне угруповання лексики говірки на підставі спільності значень, їх логіко-поняттєву класифікацію, формування синоптичної схеми та розробка мега-, макро- і мікроструктури словника. Синоптична схема моноговіркового ідеографічного словника (пор. [16]) типово для опису говірки як мовної системи укладається від найдрібніших понять до вищих класів понять.

За особливостями екстраполяції моноговіркового матеріалу для дослідження в ТГ не передбачене розміщення варіантних утворень у межах однієї словникової статті. Відтак атрибуція всіх варіантів слова як формальних видозмін вокабулярія говірки можлива у моноговірковому варіантному словнику говірки як особливому лексикографічному жанрі аспектних словників, що є базовою умовою і детального «портретування» кожного з елементів формального варіанта слова, і водночас бачення говіркового складу лексично-формальної системи говірки. Адже вокабулярій будь-якої мови чи мовного угруповання — це не безмежний ряд розрізнених одиниць, а певна система, у якій окремі ланки закономірно пов'язані між собою і постійно взаємодіють, наприклад, у межах системного опису лексики, особливо діалектної.

Проект, започаткований нами як МЛК української говірки села Піщаний Брід Добровеличківського району Кіровоградської області степового говору південно-східного наріччя, з моменту його виникнення (першопочаткова концепція — наповнення корпусу шляхом фіксації зібраного матеріалу) постійно розвивається і вдосконалюється у руслі повного опису говіркової системи та із урахуванням комунікації в її межах. Такий підхід демонструє мовленнєві традиції узусу й норми відносно

інших говірок та літературної мови. Мовні засоби, прийоми вербалізації, навіть окремі просодичні елементи визначають особливості комунікації говірконосців. Таким чином, пропонується експлікація говірки у формі тезаурусу як опис лексики говіркового мовлення за корпусом текстів, що кваліфікується нами як сегмент мовленнєвої лексикографії (за визначенням Н. О. Осмак [14, с. 5]) або фрагмент дескриптивної лексикографії говірки, орієнтованої у перспективі на монографічний моноговірковий опис.

Про роль словників у народженні тих чи тих теорій, концепцій лаконічно і ємно свого часу сказав Бодуен де Куртене: «словники залишаються назавжди нагальною потребою нашої науки, і без них навіть найгеніальнішим теоретичним висновкам буде бракувати фактичного обґрунтування» [2, с. 265].

Висновки. Отже, моноговірковий лексикографічний комплекс репрезентується тезаурусом та аспектними словниками — ідеографічним та варіантним словником ідіому і знаходить наукове втілення в авторському проєкті на емпіричному матеріалі досліджуваної степової говірки. У час величезного потенціалу і нових технологічних можливостей говірколінгварію як важливого аспекту сучасної лінгвістики такий **моноговірковий лексикографічний комплекс**, безсумнівно, не втратить своєї актуальності і залишиться незамінним інструментом наукових досліджень — від повноти фіксації лексикону до монографічного опису говірки як мовної системи, адже має очевидні переваги перед традиційним диференційним лексикографічним підходом. Тяжючи до електронного варіанту тезаурусу (комп'ютерного лексикографічного корпусу), лінгварій ідіому як ресурс науки в майбутньому дозволить вивчати різні аспекти діалектології як науки. Тільки розширення моноговіркового лексикографічного комплексу може забезпечити також емпірію для лінгвістичних та нелінгвістичних наукових досліджень у перспективі.

Л і т е р а т у р а

1. Бевзенко С. П. Українська діалектологія. Київ : Вища школа, 1980. 246 с.
2. Бодуэн де Куртене И. А. Некоторые общие замечания о языковедении и языке. *История языкознания XIX–XX веков в очерках и извлечениях*. 3 изд. Москва : Просвещение, 1964. Ч. 1. С. 263–283.
3. Грищенко П. Ю. Ареальне варіювання лексики. Київ : Наук. думка, 1990. 270 с.
4. Дзєндзелівський Й. О. Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови. 2-ге вид. Київ : Наук. думка, 1987. 297 с.
5. Дубичинский В. В. Лексикография русского языка. Москва : Наука : Флинта, 2008. 432 с.
6. Земичева С. С., Иванцова Е. В. Диалектный корпус как новый ресурс областной лексикографии. *Вестник Томского государственного университета*. Томск, 2019. № 446. С. 15–22.
7. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 263 с.
8. Галиуллин К. Р., Валиахметова Д. Р., Обносова Н. А. и др. *Компьютерная лингвография*. Казань : Изд-во Казанского ун-та, 1995. 120 с.
9. Морковкин В. В. Об объёме и содержании понятия «теоретическая лексикография». *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1987. № 6. С. 33–42.
10. Москаленко А. А. Українська лексика першої половини XIX ст. : Конспект лекцій зі спецкурсу. Одеса : Одеська міська друкарня Управління по пресі Одеського облвиконкому, 1969. 91 с.
11. Никончук М. В. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. Київ : Наук. думка, 1985. 312 с.
12. Никончук М. В., Никончук О. М. Будівельна лексика правобережного Полісся в лексико-семантичній системі східнослов'янських мов. Житомир : РВВ облполіграфвидаву, 1990. 369 с.
13. Никончук М. В., Никончук О. М. Транспортна лексика правобережного Полісся в системі східнослов'янських мов. Київ : Наук. думка, 1990. 292 с.
14. Осмак Н. А. Лексические единицы повседневной разговорной речи : пути лексикографического описания их функционирования : дис. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2014. 235 с.
15. Полевая лингвистическая практика : учебно-методический комплекс сложной структуры. Ч. 1. Теоретические основы и методика сбора лингвистических данных для представления их в речевом корпусе русского языка / ред. А. С. Асиновский, Н. В. Богданова. Санкт-Петербург : Филол. фак. СПбГУ, 2007. 140 с.
16. Сабадош І. Зведений тематичний словник як вид лексикографічної праці. *Волинь-Житомирщина : Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2003. № 10. С. 206–211.
17. Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 480 с.
18. Степанов Е. Н. Литературный язык, диалект, городское койне и норма : проблемы соотношения. *Русистика и современность. Языкознание*. 4. Rzeszów : Wyd. Uniw. Rzeszowskiego, 2006. С. 154–162.
19. Щерба Л. В. Предисловие [к русско-французскому словарю]. *Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград : Наука, 1974. С. 304–312.
20. Tomasello M. *Constructing a Language : A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard : Harvard University Press, 2003. 388 p.

References

1. Bevenko, S. P. (1980), *Ukrainian dialectology [Ukrayinska dialektolohiya]*, Vyshcha shkola, Kyiv, 246 p.
2. Baudouin de Courtenay, I. A. (1964), "Some general remarks on linguistics and language", *History of linguistics of the XIX–XX centuries in essays and extracts*, 3rd ed. ["Nekotorye obshchiye zamechaniya o yazykovedenii i yazyke", *Istoriya yazykoznaninya XIX–XX vekov v ocherkakh i izvlecheniyakh*, 3 izd.], Prosveshcheniye, Moscow, pp. 263–283.

3. Grytsenko, P. Yu. (1990), *Areal variation of lexics [Areal'ne varyyuvannya leksyky]*, Naukova dumka, Kyiv, 270 p.
4. Dzendelivsky, Y. O. (1987), *Program for collecting materials for the Lexical Atlas of the Ukrainian language*, 2nd ed. [*Prohrama dlya zbyrannya materialiv do Leksychnoho atlasu ukrayinskoyi movy*, 2 vyd.], Naukova dumka, Kyiv, 297 p.
5. Dubichinskyy, V. V. (2008), *Lexicography of the Russian language [Leksykografiya russkogo yazyka]*, Nauka, Flinta Publishing house, Moscow, 432 p.
6. Zemicheva, S. S., Ivantsova E. V. (2019), “Dialect corpus as a new resource of regional lexicography”, *Tomsk State University Journal* [“Dialektnyy korpus kak novyy resurs oblastnoy leksikografii”, *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*], Tomsk, vol. 446, pp. 15–22.
7. Karaulov, Yu. N. (1987), *Russian language and linguistic personality [Russkiy yazyk i yazykovaya lichnost']*, Nauka, Moscow, 263 p.
8. Galiullin, K. R., Valiakhmetova, D. R., Obnosova, N. A., etc. (1995), *Computational linguography [Kompyuternaya lingvografiya]*, Kazan University Press, Kazan, 120 p.
9. Morkovkin, V. V. (1987), *On the scope and content of the concept of «theoretical lexicography», Voprosy Jazykoznanija (Topics in the study of language)* [“Ob ob'yeme i soderzhanii ponyatiya «teoreticheskaya leksikografiya»», *Voprosy yazykoznanija*], Nauka, Moscow, no. 6, pp. 33–42.
10. Moskalenko, A. A. (1969), *Ukrainian vocabulary of the first half of the XIX century : Synopsis of lectures on a special course [Ukrayinska leksyka pershoi polovyny XIX st. : Konspekt lektsiy zi spetskursu]*, Odessa City Printing House Press of Odessa Regional Executive Committee, Odessa, 91 p.
11. Nikonchuk, M. V. (1985), *Agricultural vocabulary of the Right Bank Polissya [Silskohospodarska leksyka Pravoberezhnoho Polissya]*, Naukova dumka, Kyiv, 312 p.
12. Nikonchuk, M. V., Nikonchuk, O. M. (1990), *Construction vocabulary of the right-bank Polissya in the lexical-semantic system of East Slavic languages [Budivelna leksyka pravoberezhnoho Polissya v leksyko-semantichnyi systemi skhidnoslovyanskykh mov]*, RVV regional polygraph publishing house, Zhytomyr, 369 p.
13. Nikonchuk, M. V., Nikonchuk, O. M. (1990), *Transport vocabulary of the right-bank Polissya in the system of East Slavic languages [Transportna leksyka pravoberezhnoho Polissya v systemi skhidnoslovyanskykh mov]*, Naukova dumka, Kyiv, 292 p.
14. Osmak, N. A. (2014), *Lexical units of everyday colloquial speech : ways of lexicographic description of their functioning : Thesis [Leksicheskiye edynitsy povsednevnoy razgovornoj rechi : puti leksikograficheskogo opisaniya ikh funktsionirovaniya : dis. ... kand. filol. nauk]*, St. Petersburg, 235 p.
15. Asinovsky A. S., Bogdanova N. V. (2007), *Field linguistic practice : educational and methodical complex of complex structure, Part 1, Theoretical foundations and methods of collecting linguistic data for their presentation in the speech corpus of the Russian language [Polevaya lingvisticheskaya praktika : uchebno-metodicheskiy kompleks slozhnoy struktury, Ch. 1, Teoreticheskiye osnovy i metodika sbora lingvisticheskikh dannykh dlya predstavleniya ikh v rechevom korpusе russkogo yazyka]*, Philological faculty, St. Petersburg State University, 140 p.
16. Sabadosh, I. V. (2003), “Consolidated thematic dictionary as a type of lexicographic work”, *Volyn-Zhytomyr region : Historical and philological collection of regional problems* [“Zvedenyi tematichnyi slovnyk yak vyd leksykohrafichnoyi pratsi”, *Volyn-Zhytomyrshchyna : Istoryko-filolohichnyy zbirnyk z rehionalnykh problem*], Ivan Franko Zhytomyr State University Publishing house, issue 10, pp. 206–211.
17. Sabadosh I. V. (2008), *Dictionary of the Transcarpathian dialect of the village of Sokyrnytsia, Khust district. [Slovnyk zakarpatskoyi hovirky sela Sokyrnytsya Khustskoho rayonu]*, Lira Publishing house, Uzhhorod, 480 p.
18. Stepanov, Ie. N. (2006), “Literary language, dialect, urban koine and norm : correlation problems”, *Russian studies and modernity, Linguistics*, 4 [“Literaturnyy yazyk, dialekt, gorodskoye koine i norma : problemy sootnosheniya”, *Rusistika i sovremennost', Yazykoznanije*, 4], Wyd-wo. Uniw. Rzeszowskiego, Rzeszów, pp. 154–162.
19. Shcherba, L. V. (1974), “Preface [to the Russian-French dictionary]”, *Language system and speech activity* [“Predyslovye [k russko-frantsuzskomu slovaryu]”, *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatel'nost'*], Nauka, Leningrad, pp. 304–312.
20. Tomasello, M. (2003), *Constructing a Language : A Usage-Based Theory of Language Acquisition*. Harvard University Press, 388 p.

ГРОМКО Татьяна Васильевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры украинского языка Центральноукраинского государственного педагогического университета имени Владимира Винниченко; ул. Шевченко, 1, г. Кропивницкий, 25006; тел.: +38 0500310222; e-mail: hromkot@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4661-4302

МОНОДИАЛЕКТНЫЙ ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ КОМПЛЕКС КАК СОВРЕМЕННАЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ТЕХНОЛОГИЯ

Аннотация. Целью предлагаемой статьи является теоретический анализ монодиалектного лексикографического комплекса как базы источников всестороннего описания говора как языковой системы. **Объектом** является лексикографический корпус говора, что представляет собранный в полном объеме его эмпирический материал. **Предмет** исследования — монодиалектный лексикографический комплекс, специфический по макро- и микроструктуре его словарей, а также типологизации и лексикографической параметризации, которые заложены в их принципах, структуре и организации — от тезауруса до соответствующих аспектных словарей: идеографического, вариантного словаря говора и т. п. **Результатом** исследования является **методология** монодиалектного лексикографического комплекса, представленная авторским опытом на эмпирическом материале стенового говора. Монодиалектный лексикографический комплекс, несомненно, не теряет своей актуальности и остаётся незаменимым инструментом научных исследований — от полной фиксации лексикона до монографического описания говора как языковой системы, так как имеет очевидные преимущества перед традиционным дифференциальным лексикографическим подходом. **Выводы:** лингварий в составе монодиалектного лексикографического комплекса как основного научного ресурса позволит, с одной стороны, изучать

различные аспекты диалектологии, а с другой — обеспечит эмпирию для лингвистических и нелингвистических научных исследований как в наше время, так и в перспективе.

Ключевые слова: лексикография, словарь, тезаурус, идеографический словарь, вариантный словарь говора, говор, идиом, диалектный дискурс, параметризация, мегаструктура, диалектолингварий.

Tetiana V. HROMKO,

Candidate of Philology (PhD), Docent of the Ukrainian Language Department, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State Pedagogical University; 1 Shevchenko st., Kropyvnytskyi, 25006; tel.: +38 050 0310222; e-mail: hromkot@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-4661-4302

MONODIALECT LEXICOGRAPHIC COMPLEX AS A MODERN LINGUISTIC TECHNOLOGY

Summary. The *purpose* of this article is a theoretical analysis of the monodialect lexicographic complex as a source base for a comprehensive description of speech as a language system. The *object* is the lexicographic corpus of the dialect, which represents the fully collected empirical material. The *subject* of research is a monodialect lexicographic complex, which is specific for the macro- and microstructure of its dictionaries, as well as typology and lexicographic parameterization, which are their principles of structure and organization — from the thesaurus to the corresponding aspect dictionaries, which are ideographic, variant vocabulary. The *result* of the research is the methodology of monodialect lexicographic complex, which is represented by the author's experience on the empirical material of the steppe dialect. The monosyllabic lexicographic complex will undoubtedly lose its relevance and will remain an indispensable tool of scientific research — from the completeness of lexicon fixation to the monographic description of speech as a language system, because it has obvious advantages over the traditional differential lexicographic approach. **Conclusions:** Linguistics as part of a monodialect lexicographic complex as the main scientific resource will allow, on the one hand, to study various aspects of dialectology, and on the other will provide empiricism for linguistic and non-linguistic research both today and in the future.

Key words: lexicography, dictionary, thesaurus, ideographic dictionary, variant dictionary of speech, speech, idiom, speech discourse, parameterization, megastructure, speech linguistics.

Статтю отримано 30.09.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219514>
УДК 811.161*351-112:003.23/.349*04:001.98

МАЛЬЦЕВА Ольга Вадимовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 (048) 7465697; e-mail: lorrizzy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

КОСЕНКО Елена Сергеевна,

магистрант кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 (048) 7465697; e-mail: loonloon@ukr.net; ORCID ID: 0000-0002-9344-9805

АЗБУКА «ДРЕВЛЕСЛОВЕНСКАЯ БУКВИЦА» КАК РЕПРЕЗЕНТАНТ ФОЛК-ЛИНГВИСТИКИ

Аннотация. *Цель* статьи — доказать, что азбука «Древлесловенская Буквица» является современной фальсификацией. *Объектом* анализа является азбука «Древлесловенская Буквица», *предмет* исследования — проблема фальсификаций в современной фолк-лингвистике. В работе использованы исторический и описательный *методы* и сравнительный анализ. *Результат* исследования состоит в том, что оно призвано привлечь внимание к проблемам изучения и распространения ненаучных гипотез в сфере лингвистики. Материал статьи может быть использован в процессе обучения студентов как способ борьбы с ненаучным знанием. **Выводы.** Совокупность непрофессиональных лингвистических концепций принято называть фолк-лингвистикой. Основными направлениями в сфере фолк-лингвистики являются: гипотезы об этимологии и происхождении слов; сопоставление родственных и неродственных языков на основе видимой схожести; прочтение древних нерасшифрованных текстов при помощи современного языка; создание «древних» текстов. К последнему направлению мы относим «Древлесловенскую Буквицу», которая, хоть и не является собственно текстом, но интерпретируется как «аутентичная древняя азбука славян». Профессионального научного изучения «Древлесловенской Буквицы» не было произведено, так как специалист легко определяет её поддельность. Однако основная проблема заключается в том, что данная «азбука» активно издаётся и распространяется среди населения, желающего знать «правду» о древности русского / славянского языка, которая скрыта от неспециалиста тем, что не изучается в школьном курсе. Сопоставительный анализ «Древлесловенской Буквицы» и Кириллицы свидетельствует о том, что «Буквица» не может быть древнейшей славянской азбукой, так как, во-первых, не имеет особых графических отличий от Кириллицы; во-вторых, использует буквы, которые не имели фонетических

соответствий с древней славянской фонетикой и отсутствуют в подлинных кириллических рукописных памятниках средневековой эпохи.

Ключевые слова: фолк-лингвистика, фальсификация, Кириллица, «Древлесловенская Буквица», история русского языка, азбука, графика.

Постановка проблемы. В настоящее время в лингвистике активно развивается антропоцентрическая парадигма, в которой именно человек является «мерой всех вещей», соответственно, интерес исследователей сместился на человека как субъект речевой деятельности. Однако параллельно с развитием научной парадигмы получают развитие и квазинаучные теории, которые научное сообщество языковедов объединяет в направление фолк-лингвистики. Причину его возникновения и существования мы видим в поощрении скептического отношения в постсоветском обществе к научной деятельности и научному знанию. Гуманитарные научные исследования не являются приоритетными при распределении государственного бюджета практически ни в одной из постсоветских стран.

Постановка задач исследования. В процессе изучения языка, а особенно его истории, мы неоднократно натываемся на такие явления как народная этимология, ложная этимология, которые, в свою очередь, оказываются на службе у лингвистов-любителей. Цель данной статьи — доказать, что азбука «Древлесловенская Буквица» является современной фолк-лингвистической фальсификацией. Объект анализа — азбука «Древлесловенская Буквица», предмет исследования — проблема фальсификаций в современной фолк-лингвистике.

Связь с предыдущими и смежными исследованиями. Вслед за академиком А. А. Зализняком [4], мы выделяем следующие основные направления деятельности фолк-лингвистов:

1. Гипотезы (фантазии) об этимологии и происхождении слов.
2. Сопоставление родственных и неродственных языков на основе видимой схожести (в произношении, написании и под.).
3. Прочтение древних нерасшифрованных текстов при помощи современного языка.
4. Создание фальсифицированных древних текстов.

Гипотезы о происхождении слов — это наиболее популярный вид деятельности, так как к ней может приобщиться любой носитель языка. Прочтением древних текстов часто занимаются исследователи из других областей знаний, например: В. А. Чудинов [10], Г. С. Гриневиц [2].

Изложение основного материала. Одним из поворотных моментов в области русской фолк-лингвистики можно назвать появление в середине 50-х гг. XX в. публикаций «Велесовой книги», которой посвящались научные конференции. Однако уже в 70-х — 80-х гг. большинство учёных сменило отношение к книге на скептическое, а лингвисты (среди которых Л. П. Жуковская, Б. А. Рыбаков, О. В. Творогов) [7] сделали заключение, что «Велесова книга» — это подделка, причём не лучшего качества. Тем не менее, миф о «Велесовой книге» как древнем источнике о жизни славян живёт до настоящего времени и имеет ярых приверженцев. Для многих неоязыческих общин этот «памятник» стал официальным священным текстом, повествующим о жизни предков — славян до христианизации.

То же самое сейчас происходит и с «Древлесловенской Буквицей», которой фолк-лингвисты и их последователи стараются придать статус первой аутентичной азбуки славян (русичей), чтобы открыть «вековую тайну и наглядно показать всю глубину образов письменности Древних Русичей и понять мировоззрение наших Предков» [6, с. 5].

Специалист легко может определить поддельность «Древлесловенской Буквицы», поэтому, как кажется, в её научном изучении смысла нет, однако на сегодняшний день публикаций и интерпретаций «Буквицы» стало очень много, порой «даже с рецензиями филологов» [5, с. 646–647]. А это позволяет внедрять псевдоазбуку и, таким образом, популяризировать ненаучное знание.

Пытаясь придать степень научности своим высказываниям и интерпретациям «Древлесловенской Буквицы», фолк-лингвисты не боятся фальсифицировать высказывания известных учёных. Например, искажают цитаты: «Появившаяся в IX в. «кириллица» была специально создана **(на основе Буквицы)** (выделено нами — Е. К., О. М.) с использованием македонского диалекта древнеболгарского языка для нужд христианской церкви как язык книжно-литературный (старославянский). В последствии под влиянием живой речи постепенно впитывал местные языковые особенности... Эти позднейшие региональные разновидности принято называть церковнославянским языком болгарской, сербской, русской и т. д. редакцией или изводом» (Г. Хабургаев. Старославянский язык). Таким образом, мы видим, чем, по мнению славистов, являлись старославянский и церковнославянский и где, когда и в каких кругах они были в употреблении. Древнерусский язык (светский упрощенный вариант Буквицы) дожил до петровской языковой реформы» [1]. Данную цитату с жлессылкой на учебное пособие по старославянскому языку Г. А. Хабургаева (1931–1991), авторитетного советского слависта, мы встретили в нескольких выставленных в сеть дипломных работах студентов. Однако ни в одной из них нет конкретизации издания и указания на конкретную страницу в указанном пособии. При Г. А. Хабургаеве слово «буквица» вообще не упоминалось в русском языке. Проанализировав оба прижизненных издания данного учебного пособия (1974 [8] и 1986 гг. [9]), мы не обнаружили ни единого использования данного слова и, тем более, указания на систему славянской письменности с названием «буквица». Подобно сетевому вирусу, цитата «переплывает» в сети из одного документа в другой. Автора данной цитаты следует считать фальсификатором, научным преступником.

А 1 Азъ (а) Бог, живущий и сотворяющий на Земле, Я.	В Боги (б) Множество Богов; Божественное; превосходящее.	В 2 Веди (в) Мудрость на Земле и Небесах ведаю.	Г 3 Глаголи (г) Передача мудрости; движение, истечение; поток, направление.	Д 4 Добро (д) Развитие; достаток; накопление; полнота; преуспевание.	Е 5 Есть (е) Пять элементов жизни, форма жизни; бытие.	Е Есмь (е) Связка; определение; разнообразие.
Ж Животъ (ж) Жизнь многогранная; зарождение; эволюция; рост, преобразование.	З 6 Зьло (з) Неизведанное; сирях; оченя; весьма; непознанное нами.	З 7 Земля (з) Земля (небесное тело); почва; форма жизни.	И 8 Иже (и-долгая) Соединение; единство; равновесие; истина (бытийная).	І 10 Іжен (и-ровное) Истина (Вселенская); уравнивает.	Ї Їнить (и-полукраткое) Община; истина (общинная).	Ѡ Гервь (Ѡ, ѡ) Прекрасное; необычное; душевное.
К 20 Како (к) Объединение человека со Вселенной; общность; объем.	Л 30 Людѣ (л) Объединение мирно мыслящих; общность; сорипосовенне объёмов.	М 40 Мыслитъ (м) Мышление; мысль; мудрость; думать; общаться; движение; улучшение.	Н 50 Нашъ (н) То, что было известно нашим Предкам; то, что существует при нас (наше).	О 70 Онъ (о - долгое) Бог; некто, нечто; нечто самостоятельное; форма, структура.	П 80 Покон (п) Бездействие; подвешенное состояние; покой; гармония.	Р 100 Рѣци (р) Речь; изречение; течение; сила (энергия); разграничение.
С 200 Слово (с) Мысль произнесенная; поток; соединительная форма.	Т 300 Твърдо (т) Утвержденное свыше указание; определенная форма; утверждение.	У 400 Укъ (у) Зов, послание; взаимодействие; нахождение; радом; форма приближения.	Ѹ Оукъ (Ѹ) Чувственность; устом; определенная форма.	Ф 500 Фѣртъ (ф) Гордость; благородство; значимость.	Х 600 Хѣръ (х) Мировое равновесие; пересечение определенных значений; гармония.	Ѡ 800 Отъ (от) До сей поры; окончательный результат; предел.
Ц 900 Ци (ц) Целеустремленность; цель; высшая структура, определяющая цель.	У 90 Уервь (у) Красный, красивый; грань, рубеж, черта.	Ш Ша (ш) Тишина; простор; шири; объемное распространение.	Щ Шта (шт) Плотность; разнообразие; неопределённое состояние; защитная форма.	Ъ Ёръ (о - краткое) Твердость; сотворение в процессе действия; действие.	Ы Ёры (ы - мягкое) Единство соединения; множество; множественное действие.	Ь Ёръ (о - краткое) Существующая жизнь, Богом данная; законченное творение.
Ѣ Ятъ (ѣ) Божественная связь; взаимосвязь небесных и земных структур.	Ю Юнъ (ю, ѳ) Спринкование; взаимосвязь по касательной; прикосновение.	Ѧ Аръ (а - краткая, а) Образ одного рода; однородная структура.	Є Эдо (е - краткая, э) Прикосновение к целому; форма познания.	Ѡ Омъ (ом, о - мягкая) Синяе; создание.	Ѡ Онъ (о - носовое) Он; структура, определяющая восходящий образ.	Ѡ Одъ (о - носовое) Богатство, передаваемое по наследству.
Ѧ Ѣта (ѣ - краткое носовое) Познание (указующая форма).	Ѧ Ота (о - краткое носовое) Неприятие чего-либо.	Ѧ 60 Кси (кс) Дух, духовность; духовное.	Ѧ 700 Пси (пс) Душа и всё, что к ней относится.	Ѧ 9 Фита (ф - мягкая) Единство духа; природа; сливание.	Ѧ Ижица (й, у, ю, и, в, ѳ) Движение; гармоничное состояние; благость.	Ѧ Ижа (й) Мера времени; краткость.

Рис. 1. Древлесловенская Буквица. Взято из открытых источников в Интернете

В сети мы обнаружили своеобразный сопоставительный анализ Кириллицы и «Древлесловенской Буквицы» в виде таблицы [3]. В таблице имеются искажения оригинальных фактов, что легко вводит в заблуждение неискушенного читателя, начинающего студента, школьника, интересующегося вопросами филологии, древней письменности.

Мы провели тщательный сопоставительный анализ Кириллицы и «Буквицы». Доказательством того, что азбука «Древлесловенская Буквица» является фальсификацией, служат следующие заключения:

1. В «Буквице» есть только одна буква, которая не соответствует кириллической азбуке — **æ** (*ижа*). Символ, использованный для *ижа*, на самом деле транскрипционный, он используется лингвистами для обозначения ненапряжённого неогублённого гласного переднего ряда нижнего подъёма — [æ], распространённого чаще в германских языках.

2. В Кириллице использовались буквы **ѡ** и **Ѡ** для обозначения носовых йотированных звуков. В «Буквице» фальсификаторы назвали эти буквы, соответственно, *ѣта* и *ота*. Буквица **ѡ** обозначает звук [e^н] *носовой краткий*, а **Ѡ** — [o^н] *носовой краткий*. В сопоставительной таблице фольклористы убрали из Кириллицы эти буквы, видимо, для доказательства древности Буквицы. Однако такие буквы использовались в кириллических текстах как лигатуры.

3. В Буквице кириллическая буква **Ѧ**, которая, как и предыдущие две буквы возникла как лигатура, называется *арь*. Ей приписывается обозначение [a] *краткого* и *я*.

4. Создатели Буквицы выделяют две буквы: **Ѡ** (*омъ*) и **Ѡ** (*отъ*). Интересно, что буква *омъ* — это заимствованная из греческого алфавита кириллическая буква **ω** (*омега*), а буква *отъ* — лигатура **Ѡ**, служившая для сокращения, которую они приписывают и Кириллице, хотя **Ѡ** в Кириллице не была отдельной буквой.

5. В «Буквице» выделяются три буквы: **и** (*иже*), **і** (*ижен*), **ї** (*инить*), — которые обозначают, соответственно, долгий, краткий и полукраткий звуки [и]. Сочинители псевдоазбуки даже не учитывают того, что в рукописных памятниках написание **і**, **ї** — это варианты.

6. Авторы «Буквицы» используют два знака, соответствующие современной *E / e*: ϵ и ϵ , чуть различающиеся в написании (первый более круглый, второй — с прямыми углами), называя их, соответственно, буквицами *есть* [e] и *есмь* [йе]. Интересна интерпретация буквицы ϵ (*есмь*) как «связки, определения (*аз есмь царь*), существования», хотя исторически *есмь* в древнерусском языке — форма первого лица, ед. числа, наст. времени глагола *быти*.

7. В «Буквице» меняется название кириллической буквы *в* с *букы* на *боги*, а объясняется значение названия как «множество богов». В Кириллице *букы* — означало «одна буква». Если бы здесь использовалось множественное число, то было бы либо *букъве*, либо *бози*.

8. ξ (*кси*) — в Кириллице является греческой буквой, которая использовалась только в словах, заимствованных из греческого языка. В «Буквице», авторы которой заявляют о её дохристианском и докириллическом функционировании и появлении «раньше всех азбук», эта аффриката должна отсутствовать, но она есть.

9. Ψ (*пси*) — также является заимствованной из греческого языка аффрикатой для написания слов греческого происхождения. В «Буквице» она тоже необоснованно присутствует.

10. Буква *ф* (*ферт*), которая происходит из греческой буквы *φι* (Φ , ϕ), первоначально использовалась в старославянском и древнерусском языках для передачи слов, заимствованных из греческого языка, так как звук [ф] отсутствовал в праславянском языке. Только после падения редуцированных (XI–XIII вв.) он стал употребляться в исконно славянских словоформах как глухая пара звука [в]. Следуя логике фальсификаторов-буквианцев, *ф* (*ферт*) должен был отсутствовать в докириллической азбуке.

11. То же следует сказать и о букве φ — *фита*. В славянской письменности она использовалась только в словах, заимствованных из греческого языка (или возникших при его посредстве), и только на месте греческой *теты*: Θ / θ / Θ / ϑ . Следовательно, в «Буквице» *фита* тоже должна отсутствовать. Её наличие, как и наличие *ферта*, указывает на фальсифицированный, лженаучный характер так называемой «Буквицы».

Данные сравнительной таблицы «Буквицы» и Кириллицы показывают, что фолк-лингвисты целенаправленно допускают несоответствия для того, чтобы ввести в заблуждение неопытных последователей их идеи.

Выводы. В целом, лжеазбука «Буквица» не имеет ни графических, ни фонетических особых отличий от Кириллицы. Уникальность же Кириллицы состоит в том, что она была адаптирована исключительно под греческую азбуку для более точного перевода богослужебных книг и учитывала фонетическую специфику старославянского языка для лучшего восприятия славянами христианского вероучения и церковных богослужений. Псевдотеория о «Буквице» как об утраченной языческой письменной традиции докириллической эпохи переросла в нечто большее, чем простая любительская фолк-лингвистика. К фолк-лингвистике следует всегда относиться серьёзно, поскольку наиболее трудная проблема, связанная с фальсификациями истории, реализуется в сфере социальной психологии и связана с долговременным манипулятивным воздействием на целые народы в геополитических целях.

Поддельность и «Велесовой книги», и «Буквицы» хорошо видна только профессиональным лингвистам и историкам, тогда как неподготовленный читатель легко оказывается в плену примитивных выдумок о том, как древние русичи успешно сражались с врагами уже несколько тысячелетий тому назад, первыми создали азбуку, которая впоследствии оказалась в основе и греческой, и латинской.

Л и т е р а т у р а

1. Буквица. Ч. 2. URL : <https://nesvidomij.livejournal.com/266676.html/>
2. Гриневиц Г. С. Праславянская письменность (результаты дешифровки). URL : <https://www.rulit.me/books/praslavyanskaya-pismennost-rezultaty-deshifrovki-read-395541-1.html/>
3. Доклад по истории. История русского языка. Основные реформы. URL : <https://yaroslav-yar.livejournal.com/4576.html/>
4. Зализняк А. А. О ложной лингвистике и квазиистории. URL : https://sceptis.net/library/id_3643.html/
5. Мальцева О. В. Псевдоазбука «Буквица» и проблема фолк-лингвистики в современной русистике. *Идиолект русской языковой личности как отражение лингвокультурной ситуации в славянском пограничье : сборник докладов участников Международного научного форума*. Брянск : Аверс, 2019. С. 645–651.
6. Молчанова О. А., Климашевский Л. В. БУКВИЦА. Древлесловенские образные письмена. Москва : Концептуал, 2019. 112 с.
7. Творогов О. В., Жуковская Л. П., Буганов В. И. и др. Что думают учёные о «Велесовой книге». Санкт-Петербург : Наука, 2004. 227 с.
8. Хабургаев Г. А. Старославянский язык : учеб. пособие. Москва : Просвещение, 1974. 432 с.
9. Хабургаев Г. А. Старославянский язык : учеб. пособие. 2 изд. Москва : Просвещение, 1986. 288 с.
10. Чудинов В. А. Тетрадь и картотека. URL : <http://chudinov.ru/kartoteka/>

References

1. *Bukvitsa*, part 2 [*Bukvitsa*, ch. 2], URL : <https://nesvidomij.livejournal.com/266676.html/>
2. Grinevich, G. S. *Proto-Slavic writing (deciphering results)* [*Praslavyanskaya pis'mennost' (rezul'taty' deshifrovki)*], URL : <https://www.rulit.me/books/praslavyanskaya-pismennost-rezultaty-deshifrovki-read-395541-1.html/>
3. *Report on history. History of the Russian language. Major reforms* [*Doklad po istorii. Istoriya russkogo yazyka. Osnovny'e reformy*]. URL : <https://yaroslav-yar.livejournal.com/4576.html/>
4. Zaliznyak, A. A. *On false linguistics and quasi-history* [*O lozhnoy lingvistike i kvaziistorii*], URL : https://scepis.net/library/id_3643.html/
5. Maltseva O. V. (2019), "Pseudo-alphabet "Bukvitsa" and the problem of folk-linguistics in contemporary Russian studies", *The idiolect of the Russian linguistic personality as a reflection of the linguocultural situation in the Slavic borderlands : a collection of reports by the participants of the International Scientific Forum* ["Psevdoazbuka «Bukvica» i problema folk-lingvistiki v sovremennoy rusistike", *Idiolekt russkoy yazy'kovoy lichnosti kak otrazhenie lingvokul'turnoy situatsii v slavyanskom pograni'che : sbornik dokladov uchastnikov Mezhdunarodnogo nauchnogo foruma*], Avers Publishing house, Bryansk, pp. 645–651.
6. Molchanova, O. A., Klimashevsky, L. V. (2019), *BUKVITSA. Old Slovenian figurative writing* [*BUKVICA. Drevleslovenskie obrazny'e pis'mena*], Conceptual, Moscow, 112 p.
7. Tvorogov, O. V., Zhukovskaya, L. P., Buganov, V. I. and others (2004), *What do scientists think about the «Veles book»* [*Chto dumayut ucheny'e o «Velesovoy knige»*], Nauka, St. Petersburg, 227 p.
8. Khaburgaev, G. A. (1974), *Old Slavonic language : textbook* [*Staroslavjanskiy yazyk : ucheb. posobiye*], Prosveshcheniye, Moscow, 432 p.
9. Khaburgaev, G. A. (1986), *Old Slavonic language : textbook*, 2nd ed. [*Staroslavjanskiy yazyk : ucheb. posobiye*, 2 izd.], Prosveshcheniye, Moscow, 288 p.
10. Chudinov, V. A. *Notebook and card index* [*Tetrad' i kartoteka*], URL : <http://chudinov.ru/kartoteka/>

МАЛЬЦЕВА Ольга Вадимівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)7465697; e-mail: lorryzy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

КОСЕНКО Олена Сергіївна,

магістрант кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)7465697; e-mail: +38(048)7465697; e-mail: loonloon@ukr.net ; ORCID ID: 0000-0002-9344-9805

АБЕТКА «ДРЕВЛЕСЛОВЕНСЬКА БУКВИЦЯ» ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ ФOLK-ЛІНГВІСТИКИ

Анотація. *Мета* статті — довести, що абетка «Древлесловенська Буквиця» є сучасною фальсифікацією. *Об'єктом* аналізу є абетка «Древлесловенська Буквиця», *предмет* дослідження — проблема фальсифікацій в сучасній фолк-лінгвістиці. У роботі використано історичний та описовий *методи* і методи порівняльного та соціолінгвістичного аналізу. *Результат* дослідження полягає в тому, що воно покликане привернути увагу до проблем вивчення й поширення ненаукових гіпотез у сфері лінгвістики. Матеріал статті може бути використаний у процесі навчання студентів як спосіб боротьби з ненауковим знанням. *Висновки.* Сукупність непрофесійних лінгвістичних концепцій прийнято називати фолк-лінгвістикою. Основними напрямками в сфері фолк-лінгвістики є: гіпотези про етимологію та походження слів; зіставлення споріднених і неспоріднених мов на основі видимої схожості; прочитання стародавніх нерозшифрованих текстів за допомогою сучасної мови; створення «древніх» текстів. До останнього напрямку ми відносимо «Древлесловенську Буквицю», яка, хоч і не є власне текстом, але інтерпретується як «автентична древня абетка слов'ян». Професійного наукового вивчення «Древлесловенської Буквиці» не було вироблено, бо фахівець легко визначає її підробку. Однак основна проблема полягає в тому, що ця «азбука» активно видається і поширюється серед населення, що бажає знати «правду» про давність російської / слов'янської мови, яку «ретельно приховують» вчені-лінгвісти. Ми здійснили зіставний аналіз «Древлесловенської Буквиці» та Кирилиці та дійшли висновку, що «Буквиця» не може бути найдавнішою слов'янською абеткою, бо, по-перше, не має особливих графічних відмінностей від Кирилиці, а по-друге, використовує букви, які не мали фонетичних відповідностей з давньою слов'янською фонетикою.

Ключові слова: фолк-лінгвістика, фальсифікація, Кирилиця, «Древлесловенська Буквиця», історія російської мови, абетка, графіка.

Olga V. MALTSEVA,

Candidate of Philology (PhD), Associate Professor of the Department of General and Slavic Linguistics; Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048)7465697; e-mail: lorrizzy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

Elena S. KOSENKO,

Master student of the Department of General and Slavic Linguistics, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048)7465697; e-mail: +38(048)7465697; e-mail: loonloon@ukr.net ; ORCID ID: 0000-0002-9344-9805

THE ALPHABET “DREVLESLOVENSAYA BUKVITSA” AS A REPRESENTANT OF FOLK LINGUISTICS

Summary. The *purpose* of the article is to prove that the alphabet “Drevleslovenskaya Bukvitsa” is a modern falsification. The *object* of the analysis is the alphabet “Drevleslovenskaya Bukvitsa”, the *subject* of the research is the problem of falsifications in modern folk linguistics. The work uses historical and descriptive methods and comparative analysis. The *result* of the study is to draw attention to the problems of studying and disseminating non-scientific hypotheses in the field of linguistics. The material of the article can be used in the process of teaching students as a way to combat unscientific knowledge. **Conclusions.** The totality of non-professional linguistic concepts is usually called folk linguistics. The main directions in the field of folk linguistics are: hypotheses about the etymology and origin of words; comparison of related and unrelated languages based on apparent similarity; reading ancient undeciphered texts using modern language; creating “ancient” texts. We refer to the latter direction as “Drevleslovenskaya Bukvitsa”, which, although not actually a text, is interpreted as “the authentic ancient alphabet of the Slavs”. Professional scientific study of the “Drevleslovenskaya Bukvitsa” was not carried out, as any specialist can easily determine its fake. However, the main problem is that this “alphabet” is actively published and distributed among the population, which wants to know the “truth” about the antiquity of the Russian / Slavic language, which is “carefully hidden” by linguists. We carried out a comparative analysis of the “Drevleslovenskaya Bukvitsa” and the Cyrillic alphabet and came to the conclusion that the “Bukvitsa” cannot be the most ancient Slavic alphabet, since, first, it does not have any special graphic differences from the Cyrillic alphabet, and second, it uses letters that did not have phonetic correspondences with ancient Slavic phonetics.

Key words: folk linguistics, falsification, Cyrillic alphabet, “Drevleslovenskaya Bukvitsa”, history of the Russian language, alphabetic, graphic.

Статтю отримано 14.11.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219524>
УДК [811.161.1+811.612.91]’25’282’373:347.78.034:801.81:398.21

МАЛЬЦЕВА Ольга Вадимовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38(048)7465697; e-mail: lorrizzy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

ХАНГ Ван Тхи Ле,

бакалавр кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38(048)7465697; e-mail: vanlehang97@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-5207-2853

**ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА РУССКИХ ДИАЛЕКТИЗМОВ НА ВЬЕТНАМСКИЙ ЯЗЫК
(НА МАТЕРИАЛЕ ЛЕКСИКИ РУССКИХ НАРОДНЫХ СКАЗОК)**

Аннотация. *Целью* данного исследования является системный сравнительный анализ русского и вьетнамского сказочного фольклора и выработка на основе такого анализа предложений по оптимизации, унификации и систематизации методов русско-вьетнамского перевода. *Объектом* анализа являются диалектизмы, встречающиеся в русских народных сказках. *Предмет* исследования — общие и специфические характеристики русского и вьетнамского фольклорно-сказочных ономастиконов и способы передачи русских фольклорно-сказочных диалектизмов на вьетнамский язык. В работе применяется *комплексная методика лингвистического анализа*, включающая описательный *метод*, *метод* контекстуального и сопоставительного анализа, *метод* статистического анализа. В *результате* проведённого анализа установлено, что приёмы, используемые при переводе русских народных сказок на вьетнамский язык, весьма разнообразны. Переводчик должен знать, как гибко применять различные переводческие приёмы, чтобы, с одной стороны, не потерять первоначальный смысл сказки, а с другой — подать её, учитывая картину мира двух народов. Анализ существующей русско-вьетнамской передачи фольклорно-сказочных собственных имён выявил её неупорядоченность: у переводчиков нет единства в подходах к передаче дериватов собственных имён. **Практическая значимость** исследования заключается в возможности использования этих материалов в университетском курсе РКИ, как отдельный спецкурс по мастерству перевода, а также в процессе обучения специалистов-переводчиков. Данные

выводы и рекомендации могут быть использованы в практической деятельности переводчиков русского фольклора на вьетнамский и другие иностранные языки.

Ключевые слова: русские народные сказки, русский язык как иностранный, вьетнамский язык, диалектизмы, перевод, народные традиции.

Постановка проблемы. В статье представлено исследование особенностей перевода русских народных сказок на вьетнамский язык, путём сопоставления и анализа диалектных понятий. Наше исследование помогает выявить закономерности и особенности перевода образных средств и использования их в контрастивной лингвистике. Больше всего нас интересует прагматический подход к решению проблемы.

Постановка задач исследования. Во Вьетнаме изучение русского языка широко распространено, он является обязательным иностранным языком в средних школах, а также изучается в вузах и языковых специализированных школах. Кроме того, во вьетнамском языке нет специализированного подстиля вьетнамских сказок, который есть в русском языке. Поэтому существует необходимость в определении оптимальных методов передачи фольклорно-сказочных образов, их максимально возможной унификации, с целью наиболее точного художественного перевода.

Диалект — (греч. *dialektos* — говор / наречие) — разновидность общенародного национального языка, употребляемая сравнительно ограниченным числом людей, связанных общей территорией и профессиональной деятельностью, социальной культурой и находящихся в постоянном и непосредственном языковом контакте [7].

Диалектизмы — это слова местных говоров, которые встречаются в речи выходцев из определённой диалектной среды и используются в языке художественной литературы как средство стилизации (с целью создания местного колорита, речевой характеристики персонажей) [7].

Связь с предыдущими и смежными исследованиями. Изучением диалектов и диалектизмов вьетнамские лингвисты занимаются уже давно. В 1958–1959 гг. в серии «*Tiếng Địa Phương*» (диалект) [12], опубликованной в журнале «Политехник», Бинь Нгуен Лок представил и объяснил южный диалект вьетнамского языка. С тех пор диалекты стали изучаться всесторонне — во всех сферах языка: словарный состав, семантика, грамматика, культурные и социальные функции.

Публикации русских народных сказок появились во Вьетнаме в середине 1920-х годов, после Женевского мирного договора. Они были переведены, изучены и пользовались популярностью во Вьетнаме. Углублённые исследования о том, как перевести русские сказки, стали неотъемлемой темой изучения русской и мировой народной литературы.

Изложение основного материала. Мы проводили исследование, используя сборники А. Н. Афанасьева «Народные русские сказки» [2; 3] и А. Н. Толстого «Русские народные сказки — Снегурочка и лиса» [9] для сопоставительного анализа диалектизмов в оригинальных текстах русских народных сказок и в переведённых на вьетнамский язык.

Рассмотрим основные случаи конвергенции и дивергенции сопоставляемых диалектизмов.

1. При переводе русских диалектизмов на вьетнамский язык лингвисты часто используют вьетнамские слова с аналогичными или эквивалентными значениями. Однако в некоторых случаях они игнорируют перевод диалектизма, потому что не могут найти подходящего эквивалента во вьетнамском языке. Это указывает на самобытность каждой культуры:

Н.	Диалектизмы в оригинальном тексте	Значение слова	Перевод на вьетнамский язык (перевод наш. — Ханг)	Перевод на вьетнамский язык в зависимости от значения в литературном языке		
				Да ✓	Другой вариант ≠	Пропущен перевод ×
1	«...Пора бы за тканё принимать, да таких <i>бёрд</i> не найдут, чтобы годились на Василисину пряжу...» (<i>Василиса Прекрасная</i>) [2, с. 131].	БЁРДО ср. р. (тех., обл.) Принадлежность ткацкого станка, гребень для прибавания утка к ткани.	—			×
2	«Сходи купи мне <i>льну</i> самого лучшего, я хоть прясть буду». (<i>Василиса Прекрасная</i>) [2, с. 131].	ЛЁН, ЛЬНА вар. ЛЬНУ (форма родительного падежа)	“ <i>Hãy mua một ít sợi lanh, thứ tốt nhất mà bà tìm được nhé.</i> ”	✓		
3	«- <i>Яблонь</i> -матушка. Спрячь меня!» (<i>Гуси-лебеди</i>) [2, с. 148].	ЯБЛОНЬ — яблоня, ж. р. (обл.). Яблоня приносит яблоки.	“ <i>Hỡi cây táo, mẹ hiền! Hãy che chở chúng tôi!</i> ”	✓		
4	«- Нельзя ли как-нибудь уйти <i>отсюдова?</i> » (<i>Баба-яга</i>) [2, с. 125].	ОТСЮДОВА — отсюда (наречие).	“ <i>Không thể có cách nào rời khỏi đây sao?</i> ”	✓		

Н.	Диалектизмы в оригинальном тексте	Значение слова	Перевод на вьетнамский язык (перевод наш. — Ханг)	Перевод на вьетнамский язык в зависимости от значения в литературном языке		
				Да ✓	Другой вариант ≠	Пропущен перевод x
5	«Жил кузнец <i>припеваючи</i> , никакого лиха не знал.» (<i>Лихо одноглазое</i>) [5, с. 60].	ПРИПЕВАЮЧИ (наречие) жить припеваючи (разг.) — жить очень хорошо, в довольстве.	“Anh thợ rèn nọ sông rất <i>sung túc, phong lưu.</i> ”	✓		
6	«Попрошались красная девица с парнем и даёт ему <i>ширинку</i> узорчатую». (<i>Неосторожное слово</i>) [3, с. 173].	ШИРИНКА ширинки, ж. р. Короткий отрез ткани (полотна), полотенце, платок (обл.).	“Cô gái đó nói lời tạm biệt với chàng trai và cho anh ta một <i>chiếc khăn.</i> ”	✓		
7	« <i>Подика</i> , старуха, по коробу поскреби, по сусеку помети, не наскребёшь ли муки на колобок» (<i>Колобок</i>) [9].	ПОДИ-КА (разг.) как пойдёшь, попробуй, попытайся. [6, с. 928].	“Này bà, hãy làm một chiếc bánh mì tròn nhỏ đi. Nếu chịu khó vét hết trong thùng thì ta có đủ bột đấy” [13].			x
8	« <i>Изжарила</i> в масле» (<i>Колобок</i>) [9].	ИЗЖАРИЛА — пожарила”.	“Bà cho nó vào nồi <i>nướng</i> lên” [13].		≠ запекла	
9	«Да в масле <i>пряжен</i> » (<i>Колобок</i>) [9].	ПРЯЖЕН краткая форма от <i>пряжённый</i> (= топленый).	“Nướng trong lò lửa đỏ”		≠ Запеченный в красном огне	
10	«...Она не лягушка, а кака-нибудь <i>хитра</i> » (<i>Царевна-лягушка</i>) [2, с. 260].	ХИТРА чародейка.	“Cô ấy không phải là một con ếch, mà là một <i>nàng tiên.</i> ”	✓		

2. Собственное имя, используемое в русских народных сказках, является типичной особенностью русского текста. При переводе собственного имени в сказках с русского на вьетнамский язык переводчики часто используют фонетический метод. Транскрипция и транслитерация предполагают введение в текст чужого слова при помощи графических средств языка, перевода соответствующих реалий с максимально допустимыми данными средствами фонетическим приближением к его оригинальной фонетической форме. Мы выбрали несколько типичных примеров:

• **Баба-Яга**

Скоро послышался в лесу страшный шум: деревья трещали, сухие листья хрустели; выехала из лесу баба-яга — в ступе едет, пестом погоняет, помелом след замечает [2, с. 129]. — *Rồi bắt ngờ cô cảm thấy mặt đất dưới chân đang rung chuyển, và kia là Baba-Yaga đang bay đến trong một cái cối, dùng đũa cái chày của mình như cái roi và dọn đường bằng một cái chổi* [14].

Баба Яга (рус. Яга, яга-баба, еги-баба, ягая, Ягишна, Ягабова, Егибоба; «ведьма», «лесная баба», «болотная ведьма») — важный персонаж в мифологии и фольклоре (особенно в волшебной сказке) славянских народов. Уродливая старуха, владеющая волшебными предметами и наделённая магической силой. В ряде сказок уподобляется ведьме, колдунье [4]. Имя Бабы-Яги состоит из двух элементов. Первый — «Баба» — в большинстве славянских языков означает «старуха» или «бабушка». Это происходит от презрительных слов, которые дети используют в современных языках [10, с. 19]. И второй элемент — «яга» — имеет сложную этимологию: (j)ęga, «Jędza» (в польск.), возможно, относится к литовскому *ингису* («ленивый, ленивец» или «ленивые люди»), или к древним норвежским *энкам* («болезненные»), или к древним английским *инкам* («спрашивай, сомневайся; спорь») [11, с. 542]. Имеется также версия, что *Яга* — от этнонима *ядыги*, одного из племён скифско-сарматского происхождения, в котором намного дольше, чем у других племён, сохранялся матриархат [1].

Во Вьетнаме нет аналога для этого персонажа. Поэтому при переводе сказок, связанных с Бабой-Ягой, переводчик уважает исходный текст и сохраняет имя правильное, то есть исходное, чтобы точнее передать этнические и культурные характеристики, а также значение персонажа: *Баба Яга — Baba-Yaga*.

• **Иван, Василиса, Никита и т. д.**

Некоторые другие собственные имена, используемые в русских сказках, например: *Иван, Василиса, Алёнушка*, — сохраняются при переводе на вьетнамский язык, так как необходимо не пренебрегать оригинальным текстом и применять фонетическую транскрипцию. Подобные имена собственные подчёркивают культурную самобытность России, а читатели могут увидеть, в какой стране обычно используется эти имена. Поэтому в переводных текстах встречаются: *Баба-Яга / Baba Yaga*,

Садко/ Sadko, Сивка-Бурка (конь) / Sivka-Bourka, Никита Кожемяка (крестьянский сын) / Nikita Kozhemyaka, Василиса Премудрая / Vasilisa xinh đẹp, Иван Царевич / Ivan Tsarevich.

Во Вьетнаме не всегда применяются фонетические методы для перевода собственных имён из иностранных сказок. Возьмём, например, французскую сказку «Cendrillon» (Золушка). В оригинальной сказке собственное имя главной героини — *Cendrillon*, однако транслитерация здесь не используется, как *Vasilisa* или *Ivan*, а основываясь на значении, подбирается эквивалент, так как он даёт лучшее представление о героине, чем транслитерированное имя. Поэтому при переводе имени *Cendrillon* на вьетнамский язык получаем: *Lọ Lem, Xâu Xí*, то есть *Золушка*, девушка, которая испачкана золой.

Определённую роль в переводе личных имён имеет традиция народа, на язык которого переводится сказка. Так, в некоторых вьетнамских сказках используются собственные имена, взятые из диалектов, для обозначения региональных культурных особенностей. Например, *Ti* — из северного диалекта (Бакбо) и толкуется как «мышь», с коннотациями малости и хитрости. В то же время, оно может употребляться и в реальности, потому что, следуя старым обычаям народа Кинь, нельзя использовать красивые имена, чтобы называть новорожденных детей, а только простые, такие как *Teo, Ti* (эти имена сейчас используются редко). Это связано с традицией называть детей уродливыми именами в течение 100 дней, чтобы дьявол не смог забрать ребёнка.

Выводы. В ходе проведённого исследования мы пришли к выводу, что изучение проблемы перевода и сопоставления диалектизм, используемых в русских и вьетнамских сказках, помогает выработать предложения по оптимизации, систематизации и унификации методов их передачи в русско-вьетнамском переводе. Перевод текста сказок, является лингвокультурным процессом: с одной стороны, он предполагает языковую деятельность, а с другой, — служит целям межкультурной коммуникации, обеспечивающей взаимопонимание участников коммуникативного акта, принадлежащих к разным национальным культурам. Наибольшую сложность для переводчика представляют личные имена сказочных персонажей. При их переводе на вьетнамский язык используются разные подходы и методы, чтобы достичь максимальной эффективности выражения.

В условиях постоянного контактирования и взаимодействия этносов перевод является источником информации, который раскрывает своеобразие культурных ценностей, обычаев и традиций, способствует взаимопониманию. Анализ диалектов русского языка может быть ориентирован на реконструкцию процесса взаимодействия разных этнических культур.

Л и т е р а т у р а

1. А Яга — настоящая женщина, хоть и баба!... URL : <https://www.liveinternet.ru/users/3395230/post202077005/> (Дата обращения: 17.09.2020).
2. Афанасьев А. Н. Народные русские сказки : в 3 т. Т. 1. Москва : Наука, 1984. 511 с.
3. Афанасьев А. Н. Народные русские сказки : в 3 т. Т. 2. Москва : Наука, 1985. 465 с.
4. Баба-Яга. *Российский гуманитарный энциклопедический словарь*. Т. 1. Москва : Владос : Филологический факультет СПбГУ, 2002.
5. Лихо одноглазое. *Чудесные русские сказки*. Москва : Эксмо, 2019. С. 60–72.
6. Лопатин В. В. Толковый словарь современного русского языка. Москва : Эксмо, 2013. 928 с.
7. Розенталь Д. Э., Теленкова М. А. Словарь-справочник лингвистических терминов. Москва : Просвещение, 1976. 543 с.
8. Степанов Е. Н. Современное состояние южнорусских переселенческих говоров Одесской области. *Идиолект русской языковой личности как отражение лингвокультурной ситуации в славянском пограничье : сб. докл. участников Международного научного форума*. Брянск : Аверс, 2019. С. 42–49.
9. Толстой А. Н. Снегурочка и лиса. *Русские народные сказки в литературной обработке А. Н. Толстого*. Москва : Детская литература, 1988. С. 76–85.
10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва : Прогресс, 1964. Т. 1. 562 с.
11. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Москва : Прогресс, 1973. Т. 2. 542 с.
12. Binh Nguyễn Lộc. Tiếng địa phương. *Tạp chí bách khoa*, 1858. Số 47. [Бинь Нгуен Лок. Диалекты. Политехнический журнал, 1858. № 47].
13. Chiếc bánh tròn bé nhỏ. *Báo Tây Ninh online*, 2012. <https://baotayninh.vn/suy-ngam-chiec-banh-tron-be-nho-a36067.html/> [Колобок. *Тай Нинь интернет-газета*, 2012].
14. Cô tích Nga — Nàng Vasilisa Xinh đẹp / Dịch giả Jess, J. K. URL : <https://www.wattpad.com/5167507-c%E1%BB%95-t%C3%ADch-nga-n%C3%A0ng-vasilisa-xinh-%C4%91%E1%BA%B9p/page/4/>. [Василиса Прекрасная / пер. с рус. Jess, J. K.].

References

1. And Yaga is a real woman, albeit a “baba”!... Available at : <https://www.liveinternet.ru/users/3395230/post202077005/> (Date of treatment: 09/17/2020).
2. Afanasyev, A. N. (1984), *Folk Russian fairy tales : in 3 volumes [Narodnyye russkiye skazki : v 3 t.]*, Nauka Publishing house, Moscow, vol. 1, 511 p.
3. Afanasyev, A. N. (1985), *Folk Russian fairy tales : in 3 volumes [Narodnyye russkiye skazki : v 3 t.]*. Nauka Publishing house, Moscow, vol. 2, 465 p.

4. “Baba Yaga” (2002), *Russian humanitarian encyclopedic dictionary* [“Baba-Yaga”, *Rossiyskiy gumanitarnyy entsiklopedicheskiy slovar*], Faculty of Philology, St. Petersburg State University. Vlados, Moscow, vol. 1.
5. “Dashing one-eyed” (2019), *Miracle Russian fairy tales* [“Likho odnoglazoye”, *Chudesnyye russkiye skazki*], Eksmo, Moscow, pp. 60–72.
6. Lopatin, V. V. (2013), *Explanatory dictionary of the modern Russian language* [*Tolkovyy slovar’ sovremennogo russkogo yazyka*], Eksmo, Moscow, 928 p.
7. Rosenthal, D. E., Telenkova, M. A. (1976), *Dictionary-reference book of linguistic terms* [*Slovar’-spravochnik lingvisticheskikh terminov*], Prosveshchenie Publishing house, Moscow, 543 p.
8. Stepanov, Ie. N. (2019), “Current state of south Russian dialects of Odessa region”, *The idiolect of the Russian language personality as a reflection of the linguocultural situation in the Slavic borderlands : collection of reports of the International Sci. forum participants* [“Sovremennoye sostoyaniye yuzhnorusskikh pereselencheskikh govorov Odesskoy oblasti”, *Idiolekt russkoy yazykovoy lichnosti kak otrazheniye lingvokul’turnoy situatsii v slavyanskom pograniich’ye : sb. dokladov uchastnikov Mezhdunarodnogo nauch. foruma*], Avers, Bryansk, pp. 42–49.
9. Tolstoy, A. N. (1988), “Snegurushka and the Fox”, *Russian folk tales in the literary processing of A. N. Tolstoy* [“Snegurushka i lisa”, *Russkiye narodnyye skazki v literaturnoy obrabotke A. N. Tolstogo*], Detskaya literatura Publishing house, Moscow, pp. 76–85.
10. Vasmer, M. (1964), *Etymological dictionary of the Russian language : in 4 volumes* [*Etimologicheskii slovar’ russkogo yazyka : v 4 t.*], Progress Publishing house, Moscow, vol. 1, 562 p.
11. Vasmer M. (1973), *Etymological dictionary of the Russian language : in 4 volumes* [*Etimologicheskii slovar’ russkogo yazyka : v 4 t.*], Progress Publishing house, Moscow, vol. 2, 542 p.
12. Bình Nguyễn Lộc (1858), “Tiếng địa phương”, *Tap chí bách khoa*, 1858, số 47. [Binh Nguyen Lok (1858), “Dialects”, *Polytechnic journal*, 1858, no. 47].
13. “Chiếc bánh tròn bé nhỏ” (2012), *Báo Tây Ninh online*. Available at : <https://baotayninh.vn/suy-ngam-chiec-banh-tron-be-nho-a36067.html/> [“Kolobok” (2012), *Tai Ninh : online newspaper*].
14. “Cô tích Nga — Nàng Vasilisa Xinh đẹp” / Dịch giả Jess, J. K. Available at : <https://www.wattpad.com/5167507-c%E1%BB%95-t%C3%ADch-nga-n%C3%A0ng-vasilisa-xinh-%C4%91%E1%BA%B9p/page/4/>. [“Vasilisa the Beautiful” / Translated by Jess, J. K.].

МАЛЬЦЕВА Ольга Вадимівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального і слов’янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)7465697; e-mail: lorrizzy@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

ХАНГ Ван Тхі Ле,

бакалавр кафедри загального і слов’янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)7465697; e-mail: vanlehang97@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5207-2853

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ РОСІЙСЬКИХ ДІАЛЕКТИЗМІВ НА В’ЄТНАМСЬКУ МОВУ (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКИ РОСІЙСЬКИХ НАРОДНИХ КАЗОК)

Анотація. Метою дослідження є системний порівняльний аналіз російського і в’єтнамського казкового фольклору і вироблення на основі такого аналізу пропозицій щодо оптимізації, уніфікації та систематизації методів російсько-в’єтнамського перекладу. **Об’єктом** аналізу є діалектизми, що зустрічаються в російських народних казках. **Предмет** дослідження — загальні та специфічні характеристики російського і в’єтнамського фольклорно-казкових ономастиконів і способи передачі російських фольклорно-казкових діалектизмів на в’єтнамську мову. У роботі застосовується комплексна методика лінгвістичного аналізу, що включає описовий **метод, метод** контекстуального і порівняльного аналізу, **метод** статистичного аналізу. У **результаті** проведеного розбору нами встановлено, що прийоми, використовувані у перекладі російських народних казок на в’єтнамську мову, дуже різноманітні. Перекладач повинен знати, як гнучко застосовувати різні перекладацькі прийоми, щоб, з одного боку, не втратити первісний зміст казки, а з іншого — подати її, враховуючи картину світу двох народів. Аналіз існуючої російсько-в’єтнамської передачі фольклорно-казкових власних імен виявив її невпорядкованість: у перекладачів немає єдиних підходів до передачі дериватів власних імен. **Практична значимість** дослідження полягає в можливості використання цих матеріалів в університетському курсі РМІ, як окремих спецкурсів із майстерності перекладу, а також у процесі навчання фахівців-перекладачів. **Висновки** і рекомендації можуть бути використані у практичній діяльності перекладачів російського фольклору на в’єтнамській та інших іноземних мовах.

Ключові слова: російські народні казки, російська мова як іноземна, в’єтнамська мова, діалектизми, переклад, народні традиції.

Olga V. MALTSEVA,

Candidate of Philology (PhD), Associate Professor of the Department of General and Slavic Linguistics, I. I. Mechnikov Odessa National University; 24/26 Frantsuzsky blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048)7465697; e-mail: lorrizzy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

HANG Van Thi Le,

Student of the Department of General and Slavic Linguistics, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzsky blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048)7465697; e-mail: vanlehang97@gmail.com; ORCID ID 0000-0002-5207-2853

**FEATURES OF THE TRANSLATION OF RUSSIAN DIALECTISMS INTO VIETNAMESE
(BASED ON THE VOCABULARY OF RUSSIAN FOLK FAIRY TALES)**

Summary. The *purpose* of this study is a systemic comparative analysis of Russian and Vietnamese folklore and the development, based on such an analysis, of proposals for optimization, unification and systematization of methods of Russian into Vietnamese translation. The *object* of the analysis is the dialectisms found in Russian folk tales. The *subject* of the research is the general and specific characteristics of Russian and Vietnamese folklore and fairytale onomastics and the ways of transferring Russian folklore and fairytale dialectisms into the Vietnamese language. The work uses a complex method of linguistic analysis, including a descriptive *method*, a method of contextual and comparative analysis, a method of statistical analysis. As a *result* of the analysis, we have established that the techniques used in translating Russian fairy-tales into Vietnamese are very diverse. The translator must know how to apply flexibly various translation techniques, so that, on the one hand, not to lose the original meaning of the tale, and on the other hand, to present it, taking into account the picture of the world of the two peoples. Analysis of the existing Russian into Vietnamese transmission of folklore and fairy-tale proper names revealed its disorder: translators do not have unity in their approaches to the transmission of derivatives of their own names. The *practical significance* of the study lies in the possibility of using these materials in the university course of RFL, as a separate special course on translation skills, as well as in the process of teaching specialist translators. These conclusions and recommendations can be used in the practical activities of translators of Russian folklore into Vietnamese and other foreign languages.

Key words: Russian folk tales, the Russian as a foreign language, the Vietnamese language, dialectisms, translation, folk traditions.

Статтю отримано 22.10.2020 р.

ПИТАННЯ ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЇ ТА ДИСКУРСОЛОГІЇ

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219505>
UDC [811.161.1+821.161.1]’42-94/95:273:Dostoewskij, Leskow

Natalia BLOCK-NARGAN,

Lehrerin für deutsche Sprache und Literatur an der BW-Sprachschule in Odessa, Mitglied der F. M. Dostoewskij Gesellschaft in Deutschland (DDG), Studentin der Fakultät für Allgemeine und Slawische Literaturwissenschaft an der Nationalen Universität Odessa I. I. Metschnikov; Französischer Boulevard 24/26, Odessa, 65058, Ukraine; E-Mail: n.nargan@gmx.de; mobil: +380675595954; ORCID iD: 0000-0001-6505-6855

„EIN VERSTÖRTES ANTLITZ“ AUS F. DOSTOJEWSKIJS „TAGEBUCH EINES SCHRIFTSTELLERS“: FJODOR DOSTOJEWSKIJ ALS LITERATURKRITIKER

Zusammenfassung. Der vorliegende Artikel untersucht die Tätigkeit F. Dostojewskijs als Literaturkritiker. Am Beispiel des Textes „Das versteinerte Antlitz“ aus dem „Tagebuch eines Schriftstellers“ von 1873 wird gezeigt, dass es sich bei diesem Text um eine „Rezension“ handelt. Der Gegenstand der Rezension ist die Erzählung des Schriftstellers Leskow „Der versiegelte Engel“, die kurz zuvor erschienen war. Die Kriterien, die für eine Rezension gelten, werden dargelegt. Einerseits enthält die Rezension eine Inhaltsangabe, andererseits eine kritische Beurteilung des untersuchten Werks. Dostojewskij fasst kurz den Inhalt von Leskows Erzählung zusammen und äußert sich dann kritisch zu der darin dargestellten Haltung der Altgläubigen gegenüber der staatlichen Gewalt. Aus Dostojewskijs Sicht hätten dieser Widerstand leisten müssen und nicht zulassen dürfen, dass die Polizei die bei einer verbotenen Prozession mitgeführten Ikonen zerstört und verunstaltet. Dass die Altgläubigen alles hinnehmen, zeige letztendlich, wieweit sie sich bereits vom Glauben entfernt hätten. Denn echter Glaube beinhaltet auch die Bereitschaft für den Glauben und seine Symbole zu kämpfen.

Schlüsselwörter: F. M. Dostojewskij, Literaturkritik, Rezension, „Der versiegelte Engel“, N. S. Leskow.

Das „Tagebuch eines Schriftstellers“ von Fjodor Dostojewskij beinhaltet bedeutende Überlegungen zur literarisch-künstlerischen Tätigkeit. Diese Tätigkeit kann als Literaturkritik bezeichnet werden. Auf dem Feld der Literaturdiskussion zeigt sich Dostojewskijs Neigung zur Polemik. In der vorliegenden Arbeit wird der Text „Ein verstörtes Antlitz“ aus dem „Tagebuch eines Schriftstellers“ von 1873 behandelt und aufgezeigt, dass dieser Text als Rezension zu werten ist. Das Wort „Rezension“ wird im terminologischen Wörterbuch (Thesaurus der Literaturwissenschaft) wie folgt definiert: „Rezension (lat. recensio, Musterung, Beurteilung, Untersuchung) — publizistisches Genre, das eine Analyse oder Einschätzung eines wissenschaftlichen, gesellschaftspolitischen oder künstlerischen Werkes ausdrückt“ [5, S. 196]. Dieses Genre in der Literaturkritik stellt ein eigenes Genre in der wissenschaftlichen Literatur dar. Da dieses Genre eine Übersicht über ein Werk erleichtert, gehört es zu den wichtigen Genres in der Literaturkritik. So schreibt C. A. Kotschetova: „Ohne ein Werk zu analysieren und einzuschätzen, kann man sich nicht mit einem literarisch-künstlerischen Prozess auseinandersetzen. Man unterscheidet Rezension für neue Werke, um einen inhaltlichen Überblick zu geben, und Rezension für die wissenschaftlichen Texte, um einen wissenschaftlichen Diskurs zu einem Thema zu erleichtern. Damit unterscheiden sich die zwei Arten der Rezensionen: Die eine gibt einen informativen Überblick. Die andere ersetzt den informativen Überblick durch Analyse und Bewertungen. Dies ergibt eine natürliche Möglichkeit, dass verschiedene Kritiker zu verschiedenen Ergebnissen kommen können“ [2, S. 10]. Die Kritikerin O. G. Schilnikova definiert Rezension als „ein Genre mit einer wertschätzenden Orientierung der kritischen Reflexion und einem unbedingten Vorhandensein von subjektiver Modalität“ [6, S. 55]. Rezension als ein Genre der Literaturkritik entsteht in Russland am Ende des 18. Jahrhunderts und nimmt sehr schnell eine führende Position ein. Die Hauptfunktionen solcher Rezensionen sind der Transport von Neuigkeiten und die Kulturgestaltung.

Außerdem wird Rezension als Mittel der Erziehung zu Ästhetik und Aufklärung benutzt. „Durch den Kern, also den konzeptuellen Anfang, welcher auf den ersten Blick vereinzelt Einschätzungen und Charakteristiken (zusammen) integriert, entsteht ein einheitliches Bild in der Literatur“ in der Rezension und ist „das wertschätzende Bewusstsein des Autors“ [6, S. 62].

„Die Individualität des Autors“, schreibt O. G. Schilnikova, „wurde bewusst sowohl auf der Ebene der kritischen Reflexion als auch auf der Ebene seiner textuellen Verkörperung aktualisiert, was im Zuge der weiteren historischen Entwicklung der Genres natürlich zur Verbesserung der Methoden zur persönlichen Identifizierung des kritischen Subjekts und zur Suche nach verschiedenen und überzeugenden Argumentationsmethoden (für das Publikum) des individuellen Werturteils für das Publikum

führte“ [6, S. 66]. Eine Rezension als Genre der Literaturkritik ist daher (für eine Reihe ihrer Aspekte) aus verschiedenen Gründen interessant: Sie drückt die Modalität des Autors aus, ist eine Interpretation eines bestimmten Kunstwerks durch den zeitgenössischen Autor einer literarischen Rezension und enthält daher auf die eine oder andere Weise auch den Standpunkt des Schriftstellers, dem die Rezension gewidmet ist. Und schließlich wird die Modalität des Autors der Rezension in einer äußerst dialogischen Form ausgedrückt, enthält Argumentationen und konzentriert sich auf den Empfänger der Rezension. Im Folgenden wird versucht, dies an dem Text „Ein verstörtes Antlitz“ darzustellen, der als Teil von F. Dostojewskijs Werk „Tagebücher eines Schriftstellers“ 1873 veröffentlicht wurde.

Dostojewski beginnt damit, dass er den Gegenstand seiner Überprüfung benennt. Er schreibt, dass er „Der versiegelte Engel“ von Herrn Leskow gelesen hat und über dieses Werk, das im „Russkij Vestnik“ veröffentlicht wurde, sprechen möchte. Er hebt sofort das Interesse der Öffentlichkeit an dieser Arbeit hervor und stellt fest, dass die Geschichte Aufmerksamkeit verdient und sowohl „charakteristisch“ als auch „unterhaltsam“ ist. Dann gibt er eine Zusammenfassung der Erzählung. Eine solche Nacherzählung der Handlung eines Kunstwerks ist eine der Komponenten des Genres „Rezension“. Es wurde von N. M. Karamzin eingeführt.

So hat O. G. Shilnikova die Bedeutung dieser Innovation wie folgt definiert: „Durch die Aufnahme der Nacherzählung des literarischen Textes in die Überprüfungsstruktur, einer kurzen Analyse der Arbeit, der Bewertungsmerkmale sowie der biografischen Informationen und des Zitierens von N. M. Karamzin, konnten die analytischen Fähigkeiten dieses Genres erheblich erweitert werden. Alle diese Komponenten können in Zusammensetzung und Umfang variieren. Ihre konstante und obligatorische Komponente bleibt jedoch die Bewertung“ [6, S. 59]. Somit gelang es N. M. Karamzin, das Potenzial der Rezension als Genre der Literaturkritik zu stärken.

Daher wird hier versucht zu verstehen, was im Einzelnen das Interesse von F. Dostojewskij an diesem Werk seines Zeitgenossen war, worin er seinen Wert sah.

Fjodor Dostojewskij konnte nicht anders, als auf das Werk von N. S. Leskow zu reagieren. Darüber hinaus wirkte es sich auf seine Gedankenwelt aus, seine Gedanken über die orthodoxe Welt und über den Glauben des Menschen im Allgemeinen. Es sollte hinzugefügt werden, dass Dostojewskij als Vertreter der Orthodoxie nicht anders konnte, als Leskows Geschichte zu kritisieren, immer wieder Widersprüche darin zu finden. Die Geschichte handelt von religiösen Tendenzen und spirituellen Werten.

Das Schicksal von Leskows Helden spiegelt bis zu einem gewissen Grad das Gesamtnationale und vor allem den Glauben wider. Die Frommen sind für ihn Menschen, die zutiefst gläubig sind, sich bemühen, ihre Seelen rein zu halten und sich gleichzeitig ihr Leben außerhalb des substanziellen Nationalen nicht vorstellen können.

Dostojewskij setzt Glaube gleich mit Menschenliebe und mit innerer Würde. Auch diese Frage kreuzt sich mit den Fragen bzgl. Intellektuellen, die sich von ihren „Wurzeln“ viel zu weit entfernt haben, vor allem durch den Verlust des Glaubens. Diese Idee interessierte Dostojewskij brennend, denn er selbst gehörte zu den Intellektuellen und suchte immer wieder dem Glauben auf einer lebendigen inneren Ebene nachzugehen und dadurch kam er durch sein Streben zu dieser Überzeugung. N. Leskow war eben auch mit den Fragen des Glaubens beschäftigt, aber auf einer emotionalen / gefühlsmäßigen Ebene.

N. S. Leskow konzentrierte sich mehr auf Helden, die die Welt emotional wahrnehmen, auf diejenigen, für die der Glaube höher ist als der Zweifel. Was die Norm der Weltordnung und die Struktur des Menschen betrifft, so hatte die Idee definitiv Bezugspunkte für beide Schriftsteller. (Sie wurden durch ihre Einbeziehung des Motivs der Opposition von Individualismus und Altruismus zum Schlüssel, der Ablehnung des Nihilismus, der sich zunehmend in der Gesellschaft ausbreitete, in der Arbeit vereint). Sie waren sich einig in der Gegenüberstellung von Individualismus und Altruismus. Auch lehnten sie beide den Nihilismus ab, der sich zunehmend in der Gesellschaft ausbreitete.

Das Thema der Erzählung von N. S. Leskows „Der versiegelte Engel“ (1873) schildert die Zusammenkunft der Altgläubigen, die gekommen sind, um den „Durst nach Einigkeit mit dem Vaterland“ zu stillen [4, S. 105]. Sie sind überzeugt, dass sie ein Wunder erleben und es sieht für sie aus, als ob sie „der Kirche zugeführt wurden“ [4, S. 105]. „Der versiegelte Engel“ ist eine Erzählung sowohl in Bezug auf ihre Genreigenschaften als auch in Bezug auf ihre Form: Ein Teilnehmer erzählt über die Hauptereignisse.

Interessant ist auch die Zeit der Handlung, sie heißt „Swjatki“, eine Periode von vor Weihnachten bis zum Fest der „Wassertaufe“. Heutzutage dauert diese Periode vom 6. Januar bis zum 19. Januar. Und genau in dieser Periode geschieht das „Wunder“. Für die Gläubigen war es eine Zeitspanne, während der ein Mensch sich zu ändern, sich zu reinigen bereit war. Am 19. Januar war es Brauch, in natürlichen Gewässern zu baden, um die Seele zu reinigen.

Bemerkenswert ist die Zeit und der Ort dieser Erzählung. Es ist bekannt, dass „Swjatki“ ein wichtiges Datum ist, das die Veränderungen bestimmt, die eine Person erlebt. Diese 12 Tage wurden in Verbindung mit sozialen Unruhen gebracht. Daher kam es zu diesen Vorfällen, die zeigen, dass die Macht der Staates sich sogar an diesen Heiligen Tagen nur für Materielles interessiert und bereit ist, auch das Heiligtum, ein Symbol des Glaubens anzutasten.

In dieser Periode wurden gläubige Menschen besonders an die Überwindung von Glaubenszweifeln gemahnt und an eine Arbeit an sich und ihren Glauben, um sich für ein neues und reines Leben vorzubereiten. In der Erzählung wird allerdings eine Art Gästehaus beschrieben, in dem sich Leute aus allen möglichen sozialen Schichten und Nationalitäten versammeln. Bei solchen sozialen Unterschieden konnte man schwer Abstand voneinander halten, da, „egal wohin man schaut, überall die Enge ist...“ [4, S. 69]. Und hier, unter solchen Bedingungen „konnte man gar nicht einschlafen“ [4, S. 70]. Hier findet sich der Ich-Erzähler Mark Alexandrow, welcher sich daran erinnert, wie er mit Wanderarbeitern, die aus russischen Gebieten stammten, eine Geschichte erzählt, die er selbst erlebte und eine enorme Spannung erweckt, da er mit den Worten beginnt: „Es war eine Heilige Sache und sogar eine Furchtbare“ [4, S. 70]. Er erinnert sich, dass er mit Wanderarbeitern unterwegs war und dass sie alle zu einer Art altgläubigen Religionsgemeinschaft gehörten und immer ihre Ikonen mit sich trugen, welche sie als Heiligtum betrachteten. „Alle sind auf wunderbarste Weise, von auserlesener Kunst, uralter und echter griechischer Art oder von den ersten Ikonographen aus Nowgorod oder Stroganow“, welche sie mit großer Sorgfalt behüteten. „Solche Erhabenheit“, rief der Erzähler, „habe ich später nirgendwo gesehen!“ [4, S. 71]. Eine der verehrten Ikonen war ein Bildnis eines Engels, die nie mit in die Kutsche gelegt wurde, sondern immer nur am Körper getragen wurde. „Dieser Engel ist wirklich etwas ganz Einzigartiges, Unbeschreibliches“, berichtete ein Altgläubiger, „sein Antlitz wurde wie von göttlichen Sphären beleuchtet. Ich sehe ihn vor meinen Augen auch heute noch, und der Anblick hat sofort eine helfende Wirkung, mit einem rührenden Blick...wundertätig...wundertätig! Man schaut diese Flügel an und die ganze Angst ist weg, man betet ihn an und sofort wird es in der Seele stille und Frieden kehrt ein. Eine solche Ikone war das!“ [4, S. 71]. Aber es geschah, dass wegen der schwachen Moral eines der Altgläubigen alle ihre Ikonen verloren gingen. Normalerweise übten diese altgläubigen Wanderarbeiter ihre Religion im Verborgenen aus, aber deren Kassenwart Pimen Iwanow hat einmal die Aufmerksamkeit der Behörden auf einen insgeheim durchgeführten Gottesdienst der Altgläubigen gelenkt. Daher wurden die Ikonen von bewaffneten Soldaten konfisziert, bis auf die zweihundert Jahre alte Engelsikone und ausgerechnet auf diese Ikone drückt einer der Beamten siedendes Harz auf das Antlitz des Engels, wodurch das Antlitz befleckt erscheint. Die Altgläubigen oder „Raskolniki“, wie man sie nannte, versuchten die mit Harz versiegelte Ikone immer wieder zu retten. Am Ende wird alles gut, aber „die rasche Bekehrung der Raskolniki zur Staatskirche“ kritisiert Dostojewskij.

Fjodor Dostojewskij erzählt den Inhalt nach und versucht, seine Ansichten zu dieser Erzählung zu begründen. Hierbei handelt es sich um eine analytische Rezension, nicht um eine informierende. Seine Rezension gehört zu der Art, wie sie O. G. Schilnikova in ihrem Artikel charakterisiert: „Der strukturelle und kompositorische Kern und der semantische Kern des Rezensionstextes ist die Wertematrix des Bewusstseins des Autors und der von ihm erzeugten Axiosphäre: Werteprinzipien, Kriterien, Urteile, Weltanschauung, Ästhetik, Moral, Persönliches und Geschmack. Sie werden zu einem Werkzeug für die Analyse und Bewertung eines ästhetischen Objekts.“

Dostojewskij lobt einerseits die Erzählung und andererseits stellt er kritische Fragen. Seine Polemik über Leskows Werk hat keinen ästhetischen Charakter. Er nennt die Handlungen unglaubhaft und unwahrscheinlich, da die Vertreter der Kirche so wenig Macht haben, dass sie sich kaum trauen, ihr Heiligtum zu schützen. Er sagt weiterhin aus, dass solche Handlungen in die Köpfe von Menschen mit schwachem Glauben eingehen werden und dass die jüngere Generation gar keinen Glauben in die Orthodoxie mehr hat. Er meint, dass ein Seelenhirt etwas bedeuten solle. Er sagt, dass das auch die Raskolniki verstehen sollten. „Verstehen das die Raskolniki?“ [1, S. 105]. Hier kann man sagen, dass im Zentrum der Rezension von Dostojewskij gerade die Lösung der Frage steht, wie der Seelenhirt zu seinem Glauben steht und was seine Stellung und Bedeutung in Russland ist. Warum seufzt der Erzbischof nur und nutzt nicht seine Machtstellung, um das Heiligtum (die Engelsikone) zu schützen? Dostojewskij meint, dass eine solche Einstellung den Glauben schwächt, anstatt ihn zu stärken. Er stellt die Frage, ob die Menschen solch eine Macht verehren könnten, wenn diese so wenig Macht ausübt. Dadurch unterschreibt er, wie wichtig die Position eines Pastors ist und es fällt ihm schwer, solche „Demut“ der geistlichen Macht vor der irdischen Macht gutzuheißen. Vor allem in Bezug seine Zeit glaubt Dostojewskij, dass die christliche Liebe sich auch in Taten zeigen sollte, in ganz konkreten Taten, die vorbildlich sind für andere. In dieser Erzählung hat der Pastor eine schwache Position gegenüber der staatlichen Macht gezeigt und genau wegen dieser Hilflosigkeit wird die Erzählung kritisch von ihm gewertet. Er sieht das Hauptproblem genau in der unnatürlichen Schein-Demut gegenüber dem Heiligtum, vor allem aus der Sicht der Orthodoxie.

Zusammenfassend stellen wir fest, dass die Besonderheiten aus „Ein verstörtes Antlitz“, die hier erwähnt worden sind, eine Rezension der Erzählung von Leskow darstellt, die im selben Jahr wie das „Tagebuch“ veröffentlicht wurde. Dies sind die Merkmale des Stücks „Ein verstörtes Antlitz“: Die obligatorische subjektive Modalität, die Priorität der bewertenden Orientierung, die Einstellung zur Polemik und folglich die Argumentation der eigenen Position, die Emotionalität der Form. All dies lässt uns F. Dostojewski als Literaturkritiker bezeichnen, der lebhaft auf neue Erscheinungen und Entwicklungen in der Literatur reagiert.

Literaturverzeichnis

1. Достоевский Ф. М. Полн. собр. соч.: в 30 т. Ленинград : Наука, Ленингр. отд., 1980. Т. 21. 551 с.
2. Кочетова С. А. Эстетика и поэтика писательской критики русских модернистов конца XIX — начала XX столетий. Горловка : Изд-во ГГПИИЯ, 2009. 344 с.
3. Кузнецова А. В., Склейнис Г. А. Соотношение художественности и публицистичности в «Дневнике писателя» Ф. М. Достоевского. *Классика и современность в изысканной словесности XIX–XXI столетий : сб. науч. статей*. Брест : БрГУ имени А. С. Пушкина, 2014. С. 83–88.
4. Лесков Н. С. Рассказы и повести. Москва : Худож. литература, 1982. 496 с.
5. Русова Н. Ю. От аллегории до ямба : Терминологический словарь-тезаурус по литературоведению. Москва : Флинта; Наука, 2004. 304 с.
6. Шильникова О. Г. Рецензия как жанр литературной критики : генезис, формирование структурно-функциональных параметров. *Вестник Волгоградского гос. ун-та. Серия 8, Литературоведение. Журналистика*. Волгоград, 2017. № 1 (16). С. 55–67.

References

1. Dostoevsky, F. M. (1980), *Complete works : in 30 volumes* [Polnoye sobraniye sochineniy : v 30 t.], Nauka, Leningrad, vol. 21, 551 p.
2. Kochetova, S. A. (2009), *Aesthetics and poetics of the literary criticism of Russian modernists of the late XIX — early XX centuries* [*Estetika i poetika pisatel'skoy kritiki russkikh modernistov kontsa XIX — nachala XX stoletiy*], Gorlovka State Pedagogical Institute of Foreign Languages Publishing house, Gorlovka, 344 p.
3. Kuznetsova, A. V., Skleinis, G. A. (2014), "The ratio of artistry and publicism in the "Diary of a writer" of F. M. Dostoevsky", *Classics and modernity in fine literature of the XIX — XXI centuries: collection of works* ["Sootnosheniye khudozhestvennosti i publitsistichnosti v «Dnevnikе pisatelya» F. M. Dostoyevskogo", *Klassika i sovremennost' v izyashchnoy slovesnosti XIX–XXI stoletiy : sb. nauch. statey*], Brest A. S. Pushkin State University, Brest, pp. 83–88.
4. Leskov, N. S. (1982), *Novels and stories* [*Rasskazy i povesti*], Khudozhestvennaya literatura Publ. house, Moscow, 496 p.
5. Rusova, N. Yu. (2004), *From allegory to iambic : Terminological dictionary-thesaurus on literary criticism* [*От аллегории до ямба : Terminologicheskii slovar'-tezaurus po literaturovedeniyu*], Flinta; Nauka, Moscow, 304 p.
6. Schilnikova, O. G. (2017), "Review as a genre of literary criticism : genesis, formation of structural and functional parameters", *Science Journal of VolSU. Literary Criticism, Journalism, Series 8, Nr. 1* (16), pp. 55–67.

БЛОК-НАРГАН Наталя Альфредівна,

викладач німецької мови і літератури Баден-Вюртемберзької мовної школи в Одесі, член Товариства Ф. М. Достоевського в Німеччині (DDG), магістрантка кафедри загального та слов'янського літературознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; e-mail: n.nargan@gmx.de; моб.: +38 067 5595954; ORCID ID: 0000-0001-6505-6855

«ЗБЕНТЕЖЕНИЙ ВИД» ИЗ «ЩОДЕННИКА ПИСЬМЕННИКА» Ф. ДОСТОЕВСЬКОГО: ФЕДІР ДОСТОЕВСЬКИЙ ЯК ЛІТЕРАТУРНИЙ КРИТИК

Анотація. Мета дослідження — діяльність Федора Михайловича Достоевського як літературного критика. Об'єкт вивчення — надрукований текст із Щоденників письменника 1873 року «Закарбований ангел». Результатом описаного у статті дослідження є розроблені критерії, за якими Ф. М. Достоевський рецензує це оповідання. З одного боку, в рецензії представлено зміст, з іншого боку, надана критична оцінка дослідженого твору. Ф. М. Достоевський коротко передає зміст і висловлюється критично щодо прийнятої старообрядцями позиції стосовно земної влади. На думку Ф. М. Достоевського, вони повинні були протистояти цій владі та не допустити, щоб чиновники увійшли під час служіння старообрядців, відібрали й пошкодили їхні ікони. Те, що старообрядці мовчки все приймають та нічому не протидіють, на думку Ф. М. Достоевського, свідчить про те, наскільки вони віддалилися від віри, бо насправді віруюча людина несе в собі готовність боротися за свою віру та за свої святині.

Ключові слова: Ф. М. Достоевський, літературна критика, рецензія, «Закарбований ангел», М. С. Лесков.

БЛОК-НАРГАН Наталья Альфредовна,

преподаватель немецкого языка и литературы Баден-Вюртембергской языковой школы в г. Одессе, член Общества Ф. М. Достоевского в Германии (DDG), магистрантка кафедры общего и славянского литературоведения Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина; e-mail: n.nargan@gmx.de; моб.: +38 067 5595954; ORCID ID: 0000-0001-6505-6855

«СМЯТЕННЫЙ ВИД» ИЗ «ДНЕВНИКА ПИСАТЕЛЯ» Ф. ДОСТОЕВСКОГО: ФЁДОР ДОСТОЕВСКИЙ КАК ЛИТЕРАТУРНИЙ КРИТИК

Аннотация. Цель исследования — деятельность Фёдора Михайловича Достоевского в качестве литературного критика. Объект изучения — недавно появившийся в печати текст из Дневников писателя 1873 года «Смятенный вид», в котором речь идёт о рецензии на рассказ писателя Н. С. Лескова «Запечатленный ангел». Результатом исследования, описанного в статье, стали критерии, которые соответствуют рецензии. С одной стороны в рецензии представле-

но содержание, с другой стороны даётся критическая оценка произведению, которое исследуется. Ф. М. Достоевский коротко передаёт содержание и высказывается критично по отношению позиции, которую приняли старообрядцы по отношению к земной власти. По мнению Ф. М. Достоевского они должны были противостоять этой власти и не допустить чиновникам войти во время служения старообрядцев, отобрать и повредить их иконы. То, что старообрядцы всё принимают и ничему не препятствуют, по его мнению, показывает, насколько они удалились от веры, так как по-настоящему верующий человек несёт в себе готовность бороться за свою веру и за свои символы.

Ключевые слова: Ф. М. Достоевский, литературная критика, рецензия, «Запечатленный ангел», Н. С. Лесков.

Natalia BLOCK-NARGAN,

teacher of the German language and literature at the BW-Language School in Odessa, member of the F. M. Dostoevsky Society in Germany (DDG), undergraduate student of the Department of General and Slavic Literary Studies, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; e-mail: n.nargan@gmx.de; mobile: +380675595954; ORCID ID: 0000-0001-6505-6855

“THE HUMBLE APPEARANCE” FROM F. DOSTOYEVSKY’S “JOURNAL OF AN AUTHOR”: FYODOR DOSTOYEVSKY AS A LITERATURE CRITIC

Summary. This article explores the work of F. Dostoyevsky as a literary critic. The example “The humble appearance” from “Journal of an author” from 1873 shows that this is a review. The topic of this review is the story by the author Leskov “The sealed angel” which had been published just before. The criteria that apply to a review are expounded. On the one hand the review comprises a table of contents, on the other hand it is a critical appraisal of the work. Dostoyevsky briefly summarises the content of Leskov’s story and then expresses himself critically on the attitude of the orthodox people towards the state powers. From Dostoyevsky’s point of view, they should have resisted and not have permitted the police to damage and destroy the icons carried along in a forbidden procession. That the orthodox people acquiesced, ultimately shows how far they had removed themselves from their faith. Then true faith brings with itself the willingness to fight for it and for its symbols.

Key words: F. M. Dostoyevsky, literary criticism, review, “The Sealed Angel” by N. S. Leskov.

Статтю отримано 10.11.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219511>
УДК 81'22'42:82-98:7.045

ГАЖЕВА Инна Дмитриевна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры славянской филологии им. проф. Иллариона Свенцицкого Львовского национального университета имени Ивана Франко; ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина; arsenjeva.in@gmail.com; тел.: +38 066 0507255; ORCID ID: 0000-0003-0694-1672

СТРУКТУРА СИМВОЛА И МЕХАНИЗМЫ СИМВОЛИЗАЦИИ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ

Аннотация. *Цель* статьи — систематизировать существующие в современной филологической науке взгляды на природу основных структурных составляющих символа, выявить механизмы символизации в художественном тексте. *Объект* исследования — структура художественного вербального символа. *Предмет* — механизмы символизации в художественном тексте. В работе использованы общенаучные *методы* систематизации и описания, а также метод лингвокогнитивного анализа и сопутствующие ему методы контекстологического и культурологического анализов. *Результаты.* Систематизированы взгляды учёных на природу означающего и означаемого в символе, некоторые из которых осмыслены критически. Обоснована точка зрения на означающее символа как на художественный образ, а на означаемое — как на концепт. Показана роль профилирования в создании художественного образа как означающего символа. Описаны механизмы символизации. *Выводы.* Символ представляет собой знак особого рода, означающее и означаемое в котором имеют идеальную (нематериальную) природу. Означающим в символе является образ, означаемым — в его рационализируемой части — концепт. Связь между означающим и означаемым в символе мотивирована и основана на совмещении отношений сходства и смежности. Этими же отношениями связаны элементы в составе означаемого. Символическим значением обладает образ предмета, а не слово, которое его именуется. Однако словесное выражение символа может конкретизировать этот образ за счёт его профилирования.

Ключевые слова: символ, означающее, означаемое, знак, образ, концепт, профилирование.

Постановка проблемы. Вопрос о механизмах символизации является центральным в теории символа и при этом одним из наиболее «тёмных». Это связано со сложностью структуры символа, в частности художественного словесного, и разными взглядами учёных на природу его структурных элементов. В свете этого особо насущной становится необходимость критического осмысления

и обобщения существующих концепций и разработка многокомпонентной модели символа. Такого рода исследование должно носить комплексный характер при предпочтительном использовании лингвистических методов. Приоритет лингвистики в изучении символа обусловлен тем, что именно «язык осуществляет хранение и передачу знания, содержащегося в символе» [36, с. 11], а также тем, что лингвистика обладает весьма разработанным теоретическим аппаратом для структурирования и формализации этого знания.

Анализ основных исследований и публикаций, посвящённых данной проблеме. История изучения символа имеет давнюю традицию и восходит ко временам античности. Однако системное изучение символа началось в эпоху романтизма. Романтики уделяли символу так много внимания, что всю эстетику романтизма, по мнению французского семиотика Ц. Тодорова, можно сконцентрировать в одном слове «символ» [31, с. 232]. Собственно романтики заложили основы современного понимания этой категории. Так, отправной точкой рассмотрения символа в современной гуманитаристике является положение о том, что природа символа может быть эксплицирована только в сопоставлении с другими семиотическими концептами и тропами. Традиция же такого сопоставления восходит именно к романтиками, которые ввели в научный обиход и подробно рассмотрели оппозицию символ-аллегория. Романтиками же была сформулирована идея об органической слитности в символе образного и идейного содержания, а также мысль о том, что содержание символа не может быть до конца исчерпано, ибо соприкасается со сферой сакрального и, значит, непостижимого по определению. Разработанная романтиками (Ф. В. Шеллинг, А. В. Шлегель, И. В. Гёте, Фр. Крейцер, К. В. Ф. Зольгер, Фр. Мейер) теория символа, по выражению Ц. Тодорова, продолжает свое победное шествие и донныне [31, с. 394], то есть все последующие концепции (включая таких исследователей, как Э. Фрейд, К. Г. Юнг, Р. Барт, М. Фуко, У. Эко, Х.-Г. Гадамер, М. Элиаде) так или иначе развивают положения романтиков.

Начало изучению символа в русистике было положено представителями русской академической школы сравнительной мифологии (А. Н. Афанасьев, А. Н. Веселовский), культурно-исторической школы (А. Н. Пыпин, Н. С. Тихонравов), психологической школы (А. А. Потебня), осмыслившими историческое развитие образных форм мышления, включая символические.

Наиболее значительный вклад в теорию символа внесли русские младосимволисты, прежде всего Вяч. Иванов и Андрей Белый, которые были не только литераторами, но и выдающимися филологами. Концепция последнего, правда, отличалась противоречивостью, что было обусловлено возможностью разной трактовки природы означаемого в символе. Ко времени А. Белого определились две традиции понимания означаемого, ориентированные, соответственно, на объективно-идеалистическую и субъективно-идеалистическую концепции в философии. Согласно первой, «символ знаменует реальную сущность вещи» [7, с. 375], согласно второй — «характеризует впечатление от вещи» и выступает как «объект души художника и его случайной судьбы» [Там же]. Андрей Белый в своей теории склонялся то к одной, то к другой точке зрения на природу означаемого, а иногда к их синтезу. При этом понимание означаемого символа как субъективного впечатления (своего рода «соблазн субъективизма») влечет за собой определенные деформации на уровне художественной картины мира, такие как: нарушение причинно-следственных связей, искажение пространства и пропорций изображаемых предметов, десемантизация конвенциональных знаков и знаковых ситуаций, что нашло яркое выражение в художественной практике Белого [9]. Относительно Вяч. Иванова следует сказать, что он последовательно отстаивал «объективистскую точку зрения» на символ и принцип верности вещам. При этом верность вещам является для него залогом верности (истинности-всеобщности-универсальности) того запредельного содержания (означаемого), на который указывает символ (вернее, его означающее). Такой взгляд на природу символа нашел отражение в широко известной формуле Вяч. Иванова «*a realibus ad realiora*» («от реального к реальнейшему»), обоснование которой находим в его теоретических работах, в частности в статье «Две стихии в русском символизме» [15]. Здесь Иванов обосновывает свою точку зрения на означаемое в символе как на сокровенную сущность вещи. Каждый художник раскрывает её по-своему, в отдельных аспектах и с разной степенью глубины. Соответственно, символ связывает людей «лицезрением единой для всех, объективной сущности» [15, с. 552], независимой от переживаний реципиента.

Объективистская (или онтологическая) концепция символа нашла своё продолжение в теории А. Ф. Лосева, считавшего себя учеником Вяч. Иванова [23, с. 20]. В статье, написанной для «Философской энциклопедии», А. Ф. Лосев так определяет символ: «идейная, образная или идейно-образная структура, содержащая в себе указания на те или иные отличные от неё предметы, для которых она является обобщением или неразрешённым знаком» [22, с. 10]. Ту же триаду «образ-символ-знак» находим в рефлексиях относительно этой категории С. С. Аверинцева (бывшего, в свою очередь, учеником А. Ф. Лосева). Статью С. С. Аверинцева для «Краткой литературной энциклопедии» можно считать своеобразным итогом осмысления символа в рамках обозначенной традиции. Здесь символ раскрывается через сопоставление со смежными категориями художественного образа, с одной стороны, и знака и аллегории — с другой, ср.: «Всякий Символ есть образ (и всякий образ есть, хотя бы в некоторой мере, Символ); но категория Символ указывает на выход образа за собственные пределы, на присутствие некоего смысла, нераздельно слитого с образом, но ему не тождествен-

ного» [2, с. 826]. Важно, что смысл в символе интимно слит с образом, и его нельзя дешифровать только усилием рассудка, в него надо «вжиться». Однако даже при условии вживания последняя глубина символического образа оказывается непостижимой. «Вживание» предполагает осмысление + переживание в результате соотнесения с внутренним опытом индивида. Двойной парадокс символа заключается в том, что его не постижимый до конца смысл универсален, архетипичен, однако его частичное постижение возможно лишь через личностное его переживание, присвоение. По мнению С. С. Аверинцева, символ призван «погрузить каждое частное явление в стихию «первоначал» бытия и дать через это явление целостный образ мира» [2, с. 827]. Многие из этих выразительных формулировок, понятных интуитивно, при ближайшем рассмотрении вызывают вопросы. Именно поэтому столь ценным оказывается опыт изучения символа в лингвистике, которая дает возможность прояснения этих формулировок за счёт их перевода на свой более строгий метаязык. Справедливым представляется мнение И. В. Якушевича о том, что «именно лингвистическое исследование символа способно выявить и описать его уникальные особенности для ряда гуманитарных наук» [36, с. 10].

Основы лингвистического подхода к понятию «символ» были заложены в 20-е гг. XX в. в работах В. В. Виноградова «О символике Анны Ахматовой» [8] и др.; Б. А. Ларина «О лирике как разновидности художественной речи» [20], «Учение о символе в индийской поэтике» [21] и др. Здесь символ рассматривается в его обусловленности внутритекстовыми связями, то есть как семантическая единица поэтической речи. Это позволяет разграничить архетипический и индивидуально-авторский пласты в содержании символа, употреблённого в тексте. Такой подход был развит в работах по лингвистической поэтике (В. П. Григорьева, Н. А. Кожевниковой, О. Г. Ревзиной, Л. В. Зубовой и др.). Свой вклад в развитие лингвистической теории символа внесли учёные И. А. Авдеенко [1], А. В. Бабайцев [5], В. И. Карасик [16], В. В. Колесов [18], Е. В. Шелестюк [34], И. А. Якушевич [36] и др. Особо ценные результаты дало рассмотрение символа как семиотического концепта в работах Н. Д. Арутюновой [3]. Исследовательница основывала свои заключения на изучении речевого употребления имени «символ» в сопоставлении с сочетаемостью имен иных семиотических концептов, таких как знак, образ, а также тропов, прежде всего метафоры. Кроме того, важным представляется опыт изучения культурных символов представителями школы московской этнолингвистики, которые уделяли большое внимание избирательности языка символов, его системности и собственно механизму приобретения предметом символического значения [32]. Особенно ценно то, что эти вопросы рассматривались в работах этнолингвистов в их взаимообусловленности. Это достаточно редкий случай — чаще, напротив, во главу угла ставится только один из аспектов. Во многом в силу этого в теории символа так много **нерешённых вопросов или вопросов, имеющих альтернативные варианты решения**. В частности, к их числу можно отнести следующие:

- 1) вопрос о символе как о знаке особого рода, о соотношении понятий символ и знак (является ли символ знаком);
- 2) о природе означающего, о соотношении понятий символ и образ (является ли образ означающим символа);
- 3) о природе означаемого, о соотношении понятий символ и концепт (является ли концепт означаемым символом);
- 4) о символизме на персонажном уровне (может ли персонаж быть символом);
- 5) о связи между означаемым и означающим: о ее мотивированности/ немотивированности (иконичности/ конвенциональности);
- 6) о характере мотивированности связи между означающим и означаемым: сходством или смежностью;
- 7) о способах реализации символа в художественном тексте, о соотношении понятий символ и метафора, иначе о прямых и не прямых (тропеических) способах выражения символа;
- 8) о зависимости символа, способов его воплощения и глубины его содержания от типа нарратива, в рамках которого он функционирует.

Конечно, в рамках статьи возможно рассмотреть только некоторые из перечисленных вопросов. Так, цель настоящего научного разыскания состоит в том, чтобы систематизировать существующие в современной филологической науке взгляды на природу основных структурных составляющих символа, предложить многокомпонентную модель символа и выявить механизмы символизации в художественном тексте.

Изложение основного материала. Итак, первый вопрос в симвонологии, на который имеются разноречивые ответы, — это **вопрос о соотношении понятий символ и знак**. Главный признак, сближающий символ и знак, по заключению Н. Д. Арутюновой, — их трехкомпонентная структура, включающая означающее, означаемое и семиотическую связку [3, с. 341]. Связка является конститутивным элементом, обеспечивающим связь между означаемым и означающим и выполнение характерной и для знака, и для символа функции замещения отличных от себя объектов. Трёхкомпонентность структуры и функция замещения представляются многим ученым достаточным основанием для того, чтобы считать символ знаком. С разными оговорками эту точку зрения разделяет большинство теоретиков символа. При этом на роль родового понятия в данном случае выдвигается именно знак, а не символ — в силу маркированности последнего в сравнении с другими знаками.

Однако ряд исследователей обращает внимание на то, что знак и символ реализуют функцию замещения различными способами: знак репрезентирует замещаемый им предмет произвольным путем и безразличным к замещаемому им предмету, в то время как символ — путём структурного соответствия или аналогии с ним. Это несоответствие в способах реализации функции замещения дает основания, по мнению некоторых исследователей, для того чтобы противопоставлять эти семиотические единицы и не считать ни символ знаком, ни знак символом. Именно такую точку зрения на соотношение данных понятий отстаивал Ф. де Соссюр [29, с. 101]. Ее сторонницей (имеется в виду в крайней форме) является, например, современная украинская исследовательница А. В. Карпенко, констатирующая: «знак не вид символа, а символ не вид знака...» [17, с. 188]. Таким образом, вопрос о соотношении понятий «символ» и «знак» обычно увязывается с **вопросом о характере связи между означающим и означаемым**. Для некоторых учёных этот признак является более важным, чем трёхкомпонентность структуры и функция замещения, и выступает в качестве достаточного основания для поляризации знака и символа.

Общеизвестно, что связь между означающим и означаемым может быть условной (немотивированной, конвенциональной), и именно такой характер она носит в знаке, и мотивированной, основанной на отношениях подобия или смежности. И такой характер, по мнению большинства ученых, она носит в символе¹. Противопоставление знака и символа на этом основании было чётко сформулировано уже Гегелем. Согласно его заключению, в знаке «связь между значением и его выражением представляет собою связь, установленную только совершенно произвольным их соединением. <...> Выражение, знак вызывают в представлении некоторое чуждое ему содержание, с которым он отнюдь не должен находиться в какой-то необходимой специфической связи...» [12, с. 14]. В символах же нет «безразличия друг к другу значения и его обозначения, так же как искусство состоит... в связи, родственности и конкретной сплетённости значения и облика» [Там же].

В XX в. многие авторитетные исследователи символа, представители различных гуманитарных дисциплин, разграничивают знак и символ именно на основании этого критерия. Так, Ж. Пиаже считал, что «символ определяется как связь, основанная на сходстве между означаемым и означающим, тогда как знак условен и, в основном, конвенционален. Знаку для самоутверждения необходим социум, а символ может быть основан индивидуумом, как в детской игре. Очевидно, что символы могут быть социализированы, и тогда коллективный символ, является полусимволом, полусимволом; знак же, напротив, всегда коллективен» [27]. В приведенном суждении Ж. Пиаже важной представляется мысль о том, что знак и символ это отнюдь не бинарная оппозиция и что возможны переходные случаи, а также о том, что условность связи между сторонами знака не является единственным критерием для его противопоставления символу. Действительно, целесообразнее, на наш взгляд, говорить здесь о шкале мотивированности и не противопоставлять знак и символ, но осознавать возможности трансформации одного в другой в результате изменения степени конвенциональности связи между означаемым и означающим, а также в результате трансформаций самих этих структурных элементов. Такой точки зрения придерживается Н. Д. Арутюнова. Она считает, что наличие связи между означающим и означаемым в структуре символа обеспечивает возможность их взаимозависимого развития и в конечном счете конвенционализации. Она пишет, что отношения между сторонами символа могут **стать** (выделено нами — И. Г.) конвенциональными, а с другой стороны, семиотическая значимость предмета в отдельных ситуациях может возрастать [3, с. 343]. Такой же точки зрения придерживается А. В. Бабайцев, который пишет о своеобразной «накопленной символической усталости, которая перемещает символ в разряд безразличных знаков. Но пребывание символов в качестве знаков всегда бывает временным, и это происходит до тех пор, пока символ не актуализируется новыми ценностными аспектами и вновь не перейдет в разряд действующих» [5, с. 995]. Поскольку мотивированность является градуальным признаком, может актуализироваться и деактуализироваться, то она не может быть, на наш взгляд, достаточным условием для того, чтобы не считать символ знаком.

Н. Д. Арутюнова, кроме того, называет и другие дифференциальные признаки символа и знака. Эти признаки касаются специфики означающего и означаемого. Что касается означающего, то и в символе, и в знаке они обнаруживают тенденцию к предельной конкретности [3, с. 341]. Однако в отдельных ситуациях означающее знака может остаться неэксплицированным. Ср., например, один из евангельских контекстов, приводимых Н. Д. Арутюновой: «И он объяснял с ними знаками и оставался нем!» (Лк. 1, 22). Здесь характер жестов, мимики (означающее) не прояснены, а раскрывается (далее по евангельскому тексту) лишь смысл знаков. Для символа такая ситуация невозможна. И это связано уже с характером означаемого в знаке и символе. Смысл знака всегда конкретен и ограничен, смысл символа в последней своей глубине непостижим и ускользаем. Н. Д. Арутюнова в связи с этим писала: «Символ ... создает общую поведенческую модель, знак регулирует конкретные действия. Поэтому говорят о дорожных знаках, но не о дорожных символах. Для крестоносцев Гроб Господень был символом и святыней христианской веры, крест — символ страданий — был эмблемой

¹ Исключение составляет концепция Ч. Пирса, который, напротив, называет символом конвенциональные знаки, противопоставляя их иконам как знакам мотивированным.

их ордена. Эти символы воодушевляли их на борьбу, но не регулировали их движение к Иерусалиму» [3, с. 342]. Таким образом, символ и знак обладают рядом отличительных признаков, не один из которых не носит абсолютного характера. В то же время их интегральные признаки: трехкомпонентность структуры и функция замещения — имеют безотносительный характер. В свете этого представляется адекватной точка зрения на знак и символ не как на разнопорядковые единицы («знак не вид символа, а символ не вид знака...»), но как на единицы, связанные родо-видовыми отношениями.

Рассмотрим подробнее главные составляющие в трехкомпонентной структуре символа. Начнем с вопроса о **природе означающего**. Рассуждая о символе в литературе, необходимо четко осознавать, что символическим значением наделен предмет (в широком смысле), а не слово: так, калина, воспринятая «вживую»; калина, изображенная на картине; калина как элемент свадебного обряда; калина в художественном тексте обладают одним и тем же архетипическим значением женскости. Такая трактовка символа близка к идеям московской этнолингвистической школы. В концепции словаря «Славянские древности», который является главным результатом деятельности школы, требование обязательной языковой выраженности не сформулировано, и объектом описания служит не язык в узком смысле слова, а язык культуры в семиотическом смысле, знаками (единицами) которого могут быть различные сущности: вербальные, реальные (предметные), акциональные [31, с. 8]. Слово, таким образом, является одним ИЗ средств выражения символа, однако может при этом модифицировать символическое значение именуемого предмета.

Чаще всего символом выступает конкретный предмет или явление, выражающие определённую идею. Так, закат и свет вечерний выражают идею нисхождения Христова. При этом точнее будет сказать, что идею выражает не сам предмет, но его образ, ментальная картинка. Соответственно, в случае с предметным символом (не выраженным ни словом, ни изображением — так сказать, первичным) можно говорить о его бинарной структуре: образ-идея (не беря во внимание связку). Такова же структура символа, выраженного вербально, если средство его выражения — прямая номинация символического предмета. В этом случае образ-означающее в символе совпадает с денотатом в структуре ЛЗ. Вспомним идею давать толкование предметным именам в словарях в виде картинок. Если же имеет место метафорическое наименование или перифраз, то создается еще один образ (Образ-2) — в случае метафоры — или новый профиль Образа-1 — в случае перифраза. Как известно, в когнитивной семантике под «профилированием», аспектизацией, понимается выдвижение отдельного аспекта описываемой ситуации или предмета на первый план. Например, в контексте *Озеро находится высоко в горах* озеро профилируется как «место, пространство (заполненное водой)», а в контексте *Озеро бурлило* — как «вода (заполняющая место, пространство)» [см. подробнее: 10].

Рассмотрим, например, символ «косые лучи заходящего солнца», один из наиболее значительных в прозе Достоевского [11]. Само словосочетание «косые лучи заходящего солнца» представляет собой перифраз ситуации «закат» и одной из её составляющих «свет заходящего солнца», образ (ментальная картинка) которого выступает идеальным означающим символа (Образ-1). Закат и «свет вечерний» являются выделенными, культурно отмеченными объектами в рамках христианской культуры и соотносятся с идеей нисхождения Христова, Его кеносисом. При этом перифраз, используемый Достоевским, профилирует конкретно косые лучи, а не, например, розоватый свет, заполняющий пейзаж, или оранжевое солнце, заходящее за горизонт. Луч же актуализирует семантику направленности, «воз-нисхождения», абсолютной преодолённости пространства для (Не)-вечернего Божественного света. Наиболее ярко эта семантика актуализирована в следующем фрагменте из романа «Подросток»: «На четвёртый день моего сознания я лежал, в третьем часу пополудни, на моей постели, и никого со мной не было. День был ясный, и я знал, что в четвёртом часу, когда солнце будет закатываться, то косой красный луч его ударит прямо в угол моей стены и ярким пятном осветит это место. Я знал это по прежним дням, и то, что это непременно сбудется через час, а главное то, что я знал об этом вперед, как дважды два, разозлило меня до злости. Я судорожно повернулся всем телом и вдруг, среди глубокой тишины, ясно услышал слова: «Господи, Иисусе Христе, боже наш, помилуй нас». Слова произнеслись полупрошептом, за ними следовал глубокий вздох всею грудью, и затем всё опять совершенно стихло. Я быстро приподнял голову» [13, т. 8, с. 480]. Свет вечерний предваряет здесь появление старца Макара — героя, через которого Господь открывается всем главным героям. Не случайно Аркадий, ещё не видя героя, уже слышит произнесённую его голосом Иисусову молитву. Со встречи с Макаром начинается **возрождение** (движение горЕ) «**падшего** героя», начало «**восстановления**», которое обозначено соответствующим жестом горЕ, встрече услышанным словам молитвы: «быстро **приподнял** голову». Таким образом, свет вечерний здесь через посредство Макара соотнесён с Иисусом Христом — в полном соответствии с молитвой «Свете Тихий» и с Евангельским текстом, где закатный час упоминается как такой, в который Господь являет полноту своей чудодейственной силы, ср.: «И приступль воздвиже ю, емь за руку ея: и остави ю огонь абие, и служаше им. Позде же бывшу, егда захождаше солнце, приношаху к нему вся недужныя и бесныя» (Евангелие от Марка, 1:32–34; ср. параллельные места: Позде же бывшу, приведоша к нему бесны многи: и изгна духи словом и вся болящя изцели (Матф.8:16); Заходящу же солнцу, вси, елицы имеяху болящя недуги различными, привождяху их к нему: он же на единого коегождо их руце возложь, изцеляше их. (Евангелие от Луки, гл. 4, 40). Очевидно, что закатный час

в Евангелии всякий раз представлен как момент встречи Господа с грешным и немощным в мире, момент прикосновения Господа (он же на одинаго коегождо их руке возложь) к этому немощному и его исцеления в результате этого прикосновения. Важно подчеркнуть, что идея прикосновения, касания легко актуализируется в перифразе Достоевского за счет возможности паронимического сближения косые-касаться (ещё Дурылин сближал «косые» с «касаться» применительно к словесному выражению данного символа у Достоевского [14, с. 194]). Таким образом, внешняя, фонетическая форма создаёт ещё один образ (Образ-3) в структуре означающего в словесном художественном символе или служит большей конкретизации профиля, созданного перифразом, внося в него свои штрихи. Всё это позволяет заключить, что означающее в художественном символе имеет сложную природу, а механизм вербальной символизации в художественном тексте состоит в поэтапном профилировании того образа, который выступает как означающее в первичном предметном символе.

Идея неэлементарности означающего в словесном символе восходит к идеям Р. Барта [6, с. 241], а в русистике развита И. В. Якушевич [36, с. 40], которая выделяет в означающем символа такие составляющие: «1) языковой знак, выполняющий функцию полагания некоего отличного от себя означаемого; 2) чувственный образ, представленный как понятие; 3) полноценный художественный образ со всеми присущими ему эстетическими потенциями» [36, с. 51]. При этом первую составляющую (языковой знак) исследовательница характеризует как материальное означающее, ср.: «В вербализованном символе означающее А — слово <...> Означающее материально, поскольку выражено звуко- или букворядом» [36, с. 47]. Однако такая трактовка не представляется обоснованной: ведь слово, будучи знаком, является двусторонней материально-идеальной единицей. Недоумение вызывает также формулировка второй составляющей: «чувственный образ, представленный как понятие». Образ и понятие традиционно осмысливаются как несводимые друг к другу категории, ибо для первого характерны цельность и простота, а для второго — структурированность. (Понятие при этом формируется на основе образа). Исходя из рассуждений И. В. Якушевич, под «чувственным образом, представленным как понятие», следует понимать традиционное ЛЗ слова (денотат+сигнификат). Однако если первая составляющая представлена словом в единстве его фонетической формы и содержания, то выделение «чувственного образа, представленного как понятие» в качестве второй составляющей означающего символа явно избыточно. Что касается художественного образа, то именно он, на наш взгляд, выступает означающим в символе. Создаётся же он не в результате расширения и обобщения чувственного образа предмета, как о том пишет И. В. Якушевич [36, с. 50], а в результате его профилирования, иногда неоднократного, конкретизации. Неоднократность связана с тем, что профилирование может создаваться средствами разных языковых уровней (в разобранном выше примере — средствами лексики и фонетики).

Если означающее символа тяготеет к максимальной конкретности, то означаемое представляет собой абстрактную сущность. А. Ф. Лосев говорит применительно к ней об идее, С. С. Аверинцев — о смысле, и оба — об их объективности и неполной постижимости рассудком, то есть неполной рационализированности. Эту концепцию обозначают как онтологическую или как концепцию реалистического символизма, по определению Вяч. Иванова. Последний, как указывалось выше, выделяет также теорию символа как субъективного впечатления — «идеалистический символизм». Очевидно, что субъективное впечатление предстает такой же трудно формализуемой сущностью, как идея в онтологической теории.

Ю. М. Лотман противопоставляет такому пониманию означаемого в символе другую традицию, в рамках которой «символ определяется как знак, значением которого является некоторый знак другого ряда или другого языка» [25, с. 146]. В таком случае «символическое значение приобретает подчеркнута рациональный характер и истолковывается как средство адекватного перевода плана выражения в план содержания» [Там же]. При этом в качестве плана содержания выступает более архаический и более ценный текст. В свете этого Ю. М. Лотман оценивает символы как механизмы памяти культуры, переносящие «тексты, сюжетные схемы и другие семиотические образования из одного пласта культуры в другой» [25, с. 148]. Так, например, рассматривая символический образ Настасьи Филипповны в романе «Идиот», Ю. М. Лотман отмечает, что в его содержание вовлечены иные образы-символы: камелии (отсылка к «Даме с камелиями» А. Дюма), Сусанны (отсылка к картине Рембрандта «Сусанна и старцы») и жены-грешницы (о которой Христос сказал: «Иже есть без греха в вас, прежде верзи камень в ню» и отказался осудить: «Ни азъ тебе осуждаю» (Ин. 8, 7–11)) [25, с. 157]. Очевидно, что смыслы, стоящие за указанными образами, весьма проясняют символическое значение образа Настасьи Филипповны, хотя он — как и положено символу, с одной стороны, и как положено человеку, с другой, — в своей последней глубине остаётся загадкой. Очевидно также, что на пересечении этих смыслов формируется концепт поруганной чистоты, связанный с концептами детства, болезни, смерти и прощения. Сам Ю. М. Лотман не пишет об этом, анализируя лишь ближайший культурологический пласт в значении символа. Однако символ, согласно Вяч. Иванову, подобен солнечному лучу, он «прорезывает все планы бытия и все сферы сознания и знаменует в каждом плане иные сущности» [15, с. 536]. Соответственно, в нем можно считать только ближайшую информацию, в частности интертекстуальную, а можно — более и менее «дальнюю». В свете этого оправданной и плодотворной представляется идея трактовки означаемого символа как концепта, ибо именно концепт в современной науке понимается как единица сознания (коллективного или

индивидуального), аккумулирующая в себе информацию разного рода и разной степени обобщения. Кроме того, в концепте важна его открытость для внешних связей с другими, более абстрактными, в конечном итоге часто соприкасающимися со сферой трансцендентального, концептами.

Трактовка означаемого символа как концепта представлена, в частности, в работе И. А. Авдеенко [1]. Однако это не единственный взгляд на соотношение понятий символ и концепт в современной филологии (прежде всего лингвистике, где концепт стал приоритетным объектом исследования). В работе Н. А. Афанасьевой символ понимается как сложное полевое образование, ядром которого выступает концепт [4]. В то же время, такие учёные, как В. И. Карасик [16], В. В. Колесов [18], И. М. Серебрянская [28] и др., считают концепт более широким понятием, чем символ, и выделяют в структуре первого символическую составляющую. Однако, поскольку символ является двусторонней единицей, такой взгляд на соотношение символа и концепта не представляется логичным.

И. А. Авдеенко исходит из противопоставления концепта понятию и считает, что понятие выступает означаемым знака, а концепт — символа. При этом концепт шире понятия и включает в себя другие виды информации (выводные знания, ассоциации, оценки). Исследователь определяет его как «сеть отношений понятия с другими семантическими единицами» [1, с. 15]. Соответственно, если знак направлен на разграничение понятий, то символ — на стягивание связанных между собой понятий или других видов информации в единый семантический комплекс. Таким образом, знаки членят представление о мире, а символы, напротив, объединяют отдельные представления в более или менее крупные единицы и в конце концов — в единое целое. Важным в плане корреляции с философской традицией осмысления символа представляется заключение: «Если понимать мир как объект, в котором всё связано, семантика любого символа, в конечном счёте, выражает все представления о вселенной, о мироустройстве, о прошлом, настоящем и будущем» [1, с. 15]. И. А. Авдеенко ставит вопрос о характере связи между означающим и означаемым, с одной стороны, и о характере связей в структуре самого означаемого. При этом исследователь отталкивается от идеи Р. О. Якобсона о совмещении иконической (метафорической, основанной на сходстве) и индексальной (метонимической, основанной на смежности) связи между означающим и означаемым в символе. Эта идея, не нашедшая достойного развития в современной науке, заслуживает отдельного внимания. Так, рассматривая строки из русской свадебной песни: *Не ретив конь ко двору прискакивал — / Доброй молодец к сеничкам приворачивал. / Василий к терему прихаживал*, — Р. О. Якобсон показывает, что ретивый конь жениха выступает здесь символом его мужественности. Символизм образа создаётся за счёт неоднозначности семантических связей между двумя компонентами: добрым молодцем и конем ретивым. С одной стороны, очевидна аналогия появившегося жениха с мчащимся конём. С другой, конь выступает как «часть всадника», предвосхищая приближение героя к терему, то есть здесь налицо также отношения смежности [35, с. 219–220]. «Таким образом, «ретив конь», появляющийся в предыдущей строке в той же самой метрической и синтаксической позиции, что и «добрый молодец», выступает одновременно как нечто сходное с молодцем и как представляющая его принадлежность» [35, с. 220]. Рассуждения Р. О. Якобсона коррелируют с заключениями филологов-филологов о том, что «символ не только обозначает нечто иное, но и сам является реальным носителем этого иного» [19, с. 169]. Эту идею развивал в своей теории символа П. Флоренский, писавший, в частности, и о том, что символ представляет собой «явление вовне сокровенной сущности» [33, с. 302]. К сходным выводам приходит Ю. М. Лотман: «Символ отличается от конвенционального знака наличием иконического элемента, определённым **подобием** (выделено нами — И. Г.) между планами выражения и содержания. Отличие между иконическими знаками и символами может быть проиллюстрировано антитезой иконы и картины. В картине трёхмерная реальность представлена двухмерным изображением. Однако неполная проективность плана выражения на план содержания скрывается иллюзионистским эффектом: воспринимающему стремятся внушить веру в полное подобие. В иконе (и символе вообще) непроективность плана выражения на план содержания входит в природу коммуникативного функционирования знака. Содержание лишь мерцает сквозь выражение, а выражение лишь намекает на содержание. В этом отношении можно говорить о **слиянии иконы с индексом** (выделено нами): выражение указывает на содержание в такой же мере, в какой изображает его» [25, с. 160]. Примечательно однако, что идея о совмещении отношений сходства и смежности применительно к характеру связи между означающим и означаемым в символе не нашла широкого применения на практике — в конкретных описаниях функционирования символа в конкретном художественном тексте. И. А. Авдеенко, актуализировавший эту идею, отклонил её, постулируя наличие отношений сходства и смежности между смысловыми компонентами в структуре означаемого в символе, то есть в структуре концепта. Связь же между означающим и означаемым, по его мнению, носит в символе конвенциональный характер. Однако точка зрения Якобсона-Лотмана о слиянии в символе иконы и индекса представляется более обоснованной. Думается, что совмещение подобия и смежности — в силу их универсальности — характерно и для отношений означающего и для отношений между элементами внутри означаемого, то есть концепта.

Общепризнанной в современной науке является идея сложности структуры концепта. Исследователи, как правило, выделяют в ней несколько качественно отличных составляющих: образную, понятийную, ценностную, этимологическую, историческую, оценочную и др. [30]. Следует отме-

туть, что если изначально концепт понимался как абстрактная идея, выраженная, по большей части, признаковыми (пропозитивными) именами, то позднее в концептологии получила развитие точка зрения, что значение любого культурно отмеченного слова, в том числе конкретного, может трактоваться как концепт. Такая точка зрения, несомненно, имеет право на существование. Однако надо отдавать себе отчет, что в структуре концепта в любом случае центральное место будет занимать пропозитивный признак. Так, в ЛЗ слова «дерево» архисемой будет «растение». Однако если рассматривать дерево как символ, как элемент языка культуры, то центральным компонентом его означаемого выступит идея (концепт) осуществления связи между землёй и небом и связанный с ним отношениями смежности (в широком смысле) концепт восхождения. Пропозитивность означаемого в символе проявляется в конструкциях, где слово «символ» выполняет функцию реляционного предиката. Н. Д. Арутюнова отметила, что в таком контексте («его ближайшим синтаксическим партнером является существительное непредметного значения. Если образ опирается на предметный мир, то символ перенос точку опоры в мир смыслов, ср.: образ матери и символ материнства, образ героя и символ героизма» [3, с. 342]). Такого рода концепты (признаковые, процессуальные, одним словом пропозитивные) играют в означаемом роль центрального компонента, который различными связями (аналогии, смежности) связаны с другими смысловыми компонентами. И все они, в свою очередь, связаны теми же отношениями (подобия и смежности) с означаемым. Так, очевидно, существует аналогия между закатом, чей образ является означаемым в рассмотренном выше контексте из Достоевского, и концептом кеносиса, выступающим означаемым в этом символе: 1) вочеловечение Христово, его приход с Небес на землю — движение вниз, к горизонту самого солнца и нисхождение на землю вечернего света: совпадение (аналогия) на уровне предиката; 2) аналогия Христос — Солнце (поддерживаемая богослужебными текстами, например, Тропарем Рождества Христова): аналогия на уровне актанта ситуации; 3) аналогия тихий, милосердный Христос — «тихий», мягкий вечерний свет (выраженная в песнопении «Свете Тихий»): аналогия на уровне признака; 4) аналогия Христос—луч (идея направленности, сфокусированности в одну точку — параллель с идеей личного характера встречи с Христом, который зрит именно «ко мне в душу», в душу конкретного человека). Очевидно при этом, что «вторые компоненты» второй, третьей, четвертой аналогий связаны между собой отношениями смежности. В концепте кеносиса важное значение имеет оценочная составляющая. Объективная оценка кеносиса, несомненно, позитивная. Однако реакция персонажей Достоевского на закат, являющийся его символом, может быть самой разной [см. подробнее: 11]. Это связано с тем, что свет вечерний является также символом Божественного (Нечеловеческого) света (судить о характере связей личности Христа и Божественного Света — задача уже не филологическая, а богословская, в связи с чем воздержимся от определений). Примечательно при этом, что Божественный свет воспринимается адекватно — как свет — Ангелами и праведниками, а грешниками он воспринимается как палящий огонь. Божественный огонь и Божественный свет интерпретируются как одна и та же стихия, как проявления амбивалентности огня-света в Библии [26]. Согласно Библии, «внематериальный Божественный Свет порождает огонь при столкновении с материальным и грешным» [26, с. 168]. Среди Божиих созданий выделяются существа, абсолютно пронцаемые для этого света, — ангелы (которые именуются ликами ОГНЕЗРАЧНЫМИ, в то время как характеристика Св. Архангела Михаила — «лучей СВЕТА несозданного первый во ангельских ликостояниях приемниче» — оба контекста из 1-го Икоса Акафиста Св. Архангелу Михаилу). Святой Григорий Палама говорит, что ангелы подобны хрусталикам, пропускающим свет через себя и преломляющим его в разные стороны. Иное дело человеческая природа, поврежденная и помрачённая грехом. Чем сильнее степень этого помрачения, тем нестерпимее для неё Божественный свет, воспринимаемый как обжигающее пламя. Разница в реакциях на свет вечерний героев Достоевского колеблется от раздражения до восторга в зависимости от их внутреннего состояния. Закатные лучи (реакция на них — оценочный блок в структуре концепта) выступают, таким образом, маркером (индексом) степени душевной (не)-чистоты персонажа. В этом смысле примечательно, что в закатный час отбрасывается «максимально длинная тень»: в тот, момент, когда Христос касается души человеческой, ей наиболее полно открывается собственное недостойство, которое она стремится «отбросить» (на это, как всегда безошибочно, указывает и практика речевого употребления, ср.: *отбрасывать тень*). Символом всего греховного, тёмного, которое, будучи выставлено на свет Божий, осознаётся в полной мере, и является максимально длинная тень в данном случае. Таким образом, устанавливается соответствие ещё одного из элементов сценария заката и реакции на кеносис. Означаемое художественного вербального символа, как и его означаемое, носит не элементарный характер, но представляет собой систему корреляций между двумя концептами: концептом-сценарием заката и концептом кеносиса. Означаемое и означаемое, а также компоненты означаемого связаны между собой сложной сеткой отношений аналогии и смежности. Их формализация в зависимости от типов символа может составить одну из перспектив исследования данной проблемы. Отдельного рассмотрения заслуживает также вопрос о зависимости структуры символа и механизмов символизации от специфики нарратива, в пределах которого он функционирует.

Выводы. Символ представляет собой знак особого рода, означаемое и означаемое в котором имеют идеальную (нематериальную) природу. Означаемым в символе является образ, означаемым —

в его рационализируемой части — концепт. Связь между означающим и означаемым в символе мотивирована. Она основана на совмещении отношений сходства и смежности. Этими же отношениями связаны элементы в составе означаемого. Символическим значением обладает образ предмета, а не слово, которое его именуется. Однако словесное выражение символа может конкретизировать этот образ за счёт его профилирования.

Л и т е р а т у р а

1. Авдеенко И. А. К вопросу о символе как конвенциональном знаке особого рода. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. Тамбов, 2013. № 1 (19). С. 15–17.
2. Аверинцев С. С. Символ. *Краткая литературная энциклопедия : в 9 т.* Москва : Советская энциклопедия, 1971. Т. 6. С. 826–831.
3. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. Москва : Языки русской культуры, 1999. I–XV, 896 с.
4. Афанасьева Н. А. Символы как семиотические концепты языковой модели мира М. Цветаевой : дис... канд. филол. наук. Череповец, 2001. 169 с.
5. Бабайцев А. В. Знак, символ, эмблема : дифференциация понятий. *Вестник ДГТУ*. Ростов-на-Дону, 2010. Т. 10. № 6 (49). С. 991–1000.
6. Барт Р. Миф сегодня. *Избранные работы : Семиотика. Поэтика*. Москва : Изд-во имени Сабашиных, 2004. С. 72–130.
7. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство, 1979. 424 с.
8. Виноградов В. В. О символике А. Ахматовой. *Литературная мысль : Альманах 1*. Петроград, 1922. С. 91–138.
9. Гажева И. Д. Языковые аномалии в прозе А. Белого. *Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации*. Симферополь, 2007. Т. 23(61). № 4. С. 261–266.
10. Гажева И. Д. Аспекты и методы изучения метонимии в современной лингвистике. *Мова : науково-теоретичний часопис*. Одеса : Астропринт, 2014. № 21. С. 150–154.
11. Гажева И. Д. «...егда захождаше солнце» свет вечерний в произведениях Ф. М. Достоевского и Андрея Белого. *Достоевский и мировая культура. Филологический журнал*. Москва, 2020. № 1 (9). С. 51–82.
12. Гегель Г. В. Ф. Эстетика. *Сочинения : в 4 т.* Москва : Искусство, 1969. Т. 2. 326 с.
13. Достоевский Ф. М. Полн. собр. соч. : в 30 т. Ленинград : Наука, 1972–1990.
14. Дурылин С. Н. Об одном символе у Достоевского. Опыт тематического обзора. *Достоевский : Труды Государственной Академии Художественных наук. Литературная секция*. Москва : ГАХН, 1928. Вып. 3. С. 163–199.
15. Иванов Вяч. И. Две стихии в современном символизме. *Собрание сочинений*. Брюссель, 1974. Т. 2. С. 536–561.
16. Карасик В. И. Культурные доминанты в языке. *Языковой круг : личность, концепты, дискурс*. Волгоград : Перемена, 2002. С. 166–205.
17. Карпенко А. В. Символ. Знак. Образ. *Культура народов Причерноморья*. Симферополь, 2002. № 33. С. 186–190.
18. Колесов В. В. Концепт культуры : образ–понятие–символ. *Вестник СПбГУ*. Санкт-Петербург, 1992. Сер. 2. Вып. 3. № 16. С. 30–40.
19. Кухта М. С. Специфика репрезентации смысла в иконических символах : постнеклассическая интерпретация теории Ч. С. Пирса. *Вестник ТГПУ. Серия : Гуманитарные науки (Философия, культурология)*. Томск, 2004. Вып. 2 (39). С. 167–171.
20. Ларин Б. А. О лирике как разновидности художественной речи. *Русская речь. Новая серия*. Ленинград, 1927. Вып. 1. С. 42–74.
21. Ларин Б. А. Учение о символе в индийской поэтике. *Поэтика. Временник Отдела словесных искусств Ин-та истории искусств*. Ленинград, 1927. С. 29–40.
22. Лосев А. Ф. Символ. *Философская энциклопедия : в 5 т.* Москва : Сов. энцикл., 1965. Т. 5. С. 10–11.
23. Лосев А. Ф. Страсть к диалектике. Литературные размышления философа. Москва : Советский писатель, 1990. 320 с.
24. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. Москва : Искусство, 1995. С. 30–33.
25. Лотман Ю. М. Символ в системе культуры. *Внутри мыслящих миров. Человек–текст–семиосфера–история*. Москва : Языки русской культуры, 1996. С. 146–160.
26. Охочимский А. Д. Огонь в Библии. *Огонь и свет в сакральном пространстве : Материалы Международного симпозиума*. Москва : Индрик, 2011. С. 168–190.
27. Пиаже Ж. Психология интеллекта / пер. с англ. и франц. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 192 с.
28. Серебрянская Г. М. Символический компонент у структуре концепту «лелека» (на матеріалі творів М. Стельмаха). *Лінгвістичні дослідження : зб. наук. праць*. Харків : ХНПУ, 2008. Вип. 26. С. 88–92.
29. Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
30. Степанов Ю. С. Константы : Словарь русской культуры. Москва : Академ. проект, 2004. 991 с.
31. *Годоров Ц.* Теория символа / Пер. с франц. Б. Нарумова. Москва : Дом интеллектуальной книги; Русское феноменологич. общество, 1998. 408 с.
32. *Голстая С. М.* Семантические категории языка культуры : Очерки по славянской этнолингвистике. 2-е изд. Москва : URSS, 2011. 368 с.
33. *Флоренский П. А.* Статьи и исследования по истории и философии искусства и археологии. Москва : Мысль, 2000. 446 с.
34. Шелестюк Е. В. О лингвистическом исследовании символа. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1997. № 4. С. 125–143.
35. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / пер. с франц. И. А. Мельчука. *Структурализм : «за» и «против» : сб. статей*. Москва : Прогресс, 1975. С. 193–230.
36. Якушевич И. В. Семантико-семиотическая модель символа и его языковое варьирование в поэтическом тексте (на материале поэзии XIX–XX вв.) : дис. ... докт. филол. наук : 10.02.01. Москва, МГПУ, 2016. 562 с.

References

1. Avdeenko, I. A. (2013), "On the issue of the symbol as conventional sign of a special kind", *Philology. Theory & practice* ["K voprosu o simvole kak konventsional'nom znake osobogo roda", *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki*], Tambov, No. 1 (19), pp. 15–17.
2. Averintsev, S. S. (1971), "Artistic Symbol", *Concise Literary Encyclopedia : in 9 volumes*, ["Simvol khudozhestvennyy", *Kratkaya literaturnaya entsiklopediya : v 9 t.*], Soviet encyclopedia, vol. 6, pp. 826–831.
3. Arutyunova, N. D. (1999), *Language and the space of human* [*Jazyk i mir cheloveka*], Languages of Russian culture, Moscow, I–XV, 896 p.
4. Afanasyeva, N. A. (2001), *Symbols as semiotic concepts of the language model of M. Tsvetaeva : Thesis* [Simvol kak semioticheskie koncepty yazykovoy modeli mira M. Tsvetaevoy : dis. ... kand. filol. nauk], Cherepovets, 169 p.
5. Babaytsev, A. V. (2010), "Sign, symbol, emblem : differentiation of concepts", *Vestnik of Don State Technical University* ["Znak, simvol, emblem : differentsiatsiya ponyatiy", *Vestnik DGTU*], Rostov on Don, vol. 10, issue 6 (49), pp. 991–1000.
6. Barthes, R. (2004), "Myth today", *Selected works : Semiotics. Poetics* ["Mif segodnya", *Izbrannye raboty : Semiotika. Poetika*], Sabashnikovs Publishing house, Moscow, pp.72–130.
7. Bakhtin, M. M. (1979), *Aesthetics of Verbal Creativity* [*Estetika slovesnogo tvorchestva*], Iskusstvo, Moscow, 424 p.
8. Vinogradov, V. V. (1922), "About Anna Akhmatova's symbolic", *Literary Thought : Almanac 1* ["O simvolike Anny Akhmatovoy", *Literaturnaya mysl'. Almanakh 1*], Kolos, Petrograd, pp. 91–138.
9. Gazheva, I. D. (2007), "Linguistic anomalies in the prose of A. Bely", *Scientific notes of Taurida V. I. Vernadsky National University*, Philology, Social communications ["Yazykovyye anomalii v proze A. Belogo", *Uchen. zapiski TNU im. V. I. Vernadskogo, Filologiya, Sotsial'nyye kommunikatsii*], Simferopol, vol. 23 (61), issue 4, pp. 261–266.
10. Gazheva, I. D. (2014), "Aspects and methods of studying metonymy in modern linguistics", *Mova / Language* ["Aspekty i metody izucheniya metonimii v sovremennoy lingvistike", *Mova : naukovо-teoretichnyy chasopys*], Astroprint, Odessa, vol. 21, pp. 150–154.
11. Gazheva, I. D. (2020), "“...while the sun was setting”: the Evening Light in the Works of F. M. Dostoevsky and Andrey Bely", *Dostoevsky and World Culture, Philological journal* ["...egda zakhozhdashe solntse" : svet vecherniy v proizvedeniyakh F. M. Dostoevskogo I Andreya Belogo, *Dostoevskiy i mirovaya kul'tura. Filologicheskii zhurnal*], No. 1 (9), pp. 51–82.
12. Hegel, G. V. F. (1969), "Aesthetics", Works : in 4 volumes ["Estetika", *Sochineniya : v 4 t.*], Iskusstvo, Moscow, vol. 2, 326 p.
13. Dostoevsky, F. M. (1972–1990), *Complete works : in 30 vols.* [*Poln. sobr. soch. : v 30 t.*], Nauka, Leningrad.
14. Durylin, S. (1928), "About one symbol in Dostoevsky. Experience of a thematic review", *Dostoevsky : Proceedings of the State Academy of Arts. Literary section* ["Ob odnom simvole u Dostoevskogo. Opyt tematicheskogo obzora", *Dostoyevskiy : Trudy Gosudarstvennoy Akademii Khudozhestvennykh nauk. Literaturnaya sektsiya*], GAKhN, Moscow, pp.163–198.
15. Ivanov, Viach. I. (1974), "Two Elements in Contemporary Symbolism", *Collected Works* ["Dve stikhii v sovremennom simvolizme", *Sobranie sochineniy*], Brussels, vol. 2, pp. 536–561.
16. Karasik, V. I. (2002), "Cultural dominants in language", *Language circle : personality, concepts, discourse* ["Kul'turnye dominanty v yazyke", *Yazykovoy krug : lichnost', kontsepty, diskurs*], Peremena, Volgograd, pp. 166–205.
17. Karpenko, A. V. (2002), "Symbol. Sign. Image", *Culture of Black Sea People* ["Simvol. Znak. Obraz", *Kul'tura narodov Prichernomor'ya*], Taurida V. I. Vernadsky National University, Simferopol, No. 33, pp. 186–190.
18. Kolesov, V. V. (1992), "The concept of culture : image–concept–symbol", *Vestnik of Saint Petersburg University* ["Koncept kul'tury : obraz–ponyatie–simvol", *Vestnik SPbGU*], Series 2, No. 16, pp. 30–40.
19. Kukhta, M. S. (2004), "Specific Character of Sense Representation in Icon Symbols : the Postnonclassic Interpretation of the C. S. Peirce Theory", *Tomsk State Pedagogical University Bulletin* ["Spetsifika reprezentatsii smysla v ikonicheskikh simvolakh : postneklassicheskaya interpretatsiya teorii Ch. S. Pirsy", *Vestnik TGPU*], Tomsk, No. 2 (39), pp. 39–45.
20. Larin, B. A. (1927), "About the lyrics as a variety of artistic speech", *Russian Speech* ["O lirike kak raznovidnosti khudozhestvennoy rech", *Russkaya rech*], Leningrad, vol. 1, pp. 42–74.
21. Larin, B. A. (1927), "The doctrine of the symbol in Indian poetics", *Poetics. Annals of the Department of Verbal Arts of the Institute of Art History* ["Uchenie o simvole v indiyской poetike", *Poetika. Vremennik Otdela slovesnykh iskusstv In-ta istorii iskusstv*], Leningrad, pp. 29–40.
22. Losev, A. F. (1965), "Symbol", *Philosophical Encyclopedia : in 5 volumes* ["Simvol", *Filosofskaya entsiklopediya : v 5 t.*], Soviet encyclopedia, Moscow, pp. 10–11.
23. Losev, A. F. (1990), *Passion for dialectics. The literary reflections of the philosopher* ["Strast' k dialektike", *Literaturnyye razmyshleniya filozofa*], Sovetskiy pisatel' Publishing house, Moscow, 320 p.
24. Losev, A. (1995), *The problem of the symbol and realistic art* [*Problema simvola i realisticheskoe iskusstvo*], Iskusstvo Publishing house, Moscow, 1995, 368 p.
25. Lotman, Yu. M. (1996), "Symbol in the system of culture", *Inside the thinking worlds. Human–Text–Semiosphere–History* ["Simvol v sisteme kul'tury", *Vnutri mysl'ishchikh mirov. Chelovek–Tekst–Semiosfera–Istoriya*], Languages of Russian culture, Moscow, pp. 146–160.
26. Okhotsimskiy, A. D. (2011), "Fire in the Bible", *Fire and light in the sacred space : Materials from International Symposium* ["Ogon' v Biblii", *Ogon' i svet v sakral'nom prostranstve : Materialy Mezhdunarodnogo simpoziuma*], Indrik, Moscow, pp. 168–190.
27. Piaget, J. (2003), *Psychology of intelligence*, transl. from Eng. and Fr. [*Psikhologiya intellekta*], Piter, St. Petersburg, 192 p.
28. Serebryanska, I. M. (2008), "The symbolic component in the structure of the concept "leleka" [stork] (on the materials of M. Stelmakh's works)", *Lingvistichni doslidzhennja : Collection of Scientific Papers* ["Simvolichnyy komponent u strukturi kontseptu "leleka" (na materialy tvoriv M. Stel'makha)", *Linhvistichni doslidzhennya : zb. nauk. prats*], Kharkiv, vol. 26, pp. 88–92.
29. Saussure, F. (1977), *Works on linguistics* [*Trudy po yazykoznaniiyu*], Progress, Moscow, 695 p.
30. Stepanov, Yu. S. (2004), *Constants : Dictionary of Russian Culture*, 3rd ed. [*Konstanty : slovar' russkoy kul'tury*, 3 izd.], Akadem. proekt, Moscow, 991 p.

31. Todorov, Ts. (1998), *Theories of the symbol [Teorii simvola]*, House of Intellectual Books, Russian Phenomenological Society, Moscow, 408 p.
32. Tolstaya, S. M. (2010), *Semantic Categories of Language and Culture : Essays on Slavic Ethnolinguistics*, 2nd ed. [*Semanticheskiye kategorii yazyka kul'tury : Ocherki po slavyanskoj etnolingvistike, 2 izd.*], LIBROCOM Book house, Moscow, 368 p.
33. Florensky, P. A. (2000), *Articles and studies on the history and philosophy of art and archeology [Stat'i i issledovaniya po istorii i filosofii iskusstva i arheologii]*, Mysl' Publishing house, Moscow, 446 p.
34. Shelestyuk, E. V. (1997), "On the linguistic study of the symbol (a survey of literature)", *Topics in the study of language* ["O lingvisticheskom issledovanii simvola", *Voprosy yazykoznavniya*], Nauka, Moscow, No. 4, pp. 125–143.
35. Jakobson, R. O. (1975), "Linguistics and poetics", *Structuralism : for and against* ["Lingvistika i poetika", *Strukturalizm : «za» i «protiv»*], Progress, Moscow, pp. 193–230.
36. Yakushevich, I. V. (2016), "Semantic-semiotic model of a symbol and its linguistic variation in a poetic text (based on the poetry of the 19th-20th centuries)": Thesis [*Semantiko-semioticheskaya model' simvola i ego yazykovoye var'irovanie v poeticheskom tekste (na materiale poezii XIX-XX vv.)*] : Dis. ... dokt. filol. nauk : 10.02.01], Moscow State Pedagogical University, Moscow, 562 p.

ГАЗЕВА Інна Дмитрівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри слов'янської філології ім. проф. Іларіона Свенціцького Львівського національного університету імені Івана Франка; вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна; arsenjeva.in@gmail.com; тел.: +38 066 0507255; ORCID ID: 0000-0003-0694-1672

СТРУКТУРА СИМВОЛУ І МЕХАНІЗМИ СИМВОЛІЗАЦІЇ В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Анотація. *Мета* статті — систематизувати наявні в сучасній філологічній науці погляди на природу основних структурних складових символу, виявити механізми символізації в художньому тексті. *Об'єкт* дослідження — структура художнього вербального символу. *Предмет* — механізми символізації в художньому тексті. У роботі використано загальнонаукові методи систематизації та опису, а також метод лінгвокогнітивного аналізу й супутні йому методи контекстологічного та культурологічного аналізу. *Результати.* Систематизовані погляди вчених на природу позначувального і позначуваного в символі, деякі з них осмислено критично. Обґрунтовано погляд на позначувальне символу як на художній образ, а на позначуване — як на концепт. Продемонстровано роль профілювання у створенні художнього образу як позначувального символу. Описано механізми символізації. *Висновки.* Символ є знаком особливого роду, в якому позначувальне і позначуване мають ідеальну (нематеріальну) природу. Позначувальним у символі є образ, позначуваним — концепт. Зв'язок між позначувальним і позначуваним у символі мотивований, він базується на поєднанні відношень подібності та суміжності. Цими ж відносинами пов'язані елементи в структурі позначуваного. Символічним значенням наділений образ предмета, а не слово, яке його позначає. Однак словесне вираження символу може конкретизувати цей образ завдяки профілюванню.

Ключові слова: символ, позначувальне, позначуване, знак, образ, концепт, профілювання.

Inna D. GAZHEVA,

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Slavic Philology, Ivan Franko National University of Lviv; 1, Universytetska St., Lviv, 79000, Ukraine; arsenjeva.in@gmail.com; tel.: +380660507255; ORCID ID: 0000-0003-0694-1672

THE STRUCTURE OF A SYMBOL AND SYMBOLIZATION MECHANISMS IN FICTION

Summary. The *purpose* of this article is to systemize the views on the nature of the main structural elements of a symbol that exist in contemporary philological studies, and to uncover symbolization mechanisms that can be found in a work of fiction. The *subject* of the study is the structure of a literary verbal symbol. The *object* — symbolization mechanisms used in a literary text. The research was conducted using general academic *methods* of systematization and description, as well as the linguo-cognitive analysis method and the associated methods of contextual and cultural analysis. *Results.* This study systemizes the views of researchers on the nature of the signifier and the signified in a symbol, some of which were reflected on critically. It substantiates why a symbol's signifier can be viewed as a literary image and the signified as a concept. The article shows the role of profiling in creating a literary image as a signifying symbol and describes the mechanisms of symbolization. *Conclusion.* A symbol represents a special kind of sign, the signifier and signified of which have a perfect (intangible) nature. The signifier of a symbol is an image, and the signified, in its rationalized part, a concept. The connection between the signifier and the signified in a symbol is motivated and based on combining the relations of similarity and adjacency. The same relations link the elements inside the signified. A symbolic meaning is tied to the literary image of an object, not the word that names it. However, the verbal expression of a symbol can flesh out this image by profiling it.

Key words: symbol, signifier, signified, sign, image, concept, profiling.

Статтю отримано 12.11.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219510>
УДК 811.112'271:316.7'06

ІВАСЮК Галина Олександрівна,

кандидат політичних наук, асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича; вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна; +38(0372)584886; e-mail: galynaivasiuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7630-2481.

КОНЦЕПТИ «EUROPA» І «TOLERANZ» У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Анотація. Для кращого розуміння соціального процесу важливо досліджувати ідеологічно-марковану лексику, у якій він, власне, і знаходить своє відображення. Концепти EUROPA і TOLERANZ у МКС німців існують досить давно, проте в процесі суспільно-політичних трансформацій набули численних нових смислів. Уживання цих концептів у публічному полі зумовлює подальші ментальні та ціннісні зміни. Отже, *актуальним* є дослідження еволюції та смислової наповненості концептів EUROPA та TOLERANZ у німецькій лінгвокультурі. *Мета* дослідження — проаналізувати значення концептів EUROPA і TOLERANZ у німецькій лінгвокультурі. *Об'єкт* дослідження — ідеологічно-маркована лексика німецької мови. *Предмет* дослідження — функціонування концептів EUROPA і TOLERANZ у МКС німецького народу. Описовий *метод* і метод зіставного аналізу є основними у вивченні матеріалу. *Результатом* дослідження узуального простору концептів EUROPA і TOLERANZ у сучасній німецькій лінгвокультурі є такі *висновки*. Функціонування концептів EUROPA і TOLERANZ у МКС німців відображає суспільно-політичний розвиток як Німеччини, так і загалом Європи. *Практичне застосування.* Проведене дослідження та запропоновані висновки можуть бути корисними як для формування міжкультурної компетенції та розширення світогляду студентів, так і для поглиблення взаєморозуміння в міжнародних відносинах.

Ключові слова: концепт EUROPA, концепт TOLERANZ, ідеологічно-маркована лексика, політичний дискурс, мовна картина світу, лінгвокультура, соціальний розвиток.

Постановка проблеми. Мова як відображення суспільного процесу характеризує динаміку ментальних і світоглядних змін у тій чи іншій лінгвокультурі. Утім, активне вживання політичними елітами та представниками ЗМІ певних ідеологічно-маркованих термінів може свідчити про цілеспрямовані дії щодо зміни суспільної і політичної культури народу. Дослідження ідеологічно-маркованої лексики у динаміці її вживання дає змогу простежити зміни національного світогляду і передбачити майбутні суспільно-політичні трансформації.

Німецька лінгвокультура ХХ ст. була характерним прикладом такого взаємовпливу політичних еліт і соціуму через впровадження у суспільний дискурс мовних категорій. Ідеологія націонал-соціалізму, спекулюючи на концепті НАЦІЯ, поставила під сумнів його змістову та моральну наповненість. У свою чергу, зміна спрямованої на агресію політичної культури відбувалася також шляхом впровадження нових категорій політичного дискурсу. До провідних концептів нової МКС постнацистської Німеччини, як і, власне, до найпопулярніших концептів євро-атлантичного політичного дискурсу, належать концепти EUROPA і TOLERANZ. Актуальним видається простежити співвідношення концептів EUROPA і TOLERANZ у сучасній мовній картині світу німців.

Зв'язок проблеми з попередніми дослідженнями. Аналіз концепту TOLERANZ зустрічаємо у працях таких дослідників, як Н. Р. Валітова, І. О. Долгова, О. О. Михайлова, А. В. Перцева, С. С. Тахтарова, Й. А. Стернін, К. С. Суміна, Н. І. Формановська, М. Б. Хомяков, К. Ю. Шамсутдінова. Концепт EUROPA розглянуто у працях Р. Барковскі, М. Гнатюк, Н. Лисецької, Г. Мюнклер, Я. Приходи та деяких інших. Спробуємо, опираючись на попередні дослідження, а також на базу словників та корпусу DWDS, надати характеристику смислового наповнення згаданих концептів, дослідити їх уживання в сучасному суспільному дискурсі та проаналізувати соціальну зумовленість їх уживання.

Аналіз використаних досліджень і публікацій. Н. Г. Лисецька досліджує концепт EUROPA в німецькій лінгвокультурі, базуючись на німецьких словниках та інтернет-джерелах. Також дослідниця розглядає процес формування поняття і його висвітлення у книзі колишнього канцлера Г. Шмідта. С. С. Тахтарова вивчає концепт TOLERANZ, зупиняючись на визначенні змістової структури концепту, а також наводить результати експерименту, в якому було передано культурно-специфічні характеристики концепту в німецькому соціумі. Аналіз ядра концептів здійснено на основі словника Duden і деяких інших. Уживання лексем EUROPA і TOLERANZ у сучасному суспільному дискурсі проаналізуємо за допомогою корпусу DWDS газети Zeit.

Постановка завдання. Базуючись на вищезгаданих працях, спробуємо здійснити власний аналіз уживання концептів EUROPA і TOLERANZ у німецькій лінгвокультурі. *Мета* дослідження — проаналізувати значення концептів EUROPA і TOLERANZ у німецькій лінгвокультурі. *Об'єкт* вивчення — ідеологічно-маркована лексика німецької мови; його *предмет* — функціонування концептів EUROPA і TOLERANZ у мовній картині світу німецького народу.

Виклад основного матеріалу. Словник Duden подає такі визначення лексеми *Europa* (Європа): 1) *als Erdteil angesehenen westlicher Teil Eurasiens* — західна частина Євразії, що розглядається як

континент; 2) *Staatenkomplex, der durch einen Zusammenschluss der europäischen Staaten entstehen soll* — державний комплекс, який повинен бути створений шляхом об'єднання європейських держав; 3) *phönikische Königstochter, die von Zeus nach Kreta entführt wird* — дочка фінікійського царя, яку Зевс викрав на Крит.

Також Duden пропонує такі синоніми до лексеми, як: *Abendland* (Вечірня земля), *der Westen* (Захід), *die Alte Welt* (Старий Світ), *östliche Hemisphäre* (Східна півкуля) [5]. В електронному словнику німецької мови DWDS знаходимо еквіваленти до лексеми *Europa*: синоніми *Abendland*, *Alte Welt* (umg.), *Okzident*, *Westen*; гіпероніми *Alte Welt* (umg.), *Erdteil*, *Eurasien*, *Europa* und *Asien*, *Kontinent* [4].

Європа — це культурно-політична ідея, яка в процесі історичного розвитку переосмислюється й отримує нове визначення [1, с. 178]. На переконання Г. Шмідта, християнство об'єднало Європу, зробивши її духовною єдністю: “Das Christentum hat Europa zu einer geistigen Einheit gemacht. Man könnte es die europäische Religion nennen” [7, с. 445]. Також у німецькому політичному дискурсі з'являється ідея множинності політико-культурних форм і, відповідно, відмова від обов'язковості етнічно-гомогенної держави. Напр.: *Mit der Anerkennung des Multikulturalismus verlässt Europa einen Sonderweg der Geschichte, der unendliches Leid über den Kontinent gebracht hat; kehrt einer Vorstellung den Rücken, die immer schon verlogen war. Der Idee nämlich, die verschiedenen Nationen müssten aus ethnisch und kulturell homogenen „Staatsvölkern bestehen* (Die Welt, 27.02.15). Власне, сам концепт “Europa” базується не на “єдності й однаковості, а на різноманітті і множинності” [2].

Спробуємо відтворити картину Європи XXI століття на основі статей німецького політичного дискурсу. Аналіз корпусу DWDS газети Die Zeit (2000–2014 рр.) дає змогу встановити, що *Gesamteuropa* представлена лексикою, в якій відображено такі її концептуальні ознаки: цілісна Європа (*Gesamteuropa als solches — eine Einheit*), економіка цілісної Європи (*die Konjunktur für Gesamteuropa*), економічний зріст цілісної Європи (*das Wachstum in Gesamteuropa, das Wachstum für Gesamteuropa, auch in Gesamteuropa gelang eine Steigerung, der industrielle Kern Gesamteuropas, die wirtschaftliche Entwicklung Gesamteuropas*), стабільність цілісної Європи (*die Stabilität Gesamteuropas*), Єврозона і цілісна Європа (*in der Eurozone wie auch in Gesamteuropa*), Німеччина — сильна економічна ланка в ланцюгу співдружності ЄС (*in Westeuropa außerhalb Deutschlands sank der Absatz jedoch leicht, Gesamteuropa möge möglicher weise nahe am Rande einer Rezession stehen, Deutschland nicht, nicht ganz so stark wuchs das Geschäft in Gesamteuropa*). Спостерігається також протиставлення Європи цілісній Європі. Країни Євросоюзу називають Європою, а всі інші країни Європейського континенту разом з ЄС — цілісною Європою (*Gesamteuropa*): *Das deutsche Maßnahmen paket könne sich in Europa nicht nur sehen lassen, sondern helfe auch Gesamteuropa, die Krise zu überwinden* (Die Zeit, 13.01.2009) [1, с. 176–179].

На початку XXI століття у ЗМІ піднімалася тема включення держав «цілісної Європи» в ЄС: *Am Anfang des 21. Jahr hunderts nun steht Europa wieder vor einem großen Schritt — hin zu einem vereinten Gesamteuropa unter Einschluss der Türkei und vieler Staaten des ehemaligen Ostblocks...* (Die Zeit, 13.01.2000). У цей період у політичному дискурсі ще спостерігається певна романтизація концепту EUROPA: *Nur, hat es in der Geschichteschoneinmaleinen demokratischen Staat gegeben, der 500 Millionen Einwohnerumfasste und mehrere Dutzend Sprachen? (...) Vielleicht ist ja im Moment das für Europa richtig und angemessen, was wir gerade haben...* (Die Zeit, 04.06.2009) [1, с. 179].

Водночас з'являються нові виклики. Проблемою часу постає наплив біженців, і у суспільному дискурсі піднімається питання про закриття кордонів або ж будівництво «фортеці Європи»: *Seit Mitte September gibt es Grenzkontrollen zwischen Bayern und Österreich, wo zu Tausende Flüchtlinge in die Republik kommen. Österreich spricht von einer «Festung Europa»* (BZ 30.10.15). У поняття *Europa* включаються ще такі смисли, як *біженці* (*Flüchtlinge*), *терор* (*Terror*) і *війна* (*Krieg*) [1, с. 179–180].

Якщо говорити про змістове наповнення концепту через 3 роки, то корпус DWDS на базі тієї ж газети Die Zeit висвітлює вже зовсім інші контексти. Можна простежити симптоми економічної кризи та деякої невпевненості на міжнародно-політичній арені, сумніви у майбутньому Європи та доцільності поглиблення інтеграційного процесу, що знаходить вираження у течії євроскептицизму.

Потік мігрантів загрожує економічній та політичній стабільності Європи: *Die Migrationsfrage ist für Europa zu Demokratiefrage geworden* (Die Zeit, 06.01.2018). Китай та нові економічні гіганти кидають виклик європейській промисловій першості: *Doch die Überkapazitäten in China sind größer als die Gesamtproduktion in Europa* (Die Zeit, 26.01.2018). Англосаксонські держави сприймаються часто як конкуренти, а не як союзники, зокрема у фінансовій сфері: *Während die Banken in Europa dem Buchstaben nach wenigstens stark reguliert sind, können sogenannte Schattenbanken aber de facto machen, was sie wollen — vor allem von ihren angelsächsischen Standorten aus* (Die Zeit, 09.01.2018). З іншого боку, сама Німеччина сприймається в позитивному руслі, як економічний двигун Європи: *Dadurch wurde der Konjunkturvorreiter in Europa, Deutschland, einzig artig attraktiv für inländische wie ausländische Investoren* (Die Zeit, 09.01.2018). Також в окремих публікаціях простежується криза християнства в Європі та відсутність його впливу на зовнішню політику: *Die verfolgten Christen im Orient klagen, Europa interessiere sich nicht für sie* (Die Zeit, 12.01.2018).

Незважаючи на вищезгадані суперечності, тема об'єднаної Європи не втрачає актуальності. Зокрема, пропонуються візії необхідних реформ: *Schulz will den Bildungsföderalismus radikal beschneiden, Europa zum Bundesstaatausbauen und Reiche höher besteuern* (Die Zeit, 06.01.2018). *Lindner fasst sie in den Punkten Europa, Bildungsföderalismus, Migrationspolitik, ökologische Verantwortung und Digitalisierung zusammen* (Die Zeit, 06.01.2018). Концепт Європа розширюється в таких поняттях: *спільний європейський дім* або *Сполучені Штати Європи*, які розглядають проте не без скепсису: *Wenn man jetzt über das gemeinsame Haus Europaspricht, dannzeichnetsichjaschonvielab* (Die Zeit, 06.01.2018). *Vereinigte Staaten von Europa sind auf lange Sicht kein realistisches Ziel* (Die Zeit, 07.01.2018) [4].

Одним із основоположних та культуроформуєчих концептів для Західного світу, зокрема для Європи, виступає TOLERANZ.

За Duden, толерантність (Toleranz) — 1) Duldsamkeit (терпимість); 2) begrenzte Widerstandsfähigkeit des Organismus gegenüber [schädlichen] äußeren Einwirkungen (besonders gegenüber Giftstoffen oder Strahlen) (обмежена стійкість організму до [шкідливих] зовнішніх впливів (особливо до токсинів або радіації); 3) zulässige Differenz zwischen der angestrebten Norm und den tatsächlichen Maßen, Größen, Mengen (допустима різниця між бажаним стандартом та фактичними розмірами, кількістю тощо).

Синоніми терпимості: *Aufgeklärtheit* (просвітленість), *Aufgeschlossenheit* (відкритість), *Duldsamkeit* (терпеливість), *Entgegenkommen* (поступливість, здатність іти назустріч) [8].

Етимологічні відомості про дане слово дозволяють стверджувати, що воно запозичене з латинської — практично у всіх словниках подано посилання на латинське *tolerantia* (*Duldsamkeit* — терпимість) — у XVI ст., і вперше було використано в листах М. Лютера у значенні релігійної терпимості: «Toleranz, im 16. Jh. entlehntauslat. tolerantia, Duldsamkeit, franz. tole´rance: die gegen Gott die Toleranz möchte entschuldigen (Luther Briefe, 1529)» [6, с. 631].

Ядерна частина понятійної складової концепту TOLERANZ об'єднує в собі дві основні ознаки: 1) наявність певних відмінностей, релігійних, політичних та інших; 2) вміння ці відмінності приймати в Іншому.

Слід відзначити наявність значного синонімічного ряду для лексем-репрезентантів *Toleranz*, *tolerant* і *tolerieren*: 1) *tolerant* — *aufgeschlossen* (відкритий, сприйнятливий), *aufgeklärt* (без забобонів), *duldsam* (терпимий), *freiheitlich* (волелюбний), *freizügig* (має право свободи пересування), *friedfertig* (миролюбний), *entgegenkommend* (запопадливий), *gütig* (добродушний), *geduldig* (терплячий), *human* (гуманний, людяний), *milde* (м'який), *nachgiebig* (поступливий), *nachsichtig* (поблажливий), *sanftmütig* (лагідний), *verzeihend* (пробачаючий), *versöhnlich* (миролюбний), *verträglich* (лагідний), *verständnisvoll* (розуміючий), *vorurteilsfrei / vorurteillos* (без забобонів), *weitherzig* (щедрий, великодушний); 2) *Toleranz* — *Verständnis* (розуміння), *Nachsicht* (поблажливість), *Geduld* (терпіння), *Schonung* (дбайливе ставлення), *Milde* (м'якість), *Gnade* (милість), *Rücksicht* (увага, повага), *Duldsamkeit* (терпимість), *Behutsamkeit* (обережність, обачність), *Großzügigkeit* (великодушність), *Liberalität* (ліберальність), *Hochherzigkeit* (великодушність, благородство), *Entgegenkommen* (запопадливість); 3) *tolerieren* — *akzeptieren* (визнавати, приймати), *anerkennen* (визнавати, схвалювати), *billigen* (схвалювати, погоджуватися), *(er)dulden* (терпіти), *einwilligen* (погоджуватися), *einräumen*, *erlauben* (дозволяти), *ertragen* (терпіти), *genehmigen* (погоджуватися, схвалювати), *gestatten* (дозволяти), *respektieren* (поважати), *zulassen* (допускати), *zustimmen* (погоджуватися, схвалювати) [3, с. 65–66].

С. С. Тахтарова виокремлює такі групи синонімів аналізованого концепту в німецькому тезаурусі: 1) великодушність, сердечність: *Großzügigkeit*, *Hochherzigkeit*, *Milde*; *weitherzig*; 2) терпимість, поблажливість: *duldsam*, *nachgiebig*, *Geduld*, *Nachsicht*, *dulden*; 3) визнання за іншим права на інакшість: *verständnisvoll*, *akzeptieren*, *anerkennen*; 4) повага: *Rücksicht*, *respektieren*; 5) дбайливе ставлення до Іншого: *sanftmütig*, *Entgegenkommen*, *Behutsamkeit*, *Schonung*; 6) миролюбність, безконфліктність: *versöhnlich*, *nachgiebig*, *friedfertig*, *Verständnis*; 7) свобода вибору: *freiheitlich*, *freizügig*, *Liberalität* [3, с. 65–66].

На думку С. С. Тахтарової, концепт TOLERANZ у німецькій мовній свідомості — це шанобливе, дбайливе і, разом з тим, активне, зацікавлене ставлення до Іншого, визнання його права на інакшість, що вимагає, однак, дотримання певних меж терпимості, порушення яких може призвести до негативних наслідків, чим, в свою чергу, обумовлюються складність і суперечливість феномену [3, с. 68].

Досліджуючи корпус DWDS на базі газети Die Zeit, можна простежити такі контексти для концепту TOLERANZ у сучасній німецькій лінгвокультурі.

По-перше, найчастіше толерантність вживається у закономірній прив'язці до політичних вимог та дискурсу “лівого сектору” німецького та європейського політикуму. Тут концепт толерантності розширюють такі поняття, як *відкритість суспільства*, *відкритість світу*, *багатоманітність*, *інтеграція*, *свобода*: *Wir wollen Landauers Ideale, Weltoffenheit und Toleranz vor allem den jungen Fans vor leben* (Die Zeit, 05.01.2018); *Wir verlangen von ihnen Integration, Weltoffenheit und Toleranz, leben aber nun mal nicht in Essen-Nord* (Die Zeit, 28.11.2017, Nr. 48); *Die neuen*

Liberalen stünden für Prinzipien ein, für Vielfalt, für Toleranz und eine offene Gesellschaft (Die Zeit, 08.01.2018); *Deren Toleranzmag ihn verwirren und befremden — uns bedeutet sie Freiheit* (Die Zeit, 24.12.2017, Nr. 53). Водночас зустрічається критика лівих за те, що вони вимагають толерантності виключно до власних переконань: *Müller: Ich habe gesagt, dass diejenigen, die oft so vehement und kategorisch Toleranz fordern, oft gar nicht so zimperlich sind, wenn es um die Meinungsfreiheit an der ergeht* (Die Zeit, 12.01.2018, Nr. 01); *Die Linken proklamieren Toleranz für sich, aber lassen nicht mal Höck es Familie in Ruhe* (Die Zeit, 01.12.2017, Nr. 49). Зрештою, наявні заклики виховувати толерантність: *Man könne zu Toleranz erziehen, zum ehr aber nicht* (Die Zeit, 16.11.2017, Nr. 47) [4].

Вагомою темою в європейському дискурсі сьогодні є толерантність щодо сексуальних меншин, а віднедавна також щодо трансгендерного руху. Якщо присутність теми толерантності щодо гомосексуалізму помітна вже тривалий час, то її розвиток в толерантність до трансгендерності з'являється порівняно недавно. У цьому контексті розгортається неоліберальне трактування толерантності як “сприйняття багатоманітності” та прирівнюється до терпеливого, шанобливого сприйняття індивідуальних особливостей людини та забезпечення прав меншин. Наприклад: *In dem wollten wir fächerübergreifend das Thema Toleranz verankern gegenüber nicht heterosexuellen Menschen* (Die Zeit, 20.11.2017, Nr. 47); *Toleranz und Akzeptanz von Vielfalt* (Die Zeit, 20.11.2017, Nr. 47); *Das Einbetten der sexuellen Orientierung in diese Leitperspektive «Toleranz und Akzeptanz von Vielfalt» hat auch den restlichen Kritikern, die da Dünkel hatten, dass sexuelle Vielfalt über höht würde, den Windaus den Segeln genommen* (Die Zeit, 20.11.2017, Nr. 47); *Transvestit zu sein oder psychisch labil, exzentrisch oder migrantisch, vegan oder prollig — all das kann heute leichter mit ein an der leben; diese Toleranz verbindet, sie heilt Familien, sie spaltet sie nicht mehr (sosehr)* (Die Zeit, 23.12.2017, Nr. 53) [4].

У суспільному дискурсі відображається також протиставлення між неолібералами та релігійними колами щодо проблем та меж толерантності: *Erst die Fähigkeit, von der irrt uns immunen Prämisse “Gott ist” abzusehen, befähigt zur Toleranz* (Die Zeit, 19.12.2017, Nr. 53) — перефразовуючи вищесказане, лише здатність нехтувати передумовою “Бог є” уможливорює “толерантність” у тій формі, яку ми спостерігаємо.

Толерантність все ще вживається і у значенні релігійної віротерпимості, плюралізму віросповідань, хоча і не завжди в позитивному руслі: *Religiöse Toleranz ist einer der zentralen Pfeiler unseres Zusammenlebens* (Die Zeit, 27.12.2017); *ZEIT: Siehabeneinmal gesagt, die vermeintliche Toleranz von «Religions- und Kirchenpluralisten» sei in Wahrheit Intoleranz gegenüber Gott* (Die Zeit, 12.01.2018, Nr. 01). І ще раз — та ж тема з відстанню у рік: *„ZEIT: Siehabeneinmal gesagt, die vermeintliche Toleranz von «Religions- und Kirchenpluralisten» sei in Wahrheit Intoleranz gegenüber Gott und Ausdruck einer «Arroganz der Kreatur»* (Die Zeit, 27.12.2017) [4]. З одного боку, релігійна толерантність сприймається як передумова співжиття, а з іншого — толерантність «церковних плюралістів» називають «зарозумілістю творіння» та «нетолерантністю щодо Бога».

Питання толерантності піднімається також крізь призму міграційних процесів, оскільки уявлення численних біженців про права людини та їх цінності суттєво відрізняється від прийнятих у Європі. Напр.: *Die Menschen, die während der Flüchtlingskrise zu uns gekommen sind, haben eine andere Einstellung zu Frauenrechten, religiöser Toleranz und Umweltschutz* (Die Zeit, 28.11.2017, Nr. 48)

У газеті зустрічаємо відгуки щодо американської трагікомедії, в якій критично зображені концепти толерантності й відкритості суспільства. Напр.: *Ersucht, im Gewand der Komödie, durchaus die Konfrontation mit dem Zuschauer, in dem er sich vor allem über die scheinheilige Toleranz und Offenheit lustig macht* (Die Zeit, 28.11.2017); *Und zu letzt hat die preisgekrönte amerikanische Horrorkomödie Get Out das Thema auf den Rassismus bezogen und unsere vermeintliche Toleranz und Offenheit perfekt persifliert und auf die Spitze getrieben* (Die Zeit, 28.11.2017) [4].

Інший контекст вживання — необхідність нетолерантності до певних явищ, що має меншою мірою політично-релігійну, а більше суспільно-правову та морально-ціннісну конотацію. Напр.: *Für Antisemitismus dürfe es keine Toleranz geben* (Die Zeit, 13.12.2017); *Bach hat null Toleranz im Antidopingkampf zu seinem Motto gemacht* (Die Zeit, 06.12.2017); *Nach dem Einzug ins Weiße Haus verkünde teer dann auch sein Motto: «Null Toleranz für geistigen Diebstahl und Zwangsweisen Technologie-Transfer»* (Die Zeit, 14.11.2017) [4].

Висновки. З вищеприписаного бачимо, що концепти EUROPA і TOLERANZ, залишаючись одними з ключових для світогляду сучасних німців, все ж зазнають деяких трансформацій як в аксіологічному, так і у змістовому аспектах. Якщо говорити про значення лексеми EUROPA, то можемо простежити еволюцію значення від міфічного персонажу до континенту, від континенту до економічно-політичного союзу, від економічно-політичного союзу до культурно-ціннісної спільноти. Причому змістова наповненість поглибилась, а територіальне охоплення звузилось, залишаючи за рамками “клубу обраних” значну географічно європейську територію. Утім, спостерігаємо і аксіологічну трансформацію у сприйнятті концепту як власне «європейцями», так і громадянами тих країн, які не ввійшли до ЄС. З одної сторони, Європа продовжує залишатися цінністю, яка вартує спільних зусиль — ми все ще чуємо про “спільний європейський дім” та “Об’єднані Штати Європи”. З іншої сторони, складається враження, що об’єднана Європа постає більшою цінністю для громадян

не інтегрованих у ЄС сусідів, ніж для самих європейців. У той час, як сусіди прагнуть потрапити до елітного клубу або суспільства всезагального благоденства, уряди і народи європейських держав намагаються владнати досить гострі протиріччя, які є закономірним етапом розвитку будь-яких державних утворень і суспільств. Економічні та політичні кризи, міграційні потоки і глобальні виклики ставлять європейців перед питанням про майбутнє Європи, у європейських суспільствах зароджується течія євроскептицизму, а суспільний дискурс поповнюють такі концепти як “міграція”, “біженці”, “економічна криза”, “тероризм”, “ковід-19”.

Не менш цікавою є і еволюція поняття TOLERANZ, яке стало одним з основоположних для побудови “спільного європейського дому”. Цікавою і широкою є змістова наповненість концепту, адже толерантність — це і терпимість, і відкритість до інакшості, і повага, і м’яке ставлення, і широта поглядів. Водночас поняття є внутрішньо суперечливим — поруч із прийняттям права іншого бути відмінним від тебе, воно містить у собі також відсутність резистентності щодо шкідливих зовнішніх впливів. На цій внутрішній суперечності поняття базується дискусія щодо допустимих меж толерантності. Щодо еволюції терміну, то тут можемо простежити “експансивний” розвиток: разом зі збільшенням впливу лівого сектору на європейську політику межі толерантності все більше зміщуються “вліво”. Під вимогу “бути толерантними” потрапляє якомога більше людських проявів, які раніше зазнавали суспільного осуду, і табуованих концептів на кшталт “гомосексуальності” чи “трансгендерності”. Концепт TOLERANZ у своїй еволюції тісно переплітається з еволюцією прав людини. Від часів “релігійної толерантності” Мартіна Лютера толерантність захоплює сфери політичних та ідеологічних уподобань (корелюючи з правом на свободу переконань і мирних зібрань), недискримінації за ставею приналежністю та кольором шкіри, поступово переходить у сферу сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності.

Проте, незважаючи на суперечності, концепти EUROPA і TOLERANZ залишаються важливими елементами МКС сучасних німців, оскільки відображають важливий аспект суспільно-політичного процесу Західного світу.

Перспективи подальших досліджень. Розгортаючи тему політичного дискурсу у МКС німців, було б доречно виокремити ключові ідеологеми, до яких апелюють ЗМІ, а відтак дослідити змістову наповненість і контекст уживання цих концептів.

Л і т е р а т у р а

1. Лисецька Н. Г. Концепт «Єуропа» у німецькій лінгвокультурі. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Філологічні науки»*. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. Кн. 1. С. 175–180.
2. Мюнклер Г. Європа як політична ідея. *Незалежний культурологічний часопис “І”*. URL : <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/muenkler.htm/>
3. Тахтарова С. С. Концепт “Toleranz” в німецькій лінгвокультурі. *Вопросы когнитивной лингвистики*. Тамбов, 2008. № 1 (014). С. 64–71.
4. Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache. URL : www.dwds.de/
5. Europa. *Duden*. URL : <https://www.duden.de/rechtschreibung/Europa/>
6. Grimm J. W. Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm : in 33 Bänden. München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1991.
7. Schmidt H. Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II. Berlin : Siedler Verlag. 571 S.
8. Toleranz. *Duden*. URL : <https://www.duden.de/rechtschreibung/Toleranz/>

References

1. Lysetska, N. G. (2016), “The concept of «Europa» in German linguistic culture”, *Scientific notes of Mykola Gogol Nizhyn State University. Philological Sciences Series* [“Kontsept “Europa” u nimetskiy lingvokulturi”, *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnogo universytetu imeni Mykoly Gogolya. Seriya Filologichni nauky*], Nizhyn, Book 1, pp. 175–180.
2. Münkler, G. (2007), “Europe as a political idea”, *Independent culturological journal “I”* [“Evropa yak politychna ideya”, *Nezaleznyy kulturologichnyy chasopys “I”*], URL : <http://www.ji.lviv.ua/n50texts/muenkler.htm/>
3. Takhtarova, S. S. (2008), “The concept of “Toleranz” in German linguistics”, *Issues of cognitive linguistics* [“Kontsept “Toleranz” v nemetskoj lingvokul'ture”, *Voprosy kognitivnoy lingvistiki*], Tambov State University, Tambov, № 1(14), pp. 64–71.
4. *Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache*. URL : www.dwds.de/
5. “Europa”. *Duden*. URL : <https://www.duden.de/rechtschreibung/Europa/>
6. Grimm, J. W. (1991), *Deutsches Wörterbuch von Jacob und Wilhelm Grimm : in 33 Bänden*. Deutscher Taschenbuch Verlag, München.
7. Schmidt, H. (2008), *Die Deutschen und ihre Nachbarn. Menschen und Mächte II*. Siedler Verlag, Berlin, 571 S.
8. Toleranz. *Duden*. URL : <https://www.duden.de/rechtschreibung/Toleranz/>

ИВАСЮК Галина Александровна,

кандидат политических наук, ассистент кафедры иностранных языков для гуманитарных факультетов Черновицкого национального университета имени Юрия Федьковича; ул. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина; тел.: +38(0372)584886; e-mail: galynaivasiuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7630-2481

КОНЦЕПТЫ «EUROPA» И «TOLERANZ» В СОВРЕМЕННОЙ НЕМЕЦКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ

Аннотация. Для лучшего понимания социального процесса важно исследовать идеологически маркированную лексику, в которой он, собственно, и находит своё отражение. Концепты EUROPA и TOLERANZ в языковой картине мира немцев существуют достаточно давно, однако в процессе общественно-политических трансформаций приобрели многочисленные новые смыслы. Употребление этих концептов в публичном поле вызывает дальнейшие ментальные и ценностные изменения. Итак, **актуальным** является исследование эволюции и смысловой наполненности концептов EUROPA и TOLERANZ в немецкой лингвокультуре. **Цель** исследования — проанализировать значение концептов EUROPA и TOLERANZ в немецкой лингвокультуре. **Объект** исследования — идеологически маркированная лексика немецкого языка. Предмет исследования — функционирование концептов EUROPA и TOLERANZ в ЯКМ немецкого народа. Описательный метод и методы семантического и сопоставительного анализа являются основными в изучении материала. **Результатом** исследования узуального пространства концептов EUROPA и TOLERANZ в современной немецкой лингвокультуре являются следующие **выводы**. Функционирование концептов EUROPA и TOLERANZ в ЯКМ немцев отражает общественно-политическое развитие как Германии, так и в целом Европы. **Практическое применение.** Проведённое исследование и предложенные выводы могут быть полезными как для формирования межкультурной компетенции и расширения кругозора студентов, так и для углубления взаимопонимания в международных отношениях.

Ключевые слова: концепт EUROPA, концепт TOLERANZ, идеологически маркированная лексика, политический дискурс, языковая картина мира, лингвокультурема, социальное развитие.

Halyna O. IVASYUK,

Candidate of Political Sciences (PhD), Assistant of the Department of Foreign Languages for the Humanities, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University; 2 Kotsyubynsky st., Chernivtsi, 58012, Ukraine; +38 (0372) 584886; e-mail: galynaivasiuk@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-7630-2481

«EUROPA» AND «TOLERANZ» CONCEPTS IN MODERN GERMAN LINGUOCULTURE

Summary. For better understanding of social process it is important to explore ideologically-marked vocabulary, in which it is actually reflected. The concepts EUROPA and TOLERANZ have existed for a longtime in the LWP of the German world, but due to socio-political transformations they have acquired many new meanings. The use of these concepts in the public field affects further mental and value changes. Therefore, it is important to study the evolution and content of the concepts EUROPA and TOLERANZ in German linguoculture. The **purpose** of this study is to analyze the significance of EUROPA and TOLERANZ concepts in German linguoculture. The **object** of the research is ideologically marked vocabulary in the German language. The **subject** of the research is the concepts EUROPA and TOLERANZ in the LWP of the German folk. Descriptive, analytical and comparative **methods** have been used in the study. The **result**. The use of EUROPA and TOLERANZ concepts in modern German linguoculture has been studied. **Conclusions.** The use of EUROPA and TOLERANZ concepts in the LWP of the Germans reflects the socio-political development to both Germany and Europe in general. **Practical implementation.** The conducted research and the offered conclusions can be useful both for formation of intercultural competence and expansion of world outlook of students, and for deepening of mutual understanding in international relations.

Key words: EUROPA concept, TOLERANZ concept, ideologically marked vocabulary, political discourse, LWP, linguoculture, social development.

Статтю отримано 25.09.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219518>
УДК 811.581'42:159.962

КАРПЕНКО Максим Юрійович,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна; тел.: +38 063 6662222;
e-mail: m.yu.karpenko@gmail.com; ORCID ID:0000-0003-0308-5284

ГІПНОСТИЛІСТИЧНІ ШАБЛони НАВІЮВАННЯ В ГІПНОТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Анотація. У статті досліджується гіпнотичний дискурс, тобто результат комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом із всіма (матеріальними й нематеріальними) конститuentами комунікативної ситуації. При застосуванні гіпнозу гіпнотерапевт використовує гіпнотичне мовлення, яке характеризується специфічними гіпнотилістичними шаблонами (патернами). **Метою** цієї статті є окреслення лінгвальних особливостей функціонування гіпнотилістичних навіювань в китайському гіпнотичному дискурсі. **Об'єктом** дослідження обрано гіпнотичний дискурс в китайській мові, а **предметом** — механізми проведення гіпнотичного комунікативного акту в китайській мові. **Матеріалом** послуговували транскрипти записів мовлення гіпнотерапевтів під час гіпнотичного сеансів китайською мовою сумарним обсягом 50 годин. В дослідженні було використано наступні **методи**: загальнонаукові методи (індукція і дедукція, аналіз і синтез, кількісний тощо) для виведення науково обґрунтованих умовиводів; загальнолінгвістичні методи (дискурсивний аналіз) для аналізу саме лінгвальної складової гіпнотичного дискурсу; використано авторську методику гіпнотилістичного аналізу задля виокремлення лінгвальних шаблонів створення гіпнотичності і навіювання. **Основні результати** дослідження. Потужною групою лінгвальних шаблонів, що призводять до зміни вірувань, є ті, які базуються на зміні розміру рамки сприйняття. До них належать: зменшення та збільшення (було зареєстровано 213 випадків зменшення і 338 випадків збільшення), масштабування (використано 130 разів) і метафрейм (використано 73 рази). Також однією з груп навіювань, що призводять до зміни вірувань, є ті, які мають аксіологічний характер, до них відносяться: застосування до себе (використано 104 рази), стратегія реальності (використано 240 разів), ієрархія критеріїв (використано 189 разів), та контрприклад (використано 357 разів). Застосування аналізованих навіювань під час гіпнотичного впливу сеансу гіпнотерапії уможливило поглиблення трансу та, відповідно, здійснення ефективної корекції обмежувачів вірувань. **Перспективи подальших досліджень** вбачаються у різнобічному вивченні лінгвальних механізмів здійснення гіпнотичного впливу на реципієнта на матеріалі китайської та англійської мов.

Ключові слова: гіпнотичний дискурс, гіпнотилістичні шаблони, вірування, навіювання.

Постановка проблеми. Когнітивно-дискурсивна парадигма лінгвістичних досліджень, яка бурхливо розвивається в останні десятиріччя, обіймає все ширше коло проблем. Одним з наслідків цієї наукової еволюції є розширення кількості типів досліджуваних дискурсів, а також уточнення розуміння власне сутності цього феномену, який ми трактуємо, наслідуючи дефініції О. О. Селіванової, як замкнену цілісну комунікативну ситуацію, складниками якої є комуніканти й текст як знаковий посередник, та яка зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння [1, с. 120]. До наукового обігу ми пропонуємо ввести термін *гіпнотичний дискурс* — **результат комунікації в ситуації гіпнотерапевтичного впливу разом із всіма (матеріальними і нематеріальними) конститuentами комунікативної ситуації.**

Незважаючи на науковий характер сучасних досліджень гіпнозу, кількість наукових розвідок з цієї теми у всіх царинах науки є обмеженою. На теренах психології дослідженням гіпнозу займалися М. Erickson, який є основоположником недирективного підходу в гіпнотерапії, Р. Bandler та J. Grinder, які першими надали опис лінгвальних шаблонів, що використовуються в англійській гіпнотичній комунікації, В. М. Бехтерев, який надав опис гіпнотичним феноменам ще в ХІХ–ХХ ст., М. Н. Гордєєв та М. Р. Гінзбург, які є провідними дослідниками гіпнозу в Росії, Цао Цзице (曹子策) і Бу Хе (卜鶴), які є провідними дослідниками гіпнозу в Китаї, та інші. Проте, власне лінгвістичних досліджень гіпнотичного дискурсу бракує, хоча ця проблема є на часі.

Гіпнотичний дискурс застосовується в комунікації між гіпнотерапевтом і клієнтом під час гіпнотерапевтичного сеансу, і саме в його межах значну роль відіграє мовленнєва складова, яка й знаходиться у фокусі цієї розвідки. Під час гіпнозу гіпнотерапевт використовує **гіпнотичне мовлення**, яке характеризується специфічними **лінгвальними шаблонами (патернами)**, котрі, попри зацікавленість багатьох вчених, досі залишаються за межами детального вивчення, що й робить наукову розвідку цього напряму актуальною.

Формулювання завдань. Метою цієї статті є окреслення лінгвальних особливостей функціонування гіпнотилістичних навіювань у китайському гіпнотичному дискурсі. Об'єктом дослідження обрано гіпнотичний дискурс у китайській мові, а предметом — механізми проведення гіпнотичного китайськомовного комунікативного акту. Матеріалом послуговували транскрипти записів мовлення гіпнотерапевтів під час гіпнотичних сеансів китайською мовою сумарним обсягом 50 годин.

Методологічною основою дослідження слугує сукупність ідей когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми. В дослідженні було використано наступні методи: загальнонаукові методи (індукція і дедукція, аналіз і синтез, кількісний тощо) для виведення науково обґрунтованих умовиводів; загальнолінгвістичні методи (дискурсивний аналіз) для аналізу саме лінгвальної складової гіпно-

тичного дискурсу; використано авторську методику гіпностилістичного аналізу задля виокремлення лінгвальних шаблонів створення гіпнотичності та навіювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окреслюючи особливості гіпнотичного мовлення, потрібно дослідити **навіювання**, які призводять до пошукуваних змін у клієнта, причому вони мають вищий **логічний рівень** у порівнянні з шаблонами гіпнотичного мовлення.

Концепція логічних рівнів була вперше висвітлена в працях філософа Г. Бейтсона [див. 3], а потім остаточно сформульована Р. Ділтсом. Ця модель розподіляє всю людську активність, зокрема, «внутрішні переживання, що відносяться до зовнішнього світу» [2, с. 42] на певні рівні абстракції, кожний з яких ієрархічно включає в себе всі попередні рівні [4]. В спрощеному вигляді цю модель можна представити наступним чином:

- внутрішні переживання складаються з репрезентацій окремих **об'єктів**, що оточують людину;
- з зазначеними вище об'єктами людина може проводити певні **дії**;
- ці дії можна узагальнити до **здібностей** людини;
- здібності є підґрунтям **вірувань** людини;
- вірування людини формують **ідентичність** людини;
- ідентичність людини встановлює її належність до певної групи людей, які поділяють спільну **місію**.

Візуально цю модель можна представити наступним чином:

Рис. 1. Візуальна репрезентація моделі логічних рівнів

Якщо застосувати наведену вище модель для аналізу гіпнотичної комунікації, то гіпнотичне мовлення оперує на рівні дій — гіпностилістичні шаблони надають навіювання виконати певні дії. Шаблони й навіювання використовуються протягом всього гіпнотичного сеансу задля підтримання трансового стану у клієнта. До появи ж гіпнотичного відгуку — кінцевої мети ініціації гіпнотичного сеансу призводять навіювання, які націлено на зміну в віруваннях.

Вірування є важливою для індивіда суб'єктивною генералізацією про причинно-наслідкові зв'язки, значення, рамки й межі світу навколо нас, нашої поведінки, наших можливостей, нашої ідентичності [6, с. 110]. На підставі цього визначення можна розподілити вірування на три великі категорії [5, с. 18–19]:

- **вірування про причинно-наслідкові зв'язки**, тобто суб'єктивні генералізації про джерело чи результат чогось;
- **вірування про значення**, тобто суб'єктивні генералізації на підставі **комплексної еквіваленції** — ототожнювання різних дій, які можуть належати до різних сфер активності;
- **вірування про ідентичність**, тобто суб'єктивні генералізації про власну особу чи іншу особу.

Наведені вище типи вірувань формують ідентичність кожної людини. Їх можна в контексті психотерапії умовно поділити на дві категорії:

- **конструктивні** — ті, що надають людині більший ступень свободи;
- **обмежуючі** — ті, що певним чином обмежують ступень свободи людини чи призводять до зменшення якості життя людини [6, с. 116].

Виокремлення обмежуючих вірувань стається на етапі збору анамнезу. Задля їх корекції, після досягнення стану глибокого гіпнотичного трансу за допомогою шаблонів гіпнотичного мовлення, терапевтом надається ряд навіювань на рівні зміни вірувань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з груп лінгвальних шаблонів, що призводять до зміни вірувань, є ті, які базуються на зміні розміру рамки сприйняття.

Двома шаблонами з цієї групи є **зменшення** та **збільшення** (англ. *Chunk Up* та *Chunk Down*) [6, с. 258–259], які передбачають конкретизацію складових вірування чи, навпаки, узагальнення його складових. Можна навести наступні приклади:

Табл. 1

Приклади використання лінгвальних шаблонів зменшення та збільшення

№	Приклад	Обмежуюче вірування	Коментар
1	我在想，你每一次见到一个女生害怕...	Клієнт соромиться ініціювати знайомство з особами протилежної статі	У цьому прикладі терапевт використовує шаблон збільшення і проковує клієнта самостійно знайти контрприклад
2	在街上碰到一个女生还是在超市碰到一个女生.....那个情况下更害怕?	Клієнт соромиться ініціювати знайомство з особами протилежної статі	У цьому прикладі терапевт використовує шаблон зменшення задля абсурдизації ситуації

Цей лінгвальний шаблон використовується в процесі гіпнотерапії часто. У нашій вибірці було зареєстровано 213 випадків зменшення і 338 випадків збільшення. Домінування збільшення можна пояснити тим, що конкретизація націлена більш на логічне мислення, а клієнт знаходиться в розслабленому стані під час гіпнозу, тому використання зменшення може призвести до послаблення гіпнотичного трансу.

Іншим прийомом є **масштабування** (англ. *Change Frame Size*) [6, с. 261], тобто протиставлення ситуації клієнта іншій ситуації, зазвичай в аспектах часу або кількості. Наприклад, теперішня ситуація протиставляється тому, що трапиться через 10 років. Можна навести наступні приклади:

Табл. 2

Приклади використання лінгвального шаблону масштабування

№	Приклад	Обмежуюче вірування	Коментар
1	好好记住这一秒.....十年以后你会想起来.....笑着想起来.....	Клієнт вважає, що не може впоратись із усіма справами	У цьому прикладі використано масштабування в аспекті часу
2	世界上没人没感觉到这种压力.....	Клієнт вважає, що не може впоратись із усіма справами	У цьому прикладі використано масштабування в аспекті кількості. Додатково використано збільшення

Цей шаблон не належить до найчастіше вживаних прийомів для зміни вірувань під час гіпнотерапії. В нашій вибірці було виокремлено 130 випадків його використання. Цей прийом видається ефективним у ситуації, коли клієнт є сконцентрованим на неможливості вирішити проблему просто зараз.

Ще одним шаблоном цього рівня є **метафрейм** (англ. *Metaframe*) [6, с. 268], який передбачає надання суб'єктивної оцінки самому факту присутності певного обмежуючого вірування. Можна навести наступні приклади:

Табл. 3

Приклади використання лінгвального шаблону метафрейм

№	Приклад	Обмежуюче вірування	Коментар
1	研究表明，抱有这样的信念也可以算好事.....你不会感觉不舒服.....	Клієнт вважає, що він занадто сором'язливий	Використано шаблон метафрейм задля введення шаблону інший результат
2	你这样的看法也不错.....别人不会让你失望.....	Клієнт вважає, що він занадто сором'язливий	Використано шаблон метафрейм задля введення шаблону інший результат

Цей шаблон використовується нечасто — у нашій вибірці було виявлено 73 випадки його використання. Це може бути пов'язаним з необхідним для терапевтичного ефекту рівня підготовки клієнта — не всі клієнти можуть ідентифікувати власні вірування. Зазвичай цей шаблон використовується з клієнтами, які, за професійним жаргоном гіпнотерапевтів, мають значний трансний досвід. Наприклад, цей прийом часто використовується в навчальних групах по навчанню гіпнотерапії, де зазвичай присутні фахівці з психології.

Ще однією групою шаблонів, які можуть призвести до зміни вірувань, є ті, що мають аксіологічний характер, тобто ті, що використовують суб'єктивні цінності клієнта задля здійснення впливу. До цієї групи належать навіювання, які мають найбільший сугестивний потенціал.

Одним з шаблонів, що належать до цієї групи є **застосування до себе** (англ. *Applyto Self*) [6, с. 267], тобто застосування вірування клієнта, яке пов'язане з довіллям чи іншими людьми, до самого клієнта. Цей шаблон дозволяє перенести фокус уваги клієнта на почуття і становище інших людей, про яке він раніше не замислювався. Можна навести наступні приклади:

Цей шаблон не належить до шаблонів, що часто використовуються через потужність власної сугестивності. Зазвичай за допомогою цього шаблону надається одне, ключове, навіювання. В нашій вибірці було виокремлено 104 приклади використання цього шаблону.

Приклади використання лінгвального шаблону застосування до себе

№	Приклад	Обмежуюче вірування	Коментар
1	想象一下世界上所有人嫌弃你……	Клієнт вважає себе занадто сором'язливим	У цьому прикладі використано шаблони застосування до себе, надання іншого визначення та модель світу
2	我在想，你家人由于抽烟的原因得癌症以后，你会怎么想……	Клієнт вважає, що не може кинути палити	У цьому прикладі було використано шаблони застосування до себе та наслідок

Ще одним шаблоном з цієї групи є **стратегія реальності** (англ. *Reality Strategy*) [6, с. 264], тобто спроба викрити привід чи процес утворення вірування, яке терапевт хоче змінити. Для цього психотерапевт виходить з пресупозиції, що клієнт утворив це вірування на основі:

- генералізації однієї чи більше ситуацій з власного досвіду;
- сприймання інформації від сторонніх осіб, які користуються довірою клієнта.

Можна навести наступні приклади:

Приклади використання лінгвального шаблону стратегія реальності

№	Приклад	Обмежуюче вірування	Коментар
1	我在想，你怎么知道这件事？	Клієнт вважає себе негарним	Було вжито шаблон стратегія реальності
2	你造成这个信念的时候一定很紧张……	Клієнт вважає, що він не є розумним	Було вжито шаблон стратегія реальності

Цей шаблон не належить до частотних, проте вживається досить часто. В нашій вибірці було зареєстровано 240 випадків вживання цього шаблону. При правильному використанні цей шаблон може привести до значного поглиблення трансового стану у клієнта.

Ще одним шаблоном з цієї групи є **ієрархія критеріїв** (англ. *Hierarchy of Criteria*) [6, с. 266], яка обіймає зіставлення двох чи більше людей, речей, ситуацій, феноменів тощо за певним критерієм чи критеріями. Можна навести наступні приклади:

Приклади використання лінгвального шаблону ієрархія критеріїв

№	Приклад	Обмежуюче вірування	Коментар
1	我在想，对你来说什么更重要？别人的意见还是你自己的感觉？	Клієнт вважає, що його ніхто не любить	У цьому прикладі використано шаблон ієрархія критеріїв, де власне критерієм виступає важливість (重要)
2	听说许多人认为开心比真心好得多……	Клієнт вважає, що всі йому брешуть	У цьому прикладі використано шаблон ієрархія критеріїв, де «щасливе незнання» протиставляється «нешасливій істині». Також було використано шаблон інша модель світосприйняття

Цей шаблон було використано в нашій вибірці 189 разів. Шаблон має великий сугестивний потенціал, проте він часто поєднується з іншими шаблонами, як, наприклад, у 2-му фрагменті.

Останнім шаблоном з цієї групи є **контрприклад** (англ. *Counter-Example*) [6, с. 265], який передбачає наведення прикладу, який доводить невірність вірування клієнта. Можна навести наступні приклади:

Цей шаблон має значний сугестивний потенціал у застосуванні задля змінення вірувань, що мають значний ступень генералізації. У нашій вибірці його було зареєстровано 357 разів.

Висновки. Потужною групою лінгвальних шаблонів, що призводять до зміни вірувань, є ті, які базуються на зміні розміру рамки сприйняття. До них належать: зменшення та збільшення (було зареєстровано 213 випадків зменшення і 338 випадків збільшення), масштабування (використано 130 разів) та метафрейм (використано 73 рази). Також однією з груп навіювань, що призводять до зміни вірувань, є ті, які мають аксіологічний характер, до них відносяться: застосування до себе (використано 104 рази), стратегія реальності (використано 240 разів), ієрархія критеріїв (використано 189 разів), та контрприклад (використано 357 разів). Застосування аналізованих навіювань під час гіпнотичного впливу сеансу гіпнотерапії уможливило поглиблення трансу та, відповідно, здійснення ефективної корекції обмежувачих вірувань.

Приклады використання лінгвального шаблону контрприклад

№	Приклад	Обмежуюче вірування	Коментар
1	我有一个朋友……他是一样的看法……他妻子告诉我……	Клієнт вважає, що його ніхто не полюбить	У цьому прикладі використано шаблон контрприклад, який вказує на те, що «другу» терапевта вдалося влаштувати сімейне життя попри таке вірування. Додатково вжито шаблон метафрейм
2	研究表明, 开车比得癌症危险……	Клієнт вважає, що рак невиліковний	У цьому прикладі експліцитно використано ієрархію критеріїв, а пре-супозиціюється, що шанс вижити при захворюванні на рак вище, ніж у ДТП, тобто він існує

Перспективи подальших досліджень вбачаються у різнобічному вивченні лінгвальних механізмів здійснення гіпнотичного впливу на реципієнта на матеріалі китайської та англійської мов.

Література

1. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 711 с.
2. Холл М., Боденхаммер Б. Полный курс НЛП. Санкт-Петербург : Прайм-Еврознак, 2006. 642 с.
3. Bateson G. Steps to an Ecology of Mind. Northvale : Jason Aronson Inc., 1987. 535 p.
4. Dilts R. A Brief History of Logical Levels [Electronic Resource]. URL : <http://www.nlpu.com/Articles/Levels-Summary.htm>.
5. Dilts R., Hallbom T., Smith S. Beliefs. Pathways to Health & Well-being. Portland : Metamorphous Press, 1990. 241 p.
6. Dilts R. Sleight of Mouth. Capitola : Meta Publications, 1999. 330 p.

References

1. Selivanova, O. O. (2010), *Linguistic Encyclopaedia [Lingvistychna entsyklopediya]*, Dovkillya-K Publishing house, Poltava, 716 p.
2. Hall, M., Bodenhammer, B. (2006), *Complete NLP Course [Polnyy kurs NLP]*, St. Petersburg : Praym-Evroznak Publishing house, 642 p.
3. Bateson, G. (1987), *Steps to an Ecology of Mind*, Jason Aronson Inc., Northvale, 535 p.
4. Dilts, R. (2014), *A Brief History of Logical Levels*, available at : <http://www.nlpu.com/Articles/LevelsSummary.htm/>
5. Dilts, R., Hallbom, T., Smith, S. (1990), *Beliefs. Pathways to Health & Well-being*, Metamorphous Press, Portland, 241 p.
6. Dilts, R. (1999), *Sleight of Mouth*, Meta Publications, Capitola, 330 p.

КАРПЕНКО Максим Юрьевич,

кандидат филологических наук, доцент кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; ул. Дворянская, 2, 65082, г. Одесса, Украина; тел.: +380636662222; e-mail: m.yu.karpenko@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-0308-5284

ГИПНОСТИЛИСТИЧЕСКИЕ ШАБЛОНЫ ВНУШЕНИЯ В ГИПНОТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Аннотация. В статье исследуется гипнотический дискурс, а именно результат коммуникации в ситуации гипнотерапевтического влияния вместе со всеми (материальными и нематериальными) конститuentами коммуникативной ситуации. При применении гипноза гипнотерапевт использует гипнотическую речь, которая характеризуется специфическими гипнотилистическими шаблонами (паттернами). **Целью** этой статьи является изучение лингвальных особенностей функционирования гипнотилистичных внушений в китайском гипнотическом дискурсе. **Объектом** исследования избран гипнотический дискурс в китайском языке, а **предметом** — механизмы проведения гипнотического коммуникативного акта на китайском языке. **Материалом** послужили транскрипты записей речи гипнотерапевта во время гипнотических сеансов суммарным объемом 50 часов. В исследовании использованы следующие **методы**: общенаучные методы (индукция и дедукция, анализ и синтез, количественный и т.п.) для вывода научно обоснованных умозаключений; общелингвистические методы (дискурсивный анализ) для анализа именно лингвальной составляющей гипнотического дискурса; использована авторская методика гипнотилистичного анализа для выделения лингвальных шаблонов создания гипнотичности и внушения. **Основные результаты исследования.** Важной группой лингвальных шаблонов, которые приводят к изменению верований, есть те, которые базируются на изменении размера рамки восприятия. К ним относятся: уменьшение и увеличение (зарегистрировано 213 случаев уменьшения и 338 случаев увеличения), масштабирование (использовано 130 раз) и метафрейм (использован 73 раза). Одной из групп внушений, приводящих к изменению верований, являются также внушения аксиологического характера: применение к себе

(использовано 104 раза), стратегия реальности (240 раз), иерархия критериев (189 раз), и контрпример (357 раз). Применение рассматриваемых внушений во время гипнотического воздействия на сеансах гипнотерапии индуцирует углубление транса и, соответственно, осуществление эффективной коррекции ограничивающих верований. **Перспективы** дальнейших исследований усматриваются в разностороннем изучении лингвальных механизмов осуществления гипнотического воздействия на реципиента на материале китайского и английского языков.

Ключевые слова: гипнотический дискурс, гипностилистические шаблоны, верования, внушения.

Maksym Yu. KARPENKO,

PhD in Linguistics, Associate Professor at the Department of English Grammar, Odessa I. I. Mechnikov National University; 2 Dvoryanska Str., Odessa, 65082, Ukraine; tel.: +38 063 6662222; e-mail: m.yu.karpenko@gmail.com; ORCID ID:0000-0003-0308-5284

HYPNOSTYLISTIC PATTERNS OF SUGGESTION IN HYPNOTIC DISCOURSE

Summary. The article investigates hypnotic discourse, i.e. the result of communication in a situation of hypnotherapeutic influence together with all (tangible and intangible) constituents of the communicative situation. When applying hypnosis, the hypnotherapist uses hypnotic speech, which is characterized by specific hypnostylistic patterns. The **purpose** of this article is to outline the linguistic features of the functioning of hypnostylistic suggestions in Chinese hypnotic discourse. The **object** of the study is hypnotic discourse in Chinese, and the **subject** is the mechanisms of hypnotic communicative act in Chinese. The **material** is transcripts of speech recordings of hypnotherapists during hypnotic sessions in Chinese with a total volume of 50 hours. The following **methods** were used in the study: general scientific methods (induction and deduction, analysis and synthesis, quantitative, etc.) to derive scientifically sound inferences; general linguistic methods (discourse analysis) for the analysis of the lingual components of hypnotic discourse; the author's technique of hypnostylistic analysis is used to single out lingual patterns of hypnotic impact and suggestion. **The main results of the study.** A frequent group of linguistic patterns that lead to a change in beliefs are those that are based on changing the size of the perception frame. These include: decrease and increase (213 cases of decrease and 338 cases of increase were registered), scaling (used 130 times) and metaframe (used 73 times). Also, one of the groups of suggestions that lead to a change of beliefs are those that are axiological in nature, they include: self-application (used 104 times), reality strategy (used 240 times), hierarchy of criteria (used 189 times), and counterexample (used 357 times). The use of the analyzed suggestions during the hypnotic effect of a hypnotherapy session makes it possible to deepen the trance and, accordingly, to effectively correct the restrictive beliefs. **Prospects** for further research are seen in the comprehensive study of the linguistic mechanisms of hypnotic effects on the recipient on the material of Chinese and English.

Key words: hypnotic discourse, hypnostylistic patterns, beliefs, suggestion.

Статтю отримано 5.10.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219517>
УДК 811.161.1'373.2'374.73:168.522(477.74-25)

МАЛЬЦЕВА Ольга Вадимовна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38(048)7465697; e-mail: lorrizzy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

ГУЩИНА Юлианна Александровна,

магистрант кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38(048)7465697; e-mail: yulianna808@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9243-3433

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОДЕССКИХ ЭРГОНИМОВ

Аннотация. **Цель** статьи — анализ одесской эргонимии и отражения в ней региональной картины мира. **Объектом** анализа послужили эргонимы г. Одессы. **Предмет** исследования — лингвокультурологические процессы функционирования системы эргонимов г. Одессы. В работе использованы описательный метод и **методы** семантического, прагматического и когнитивного анализа. **Результат** исследования — эргонимы г. Одессы, будучи в основном историзмами, являются своеобразными маркерами определённых периодов в одесской городской истории и культуре. **Материал** статьи может быть использован при дальнейших сопоставительных изысканиях и построении типологии эргонимии. **Выводы.** В лексике каждого языка имена собственные образуют особый разряд, который противопоставляется именам нарицательным и обладает своими специфическими признаками. Исследование эргонимов тесно связано с изучением динамических процессов, происходящих в русской лексике на определённом временном срезе. В эргонимах присутствуют яркие следы традиций, поверий, мировоззрения, образной системы, концептов русского, греческого, арабского, еврейского и др. народов. Важно отметить, что они образуются по различным моделям, в реализации которых

участвуют лексические средства, разнообразные с точки зрения их происхождения, апелляции к смежным разрядам имён собственных, к различным лексическо-тематическим группам, к различным пластам национально-культурного сознания, которое фиксируется и формируется благодаря фольклору, мифологии, литературе и т. д. Единицы, составляющие каждую лексико-семантическую группу, отличаются друг от друга не только семантически, но и сферой самостоятельного функционирования. Репрезентантами национально-языковой картины мира в одесских эргонимах выступают различные виды прецедентных имён и текстов, их число значительно больше примеров национально-маркированной лексики. Эффективность эргонима зависит от степени его соответствия картине мира и ценностных ориентиров потенциального покупателя. Это условие полностью выполняется в названиях, отражающих особенности определённого региона.

Ключевые слова: лексикология, ономастика, эргонимия, одесские эргонимы, русская городская речь, региональное койне, имя собственное.

Постановка проблемы. Наименования промышленных, торговых и развлекательных предприятий г. Одессы, будучи типичными эргонимами и обладая большим лингвокультурологическим потенциалом, до сих пор ещё не подвергались специальному комплексному изучению. Количество эргонимов постоянно увеличивается, что обусловлено количественным ростом разного рода предприятий и организаций (деловых объединений людей, объектов коммерции, культуры, спортивных заведений и т. д.).

Постановка задач исследования. Изучение одесских эргонимов как отдельной микросистемы, отличающейся спецификой синтагматических, парадигматических отношений, определённым набором типизированных словообразовательных моделей имеет мощный потенциал, так как здесь открываются перспективы для дальнейшего изучения эргонимов в лексикологии, социолингвистике и лингвокультурологии. Цель статьи — анализ одесской эргонимии и отражения в ней национально-языковой картины мира. Предмет исследования — лингвокультурологические процессы функционирования системы эргонимов г. Одессы.

Связь с предыдущими и смежными исследованиями. Сегодня имена собственные интересуют представителей самых разнообразных наук. Однако в первую очередь собственные имена пристально исследуются лингвистами, поскольку любое наименование вне зависимости от того к какому объекту живой или неживой природы относится это слово (к человеку, животному, звезде, улице, городу, селу, реке, книге или коммерческой фирме), входящее в систему языка, образующееся по законам языка, живущее по определённым законам и употребляющееся в речи.

Авторы некоторых работ, в частности Е. В. Ворошилова [1], А. А. Трапезникова [4], Н. В. Шимкевич [5] затрагивают вопросы отражения в эргонимии языковой картины мира, однако отдельных исследований, посвящённых этой проблеме, ещё нет, что и послужило причиной обращения к анализу эргонимов в данном аспекте.

Это чрезвычайно сложное явление, изучение которого требует своих методов исследования, а также использования данных других наук — лексикологии, стилистики, истории языка и т. д.

Изложение основного материала. Выделение специальных ономастических проблем из общего круга лингвистических оправдывается положением имен собственных в языке.

«Собственные имена — часть языка, демонстрирующая наиболее парадоксальные ситуации, анализ которых должен способствовать возникновению новых, более углубленных лингвистических концепций» [3, с. 15]. В зависимости от объектов номинации все собственные имена можно разделить на определённые классы:

1. Антропонимы — собственные имена людей.
2. Топонимы — название различных географических объектов.
3. Теонимы — наименования божеств в политеистических религиях.
4. Прагматонимы — собственные имена, имеющие денотаты в практической деятельности человека и т. д.

Каждый класс имеет свою собственную систему элементов, которые находятся в особых взаимосвязях. Один из подклассов онимов — топонимы — образует внутри себя большой класс, называемый урбанонимами, которые, в свою очередь, делятся на такие виды:

1. Агоронимы — вид урбанонима — топоним для обозначения названий площадей и других открытых пространств в городах.
2. Годонимы — вид урбанонима — топоним для обозначения названий улиц.
3. Эргонимы — вид урбанонима — топоним для обозначения объединения людей, в том числе союзов, организаций, учреждений, корпораций, предприятий, заведений. В рамках исследования нас интересует именно этот вид урбанонимов.

Наложение имеющихся в научной литературе классификаций культурно-маркированной лексики на современное одесское эргонимное пространство русского языка позволило выделить ряд тематических групп культурно-маркированных слов, возведённых в ранг эргонимов или включённых в структуру составных наименований.

1. Этнографическая группа:

• Предметы быта (*универсам «Авоська», кафе «Ларец», ломбард «Сундук», торговый центр «Сундук», универсам, а также магазин цветов «Лукошко»*);

- Наименования еды, включающие виды продуктов (*магазин-пекарня «Плюшка», пекарни: «Каравай», «Ватрушка», «Круассан»*), национальные блюда (*кафе «Наш блинок», кафе «Утещи на блинах»*);

- Названия предметов одежды и обуви (*салон красоты «Сарафан», магазин детской и подростковой обуви «Золотой башмачок», магазин женской одежды и обуви «Золотая туфелька»*);

- Наименования жилищ (*студия дизайна и текстиля «Терем», частный детский сад «Теремок», агентство недвижимости «Хата», магазин «Пряная хата», медицинский центр «Дом», жилой комплекс «Аркадийский дворец»*).

2. Географическая группа:

- Наименования объектов физической географии, называющие определённый топообъект (*торговый центр «Европа», ресторан «Елисейские поля», жилой комплекс «Париж», кинотеатр «Москва», ресторан-бар «Хеврон», кафе «Санторини», караоке-ресторан израильской кухни «Алленби», ресторан греческой кухни «Эллиникон»*);

- Наименования объектов физической географии, указывающие на конкретный факт истории (*торгово-монтажная фирма «Бородино»*).

3. Группа общественно-политических реалий:

- Наименования объединений людей, в частности, по сословному признаку (*центр выдачи сертификатов «Гильдия», сеть магазинов товаров для виноделия «Каста виноделов», ювелирный магазин «Каста»*);

- Названия общественных заведений (*кафе «Трактир», ресторан «Трактир на Греческой», арт-кофейня «Галерея», арт-кафе «КИНО»*);

- Наименования торговых предприятий (в эргонимах это составные названия со стержневым компонентом «лавка» (*«Ковровая лавка», «Мебельная лавка», «Ювелирная лавка», сеть минимаркетов «Лавка»*) и онимы, созданные по типу устойчивого словосочетания «гостиный двор» (*отель, банкетный зал, сеть магазинов «Гостиный двор», жилой комплекс «Одесский двор», торговая фирма «Кофейный двор», автомойка «Каретный двор»*);

- Названия денежных единиц (*супермаркет и аптека «Копейка», пивной клуб «Золотая монета», сеть денежных переводов «Быстрая копейка», студия красоты «Франк», магазин табака и курительных принадлежностей «Песо»*).

4. Эргонимы — прецедентные тексты:

- названия произведений художественной литературы (*магазин «Алиса в Зазеркалье», рестораны «Дворянское гнездо», «Гамбринус», кафе «Три толстяка», автомойка и квест-комната «Синие»*);

- отрывки из художественных текстов (*пансионат «У лукоморья»*);

- названия фольклорных текстов и устойчивые выражения из них (*детский магазин «Колобок», ресторан «Гуси-лебеди», детский центр «Теремок»*);

- названия детских мультфильмов или их фрагменты (*зоомагазин «Кошкин дом», детский магазин «Антошка», магазин игрушек «38 попугаев»*);

- названия культовых фильмов (*ресторан «Кавказская пленница», агентство домашнего персонала «По семейным обстоятельствам», спортзал «Терминатор», монтажная фирма «Годзилла», ветеринарный центр «Хатико»*);

- названия телевизионных передач (*турфирма «Вокруг света»*);

- строки из популярных песен (*ресторан «Калинка-малинка», турфирма «За четыре моря», магазин бижутерии «Мадам Брошкина»*);

- устойчивые выражения (*турфирма «Лицом к лицу», кафе-бар «Ёлки-палки», магазин «Белая ворона», супермаркет «Два шага»*);

- этикетные формулы, пожелания (*оздоровительный комплекс «С легким паром», турфирма «Скатертью дорога», фито-аптека «Будь здоров»*).

5. Эргонимы — прецедентные имена:

Прецедентное имя — это индивидуальное имя, связанное или с широко известным текстом, относящимся к числу прецедентных, или с ситуацией, широко известной носителям языка и выступающей как прецедентная, имя-символ, указывающее на некоторую эталонную совокупность определённых качеств» [2, с. 149]. Здесь мы выделяем:

- имена исторических лиц (*рестораны «Бабель Фиш», «Давыдов», кафе «Мишка Япончик», гостиница «Колумб», кафе «Гоголь у моря», центр развития «Монтессори», театр танца «Яворская», торгово-строительная фирма «Овидий», кафе-бар «Уточкино», клуб «Морган»*);

- имена героев литературных произведений (*салон моды «Ассоль», ветеринарная аптека «Айболит», сеть магазинов строительных материалов «Вакула», зоомагазин «Базилио», кондитерский цех «Буратино», сеть билетных центров «Карабас»*);

- имена героев художественных фильмов (*ресторан «Мимино», служба такси и доставки еды «Бонд», фитнес-клуб «Халк», фитнес-центр «Магнетто», торговая компания «Тор», сервисная служба по прочистке канализации «Бэтмен», сервисный центр «Электроник», бильярдный клуб «Арамис»*);

• имена мифологических персонажей (*салон красоты «Селена», студия танца «Эридан», торгово-строительная компания «Гермес»; агентство безопасности, сеть ювелирных магазинов, торгово-технический центр, магазин обуви — «Зевс»; ателье-студия «Макошь», салон красоты «Афродита»*).

Выводы. Эргонимы могут выступать своеобразными «возбудителями» интереса к тому или иному факту культуры / истории (чаще всего не хрестоматийному, а малоизвестному) и как бы подталкивать посетителей / покупателей к стремлению их расшифровать (перечитать текст, ещё раз посмотреть фильм и т. д.), следовательно, в какой-то степени они выполняют и общеобразовательную функцию. Их содержание и восприятие подвергаются влиянию географических, климатических, исторических, религиозных, культурных факторов.

Значительный ассоциативный фон наиболее известных топонимов (*Москва, Киев, Одесса, Европа* и пр.) также широко используется в эргонимии, повышая, по замыслу номинаторов, престиж, репутацию именуемого предпринятия. Это можно объяснить их яркой образностью, эмоциональностью, что очень важно для эргонимов, т. к. они призваны привлечь внимание к тому или иному объекту, предприятию, стать его рекламой, «визитной карточкой».

Л и т е р а т у р а

1. Ворошилова Е. В. Ономастикон города Канска как отражение истории и культуры народа : автореф. дисс. канд. филол. наук : 10.02.01. Тюмень, 2007. 19 с.
2. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. Москва : Гнозис, 2003. 288 с.
3. Степанов Є. М. Мова міста як соціолінгвістична проблема. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. філологічна*. Львів : Львівський національний університет ім. І. Франка, 2006. Вип. 38. Ч. II. С. 65–71.
4. Степанов Е. Н. Взаимодействие научных лингвистических подходов в исследовании русской городской речи. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2014. № 21. С. 27–35.
5. Суперанская А. В. Эволюция теории имени собственного в Европе. *Вопросы филологии*. Москва : Ин-т языкознания РАН, 2002. № 3 (12). С. 5–17.
6. Трапезникова А. А. Ономастическое сознание современного горожанина: на материале эргонимии Красноярска : автореф. дисс. канд. филол. наук : 10.02.01. Красноярск, 2010. 21 с.
7. Шимкевич Н. В. Русская коммерческая эргонимия: прагматический и лингвокультурологический аспекты : автореф. дис. канд. филол. наук : 10.02.01. Екатеринбург, 2002. 22 с.

References

1. Voroshilova E. V. (2007). *Onomasticon of the city of Kansk as a reflection of the history and culture of the people: Author's thesis. [Onomastikon goroda Kanska kak otrazheniye istorii i kul'tury naroda : avtoref. diss. kand. filol. nauk : 10.02.01]*. Tyumen, 19 p.
2. Gudkov D. B. (2003). Theory and practice of intercultural communication [Teoriya i praktika mezhkul'turnoy komunikatsii]. Gnosis. Moscow. 288 p.
3. Stepanov, Ie. (2006), "Language of city as a sociolinguistic problem", *Visnyk of L'viv University, Series philological* ["Mova mista yak sotsiolinhvistychna problema", *Visnyk L'viv's'koho universytetu, Seriya filolohichna*], Lviv Ivan Franko National University Press, vol. 38, part II, pp. 65–71.
4. Stepanov, Ie. N. (2014), "Interaction of scientific linguistic approaches to research the Russian urban language", *Mova / Language* ["Vzaimodeystviye nauchnykh lingvisticheskikh podkhodov v issledovanii russkoy gorodskoy rechi", *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publishing house, Odessa, vol. 21, pp. 27–35.
5. Superanskaya A. V. (2002). "Evolution of the proper name theory in Europe", *Voprosy filologii* ["Evolutsiya teorii imeni sobstvennogo v Yevrope", *Voprosy filologii*], Institute of Linguistics of the RAS, Moscow, issue 3, pp. 5–17.
6. Trapeznikova A. A. (2010), *Onomastic consciousness of a modern city dweller : on the material of Krasnoyarsk ergonymy : Author's thesis. [Onomasticheskoye soznaniye sovremennogo gorozhanina : na materiale ergonimii Krasnoyarska : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Krasnoyarsk, 21 p.
7. Shimkevich, N. V. (2002), *Russian commercial ergonymy : pragmatic and linguoculturological aspects : Author's thesis. [Russkaya kommercheskaya ergonimiya : pragmaticheskiy i lingvokul'turologicheskiy aspekty : avtoref. dis. kand. filol. nauk : 10.02.01]*, Yekaterinburg, 22 p.

МАЛЬЦЕВА Ольга Вадимівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального і слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)7465697; e-mail: lorrizzy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

ГУЩИНА Юліанна Олександрівна,

магістрант кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38(048)7465697; e-mail: yulianna808@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9243-3433

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОДЕСЬКИХ ЕРГОНІМІВ

Анотація. *Мета* статті — аналіз одеської ергонімії та відображення в ній регіональної картини світу. *Об'єктом* аналізу послужили ергоніми м. Одеси. *Предмет* дослідження — лінгвокультурологічні процеси функціонування системи ергонімів м. Одеси. У роботі використано описовий *метод* і методи семантичного, прагматичного та когнітивного аналізу. *Результат* дослідження — ергоніми м. Одеси як, здебільшого, історизми, є своєрідними маркерами певних періодів одеської міської історії та культури. *Матеріал* статті може бути використаний у подальших дослідженнях і у творенні типології ергонімії. *Висновки.* У лексиці кожної мови власні імена утворюють особливий розряд, що протиставлений іменам загальним, маючи свої специфічні ознаки. Дослідження ергонімії тісно пов'язане з вивченням динамічних процесів, що відбуваються в російській лексиці на певному часовому зрізі. В ергонімії наявні яскраві сліди традицій, повір'їв, світогляду, образної системи, концептів російського, українського, грецького, арабського, єврейського та ін. народів. Важливо відзначити, що вони утворюються за різними моделями, в реалізації яких беруть участь лексичні засоби, різноманітні з точки зору їх походження, апеляції до суміжних розрядів власних назв, до різних лексико-тематичних груп, до різних шарів національно-культурної свідомості, яка фіксується і формується завдяки фольклору, міфології, літературі тощо. Одиниці, що становлять кожен лексико-семантичну групу, відрізняються одна від іншої не тільки семантично, а й сферою самостійного функціонування. Репрезентантами національно-мовної картини світу в системі одеських ергонімів виступають різні види прецедентних імен і текстів; їх кількість значно більша за кількість прикладів національно-маркованої лексики. Ефективність ергоніма залежить від ступеня його відповідності картині світу і інісних орієнтирів потенційного покупця. Ця умова повністю виконується в назвах, що відображають особливості певного регіону.

Ключові слова: лексикологія, ономастика, ергонімія, одеські ергоніми, російське міське мовлення, регіональне койне, власне ім'я.

Olga V. MALTSEVA,

Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of General and Slavic Linguistics, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskyi blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048)7465697; e-mail: lorrizzy@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-3326-6812; SPIN: 8724-4410

Yulianna A. GUSHCHINA,

Master's student of the Department of General and Slavic Linguistics, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskyi blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38(048)7465697; e-mail: yulianna808@ukr.net; ORCID ID: 0000-0001-9243-3433

LINGUOCULTUROLOGICAL CHARACTERISTICS OF ODESSA' ERGONYMS

Summary. The *purpose* of the article is to analyze Odessa ergonymy and its reflection of the national and linguistic picture of the world. The *object* of the analysis was the ergonyms of Odessa. The *subject* of the research is the linguoculturological processes of the appearance and development of ergonyms in Odessa. Descriptive *method* and methods of semantic, cognitive and pragmatic analysis were used in the work. The *result* of the research is that the ergonyms of the city of Odessa, being basically historicisms, are a kind of markers of certain periods in Odessa history and culture. The *material* of the article can be used for further comparative research and the construction of a typology of ergonymy. *Conclusions.* In the vocabulary of each language, proper names form a special category, which is opposed to common nouns and has its own specific characteristics. The study of ergonyms is closely related to the study of the dynamic processes occurring in Russian vocabulary at a certain time frame. Ergonyms contain vivid traces of traditions, beliefs, worldview, figurative system, concepts of Russian, Greek, Arab, Jewish and other peoples. It is important to note that they are formed according to various models, in the implementation of which lexical means, various in terms of their origin, are involved, appeals to adjacent categories of proper names, to various lexical and thematic groups, to various layers of national and cultural consciousness, which is fixed and formed thanks to folklore, mythology, literature, etc. The units that make up each lexico-semantic group differ from each other not only semantically, but also in the sphere of independent functioning. Representatives of the national and linguistic picture of the world in Odessa ergonyms are various types of precedent names and texts, their number is much larger than examples of nationally marked vocabulary. The effectiveness of an ergonym depends on the degree to which it corresponds to the picture of the world and the values of the potential buyer. This condition is fully met in the names reflecting the characteristics of a particular region.

Key words: lexicology, onomastics, ergonymy, linguoculturology, Odessa ergonyms, the Russian urban speech, regional koine, proper name.

Статтю отримано 22.10.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219504>
 УДК 811.111'37:003.2/.3:351.855.6

Olena I. PANCHENKO,

Grand PhD (Philology), Full Professor, Head of Department of Translation and Linguistic Training of Foreigners, Oles Honchar Dnipro National University; 72 Gagarin Av., Dnipro, 49010, Ukraine; tel.: +38 067 9746277; e-mail: epanchenko2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2217-5613

Kristina S. SYRVATKA,

Master Student Oles Honchar Dnipro National University; 72 Gagarin Av., Dnipro, 49010, Ukraine; tel.: +38 067 9746277; e-mail: epanchenko2017@gmail.com/

SEMANTIC PECULIARITIES OF ENGLISH CLOTHES INSCRIPTIONS

Summary. The *object* of the article is the problem of the linguistic study of English clothes inscriptions. The *subject* of this study is the specificity of parts of speech realization in dialects. **The purpose** of the paper is linguistic analysis of English-language clothing inscriptions semantic load. In order to achieve this goal in the course of our study, the following *tasks* are foreseen: collecting, systematizing and analyzing the inscriptions on clothes and performing their translation into the Ukrainian language, identifying the existing unsolved questions when translating the inscriptions on clothes. The *object* of the research is English-language slogans, which are placed on the clothes of adults and children in Ukraine and abroad. The purpose of the paper and its tasks determine the choice of research *methods*: the method of comparison, which allows establishing the adequacy of translation of the inscriptions on clothes; descriptive method used to describe successful translations and failures of translators. The inscriptions on clothes as a text representant convey certain information about a person: about events that occur in a person's life, about events, about tastes, interests and hobbies of a person. We have collected and analyzed about 200 clothing slogans. The inscription on the clothes is a communicative tool with a variety of semantic content. It is possible to classify the inscriptions on clothes according to the thematic principle and divide them into several semantic groups. The latter are *finding* of research. According to this classification, the semantic load of the inscriptions on clothes is quite diverse and dynamic. This means that they are in a state of constant change, as well as the fashion in general and often reflect some short-term problems and soon become irrelevant. The *practical value* of the investigation is to use the suggested classifications to the translation of clothes inscriptions.

Key words: text, inscription, semantic load, classification, clothes, slogan, thematic principle.

The problem formulation. Clothing is one of the necessities of life, influencing the impression people have about us, affecting one's self-confidence, an important component of appearance. Clothes with a print in the form of a short text is one of the ways of self-expression in our time; it provides an opportunity to demonstrate feelings, outlook on life, transmits personal information about hobbies and tastes. That's why the problem of its linguistic analysis is a relevant one. The relevance of the study is determined by the focus of modern linguistic studies on the analysis of English inscriptions. One of the important issues remains the translation of English inscriptions.

Connection with the latest research. At the present stage of development of linguistics, scientists pay particular attention to the study of such a peculiar, multifaceted phenomenon as the slogan. The interest of researchers determines the large number of works and points of view devoted to this phenomenon. Slogans have become an integral part of everyday life. These short compact phrases, due to their high functionality, are implemented and occupy any free physical and mental space. It becomes apparent that this phenomenon requires extensive investigation. The increased interest of researchers to the slogan led to the emergence of such a trend in advertising as a slogan. The slogan was an aspect of the study (part of the study) not only of the language of advertising, advertising text and political discourse, but also monoverse, newspaper reports, PR texts and texts on clothing. The slogan also became a separate object of study for many scientists (O. Ivsus, N. Belousova, O. Dmitriev, N. Kopeikina, I. Morozova, D. Ogilvi, P. Ondombo, K. Padova, I. Velinov). Interest in this topic does not fade, despite the large number of works dealing with the study of the slogan.

The purpose of our study is linguistic analysis of English-language clothing inscriptions semantic load. In order to achieve this goal in the course of our study, the following *tasks* are foreseen collecting, systematizing and analyzing the inscriptions on clothes and performing their translation into the Ukrainian language, identifying the existing unsolved questions when translating the inscriptions on clothes. The *object* of the research is English-language slogans, which are placed on the clothes of adults and children in Ukraine and abroad. The purpose of the paper and its tasks determine the choice of research methods: the method of comparison, which allows establishing the adequacy of translation of the inscriptions on clothes; descriptive method used to describe successful translations and failures of translators.

The essence of the research. The main linguistic and functional features of compressed text labels on clothing are the compression of a large amount of text and information compression. Such a transformation is achieved through semantic changes (the structure of short informative messages, implicit and

fuzzy information, any assumptions or predictions) and stylistic compression (namely the use of stylistic figures and paths). It is also possible to reduce the volume of the text due to lexical tools (abbreviations, phraseological units, foreign words, and profanity), grammar (the use of certain parts of speech, turns, and substitutions), graphics (various fonts, italics, underlining) and syntax (incomplete, elliptic, compound, partial offers). Semantic compression is the process of lexicon compression. The lexicon is used to create a text document (or a specific set of documents), by reducing the heterogeneity of the language, but at the same time preserving the semantics of the text. As a result, the same text can be written using a smaller set of words. In most cases, semantic compression is lossy compression. We understand that increased flexibility does not compensate for lexical compression, and the original document cannot be restored in the reverse process.

The inscriptions on clothes as a text representant convey certain information about a person: about events that occur in a person's life, about events, about tastes, interests and hobbies of a person. We have collected and analyzed about 200 clothing slogans.

The slogan on clothing is an integral compressed text, because the slogan must convey to the person the essence of the information content, as well as interest him and attract attention using the minimum number of words. And also, we can consider the slogan as a compressed text because of its volume and space that it occupies. Therefore, we can say that the inscription on clothes is a compressed text, because it represents the process of reducing the structure of language unit without changing the information embedded in it, which is systemic in nature and stylistically unmarked.

The inscription on the clothes is not just a decorative element. It is a communicative tool with a variety of semantic content. It is possible to classify the inscriptions on clothes according to the semantic principle and divide them into several semantic groups:

1) inscriptions associated with the names of the brand, the manufacturer. Famous clothing brands: *Zara, Stradivarius, Calvin Klein, Dolce Gabbana, Masimmo Dutti, Giorgio Armani, Prada*; perfume companies: *Versace, Dior, Chanel*; sportswear such as *Nike, Adidas, Puma, Reebok*. The use of the names of world brands is very popular among young people and is often found on clothing in the form of inscriptions;

2) inscriptions with the names of musical groups, musical artists or simply musical directions or names of sports teams. Often walking along the streets, we see passers-by with such inscriptions on clothes: "*Linkin Park*", "*Moon*", "*Maruv*", "*The Firemann*", "*Punk not dead*", "*Play with an open heart*", "*Real Madrid*". Having seen a person with such an inscription on clothes, we immediately realize that he is a fan of a certain musical group or football team. Thanks to such inscriptions, we learn the facts about a stranger, information about his preferences and tastes;

3) inscriptions with negative, offensive, obscene words and expressions. This is another proof that the inscription on clothes is a way of expressing attitudes towards others. Even if this expression is not entirely positive. For example: "*Keep your distance*", "*Do not approach close!*", "*Do not copy me!*", "*I do not want to communicate with you!*", "*Minimum communication with others!*";

4) labels containing funny words or phrases. People who want to cheer or support others with their appearance prefer the following inscriptions: "*Life is sad, but the salary is ridiculous*", "*A clear conscience is the best sleeping pill*", "*A place for free advertising*", "*Loneliness is when you have a phone, and an alarm clock rings*". A person with such an inscription seems positive and sociable. In this case, the inscription on the clothes is a way to cheer yourself up and others;

5) inscriptions with phrases expressing a personal attitude to politics, the activity of a country or city, the world around and ecology, science. People who want to express their opinion about the surrounding reality prefer T-shirts with the following inscriptions: "*Stop pollution*", "*Keep the forest!*" "*You are in society*", "*You are MAN*", "*You are in the city!*" "*Behave culturally!*";

6) inscriptions with phrases related to the opposite sex, such as: "*Call me!*", "*I am free*", "*Follow me*", "*My boyfriend is not in the city*", "*My evening is absolutely free*";

7) inscriptions with phrases that do not contain specific information, such as "*Sunday*", "*Mysticism*", "*Cosmos*", "*Summer*", "*Butterfly*", "*Beauty*";

8) inscriptions with the characteristics of a person. For example: "*Forever young*", "*I am young, just gray-haired*", "*I was born to be blonde*", "*I am a little over 30*", "*Always 18*", "*Born to be free*";

9) lettering with quotes. Basically, these are lines of popular songs: "*Where there is no danger, there can be no glory*", "*No one appreciates what is too much*", "*Beauty will save the world*";

10) inscriptions challenging society, such as "*Just Call!*", "*Of course I'm not Katherine Hepburn, but...*", "*Catch me if you can*".

According to this classification, the semantic load of the inscriptions on clothes is quite diverse and dynamic. This means that they are in a state of constant change, as well as the fashion in general and often reflect some short-term problems and soon become irrelevant.

In addition, the inscriptions on clothes were classified by M. Khalikov [2] on thematic principle. In his work, he cites and systematizes several examples of modern t-shirt writing:

1) appeal for action: "*Do it*", "*Just do it*", "*I love Planet!*", "*Earth is our home!*", "*Be green!*", "*Take care of Earth!*";

- 2) appeal for humanism and tolerance “*More respect, less attack*”;
- 3) appeal for brutality: “*Prepare Attack Destroy*”
- 4) indication of the inadmissibility of interference with the privacy of the T-shirt owner: “*Don’t tell me what to do and I won’t tell you where to go*”;
- 5) folk speech formula: “*You can only interrupt a woman with the words “I love” “I buy,” “Yes, I’m a fool”*”;
- 6) own characteristic: “*Happy Fabulous Nice*”, “*Troublemaker*”;
- 7) expressions of open flirting: “*I melt looking at you*”;
- 8) indication of marital status: “*I love my husband*”, “*I love my wife*”.

M. Golovushkina, O. Voyachek [1] also classified the analyzed inscriptions according to the thematic principle:

- 1) inscriptions according to the character, opinion, worldview: “*Life is cool*”, “*I love everything!*”, “*People like people, but I am the queen*” “*Life is excellent*”;
- 2) inscription according to interests: “*Forever*” “*Handmade*”;
- 3) romantic inscriptions: “*I love my husband*”;
- 4) provocative inscriptions: “*Do you need my body?*”;
- 5) neutral inscriptions: “*Aqua club*”, “*AnnaTeam*”.

In addition, in our study, we have developed a classification of clothes on the communicative type of sentence and emotional coloring.

Slogans for the purpose of the statement are: declarative, interrogative, imperative and exclamatory sentences. The most effective, in our case, are imperative and exclamatory. The task of an interpreter is to use the knowledge of theoretical principles of translation for the transfer of the communicative function of the original, since knowledge of the theoretical foundations of translation and extra-linguistic realities is a necessary condition for the adequacy of the translation.

Consequently, according to the communicative type of sentence, the following groups of slogans are singled out:

- 1) declarative sentence (such sentences are simply statements that relay information), for example: “*I don’t like...*”, “*I don’t know anything*”;
- 2) interrogative sentence (an interrogative sentence asks a question, and it always ends with a question mark), for example: “*Is it the silk shine of my hair or am I just the goddess of love?*”;
- 3) imperative sentence (such sentence is used to issue a command or offer advice), for example: “*Get out!*”, “*Go!*” “*Let’s go!*”;
- 4) exclamatory sentence (an exclamatory sentence expresses heightened emotion such as excitement, anger, surprise or joy. It always ends with an exclamation mark!). For additional emotion enhancement, the following words may be used in occasional sentences: what, that, how: “*What’s that?!*” Also, occasional sentences placed on clothes may include only one word or phrase: “*Wow!*”, “*Wonderful!*”, “*It’s such a beautiful life!*”

The texts of the inscriptions are often ironic and gave new meaning to classical forms of clothing, for example, the inscription on the dress “*You can wear me, but you can’t take it off!*”, “*The most fashionable jacket*” on the jacket, “*This sweater costs a million dollars*” on the sweater. Fashion should not be taken seriously and has turned consumers of its products into “walking advertisements” of certain brand. A small label, which is usually sewn from the inside, turned into huge slogans on the most prominent and even unexpected places [3].

Conclusions and prospects. Slogans on clothes have become an integral part of modern everyday life, although they have a very long history of existence. The inscription on clothing provides direct, verbal-visual communication between people. After all, every inscription must have its own meaning. This research will allow people to pay attention to the translation of the inscriptions and use the information correctly, which should reflect the real interests of its owner. Though some examples surprise us with their frivolity, sometimes even insults, sometimes funny cues that lead to curiosities. By paraphrasing the famous phrase, we can assert — we are in charge of what is written on our clothing.

References I

1. Головушкина М., Воячек О. Англоязычные надписи на одежде как элемент молодежной субкультуры. *Общество : III Международная научно-практическая конференция*, Пенза, 2015. С. 266–268.
2. Халиков М. М. Дискурсивно-прагматический потенциал межуровневой транспозиции лингвистических единиц. *Вестник Самарского государственного университета*. Самара, 2016. № 1. С. 191–196.
3. Benbow-Pfalzgraf T., Martin R. *Contemporary Fashion*. Penguin, 2010. 743 p.

References II

1. Golovushkina, M., Voyachek, O. (2015), "English Clothes Inscriptions as an Element of Youth Subculture", *Language. Law. Society : Collection of articles of the 3rd International Scientific and Practical Conference* ["Angloyazychnye nadpisi na odezhde kak element molodyozhnoy subkul'tury"], *Yazyk. Pravo. Obshchestvo : sbornik statey III Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*, Penza State University Publishing, Penza, pp. 266–268.
2. Halikov, M. M. (2016), "Discourse-Pragmatic Potential of Interlevel transposition of Linguistic Units", *Vestnik of Samara State University* ["Diskursivno-pragmaticheskiy potentsial mezhurovnevoy transpozitsii lingvisticheskikh yedinit", *Vestnik Samarskogo Gosudarstvennogo Universiteta*], Samara, vol. 1, pp. 191–196.
3. Benbow-Pfalzgraf, T., Martin, R. (eds.) (2010), *Contemporary Fashion*, Penguin Publishing Group, 743 p.

ПАНЧЕНКО Олена Іванівна,

доктор філологічних наук, завідувач кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна; тел.: +38 067 9746277; e-mail: epanchenko2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2217-5613

СІРВАТКА Кристина Сергіївна,

магістрант Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара; пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна; тел.: +38 067 9746277; e-mail: epanchenko2017@gmail.com/

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ НАПИСІВ НА ОДЯЗІ

Анотація. У статті розглянуто проблему лінгвістичного вивчення англійських написів на одязі. **Метою** дослідження є лінгвістичний аналіз семантичного навантаження англомовних написів на одязі. **Об'єктом** дослідження є англомовні слогани, які розміщуються на одязі дорослих і дітей в Україні та за кордоном. **Предметом** цього дослідження є специфіка реалізації частин мови в діалектах. Для досягнення цієї мети виконано **завдання** збору, систематизації та аналізу написів на одязі та їх перекладу українською мовою, виявлення існуючих невирішених питань під час аналізу таких написів. Мета роботи та її завдання визначають вибір **методів** дослідження: метод порівняння, що дає змогу встановити адекватність перекладу написів; описовий метод, що використовується для опису успішних слоганів. Написи на одязі як представник тексту передають певну інформацію про людину: про події, що відбуваються в житті людини, про смаки, інтереси й захоплення людини. Зібрано та проаналізовано близько 200 слоганів на одязі. Напис на одязі — це комунікативний інструмент із різноманітним семантичним змістом. Можна класифікувати написи на одязі за семантичним принципом і виокремити серед них декілька семантичних груп. Останні є **результатом** дослідження. Сміслові навантаження написів на одязі досить різноманітне й динамічне. **Висновок:** англійські написи на одязі перебувають у стані постійних змін, як і мода загалом, часто відображають деякі короткочасні проблеми і незабаром стають неактуальними. **Практичне значення** дослідження полягає у використанні запропонованих класифікацій для перекладу написів на одязі.

Ключові слова: текст, напис, смислове навантаження, класифікація, одяг, слоган, тематичний принцип.

ПАНЧЕНКО Елена Ивановна,

доктор филологических наук, зав. кафедрой перевода и лингвистической подготовки иностранцев Днепровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина; тел.: +38 067 9746277; e-mail: epanchenko2017@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2217-5613

СЫРВАТКА Кристина Сергеевна,

магистрант Днепровского национального университета имени Олеся Гончара; пр. Гагарина, 72, г. Днепр, 49010, Украина; тел.: +38 067 9746277; e-mail: epanchenko2017@gmail.com /

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКИХ НАПИСІВ НА ОДЯЗІ

Анотация. В статье ставится проблема лингвистического изучения английских надписей на одежде. **Целью** статьи является лингвистический анализ семантической нагрузки англоязычных надписей на одежде. Для достижения этой выполнены задачи сбора, систематизации и анализа надписей на одежде и их перевода на украинский язык, выявление существующих нерешённых вопросов при анализе надписей на одежде. **Объектом** исследования являются англоязычные слоганы, которые размещаются на одежде взрослых и детей в Украине и за рубежом. **Предметом** настоящего исследования является специфика реализации частей речи в диалектах. Цель работы и её задачи определили выбор **методов** исследования: метод сравнения позволяет установить адекватность перевода надписей на одежде; описательный метод использован для описания успешных слоганов. Надписи на одежде как особый текст передают определённую информацию о человеке, событиях, происходящих в его жизни, о его вкусах, интересах и увлечениях. В процессе исследования собрано и проанализировано около 200 слоганов на одежде. Надпись на одежде — это коммуникативный инструмент с разнообразным семантическим содержанием. Можно классифицировать надписи на одежде по семантическому принципу и разделить их на несколько семантических групп. Последние являются **результатом** исследования. Смысловая нагрузка надписей на одежде достаточно разнообразна и динамична. **Вывод:** надписи на одежде находятся в состоянии постоянных изменений, как и мода в целом, часто отражают некоторые кратковременные проблемы и со временем становятся неактуальными. **Практическое значение** исследования заключается в использовании предложенных классификаций для перевода надписей на одежде.

Ключевые слова: текст, надпись, смысловая нагрузка, классификация, одежда, слоган, тематический принцип.

Статтю отримано 15.10.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219522>

УДК 801.7:159.923:221:[223.1/.4+264-688]:[811+821].161.1'373 Бунин

ПРОСКУРИН Иван Андреевич,

аспирант кафедры зарубежной литературы и славянских языков Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды; тел.: +38 0663086823; e-mail: sintaksisesperanto@gmail.com;

ORCID ID: 0000-0003-4922-223X

«ЭСХАТОЛОГИЯ ЛИЧНОСТИ» В ПРОИЗВЕДЕНИИ И. А. БУНИНА «СНЫ ЧАНГА»

Аннотация. *Цель* статьи — определение мотивов «эсхатологии личности» в произведении И. А. Бунина «Сны Чанга». *Предмет* рассмотрения — проблема «эсхатологии личности» в произведении И. А. Бунина «Сны Чанга». *Результат* изучения этой проблемы — определение места «эсхатологии личности» в творческом наследии И. А. Бунина. *Метод* исследования — парадигматический анализ лексики. Мотив «эсхатологии личности» занимает одно из центральных мест в системе бунинского идиолекта. В «Снах Чанга» «эсхатология личности» репрезентирована парадигмами рефлексий Чанга и его хозяина. Актуализации концептуальной составляющей произведения способствует проективная составляющая (парадигма ПРИРОДА: *зима; снег; море; ветер; чёрные волны*). «Эсхатология личности» проявляется на уровне интертекстуальности: в тексте имеются отсылки к ветхозаветному дискурсу (книга Иова; книга Экклезиаста; Песнь Песней). Нарративные стратегии произведения репрезентированы посредством парадигмы СНЫ ЧАНГА. Смещение временных и пространственных пластов темпоральной и дейктической парадигм сближает поэтику «Снов Чанга» с поэтикой «потока сознания» у ранних модернистов. «Эсхатология» «Снов Чанга» происходит на уровне микрокосмов Чанга и его хозяина. Трагедия капитана из «Снов Чанга» заключается не в осознании капитаном собственного «несчастья», а в отсутствии надежды на возможность «счастья» после пережитой капитаном неверности любимой женщины.

Ключевые слова: парадигматический анализ лексики; интертекстуальность; нарративные стратегии; лингвистическое исследование писательских идиолектов; Иван Бунин.

Постановка проблемы. «Сны Чанга» — одно из наиболее известных и проникновенных произведений И. А. Бунина, философская проблематика которого развёртывается в координатах «эсхатологии личности».

Связь проблемы с предшествующими исследованиями. Статья продолжает исследования, посвящённые изучению творческого наследия И. А. Бунина [4; 5; 6].

Анализ последних исследований и публикаций. «Сны Чанга» неоднократно становились объектом исследования в филологических работах. Так, Л. Х. Абдулаева, изучая хронотоп «Снов Чанга» [1], приходит к выводу о включённости темпоральной парадигмы «Снов Чанга» одновременно в повседневную действительность и в Вечность. Е. Р. Махмутова в статье «Сновидения в рассказе И. А. Бунина «Сны Чанга» [3] рассматривает, каким образом тема сна воплощена в гипернарративе произведения.

Постановка задач. Цель статьи — определение мотивов «эсхатологии личности» в произведении И. А. Бунина «Сны Чанга». Предмет рассмотрения — проблема «эсхатологии личности» в этом произведении.

Изложение основного материала. Человеческая личность представляет собой микрокосм, вплетённый в макрокосм.

«Эсхатология личности» — это рефлексия о вечных вопросах бытия: жизни и смерти, любви и неверности, счастье и несчастье. Это один из ключевых сюжетов поэтики И. А. Бунина. В «Снах Чанга» он репрезентирован на уровне парадигмы рефлексий двух существ, переживающих «личный конец света» — китайской собаки Чанга и его хозяина, фигурирующего в произведении как «капитан».

Антиномия ЖИЗНЬ-СМЕРТЬ репрезентируется посредством парадигмы рефлексий (*не всё ли равно, про кого говорить? Заслуживает того каждый из живших на земле. Некогда Чанг узнал мир и капитана, своего хозяина, с которым соединилось его земное существование*). Доминирует темпоральная парадигма (*и прошло с тех пор целых шесть лет, протекло, как песок в корабельных песочных часах; шесть лет — много это или мало? За шесть лет Чанг с капитаном стали стариками, хотя капитану ещё и сорока нет*). Интертекстами в этой парадигме выступают ветхозаветные книги: книга Иова (*правда еврея Иова*) и книга Экклезиаста (*правда мудреца из неведомого племени, Экклезиаста*). Капитан цитирует ветхозаветный текст в парадигме рефлексий о времени и о человеке (микрохронотоп) (*Помни, человек, с юности твоей те тяжёлые дни и годы, о коих будешь ты говорить: нет мне удовольствия в них!*). Актуализации концептуальной составляющей способствует проективный аспект содержания произведения (*На дворе, в городе Одесса, зима. Погода злая, мрачная, много даже хуже той, китайской; Несёт острым мелким снегом, снег косо летит по ледяному, скользкому асфальту; За туманным от снега заливом слабо видны голые степные берега; какова эта чуть не до полу продавленная кровать и каков матрац на ней, легко представит себе всякий, живавший на чердаках, а нечистая подушка так жидка, что*

капитану приходится подкладывать под неё свою тужурку. Однако и на этой кровати спит капитан очень спокойно, лежит на спине, с закрытыми глазами и серым лицом, — неподвижно, как мёртвый. Что за чудесная кровать была у него прежде! Ладная, высокая, с ящичками, с постелью глубокой и уютной, с тонкими и скользкими простынями и холодящими белоснежными подушками!).

В. Н. Ильин в статье «К особенностям творчества И. А. Бунина» отмечал, что «ему (Бунину — И. П.) великолепно удаются цитации ветхозаветных книг, которые он так умело вставляет в оправу своих произведений» [3].

Сравнение «как мёртвый» актуализирует парадигму СМЕРТЬ, выступающую в «Снах Чанга» в составе антиномии ЖИЗНЬ-СМЕРТЬ. Нарративные стратегии произведения репрезентированы посредством парадигмы СНЫ ЧАНГА (Сон первый: *Видит он: поднялся на палубу парохода старый, кислוגлазый китаец, опустился на корячки, стал скулить, упрашивать всех проходящих мимо, чтобы купили у него плетушку тухлых рыбок, которую он принёс с собою. Был пыльный и холодный день на широкой китайской реке. В лодке под камышовым парусом, качавшейся на речной мути, сидел щенок — рыжий кобелёк, имевший в себе нечто лисье и волчье, с густым жёстким мехом вокруг шеи, — строго и умно водил чёрными глазами по высокой железной стене парохода и торчком держал уши*). Проективная составляющая в нарративной стратегии первого сна Чанга соединяет нарративную стратегию первого сна Чанга с основным нарративом (гипернарративом) (Гипернарратив: *погода злая, мрачная, много хуже даже той, китайской, когда Чанг с капитаном встретили друг друга. — Микронарратив первого сна Чанга: погода была трудная; навстречу несло дождём, мглою, сверкали по водной равнине барашки, качалась, бежала, всплескивала серо-зелёная зыбь, острая и бестолковая, а плоские побережья расходились, теряясь в тумане — и всё больше, больше становилось воды вокруг*) и выполняет циклообразующую функцию для всего сборника «Воды многие».

Во втором сне Чанга описывается эсхатология макрокосма, репрезентируемая парадигмой ТАО (*Бездна-Праматерь, она же родит и поглощает и, поглощая, снова родит всё сущее в мире; Путь всего сущего, коему не должно противиться ничто сущее*). Микронарратив второго сна Чанга объединяется с гипернарративом посредством проективной составляющей (Микронарратив второго сна Чанга: *близился полдень, медный порог так и горел на солнце. Гипернарратив: на дворе и впрямь полдень, только не радостный, а тёмный, скудный, неприязненный*). Проективная составляющая гипернарратива соединяет гипернарратив и микронарратив третьего сна Чанга (*хорошо было жить в жаркий полдень в Красном море! Чанг с капитаном сидели в рубке, потом стояли на мостике... О, сколько было света, блеска, синевы, лазури! Как удивительно цветисты были на фоне неба все эти белые, красные и жёлтые рубашки матросов, с растопыренными руками развешенные на носу! А потом Чанг с капитаном и прочими моряками, у которых лица были кирпичные, глаза маслянистые; а лбы белые и потные, завтракал в жаркой кают-компании первого класса, под жужжащим и дующим из угла электрическим вентилятором, после завтрака вздремнул немного, после чая обедал, а после обеда опять сидел наверху, перед штурманской рубкой, где лакей поставил для капитана полотняное кресло, и смотрел далеко за море, на закат, нежно зеленевший в разноцветных и разнообразных тучках, на винно-красное, лишённое лучей солнце, которое, коснувшись мутного горизонта, вдруг вытянулось и стало похожим на тёмно-огненную митру*). В третьем сне Чанга, третьем микронарративе описывается поворотная для эсхатологии произведения ситуация.

Смешение временных пластов в произведении сближает поэтику «Снов Чанга» с поэтикой «потока сознания» ранних модернистов. По замечанию Е. А. Осьминой, «в изображении пространства есть черты и символизма, и реализма. Рассуждения капитана о «Бездне-праматери» подкреплены многочисленными картинами водной (морей и океана) и небесной стихий, возникающими в снах Чанга. Картина Китая, снящегося Чангу, — реалистическая: «широкая китайская река», «лодка под камышовым парусом, качавшаяся на речной мути», «плоские побережья» [4, с. 177].

Нарративную стратегию первого сна Чанга, первого микронарратива представляется возможным, исходя из контекста, уподобить Ветхому завету. В таком случае, нарративная стратегия второго сна Чанга, второго микронарратива соответствует Новому завету, а нарративная стратегия третьего сна Чанга — кульминация развёртывающейся «эсхатологии личности», описание «личного конца света» (*что было со мной, Чанг, когда я в первый раз почувствовал, что она уже не совсем моя, — в ту ночь, когда она в первый раз одна была на язт-клубском балу и вернулась под утро, точно поблекшая роза; бледная от усталости и ещё не улёгшегося возбуждения, с глазами сплошь тёмными, расширенными и такими далёкими от меня! Если бы ты знал, как неподражаемо хотела она одурачить меня, с каким простым удивлением спросила: «А ты ещё не спишь, бедный?» Тут я даже слова не мог выговорить, и она сразу поняла меня и смолкла, — только быстро взглянула на меня, — и молча стала раздеваться. Я хотел убить её, но она сухо и спокойно сказала: «Помоги мне растянуть сзади платье» — и я покорно подошёл и стал дрожащими руками отстёгивать эти крючки и кнопки — и как только увидел в раскрывшееся платье её тело, её междуплечье и сорочку, спущенную с плеч и засунутую за корсет, как только*

услыхал запах её чёрных волос и взглянул в освещённое трюмо, отражавшее её груди, поднятые корсетом...).

«Эсхатология личности» в «Снах Чанга» — описание переживаемого капитаном и Чангом «личного конца света» (ночью капитан вдруг что-то крикнул и, сам испугавшись своего крика, прозвучавшего какой-то унизительно-жалобной страстью, тотчас же проснулся).

Трагедия «капитана» из «Снов Чанга» заключается не в осознании капитаном собственного «несчастья», а в отсутствии веры в возможность «счастья» после пережитой капитаном неверности любимой женщины (нарративная стратегия третьего сна Чанга). Капитан переживает «классическую» для мужчин всех времён и народов трагедию — неверность любимой женщины.

Выводы: мотив «эсхатологии личности» занимает одно из центральных мест в системе бунинского идиолекта. В «Снах Чанга» «эсхатология личности» репрезентирована парадигмами рефлексий Чанга и его хозяина. Актуализации концептуальной составляющей произведения способствует проективная составляющая (парадигма ПРИРОДА: зима; снег; море; ветер). «Эсхатология личности» проявляется на уровне интертекстуальности: в тексте имеются отсылки к ветхозаветному дискурсу (книга Иова; книга Екклесиаста; Песнь Песней). Нарративные стратегии произведения репрезентированы посредством парадигмы СНЫ ЧАНГА. Смешение временных пластов в произведении сближает поэтику «Снов Чанга» с поэтикой «потока сознания» ранних модернистов. «Эсхатология личности» этого произведения — описание переживаемого капитаном и псом Чангом «личного конца света». Трагедия капитана из «Снов Чанга» заключается не в осознании им собственного «несчастья», а в отсутствии веры в возможность «счастья» после пережитой капитаном неверности любимой женщины.

Л и т е р а т у р а

1. Абдулаева Л. Х. Хронотоп в рассказе И. А. Бунина «Сны Чанга». *Социокультурное пространство России и зарубежья : общество, образование, язык*. Екатеринбург : РГППУ, 2018. № 7. С. 5–10.
2. Махмутова Е. Р. Сновидения в рассказе И. А. Бунина «Сны Чанга». *INITIUM. Художественная литература : опыт современного прочтения : материалы I Всероссийской научно-практической конференции*. Екатеринбург : УРФУ, 2018. С. 82–88.
3. Осминина Е. А. Китайские реалии в рассказе И. А. Бунина «Сны Чанга». *Творчество И. А. Бунина в историко-литературном контексте (биография, источниковедение, текстология)*. М.: «Литфакт», 2019. С. 172–179.
4. Проскурин И. А. «Святой Прокопий» И. А. Бунина как интертекст. *Сучасні лінгвістичні парадигми: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Бакхмут, 11 квітня 2019 р.)*. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2019. Вип. 5. С. 128–129.
5. Проскурин И. А. Стихотворение И. А. Бунина «Матфей прозорливый» как агиографический интертекст. *Перспективні напрямки сучасної науки та освіти: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції викладачів і студентів Донбаського державного педагогічного університету, учителів та учнів загальноосвітніх закладів (м. Слов'янськ, 22–23 травня 2019 р.)*. Слов'янськ: ДДПУ, 2019. Вип. 11. Ч. 2. С. 159–162.
6. Проскурин И. А. Циклообразующие функции лексических парадигм лирического цикла И. А. Бунина «Песни о весне». *Русская филология. Вестник ХНПУ им. Г. С. Сковороды*. Харьков, 2019. № 2 (68). С. 29–35.
7. Степанченко И. И. Функционализм как альтернативная лингвистическая парадигма. Киев : «Українське видавництво», 2014. 200 с.
8. Степанов Е. Н. О некоторых синтаксических средствах из творческой лаборатории И. А. Бунина. *Мова та стиль творів І. О. Буніна, М. Г. Куліша, Ю. І. Яновського : зб. наук. праць*. Київ : ІСДОУ, 1994. С. 76–80.

References

1. Abdulayeva, L. Kh. (2018), “Chronotope of Bunin’s «Chung’s dreams»”, *Social and cultural area of Russia and abroad: society, education, language* [“Hronotop v rasskaze I. A. Bunina «Sny Changa», *Sotsiokulturnoye prostranstvo Rossii i zarubezhya : obshchestvo, obrazovaniye, yazyk*], Russian State Vocational Pedagogical University Press, Yekaterinburg, No. 7, pp. 5–10.
2. Makhmutova, Ye. R. (2018), “Dreams in Bunin’s «Chung’s dreams»”, *INITIUM. Literature : experience of modern reading : matters of 1st All-Russian scientific and practical conference* [“Snovideniya v rasskaze I. A. Bunina «Sny Changa»”, *INITIUM. Khudozhestvennaya literatura : opyt sovremennogo prochteniya : materialy I Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*], URFU, Yekaterinburg, pp. 82–88.
3. Osminina, Ye. A. (2019), “Chinese realities in Bunin’s «Chung’s dreams»”, *Bunin’s oeuvre in historic and literature contexts (biography, source study, textology)* [“Kitayskiye realii v rasskaze I. A. Bunina «Sny Changa»”, *Tvorchestvo I. A. Bunina v istoriko-literaturnom kontekste (biografiya, istochnikovedeniye, tekstologiya)*], Litfakt Publishing house, Moscow, pp. 172–179.
4. Proskurin, I. A. (2019), “The Intertextuality in Bunin’s «St. Prokopy»”, *The modern paradigms for linguistics : matters of transborder scientific meeting (Bakhmut, April 11, 2019)* [“Svyatoy Prokopy» I. A. Bunina kak intertekst”, *Suchasni lingvistychni paradygmy : materialy mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi (m. Bakhmut, 11 kvitnya 2019 r.)*], B. I. Matorina Publishing house, Slovyansk, pp. 128–129.
5. Proskurin, I. A. (2019), “Bunin’s «Mathew, The Seer» as a hagiographic intertext”. *Perspective ways for modern science and education : matters of All-Ukrainian scientific and practical conference for tutors and students of DSPU, teachers and pupils of general education gages (Slovyans’k, May 22–23, 2019)* [“Stikhotvoreniye I. A. Bunina «Matfey

prozorlivy» kak agiograficheskiy intertekst”, *Perspektivni napryamky suchasnoyi nauky ta osvity : materialy Vseukrayins’koyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi vykladachiv i studentiv DDPU, uchyteliv ta uchniv zagal’noosvitnikh zakladiv (m. Slovyans’k, 22–23 travnya 2019 r.)*, Donbas State Pedagogical University, Slovyans’k, pp. 159–162.

6. Proskurin, I. A. (2019), “A cyclic-former function of lexical paradigms for Bunin’s lyric cycle «Songs about spring»”, *Russkaâ filologiyâ* [“Tsikloobrazuyushiyе funktsii leksicheskikh paradigm liricheskogo tsykla I. A. Bunina «Pesni o vesne»”, *Russkaya filologiya : Vestnik Khar’kovskogo natsional’nogo pedagogicheskogo universiteta imeni G. S. Skovorody*], Kharkov, pp. 29–35.

7. Stepanchenko, I. I. (2014), *The functionalism as an alternative paradigm for linguistics [Funktionalizm kak al’ternativnaya lingvisticheskaya paradigma]*, Ukrainian Publishing house, Kyiv, 200 p.

8. Stepanov, Ie. N. (1994), “On some syntactic means from the creative laboratory of I. A. Bunin”, *The Language and the style of the works by I. A. Bunin, M. G. Kulish & Yu. I. Yanovsky : collection of scientific works* [“O nekotorykh sintaksicheskikh sredstvakh iz tvorcheskoy laboratorii I. A. Bunina”, *Mova ta styl tvoriv I. O. Bunina, M. G. Kulisha, Yu. I. Yanovskoho : zbirnyk naukovykh prats*], ISDOU, Kyiv, pp. 76–80.

ПРОСКУРИН Іван Андрійович,

аспірант кафедри зарубіжної літератури та слов’янських мов Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди, тел.: +380663086823; e-mail: sintaksisesperanto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4922-223X

«ЕСХАТОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ» У ТВОРІ І. О. БУНІНА «ЧАНГОВІ СНИ»

Анотація. *Мета* статті — визначити мотиви «есхатології особистості» у творі І. О. Буніна «Чангові сни». *Предмет* розгляду — проблема «есхатології особистості» у творі І. О. Буніна «Чангові сни». *Результат* вивчення цієї проблеми — «есхатологія особистості» та її місце у творчій спадщині І. О. Буніна. *Метод* дослідження — парадигматичний аналіз лексики. Мотиву «есхатології особистості» відведено одне з провідних місць у системі ідіолекту І. О. Буніна. У «Чангових снах» «есхатологія особистості» репрезентована парадигмами рефлексій Чанга та його власника. Актуалізації концептуальної складової твору сприяє проективна складова (парадигма ПРИРОДА: зима; сніг; море; вітер; чорні хвилі). «Есхатологія особистості» простежується на рівні інтертекстуальності: в тексті є вказівки на старозаповітний дискурс (книга Йова; книга Еклезіястова; книга Пісень Соломонових). Наративні стратегії твору репрезентовано крізь парадигму ЧАНГОВІ СНИ. Змішання часових та просторових пластів темпоральної та дейксісної парадигми наближає поетику «Чангових снів» до поетики «потому свідомості» раннього модернізму. «Есхатологія» «Чангових снів» відбувається на рівні мікрокосмів Чанга та його власника. Трагедія капітана з «Чангових снів» полягає не в усвідомленні капітаном власного «нещастя», а у відсутності надії на можливість «щастя» після зради коханої жінки, що сталася в капітановому житті. Чанг є капітановим «альтер-его». Капітан із «Чангових снів» переживає «класичну» для чоловіків усіх часів і народів трагедію — зраду коханої жінки.

Ключові слова: парадигматичний аналіз лексики; інтертекстуальність; наративні стратегії; лінгвістичне дослідження письменийх ідіолектів.

Ivan A. PROSKURIN,

PhD-student (Philology), Department of Foreign Literature and Slavonic languages, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University; tel.: +380663086823; e-mail: sintaksisesperanto@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-4922-223X

“PERSONAL ESCHATOLOGY” IN BUNIN’S “CHUNG’S DREAMS”

Summary. The *purpose* of the article is to determinate of a ground for “personal eschatology” in Bunin’s “Chung’s dreams”. The *subject* of the study is a problem of “personal eschatology” in Bunin’s “Chung’s dreams”. A *result* of the research is a determination of the position for “personal eschatology” in Bunin’s legacy. *Method* of paradigmatic sifting for lexicon is used in this linguistic research. A ground of “personal eschatology” is a one of the dominate grounds in Bunin’s legacy. In “Chung’s dreams” “personal eschatology” are represented by paradigm of Chung’s reflection and Chung’s baas reflections. Projective set of the novel (paradigm NATURE: winter; snow; sea; wind; black waves) leads to actualization of the conceptual set. We can see “personal eschatology” on the level of intertextuality like a referrals to Old testament’s discourse (Book of Job; Ecclesiastes; Song of Songs). Narrative strategies of the novel are represented by paradigm CHUNG’S DREAMS. Commixture of time mine for temporal paradigm and area mine for deixis paradigm is an approximation to “stream of consciousness” poetic. “Eschatology” in “Chung’s dreams” happens on the microcosmic levels of Chung and Chung’s baas. The captain’s tragedy is an emptiness of hope to possibility of the “blessedness” after lover’s in fidelity.

Key words: paradigmatic sifting for lexicon; intertextual; narrative strategies; linguistic research of author’s idiolects.

Статтю отримано 19.09.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219519>
УДК [811.161.1+811.581]’374-115:80:303.446.23

СТЕПАНОВ Евгений Николаевич,

доктор филологических наук, профессор кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина;
тел.: +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

МА Синьюэ,

бакалавр кафедры общего и славянского языкознания филологического факультета Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Одесса, 65058, Украина; e-mail: m2716591206@gmail.com;
mob.: +380732290925 ; ORCID ID: 0000-0003-3758-7346

РУССКАЯ И КИТАЙСКАЯ «ГАРДЕРОБНАЯ» ФРАЗЕОЛОГИЯ: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ И СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТЫ

Аннотация. *Целью* данного исследования является выявление общих и национально-специфических черт среди русских и китайских фразеологизмов, имеющих в своём составе компонент, который входит в состав лексико-семантической группы «Предметы гардероба». В статье описаны результаты сопоставительного и лингвокультурологического анализа таких русских и китайских фразеологизмов. *Объектом* исследования являются русские и китайские фразеологизмы, возникшие на основе национальных прецедентов, в которых важную роль играли предметы и детали одежды, обуви, головных уборов, других предметов гардероба человека. *Предметом* исследования стало национально-культурное своеобразие и общие черты «гардеробной» фразеологии в русском и китайском языках. В работе используются методы семантического, когнитивного, лингвокультурологического и социолингвистического анализа, а также описательный и сопоставительный *методы*. В *результате* анализа определены основные подгруппы слов сформированной на основе концептов «Одежда», «Обувь», «Головные уборы» ЛСГ «Предметы гардероба», выявлены особенности русских и китайских сценариев, которые лежат в основе создания группы фразеологизмов с ключевыми словами, входящими в данную ЛСГ. Исследование привело к *выводу* о наличии в русской и китайской фразеосистемах эквивалентных фразем-коррелятов, фоновых фразем-дивергентов и безэквивалентных фразем с ключевыми словами, входящими в ЛСГ «Предметы гардероба».

Ключевые слова: фразеологизмы; ЛСГ «Предметы гардероба»; прецедентный; концепты «Одежда», «Обувь», «Головные уборы»; русская и китайская лингвокультуры; культурный сценарий; сопоставительный; эквивалентный; фоновый; безэквивалентный.

Постановка проблемы. Фразеология — одна из самых образных и «консервативных» языковых подсистем. В отличие от лексики, она менее подвержена языковым изменениям, сохраняет в себе устаревшие слова, архаические формы и синтаксические конструкции. Эта способность к «исторической аккумуляции» особенно ярко проявляется в содержательном спектре. Значительная часть устойчивых сочетаний возникает как результат различных прецедентных событий, связанных с хозяйственной, политической, культурной жизнью народа, реалиями его быта, народными традициями и верованиями, вызовами природной стихии, цивилизационных и научно-технических процессов.

Различия этнокультурных интерпретаций фразеологического семиозиса напрямую зависят от особенностей языковых картин мира разных национально-этнических групп, от языковых картин мира и языкового опыта ярких личностей в каждой такой группе [13, с. 137]. Сопоставительное изучение русской и китайской фразеологии сегодня можно считать эпизодическим. Между тем, современное состояние межкультурных связей, основными коммуникативными средствами которых являются русский и китайский языки, требует совершенствования знаний коммуникантов об общих и особенных чертах русской и китайской фразеологических систем. Этим мотивирована актуальность изучения данной проблемы.

Связь со смежными исследованиями. Наиболее полно сопоставительные исследования проводились на материале русских и китайских фразеологизмов с компонентом-зоонимом (анималистическим компонентом). Среди данных исследований наиболее полно их результаты систематизированы в кандидатской диссертации Хао Хуэйминь [20]. Кроме того, русские и китайские фразеологизмы с компонентом-зоонимом исследовали в сопоставительном аспекте Янь И Лин [23], И. Дуань, Т. А. Бердникова [4], Лю Бохань [9]. Имеются работы О. Р. Бобровой, М. А. Казазаевой, И. Н. Краснюк, Ли Аньфэн, Лю Даян, О. А. Мельниковой, Сунь Кайкай, Ю. С. Тюкиной, Е. М. Тюниной, Чжан Цзинь, Чэн Си, Чэн Юйсяо, некоторых других исследователей, описавших, соответственно, результаты научного изучения русского и китайского фразеосемантических полей «качества человека» [21], сопоставительного анализа фразеологизмов со значением «эмоциональное состояние человека» [22], объективирующих эмоцию страха [11], с концептом «время» [19], с компонентом «цвет» [7; 18], со словами, обозначающими части человеческого тела [5], в частности, с соматизмом «глаза» [6], результаты сопоставительного анализа фразеологизмов, характеризующих интеллектуальные способности человека [10] и некоторых других.

Постановка задач. Целью нашего сопоставительного и лингвокультурологического исследования мы определили выявление коррелирующих и национально-специфических черт среди русских и китайских фразеологизмов, имеющих в своём составе компонент, который относится к одной из лексико-семантических групп наименований так называемых «гардеробных» артефактов. Объектом исследования являются русские и китайские фразеологизмы, возникшие на основе национальных прецедентов, связанных с элементами одежды, обуви, головных уборов, других предметов гардероба человека. Предметом исследования стало национально-культурное своеобразие «гардеробной» фразеологии в русском и китайском языках.

Изложение основного материала. Данная статья находится в русле лингвокультурологических исследований, начало которым было положено в первой половине XIX в. концепцией В. фон Гумбольдта о связи языка и культуры народа. Учёный писал: «Среди всех проявлений, посредством которых познаётся дух и характер народа, только его язык и способен выразить самые своеобразные черты народного духа и характера, проникнуть в их сокровенные тайны» [3, с. 450]. Эта идея нашла своё воплощение в ряде современных лингвистических концепций, которые рассматривают язык как носитель национального феномена. На положения некоторых из них мы также опираемся в выборе методологических оснований исследования.

Семиозис фразеологических единиц соотносится с кодами культуры теми источниками (человек, его тело, вещи, природа), которые явились предметами переосмысления в культуре и образовали систему кодов. Под культурным кодом в семиотическом учении Ю. М. Лотмана понимается система образов, относящаяся к какой-либо культурной области, или артефакты культуры, выступающие в знаковой функции [8, с. 18]. Культурные коды, по нашему мнению, играют важную роль в осознании тех или иных ситуаций прецедентными и в их вербальной фиксации в качестве мемов и прецедентных наименований, высказываний, текстов в устном народном творчестве, художественной литературе, средствах массовой информации. В периоды активного функционирования определённая часть вербальных мемов и прецедентных феноменов, внедряясь в языковую систему, надолго оставляет в этой системе разнообразные метафоры, метонимии, сравнения, фразеологические единицы.

По мнению С. Г. Тер-Минасовой, основную культурную нагрузку выполняет лексика: слова и словосочетания [17, с. 264]. Мы должны уточнить это утверждение. Хотя словосочетание — это предикативная единица, оно всё же является единицей синтаксиса, значение которой формируется отношениями нескольких лексических единиц. В целом, со словом словосочетание объединяют семантический и функциональный признаки: оно, как и слово, имеет непредикативное значение и выполняет номинативную функцию. По мнению С. Г. Тер-Минасовой, эти единицы являются основным строительным материалом для языковой картины мира, определяющей восприятие мира носителями языка. По её же утверждению, «особенно наглядно и ярко этот аспект представлен устойчивыми выражениями, фразеологизмами, идиомами, пословицами, поговорками — то есть тем слоем языка, в котором непосредственно сосредоточена народная мудрость или, вернее, результаты культурного опыта народа» [17, с. 264]. Таким образом, фразеологический состав языка выступает одним из главных инструментов в воспроизведении культурно-национальной специфики народа: культурно-национальное самосознание этноса отражается в устойчивых выражениях, присущих языку данного народа.

Фразеологизм определяется как «относительно устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание лексем, обладающее (как правило) целостным значением» [12, с. 5]. Лингвокультурологическое сопоставление фразеологизмов разных языков показывает, что ситуации, осмысленные разными народами одинаково, нередко фиксируются при помощи разных образов, будучи мотивированными разными прецедентными ситуациями. Ведь даже у близкородственных народов имеются как общие факты истории, культуры, быта, черты психологии, так и особенные, характерные только каждому в отдельности. У каждого фразеологизма имеется свой реальный прототип и синтаксически свободное словосочетание, которое буквально отражало действительность. Лингвокультурологическое изучение фразеологизмов с точки зрения их прототипов даёт возможность восстановить особенности общественных отношений и личностных, а также групповых взаимоотношений между людьми в ту или иную эпоху на той или иной территории. Многие фразеологизмы сохраняют информацию о жизни предков каждого народа в разные эпохи, сведения о социальном укладе, ремёслах, военном деле, отношении к науке, нравственном опыте, верованиях, цивилизационных завоеваниях, историческом опыте, отношениях с другими народами, одежде, врачевании, питании...

Разработанный В. Н. Телия способ культурологического описания фразеологизмов позволяет указывать «на ту роль, которую выполняет образ фразеологизма в целом или отдельные его компоненты как знаки «языка» культуры» [16, с. 17]. Поскольку артефакты включены в группу базисных человеческих ценностей, а ядром всякой культуры выступает аксиологическая иерархия, то субкоды «Одежда», «Обувь», «Головные уборы» занимают первостепенное значение в системе артефактивного кода, связанных с символическим выражением представлений о ценностях. В каждом национальном языке образы одежды способны символизировать разнообразные ценности: социальные, духовные, личностные, религиозные, нравственные и др.

Культура народа, столетиями живущего на одной территории, в определённых географических и климатических условиях, формируется во всём её этническом своеобразии. Перечисленными выше

условиями обычно определяются традиционные виды «малого мира»: частной жизни, одежды, предметов хозяйственного обихода, гастрономии. А образы этих предметов, хранящиеся в сознании носителей языка и культуры, ложатся в основу образной лексики, фразеологии. Именно данный тип языковых единиц является объектом исследования в настоящей работе.

Фразеологические единицы, относящиеся к семантическому полю лингвокультурных концептов «Одежда», «Обувь», «Головные уборы», составляют определённую часть и русской, и китайской языковых картин мира.

В китайской фразеологии функционирует идиома, указывающая на значительную (если не главную) роль одежды в жизни человека: 衣食父母 — букв. «одежда и еда — это наши родители». В представлении китайцев одежда и еда — это две важнейших вещи для поддержания жизни. В русской культуре наблюдается аналогичное мнение, что нашло своё выражение в многочисленных фразеологизмах, бытующих в разговорной речи русских: *Когда бы не еда да не одёжа, так мы бы лёжа отдувались*. Лексика со значением еды и одежды, включённая в состав фразеологизмов, часто отражает черты характера человека: *Лень без соли хлебаёт. Лень одёжу бережёт. Лёжа цела одёжа, да брюхо со свищом*. — Здесь фиксируется образ жизни ленивого человека: ему и одежда не нужна, но пищу придётся есть без соли, которая на Руси была дорогой, ленивому не по карману. В русских пословицах и поговорках еда и одежда часто определённым образом сопоставляются. Например: *Дома — щи без круп; в людях — шапка в рубль / Шапка в рубль, а щи без круп. В брюхе солома, а шапка с заломом. Сапог-то скрыпит, да в горшке не кипит. Сапожки под скрытом, а каша без масла. Камзолы зелёные, а щи не солёные*. Эти паремии иронизируют над людьми, которые ради дорогой и модной одежды ущемляют себя в хорошем питании.

В результате исследования установлено следующее.

В русских фразеологизмах (в том числе пословицах) с компонентами, относящимися к ЛСГ «Предметы гардероба», ключевыми словами бывают: 1) родовое слово *одежда*; 2) видовые наименования одежды (*кафтан, сюртук, фрак, мундир, шуба, епанча, костюм, риза, жилетка, рубаха, рубашка, сорочка, тельняшка, сарафан, юбка, штаны, брюки, портки, трусы, пояс, рукавица, перчатка, варежка, галстук* и др.); 3) названия деталей одежды (*рукав, карман, ворот, подол* и др.); 4) видовые наименования материала, из которого шилась и шьётся одежда (*овчина, мерлушка, китайка, шёлк, парча, тафта (тафтичка), камка* и др.); 5) видовые наименования обуви: *сапог (сапоги), башмак, валенок, лапоть, галоши, штилеты, тапочки, сандалии*; 6) наименования деталей обуви: *каблуки, подметка, стелька, шпилька*; 7) видовые наименования предметов одежды, дополняющих обувь: *портянки (портянка), чулки (чулок)*; 8) видовые наименования головных уборов: *шапка, платок, кепка, корона, колпак, шлык, чепец (чепчик)* и др.

В китайских фразеологизмах наиболее часто используются такие лексемы из числа наименований предметов гардероба человека: 1) 冠: «корона» — шляпа фасона «корона» (обычно ценится в Китае учёными, в частности конфуцианцами, и чиновниками ещё с древних времён); 2) 带: «пояс» — элемент одежды королевских особ (важно, что данный аксессуар доходит до верхней части стопы); 3) 袍: «халат» — составная часть древней официальной униформы; 4) 履: «обувь». Обычно кожаная обувь или соломенные сандалии.

В подгруппе наименований тканей в русских и китайских фразеологизмах многие ключевые лексические компоненты эквивалентны: *хлопок, парча, лён, шёлк* и др. Но есть и национально-специфические ткани: 葛 — [ge] — «лёгкая, тонкая и дышащая ткань из пуэрарии дольчатой (*Pueraria lobata*) — многолетнего бобового растения». В Японии эту ткань называют *кудзу*. Она подходит для летней одежды.

Предметы гардероба символизируют и в русской, и в китайской фразеосистемах разнообразные ценности: социальные, духовные, личностные, религиозные, нравственные. Например, с давних пор головной убор был особым социокультурным знаком, свидетельствующим о социальном статусе владельца, его восприятии общества, внутреннем мире, физической форме. Следует отметить, что среди русских «гардеробных» фразеологизмов имеется особая группа единиц, которые используются с целью осмеяния мужчины маленького роста: *Метр / Полтора метра с кепкой* (шутл.); *Аршин с шапкой* (уст., шутл.). Русская традиционная одежда во многом отличается от китайской, так что многие названия одежды, используемые в русских фразеологизмах, являются безэквивалентными относительно китайского языка, с национально-культурной спецификой значения, например: *лапти, валенки, портянки, постолы, риза* и др. Немало устаревших слов среди наименований предметов гардероба в составе фразеологизмов: *кафтан, сюртук, штилеты, портки* и некоторые другие.

Среди русских и китайских фразеологизмов с компонентами ЛСГ «Предметы гардероба» можно обнаружить немало семантически фоновых соответствий. Фоновый характер фразеологизмов заключается в том, что и в русском, и в китайском семантически близких фразеологизмах ключевыми являются имена существительные ЛСГ «Предметы гардероба». Обычно это названия одежды, головных уборов, обуви. И русские, и китайские «гардеробные» фразеологизмы являются носителями страноведческой информации. По лексическому составу китайских и русских фразеологизмов можно судить и об особенностях одежды разных социальных классов. Например: 1) 峨冠博带 — букв. «вы-

сокий головной убор и широкий пояс (о знатном сановнике), ср. в русском: *У него кафтан с подкладкой* (о знатном человеке). 2) 肥马轻裘 — букв. «упитанные лошади и лёгкие меха» (о богатом человеке, живущем в полном достатке), ср. в русском: *В сапожках ходит* — о богатом человеке, живущем в достатке.

Русские фразеологизмы сохраняют сценарии того, как используются сегодня или использовались у русских некоторые предметы гардероба. Например: 1) *Снимать шляпу (шапку) перед кем-либо* — «проявлять уважение к кому-либо», «преклоняться перед кем-либо». 2) *Оставить в (одной) рубашке кого-либо* — «забрать всё имущество». Сравните в китайской фразеологии: 分鞋破镜 — «развестись» (букв. «разделить обувь и разбить зеркало»).

Русские фразеологизмы с названиями предметов гардероба человека могут передавать разные отношения и формировать разные значения:

– действия и их качества: *Делать что-либо спустя рукава* — «делать небрежно, кое-как, без охоты, без энтузиазма, медленно»; *Делать что-либо засучив рукава* — «делать с энтузиазмом, быстро, усердно, энергично»; *Залезть в карман* — «незаконно брать чужое добро, деньги»; *Дело в шляпе* — «дело почти сделано; всё в порядке; договориться о решении проблемы»; *Шапками закидаем* — хвастливо заверять в лёгкой и быстрой победе (*закидать шапками* — «легко и быстро победить»); *Разинуть варежку* — «крайне удивляться, изумляться», с коннотацией иронии; *Набить карман(-ы)* — «быстро обогатиться, нажиться (не всегда честным путём)»; *Пустить шапку по кругу* — «собирать деньги, другие материальные средства в складчину с определённой целью»; *Не вылезать из одной одежды* — «пользоваться весьма ограниченным набором методов, средств, доводов, как правило, устаревших»; *Ходить в костюме Адама / в костюме Евы* — «ходить без одежды, голым / голой»;

– свойства и качества людей: *Менять как перчатки* — «быть в чём-либо непостоянным, часто менять»; *За словом в карман не (по)лезет* — «быть сообразительным, остроумным, бойким на язык, умеющим вести дискуссию»; *Родиться в рубашке* — «быть удачливым, счастливым»; *Синий чулок* — «женщина, пренебрегающая домом и семьёй ради знаний, науки, работы, карьеры»; *Ветер в кармане гуляет* — о бедном, нищем человеке / о человеке, оказавшемся в полном безденежье; *Быть (находить) под башмаком (каблуком, сапогом)* — «находиться в подчинении, в зависимости», «испытывать абсолютную власть над кем-либо» / «находиться под оккупацией»;

– оценка человека, его поступков и состояний: *Два сапога — пара* — одинаково негативная оценка двух взаимодействующих между собой людей: мужа и жены, друзей и подруг, сослуживцев; *По Сеньке шапка* — «занимать то общественное положение, которого заслуживает человек», «приобретать имущество, соответствующее размеру доходов человека»; *Не по Сеньке шапка* — «занимать общественное положение, которого не заслуживает человек», «приобретать имущество, не соответствующее размеру доходов человека» / «слишком трудная задача»; *По Сеньке и шапка, по Ерёме колпак* — «кто-либо достоин того, что имеет»;

– советы: *Держи карман шире* — совет не строить иллюзий по поводу чьих-либо обещаний, не рассчитывать на чью-либо щедрость; *На чужой роток не накинешь платок* — совет не принимать близко к сердцу сплетни, особенно о себе.

Чаще всего пословицы и поговорки, имеющие в качестве ключевых слов наименования артефактов гардероба человека, дают представление:

А) о бренности бытия и неотвратимости смерти вне зависимости от социального статуса: *Сегодня в порфире, а завтра в могиле. Кто в камке, кто в парче, а мы в холсту — по тому же мосту*. (Покойников у многих народов, в том числе и на Руси, обычно заворачивали в холщовую ткань, холст);

Б) о социальном и финансовом положении человека: *Худ Роман, коли пуст карман* (актуализируется дихотомия «бедность / богатство»);

В) о негативном отношении общества к щёгольству и показному богатству: *Камзолы зелёные, а щи не солёные; В брюхе хоть щёлк, да на брюхе шёлк; Пуст карман, да синь кафтан. Хоть тряпичка, да тафличка*.

В семантике выражаемых отношений в китайской «гардеробной» фразеологии чаще всего отражено социальное неравенство. Например: 1) 鹑衣百结 — «шуба перепела», букв. «рваное платье в сотнях узлов; лохмотья» — о бедном человеке; 2) 肥马轻裘 — букв. «упитанные лошади и лёгкие меха» — (о богатом человеке, живущем в полном достатке). Кроме того, нередко декларируются нравственно-этические принципы: 解衣推食 — «снимать с себя платье и отказываться от пищи [ради других] — эквивалентно русскому «отдавать ближнему последнее».

При сопоставлении русской и китайской «гардеробной» фразеологии выявлено 3 основных вида соответствий.

1) **Фраземы-корреляты**, в основе которых и в русском, и в китайском языках лежат аналогичные прецедентные ситуации, а в качестве ключевых слов используется эквивалентная лексика, например: *Затянуть пояс / 收紧皮带* — «жить в режиме жёсткой экономии»; *Снимать шляпу перед кем-либо / 向任何人致敬* — «проявлять уважение к кому-либо» и под.

2) **Фраземы-дивергенты**, в основе которых аналогичные прецедентные ситуации, однако для их образного выражения в русском и китайском языках выбраны разные образы и ключевые слова.

Такое соотношение фразеологических соответствий в сопоставляемых языковых системах обычно рассматривается как фоновое.

При частичной дивергенции во фразеологических соответствиях это слова одной ЛСГ (в нашем исследовании — наименования разных предметов гардероба), например: русскому фразеологизму *Мужик в юбке* — «женщина, которая ведёт себя по-мужски, выполняет тяжёлую мужскую работу» — эквивалентен китайский фразеологизм 围巾下的英雄 — «герой под шарфом». В создании данного образа в русском языке участвует *юбка* — наименование реального артефакта, являющееся в современной русской культуре одним из женских гендерных символов. Сравните: *За каждой юбкой тянется; Ни одной юбки не пропускает* — характеристика мужчины, испытывающего слабость к женскому полу, мужчины-бабника. *До тридцати лет за маминной юбкой ходит* — о несамостоятельном взрослом молодом мужчине, который боится брать на себя ответственность в бытовых вопросах, о «маменькином сыночке». В китайском языке ключевой артефакт гардероба — *шарф*. Общеизвестно, что шарфами пользуются не только женщины, но и мужчины. Однако именно из Китая, где более двух тысяч лет назад и появился этот элемент одежды, распространилась культура использования шарфов в утилитарной, эстетической, религиозной функциях, в том числе покрытие шарфом головы у женщин. У русских женщин эту роль традиционно выполнял *платок*, а не шарф. Таким образом, ПОД шарфом традиционно ходят китайские женщины.

При полной дивергенции символизация аналогичной ситуации, выраженной фразеологизмом, в каждом из языков происходит с помощью ключевых лексических средств разных ЛСГ. Например, китайскому фразеологизму 倚裳连袂 — букв. «Юбка прикреплена к юбке, а рукава — к рукавам» — соответствуют русские фразеологизмы *Яблоку негде упасть; Как селёдки в бочке* — «очень тесно». В китайском фразеологизме в качестве ключевых компонентов использованы лексемы ЛСГ «Одежда» *юбка* и *рукава*, а в русском — ЛСГ «Пища»: *яблоко* и *селёдка*.

3. Безэквивалентные фраземы, как и безэквивалентные лексемы, — единицы, план содержания которых невозможно прямо соотнести с каким-либо иноязычным лексическим либо фразеологическим понятием [2, с. 320]. В основе таких фразеологизмов лежат прецедентные ситуации, составляющие культурное, политическое, географическое, антропологическое своеобразие одного из народов — носителей сопоставляемых фразеологических систем. Сопоставляя русскую и китайскую фразеосистемы, безэквивалентными в русском языке можно найти немало «гардеробных» фразеологизмов. Например: 1) *Тришкин кафтан* — фразеологизм, возникший в первой четверти XIX века после опубликования в 1815 году одноименной басни И. А. Крылова, ставшей прецедентным текстом. В русской лингвокультуре фразеологизмом *тришкин кафтан* обозначается «способ решения проблемы, который создаёт новую проблему», «необдуманное действие, которое приводит к плохому результату». 2) *Бросить перчатку* — «бросить вызов» — фразеологизм, имеющий эквиваленты в некоторых европейских лингвокультурах, носители которых таким образом ещё в недалёком прошлом вызывали обидчика на дуэль. Сравните: в английском *Throw down the glove* — «бросить вызов», *a glove* — перчатка. 3) *В костюме Евы* — (о женщине) «нагишом; без одежды». Данный фразеологизм основан на библейских сюжетах, поэтому понятен, в первую очередь, народам, традиционная религия которых чтит Библию. В языках этих народов у русского фразеологизма *в костюме Евы*, как правило, имеются полные эквиваленты. Сравните: во французском *en costume d’Eve*; в испанском *con el traje de Eva*; в английском *in Eve’s costume* и т. п. В китайской лингвокультуре такой фразеологизм отсутствует. 4) *Держаться за (бабью) юбку* — (о мужчине) «быть в полном подчинении у жены, матери». Этот фразеологизм можно считать безэквивалентным на том основании, что в традиционной китайской культуре *юбка* является элементом и женской, и мужской одежды (например, *裳* (чан) — мужская юбка; *裙* (цунь) — женская юбка). Поэтому в картине мира китайца юбка не является «гардеробным» символом женского начала, в отличие от русской картины мира. У русских и сегодня можно услышать, как мать, если она идёт в людном месте и у неё заняты руки, приказывает малышу: *Держись за юбку*. Разумеется, как идиома это выражение русские используют в адрес взрослых юношей и мужчин с коннотацией насмешки.

При сопоставлении китайской фразеосистемы с русской так же, как и русской с китайской, находим ряд безэквивалентных «гардеробных» фразеологизмов. К числу китайских национально-специфических фразем можно отнести, например, такие: 1) 鸿衣羽裳 — букв. «одежда из перьев», то есть «одежда бога, феи». Так в Китае говорят о богатом и душевном человеке. 2) 戴绿帽子 — букв. «быть в зелёной шляпе». В Китае так говорят о мужчине, имеющем неверную жену. В русском языке в этом случае используют слово *рогоносец*.

Выводы. Таким образом, можно утверждать, что фразеологизмы с наименованиями предметов гардероба в русском и китайском языках являются значительным по объёму фрагментом фразеологической системы; многие из них широко используются в современной речи. В результате проведённого сопоставительного и лингвокультурологического исследования мы определили основные подгруппы слов ЛСГ «Предметы гардероба», сформированной на основе концептов «Одежда», «Обувь», «Головные уборы»; выявили некоторые особенности русских и китайских культурных сценариев, которые лежат в основе создания группы фразеологизмов с ключевыми словами, входящими в данную ЛСГ; установили значение отношений, чаще всего выражаемых такими фразеологизмами в русском

и китайском языках. В русской и китайской фразеосистемах имеются эквивалентные фраземы-корреляты, фоновые фраземы-дивергенты и безэквивалентные фраземы с ключевыми словами, входящими в ЛСГ «Предметы гардероба».

Литература

1. Арефьева Н. Г. Фразеологическая картина мира сквозь призму лингвокультурных кодов (на материале русских говоров Одесщины). *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2017. № 27. С. 135–140. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2017.27.107896>.
2. Верещагин Е. М., Костомаров В. Г. Лингвострановедческая теория слова. Москва : Русский язык, 1980. 320 с.
3. Гумбольдт Вильгельм фон. Избранные труды по языкознанию. Москва : Прогресс, 1984. 450 с.
4. Дуань И., Бердникова Т. А. Межкультурный сравнительный анализ русских и китайских фразеологизмов с компонентом-зоонимом. *Концепт : научно-методический электронный журнал*. Киров : Изд-во МЦИТО, 2017. Т. 25. С. 140–142. URL : <http://e-koncept.ru/2017/770533.htm/>
5. Казазаева М. А., Чжан Цзинь. Фразеологические единицы как хранители национально-культурной информации (на материале сопоставительного анализа русских и китайских фразеологизмов лексико-семантической группы «части человеческого тела»). *Грани познания : электронный научно-образовательный журнал ВГСПУ*. Волгоград, 2014. № 1 (28). С. 90–95. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjW15CAzJvuAhUFxoUKHWmVBeE4ChAWMAJB6BAGCEAI&url=http%3A%2F%2Fgrani.vspu.ru%2Ffiles%2Fpublics%2F1389779650.pdf&usg=AOvVaw11y4x-k_baEXD4xTBV6ZdH/
6. Краснюк И. Н., Сунь Кайкай. Сравнительный анализ русских и китайских идиом с соматизмом «глаза». *Global and Regional Research*. Иркутск : Байкальский гос. ун-т, 2020. Т. 2. № 2. С. 530–535. URL : <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43108886/>
7. Ли Аньфэн. Русские фразеологические единицы с цветovým компонентом на фоне китайской лингвокультуры : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. Москва : РУДН, 2009. 20 с.
8. Лотман Ю. М. Культура как коллективный интеллект. Проблемы искусственного разума. Москва : АН СССР, 1977. 18 с.
9. Лю Бохань. Русские и китайские фразеологизмы с анималистическими компонентами значения : выпускная квалификационная работа бакалавра лингвистики. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2016. 53 с. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjrn4Pk-JnuAhXu-SoKHXQCA3gQFjADegQICBAC&url=http%3A%2F%2Fnauchkor.ru%2Fuploads%2Fdocuments%2F587d364c5f1be77c40d58be6.pdf&usg=AOvVaw11H_n13nCoz2s-MnoE2yI/
10. Лю Даян. Русские фразеологизмы, характеризующие интеллектуальные способности человека, и их соответствия в китайском языке : выпускная квалификационная работа на соискание магистра лингвистики. Санкт-Петербург : СПбГУ, 2016. 80 с. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjrn4Pk-JnuAhXu-SoKHXQCA3gQFjAIEgQICBAC&url=https%3A%2F%2Fdspace.spbu.ru%2Fbitstream%2F11701%2F3144%2F1%2FRusskie_frazeologizmy%252C_xarakterizuyushhie_ISCH%252C_ix_sootvetstviya_v_kitajskom_yazyke.docx&usg=AOvVaw0_MPdXXPLG6b5lRjUr-DujK/
11. Мельникова О. А. Сравнение фразеологических единиц, объективирующих эмоцию страха в китайской и русской лингвокультурах. *Человек в информационном пространстве : сб. науч. трудов*. Ярославль : ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2014. С. 328–331. URL : <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26052946/>
12. Мокшенин В. М. Славянская фразеология. Москва : Высшая школа, 1980. 286 с.
13. Степанов Е. Н. Одесские фразеологизмы в системе русской фразеологии. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2005. С. 137–142.
14. Степанов Е. Н. Сценарная специфика региональной фразеологии. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : Астропринт, 2017. № 28. С. 30–36. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2017.28.115857>.
15. Степанов Е. Н. Региональные сценарии в русской фразеологии. *Актуальные проблемы общего и частного языкознания : материалы Республиканской научно-практ. конф., посв. 250-летию В. фон Гумбольдта*. Тирасполь, 14–15.11.2017. Тирасполь : Изд-во Приднестровского ун-та, 2018. С. 18–30.
16. Телия В. Н. (отв. ред.) Большой фразеологический словарь русского языка. Москва : АСТ-пресс книга, 2006. 784 с.
17. Тер-Минасова С. Г. Язык и коммуникация. Москва : Озон, 2008. 264 с.
18. Тюкина Ю. С. Сопоставительное исследование китайских и русских фразеологизмов с компонентом «цвет» в системном и психолингвистическом аспектах : дипломная работа. Бийск : Алтайская гос. академия педагогич. образования им. В. М. Шукшина, 2014. 80 с. URL : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjW15CAzJvuAhUFxoUKHWmVBeE4ChAWMAJ6BAGBEAI&url=http%3A%2F%2Fww2.bigpi.bysk.ru%2Fdiplom%2Ffile%2Fwww_30_06_2014_09_33_30.pdf&usg=AOvVaw2b0W1OKOdxG-IrErB-wmdf/
19. Тюнина Е. М., Боброва О. Р. Сравнительная характеристика русских, английских и китайских фразеологизмов, содержащих концепт «время». *Актуальные вопросы современной науки : сб. статей по материалам XX междунар. науч.-практ. конф. (Томск, 11.04.2019 г.)* : в 3-х ч. Уфа : Дендра, 2019. Ч. 2. С. 186–192. URL : <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=37537518/>
20. Хао Хуэйминь. Фразеобразующий потенциал зоонимической лексики в русском и китайском языках : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Уфа : Башкирский гос. ун-т, 2009. 372 с. URL : <http://www.dissertat.com/content/frazeobrazuyushchii-potentsial-zoonimicheskoi-leksiki-v-russkom-i-kitajskom-yazykakh/>
21. Чэн Си, Михалёва Е. В. Сравнительная характеристика фразеосемантических полей «Качества человека» в русском и китайском языках. Научная инициатива иностранных студентов и аспирантов российских вузов : сб. докл. IV Всерос. науч.-практ. конф., 19–21 мая 2011 г. Томск : ТГПУ, 2011. С. 618–621. URL : <http://www.lib.tpu.ru/fulltext/v/Conferences/2011/K04/114188.pdf/>
22. Чэн Юйсяо. Сопоставительный анализ русских и китайских фразеологизмов со значением «эмоциональное состояние человека» : магистерская диссертация. Екатеринбург : УрФУ им. Б. Н. Ельцина, 2016. 111 с. URL : <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewjrn4Pk-JnuAhXu-SoKHXQC>

A3gQFjAEegQICxAC&url=https%3A%2F%2Felar.ufu.ru%2Fbitstream%2F10995%2F43298%2F1%2Fm_th_y.cheng_2016.pdf&usq=AOvVaw1w_fBTfA4fGpK9J7OaaNr/q/

23. Янь И Лин. Сопоставительный анализ русских и китайских фразеологизмов с зоонимами : дипломная работа. Тайбэй : Государственный университет Чжэнчжи, 2016. 19 с. URL : <http://nccur.lib.nccu.edu.tw/bitstream/140.119/33283/10/55400610.pdf/>

References

1. Arefieva, N. G. (2017), “Phraseological picture of the world in the light of linguocultural codes (based on the Russian dialects of Odessa region)”, *Mova / Language* [“Frazeologicheskaya kartina mira skvoz’ prizmu lingvokul’turnykh kodov (na materiale russkikh govorov Odesshchiny)”, *Mova : naukovno-teoretychnyy chasopys z movoznavstva*], Odessa I. I. Mechnikov National University, Astroprint Publishing house, Odessa, no. 27, pp. 135–140. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2017.27.107896>.
2. Vereshchagin, E. M., Kostomarov, V. G. (1980), *Linguistic and cultural theory of the word* [*Lingvostranovedcheskaya teoriya slova*], Russkiy yazyk Publishing house, Moscow, 320 p.
3. Humboldt, Wilhelm von. (1984), *Selected Works on Linguistics* [*Izbrannyye trudy po yazykoznaniiyu*], Progress Publishing house, Moscow, 450 p.
4. Duan, I., Berdnikova, T. A. (2017), “Intercultural comparative analysis of Russian and Chinese phraseological units with a zoonym component”, *Concept scientific and methodological electronic journal* [“Mezhkul’turnyy sravnitel’nyy analiz russkikh i kitayskikh frazeologizmov s komponentom-zoonimom”, *Kontsept : nauchno-metodicheskiiy elektronnyy zhurnal*], MTSITO Publishing house, Kirov, vol. 25, pp. 140–142, available at : <http://e-koncept.ru/2017/770533.htm/>
5. Kazazaeva, M. A., Zhang, Jin (2014), “Phraseological units as custodians of national-cultural information (based on the comparative analysis of Russian and Chinese phraseological units of the lexical-semantic group “parts of the human body”)”, *The Verge of Cognition : Electronic Scientific and Educational Journal* [“Frazeologicheskiye yedinitiy kak khraniteli natsional’no-kul’turnoy informatsii (na materiale sopostavitel’nogo analiza russkikh i kitayskikh frazeologizmov leksiko-semanticheskoy gruppy “chasti chelovecheskogo tela”)”, *Grani poznaniya : elektronnyy nauchno-obrazovatel’nyy zhurnal*], Volgograd State Pedagogical University, Volgograd, no. 1 (28), pp. 90–95, available at : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjW15CAzJvuAhUFxoUKHWM-VBeE4ChAWMAB6BAgCEAI&url=2http%2%3Adf%gCEAI& amp; AOvVaw11y4x-k_baEXD4xTBV6ZdH/
6. Krasnyuk, I. N., Sun, Kaikai (2020), “Comparative analysis of Russian and Chinese idioms with somatism “eyes””, *Global and Regional Research* [“Sravnitel’nyy analiz russkikh i kitayskikh idiom s somatizmom «glaza», *Global and Regional Research*], Baikal State Univ., Irkutsk, vol. 2, no. 2, pp. 530–535, available at : <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43108886/>
7. Li Anfeng (2009), *Phraseology with color component on background Chinese linguistic culture* : Author’s thesis [*Russkiye frazeologicheskiye edinitiy s tsetovym komponentom na fone kitayskoy lingvokul’tury : avtoref. dis. ... kand. filol. nauk : 10.02.01*], RUDN, Moscow, 20 p.
8. Lotman, Yu. M. (1977), *Culture as a collective intelligence. Artificial intelligence problems* [*Kul’tura kak kollektivnyy intellekt. Problemy iskusstvennogo razuma*], NAS of USSR, Moscow, 18 p.
9. Liu, Bohan (2016), *Russian and Chinese phraseological units with animalistic components of meaning : graduate work for the bachelor of linguistics* [*Russkiye i kitayskiye frazeologizmy s animalisticheskimi komponentami znacheniya : vypusknaya kvalifikatsionnaya rabota bakalavra lingvistiki*], St. Petersburg State University, St. Petersburg, 53 p., available at : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjrn4Pk-JnuAhXu-SoKHXQCA3gQFjADegQICBAC&url=http.ru%FjADegQICBAC&url=http.ru%F3A%2% pdf & usq = AOvVaw1IH_n13nCcoz2s-MnoE2y1/
10. Liu Dayan (2016), *Russian phraseological units characterizing the intellectual abilities of a person, and their correspondence in the Chinese language : graduate work for the master of linguistics* [*Russkiye frazeologizmy, kharakterizuyushchiye intellektual’nyye sposobnosti cheloveka, i ikh sootvetstviya v kitayskom yazyke : vypusknaya kvalifikatsionnaya rabota na soiskaniye magistra lingvistiki*], St. Petersburg State University, St. Petersburg, 80 p., available at : https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwjrn4Pk-JnuAhXu-SoKHXQCA3gQFjAlegQICBAC&url=2Fbitps%3AIegQICBAC & amp; 2F3144% 2F1% 2FRusskie frazeologizmy% 252C xarakterizuyushhie_ISCH% 252C_i_ix_sootvetstviya_v_kitajskom_yazyke.docx & usq = AOvVaw0_MPdXXPLGb5jRJUr/
11. Melnikova, O. A. (2014), “Comparison of phraseological units that objectify the emotion of fear in Chinese and Russian linguocultures”, *Human in the Information Space : Collection of scientific works* [“Sravneniye frazeologicheskikh yedinitiy, ob’yektiviruyushchikh emotsiyu strakha v kitayskoy i russkoy lingvokul’turakh”, *Chelovek v informatsionnom prostranstve : sb. nauch. trudov*], Yaroslavl K. D. Ushinsky State Pedagogical University, Yaroslavl, pp. 328–331, available at : <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=26052946/>
12. Mokienko, V. M. (1980), *Slavic phraseology* [*Slavyanskaya frazeologiya*], Vysshaya shkola Publishing house, Moscow, 286 p.
13. Stepanov, Ye. N. (2005), “Odessa phraseological units in Russian phraseology”, *Mova / Language* [“Odesskie frazeologizmy v sisteme russkoy frazeologii”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National Univ., Astroprint Publishing house, Odessa, vol. 10, pp. 137–141.
14. Stepanov, Ie. N. (2017), “Scenarios specificity of regional phraseology”, *Mova / Language* [“Stsenarnaya spetsifika regional’noy frazeologii”, *Mova*], Odessa I. I. Mechnikov National Univ., Astroprint Publishing house, Odessa, vol. 28, pp. 30–36. DOI : <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2017.28.115857>.
15. Stepanov, Ie. N. (2018), “Regional scripts in Russian phraseology”, *Actual problems of general and particular linguistics : materials of the Republican scientific-practical conf., dedicated 250th anniversary of W. von Humboldt, Tiraspol, 14–15.11.2017* [“Regional’nyye stsenarii v russkoy frazeologii”, *Aktual’nyye problemy obshchego i chastnogo yazykoznaniiya : materialy Respublikanskoy nauchno-prakt. konf., posv. 250-letiyu W. fon Gumbol’da. Tiraspol’, 14–15.11.2017*], Tiraspol : Publishing house of Transnistrian University, 2018, pp. 18–30.
16. Teliya, V. N. (ed.) (2006), *Big phraseological dictionary of the Russian language* [*Bol’shoi frazeologicheskiiy slovar’ russkogo yazyka*], AST—press kniga Publishing house, Moscow, 784 p.

Ievgenii N. STEPANOV,

Doctor of Philology (Grand PhD), Full Professor of General and Slavic Linguistics Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; mob.: +38 096 4966406; e-mail: stepanov.odessa@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-5441-9822

MA Xinyue,

Bachelor of General and Slavic Linguistics Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskiy blvd., Odessa, 65058, Ukraine; mob.: +38 0732290925; e-mail: m2716591206@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-3758-7346

RUSSIAN AND CHINESE “GARMENT” PHRASEOLOGY: LINGUOCULTUROLOGICAL AND COMPARATIVE ASPECTS

Summary. The *purpose* of this study is to identify common and nationally specific features of Russian and Chinese phraseological units that have a component including in the lexico-semantic group “Garments”. The article describes the results of a comparative and linguocultural analysis of such Russian and Chinese phraseological units. The *object* of the research is Russian and Chinese phraseological units that arose on the basis of national precedents, in which items and details of clothing, shoes, hats, and other person’s garments played an important role. The *subject* of this study is the national and cultural originality and common features of the “garment” phraseology in the Russian and Chinese languages. The work uses the *methods* of semantic, cognitive, linguocultural and sociolinguistic analysis, as well as descriptive and comparative methods. As a *result* of the analysis, the main subgroups of words formed on the basis of the concepts “Clothes”, “Shoes”, “Headdresses” of the LSG “Garments” were identified, the features of Russian and Chinese scripts were identified that underlie the creation of the phraseological units group with keywords included in this LSG. The study led to the *conclusion* that there are equivalent phrasemes-correlates, background phrasemes-divergent and non-equivalent phrasemes with keywords included in the LSG “Garments” in the Russian and Chinese phraseological systems.

Key words: phraseological units; LSG “Garments”; precedent; concepts “Clothes”, “Shoes”, “Hats”; Russian and Chinese linguocultures; cultural script; comparative; equivalent; background; non-equivalent.

Статтю отримано 8.10.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219529>
УДК 811.161.2'42:82-1Скворода:165.212

ЯКОВЛЄВА Ольга Василівна

доктор філологічних наук, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, Французький бульвар, 24/26, м. Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 048 7651600; моб.: +38 067 4818898; e-mail: olga.yakovleva.1920@gmail.com; ORCID ID: 0000 0001 7686 7637

СИМВОЛІКА ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ Г. СКВОРОДИ

Анотація. Ідеї видатного українського філософа неодноразово були об'єктом дослідження науковців (роботи Ф. Бацевича, М. Нямцу, М. Поповича та ін.). Але в цілому світорозуміння Г. Сковороди, його тлумачення таких неоднозначних понять, як *міф* і *символ* є оригінальними та дуже непростими. *Метою* статті є семіотичний аналіз основоположних ідей у світорозумінні Г. Сковороди-філософа, зокрема, зв'язків між ідеальним і матеріальним, а також аналіз діалектичної єдності архетипа як ідеального утворення та його матеріального вираження у символічних значеннях. *Матеріалом* аналізу є філософські ідеї Г. Сковороди, що пов'язані з діалектичною єдністю духа, душі й тіла. Український філософ наголошував на антропоморфності всього, що є у Всесвіті; вважав видимий матеріальний світ менш важливим. Закликав зривати матеріальне лущиння, щоб дійти й відчути найважливіше — існування тонких матерій духовного світу. *У результаті* аналізу зв'язків архетипу як ідеального утворення у свідомості народу з традиційною українською символікою, що закріплена у міфах та фольклорних текстах, у статті проілюстровано семіотику монодуалізму, про який писав і сам Г. Сковорода, і сучасні філософи, зокрема, В. Бібіхін. Проаналізовано також оригінальні символічні значення в окремих поетичних творах українського філософа. **Висновки** полягають у тому, що символ для Г. Сковороди є посередником між об'єктивним і суб'єктивним; матеріальним та ідеальним; видимим і невидимим. Символ — це ланцюг, що зв'язує різні рівні реального буття. Філософію Г. Сковороди можна вважати «символічним алфавітом», який є корисним у читанні не тільки біблійних текстів, а й інших, що репрезентують багату духовну культуру українського народу.

Ключові слова: Григорій Сковорода, міф, символ, семіотика, архетип, діалектична єдність, монодуалізм, матеріальний світ, духовний світ, душа.

Постановка проблеми. У сучасних дослідженнях феномена символу рідко зустрічається прізвище Г. Сковороди, хоча насправді його філософія — це філософія символізму. Винятком можна вважати монографію М. Дмитренка про символи українського фольклору, в якій він пише: «У XVIII ст. осмислення

міфу, символу, загалом усної народної творчості найбільше пов'язане з постаттю геніального українського філософа і письменника Григорія Савича Сковороди (1722–1794)» [4, с. 29]. Цей же автор зазначає, що «розуміння міфу і символу в Сковороди непрості, закорінені в бароковість доби та оригінальність його мислення і творчості» [4, с. 33]. Отже, аналіз символічних значень у поетичних творах відомого українського філософа XVIII ст. як засновника символізму в Україні є актуальним для лінгвістики.

Зв'язок із попередніми дослідженнями. Д. Чижевський у ґрунтовному дослідженні життєвого та творчого шляху видатного українського філософа дає відповідь на питання: чому дослідники символізму майже забули це ім'я? Головна причина безпосередньо пов'язана з оригінальністю його мислення: саме через це до систематичного аналізу «науки Сковороди» мало хто й доходив [10, с. 31].

При вивченні національної системи символів ідеї Г. Сковороди важко переоцінити. Д. Чижевський вважає, що, по-перше, вже доведена *українськість* філософа, тобто закоріненість в українські традиції, та його спосіб «думання», що яскраво виявляє питомі риси психічного укладу українця, а саме: емоціоналізм, кордоцентричність, індивідуалізм і прагнення до свободи. По-друге, не менш важливою особливістю філософії Г. Сковороди була його *всєвропейськість*, тобто природне перебування у всєвропейському культурному часопросторі [10, с. 19; 24].

Зауважимо, що проблему синтезу «українськості» та «всєвропейськості» в ментальності нашого народу можна вважати актуальною і зараз, хоча перше вилучалося, а друге не проникало у свідомість людей унаслідок «залізної зависи» в радянські часи.

Різномічне дослідження спадщини Г. Сковороди можна знайти в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних філологів, філософів, істориків, серед яких праці Ф. Бацевича, М. Поповича, Г. Ноги, М. Сулими, А. Нямцу, І. Іваньо, М. Меттієна, М. Ласло-Куцок і багатьох інших.

Формулювання завдань. Ми у статті пропонуємо звернути увагу лише на один з багатьох аспектів філософії Г. С. Сковороди: розуміння й тлумачення феномена символу. Метою дослідження є семіотичний аналіз основоположних ідей у світорозумінні Г. Сковороди-філософа, зокрема, зв'язків між ідеальним і матеріальним, а також аналіз діалектичної єдності архетипа як ідеального утворення та його матеріального вираження у символічних значеннях.

Виклад основного матеріалу. Г. Сковорода як філософ яскраво демонстрував діалектичний тип мислення в поняттях: це означає, що він відчував і відкривав протилежні значення «у всякому дійсному бутті»: *Весь мір состоит из двух натур: одна — видимая, другая — невидимая. Видимая натура называется тварь, а невидимая — бог... Например, тело человеческое видно, но пронизающий и содержащий оно ум не виден* [6, с. 115].

Стиль творів Г. Сковороди свідчить про здатність письменника і поета мислити в образах та через образи. Він легко переходив від термінологічного вжитку слів до їх символічного використання. Наприклад, у тексті «Разговор о премудрости» наголошується на антропоморфності абстрактного поняття, що пов'язане з розумовою діяльністю людини. Це було характерним для міфологічного типу мислення, коли, наприклад, смерть і хвороба уявлялися живими істотами.

Г. Сковорода як знавець античної міфології у вищезгаданому творі називає імена мудрості у греків і римлян, описує стосунки між людьми та духовним світом як сімейні: *Любезная сестра иль как тебе не звать? Доброты всякой ты и стройности ты мать. Скажи мне имя твое... У греков звалась я София..., но римлянин мене Минервою назвал... Скажи ж, кто твой отец?... А разве ж есть сестра твоя? — Сестра моя родна, как точно ночью дня. — И жлет она всегда, хотя одной родне? — Веть одного отца, но дети не одне...* [6, с. 64–65].

Символи, як вважав мислитель, з'єднують макро- й мікросвіти. За матеріальним символом ховається надприродне, тобто духовне. Розуміння символу залежить від досвіду людей, домінуючого типу пізнання. У первісному символічному (міфологічному, міфопоетичному) типі пізнання заслуговує на увагу те, що в ньому ми постійно мусимо щось тлумачити, інтерпретувати, аналізувати, тобто ми змушені проникати глибше в суть речі, не суто пасивно сприймати об'єкт пізнання, а навпаки, освітлювати цей об'єкт, доповнювати його за допомогою живої активності нашого духу. На ці ідеї Г. Сковороди звернув увагу Д. Чижевський — один з найкращих знавців філософської спадщини українського генія [10, с. 71–72].

Г. Сковорода вказував і на зв'язок символу з поняттям архетипу. Цей зв'язок віддзеркалює процес осмислення людиною складних понять і речей. Як ідеальні структури архетипи матеріалізуються, в тому числі й у символах. Наприклад, сонце Г. Сковорода вважав архетипом, або первісною та головною фігурою-символом, що має копії або замісні фігури-символи («віце-фігури», «антитипи»), які сходяться до свого джерела. В українській етнокulturі сонце — символ Всевидючого божества, Матері Всесвіту [5, с. 564]. Наприклад, у весільному обряді архетип сонця представлений символічними «віце-фігурами» нареченого та нареченої, короаєм, вінком тощо [11].

Архетипічними у Г. Сковороди є поняття *низ* і *верх*, символами яких у віруваннях слов'ян були темрява й світло, вогонь підземний і небесний, змії та орел тощо. Наприклад: *Не боится совесть, чиста ниже Перуна огниста, ни!* [6, с. 34]. Перун у слов'янській міфології — володар неба, вогню, блискавок. Його вогонь — це божественне світло, що розлите в горах і на небі, де й живе *у християн дух, господь, цар, отець, ум, истина* [6, с. 116]. Той вогонь має очисну й життєдайну силу, на відміну від іншого, що внизу. Останній *жжет, жжется, обника* і називається *огнем адским*. *Взойди, дух мой, на гори, где правда живет святая, где покой, тишина от вечних странствует лет, где блещит та страна, в коей непреступный свет... Где не вечерня заря... Как поток к морю скор, так сталь к магниту прядет, пламень дрожит до гор, так дух наш к богу взор рвет... Спеши ж во вечну радость крыльями умными отсель, ты там обновил [младость], как бистропарный орел...* [6, с. 35]. У наведеному контексті, як і в народній міфопоетичній, орел символізує сутність Перуна, швидкість його стріли, для самої людини — це символ її високої духовності.

Важливо, що у геніального філософа і поета знаходимо те, про що сучасні науковці тільки зараз починають говорити. Мається на увазі існування не тільки матеріального, а й ідеального, духовного світу, так званих тонких матерій, які є правдивим, дійсним буттям. Духовний світ — найважливіший, бо не лежить на поверхні: його треба спочатку відкрити, відшукати, а потім «розмотати» і витлумачити: *О блаженни ти очи, что на сию тайну зрят, коих в злой мірской полночи привела к богу заря. Ангелскій ум тайну видит* [6, с. 37].

Усі матеріальні образи навколишнього світу, на думку Г. Сковороди, другорядні й неправдиві. Істина, божественне начало заховані всередині. Матерія — це лущиння, на якому не треба зосереджуватися, його треба відкидати, щоб побачити «зерно Божої сили»: *Плотію видиши ти хлѣб и вино: но умом созерцается сам бог, который под видом плоти скрывается* [6, с. 76]. Інший світ, що «під матерією», зветься у Г. Сковороди «новий», «таємний», «захований», «таємниця», «зерно» або «сім'я» зовнішнього світу. Цей глибший світ є єство, субстанція, дійсне буття в образі, символі, емблемі [7, с. 76].

Порівнюємо таке розуміння символу із сучасним. Так, М. Алефіренко пише, що через символи досягаються смисли, які не піддаються розуму, які живуть у невідомих глибинах душі й об'єднують людей в єдине етнокультурне співтовариство [1, с. 238–239].

Г. Сковорода обурюється тим, що люди зосереджують увагу на видимому матеріальному світі, «а повітря вважають за пустоту. Чому? Бо його нелегко помітити. Природа не така, як ти міркуєш. У ній те сильніше, що не видніше» [7, с. 93].

Відношення між зовнішньою та внутрішньою природою є таке саме, як між символом та його сенсом. У багатьох творах, таких, як «Дружня розмова про душевний мир», «Кілька крихіт та зерен із поганського богослов'я», «Картина, що зображує біса, званого смутком, тугою та нудогою» й інших, Г. Сковорода вказує на існування двох світів: видимого, зовнішнього, матеріального (синоніми є: *речовина, земля, плоть* тощо) та невидимого, внутрішнього, з яким пов'язана душа, Бог і Дух. Той другий світ людина не бачить, але вона може й повинна його пізнати. Шлях пізнання тільки один — через образи-символи, якими філософ пояснював «невидиму натуру, тобто існування Бога, істини» [7, с. 30].

Саме через символи люди мають зрозуміти незримий духовний світ, що є захованим у видимому світі, як душа захована в тілі: людина — це частина світу, вона теж має матеріальну оболонку — тлінне тіло, що підкоряється духу, душі, внутрішньому світові, який вважається важливішим, бо керує тілом.

У земному житті, — як це розумів філософ, — можливим є тільки символічне пізнання Бога через вічний символ кола. Цей символ Г. Сковорода бачить у всьому живому. Наприклад, символом кола є для нього сім'я і зерно, бо коли зерно на полі загниває, з нього з'являється нова зелень, отже, гниття старого є народженням нового; там, де є занепад, водночас є і віднова. Символами кола для Сковороди є хліб, монета, виноград та садовина, корона, намисто, яблуко, сонце й інші предмети. Коло як архетипний символ буття веде через смерть до життя, через смерть до воскресіння. Саме ця геніальна ідея українського філософа червоною стрічкою проходить крізь теорію О. Фрейденаберг, яка описала міфопоетичний тип мислення у доісторичний період людства [9].

Г. Сковорода звернув увагу на те, що не завжди помічали його сучасники — люди з раціональним, суто логічним типом мислення, який часто був бар'єром у розумінні й тлумаченні архаїчної символіки. Зокрема, він писав про монодуалізм у природі, де не знайдеш дня без світла та тьми; року без холоду й тепла; він був переконаним, що життя імпліцитно присутнє у смерті, пробудження — у сні, світло — у тьмі, у брехні — правда, у печалі — радість, а у відчаї — надія. Цей же закон єдності протилежностей у природі, що захований у кожному символі, є основоположним і для людини, яка створена «за образом і подобою Божою» і яка є матеріальним символом Духу Божого. «У людини, — писав Сковорода, — не знайдеш також і стану, що не був з гіркоти та солодощів змішаний. Солодощі є нагородою гіркоти, а гіркота — мати солодощів. Плач веде до сміху, а сміх у плачі криється. Пристойний плач є те саме, що в добрий час сміх. Ціле життя людське — рух між протиріччями: одне згодом псується в серці та гине, а нове росте» [8, с. 45–47].

Ідея монодуалізму Г. Сковороди не нова у світовій філософії, але й досі є актуальною. В. Бібіхін, аналізуючи думки античних філософів про мову, свідомість і символ, писав про останній уламок, що є протилежністю, необхідним додатком до іншої частини. Кожний із уламків символу потребує для своєї цілісності чогось іншого, протилежного, а не тотожного. Символ — це не просто відколота половина, перш за все, це — частина цілого, що складається з двох протилежностей [3, с. 206–207].

У кожному символі Сковорода-філософ вбачав три шари буття: перший — це «просте, голе буття», тобто зовнішня матеріальна форма, що проявляє себе як звукова оболонка на рівні словесного символу, або — це матерія предмета, що набув символічного значення, також це можуть бути рухи та дії людини, коли йдеться про акціональну символіку.

Другий шар буття, що репрезентує символ, то є буття, яке зображується, і третій — це захований у символі смисл. Основну увагу Г. Сковорода приділяв процесу, завдяки якому можна подолати зовнішню матеріальну форму символу, що означало у розумінні Г. Сковороди «розділити», «відрізнити», «розв'язати» різні шари буття, інакше кажучи, «розгадати» завдання, проблему [6, с. 74].

Ідеї філософа щодо тісного й невидимого зв'язку мікрокосму людини з макрокосмом є актуальними і зараз, коли говоримо про особливості міфологічного світосприйняття чи намагаємося вирішити проблему відродження духовності. Людина як мікрокосм, на думку філософа, за аналогією із Всесвітом (макрокосмом), об'єднала в собі матеріальне і духовне начало. Є так звана «зовнішня людина» і «внутрішня», «дійсна людина», духовна... Тлінне тіло тримає думка (або серце). Думка — це сім'я справи, корінь тілові, це неослабна пружина, безперервний дух, що рухає і носить на собі, наче ветху ризу, тлінний тілесний бруд [7, с. 433]. Г. Сковорода закликав прислуховуватися до внутрішнього голосу, тобто голосу своєї душі, слідувати «благому Духові».

Очевидно, такі ідеї Г. Сковороди, що були представлені вище, є актуальними у розумінні символу як феномена й на сучасному рівні розвитку знань. Ф. Бацевич включив концепцію Г. Сковороди до історії світової лінгвофілософської думки, звернувши увагу на те, що світ символів у Біблії — це концептуалізація макро- й мікрокосму. Останнє є співзвучним з актуальними поняттями сучасної лінгвістики — мовною картиною світу, що активно досліджується в сучасній когнітивній лінгвістиці та етнолінгвістиці [2, с. 192].

Найважливіше те, що будь-який символ — це «покрова», матерія, за якою приховується таємниця Всесвіту. Матеріальний світ символів треба розжовувати, розривати і розбивати, а за ним знаходити заховану ідею та солодкі щільники вічності.

Висновки. Отже, символ для Г. Сковороди є посередником між об'єктивним і суб'єктивним; матеріальним та ідеальним; видимим і невидимим. Символ — це ланцюг, що зв'яже різні рівні реального буття. Філософію Г. Сковороди можна вважати «символічним алфавітом», який є корисним у читанні не тільки біблійних текстів, а й інших, що репрезентують багату духовну культуру українського народу.

Література

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология : ценностно-смысловое пространство языка : учеб. пособие. Москва : Флинта; Наука, 2010. 288 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ : Академія, 2004. 344 с.
3. Библихин В. В. Язык философии. 3-е изд., стер. Санкт-Петербург : Наука, 2007. 389 с.
4. Дмитренко М. Символи українського фольклору. Київ : УЦКД, 2011. 400 с.
5. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ : Довіра, 2006. 703 с.
6. Сковорода Г. Вірші. Пісні. Байки. Діалоги. Трактати. Притчі. Прозові переклади. Листи. Київ : Наукова думка, 1983. 542 с.
7. Сковорода Г. Твори : у 2 т. / ред. кол.: М. Жулинський, М. Сулима, О. Прицак [та ін.]. 2-ге вид., виправ. Київ : Обереги, 2005. Т. 1 : Поезії. Байки. Трактати. Діалоги. 528 с.
8. Сковорода Г. Твори : у 2 т. / ред. кол.: М. Жулинський, М. Сулима, О. Прицак [та ін.]. 2-ге вид., виправ. Київ : Обереги, 2005. Т. 2 : Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи. 479 с.
9. Фрейденберг О. М. Миф и литература древности. Москва : Наука, 1978. 606 с.
10. Чижевський Д. Філософія Г. С. Сковороди. Харків : Акта, 2003. 432 с.
11. Яковлева О. В. Предметный символ «Круг» в свадебном обряде. *Мова*. Одеса : Астропринт, 2006. № 11. С. 126–132.

References

1. Alefirenko, N. F. (2010), *Linguoculturalism : value-semantic space of language [Lingvokulturologiya : tsennostno-smyslovoe prostranstvo yazyka]*, Flynta; Nauka Publishing house, Moscow, 288 p.
2. Batsevych, F. S. (2004), *Fundamentals of communicative linguistics [Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky]*, Akademia Publishing house, Kyiv, 344 p.
3. Bibikhin, V. V. (2007), *The language of philosophy [Yazyk filosofii]*, Nauka Publishing house, Saint-Peterburg, 389 p.
4. Dmytrenko, M. (2011), *Symbols of Ukrainian folklore [Symvoly ukrainskoho folkloru]*, UTsKD, Kyiv, 400 p.
5. Zhaivoronok, V. V. (2006), *Signs of Ukrainian ethnoculture : dictionary-reference book [Znaky ukrainskoi etnokultury]*, Dovira Publishing house, Kyiv, 703 p.
6. Skovoroda, H. (1983), *Poems. Songs. Fairy tales. Dialogues. Treatises. Parables. Prose translations. Letters [Virshi. Pysni. Baiky. Dialohy. Traktaty. Prytchi. Prozovi pereklady. Lysty]*, Naukova dumka, Kyiv, 542 p.
7. Skovoroda, H. (2005), *Works : in 2 volumes [Tvory : u 2 t.]*, M. Zhulynskiy, M. Sulyma, O. Pritsak etc. (eds.), Oberehy, Kyiv, vol. 1, 528 p.
8. Skovoroda, H. (2005), *Works : in 2 volumes [Tvory : u 2 t.]*, M. Zhulynskiy, M. Sulyma, O. Pritsak etc. (eds.), Oberehy, Kyiv, vol. 2, 479 p.
9. Freidenberg, O. M. (1978), *Myth and literature of antiquity [Mif i literatura drevnosti]*, Nauka Publishing house, Moscow, 606 p.
10. Chyzhevskiy, D. (2003), *Philosophy of H. Skovoroda [Filosofia H. S. Skovorody]*, Akta Publishing house, Kharkiv, 432 p.
11. Iakovleva, O. V. (2006), Object symbol “Circle” in the wedding ceremony [Predmetnyi symvol «Kruh» v svadebnom obriade], *Mova*, № 11, pp. 126–132.

ЯКОВЛЕВА Ольга Васильевна,

доктор филологических наук, профессор кафедры общего и славянского языкознания Одесского национального университета имени И. И. Мечникова, Одесса, Украина; тел.: +38 048 7651600; моб.: +38 067 4818898; e-mail: olga.yakovleva.1920@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7686-7637

СИМВОЛИКА ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ Г. СКОВОРОДЫ

Аннотация. Идеи выдающегося украинского мыслителя XVIII в. Г. С. Сковороды неоднократно становились объектом исследования учёных (работы Ф. Бацевича, М. Нямбу, М. Поповича и др.). В целом, миропонимание Г. Сковороды, его толкование таких неоднозначных понятий, как миф и символ являются оригинальными и очень непростыми. **Целью** данной статьи является семиотический анализ основных идей в миропонимании Г. Сковороды-философа, в частности, связи между идеальным и материальным, а также анализ диалектического единства архетипа как идеального образования и его материального выражения в символических значениях. **Материалом** анализа являются философские идеи Г. Сковороды, связанные с диалектическим единством духа, души и тела, видимого и невидимого. Украинский философ отмечал антропоморфность всего, что есть во Вселенной; считая видимый материальный мир менее важным. Он призывал срывать материальную оболочку, чтобы достичь и почувствовать самое важное — существование тонких материй духовного мира. В **результате** анализа связей архетипа как идеального образования в сознании народа с традиционной украинской символикой, которая закреплена в мифах и фольклорных текстах, в статье проиллюстрирована семиотика монодуализма, о котором писал и сам Г. Сковорода, и современные философы, в частности, В. Бибикин. Проанализированы также оригинальные символические значения в отдельных поэтических произведениях украинского философа. **Выводы** заключаются в том, что символ для Г. Сковороды является посредником между объективным и субъективным; материальным и идеальным; видимым и невидимым. Символ — это цепь, связывающая разные уровни реального бытия. Философию Г. Сковороды можно считать «алфавитом символов», который является полезным в чтении не только библейских текстов, но и других, представляющих богатую духовную культуру украинского народа.

Ключевые слова: Григорий Сковорода, миф, символ, семиотика, архетип, диалектическое единство, монодуализм, материальный мир, духовный мир, душа.

Olga V. IAKOVLEVA,

Doctor of Philological Sciences, Full Professor of General and Slavic Linguistics Department, Odessa I. I. Mechnikov National University; 24/26 Frantsuzskyi blvd., Odessa, 65058, Ukraine; tel.: +38 048 7651600; моб.: +38 067 4818898; e-mail: olga.yakovleva.1920@gmail.com; ORCID ID: 0000-0001-7686-7637

SYMBOLS OF POETIC WORKS OF H. SKOVORODA

Summary. Ideas of an outstanding Ukrainian thinker of the XVIII century H. Skovoroda were analyzed by many scientists, in particular, F. Batsevich, M. Neamtsu, M. Popovich and others. At the same time, H. Skovoroda's original explanation of such complex and multifaceted concepts as myth and symbol is currently very difficult to understand. This article presents and analyzes individual ideas of the Ukrainian philosopher regarding the dialectical unity of the ideal and material world; spirit, soul and body, visible and invisible world. H. Skovoroda called for focusing on the invisible spiritual world and despising the material shell of all that exists. The world in the philosophical treatises of the scientist is completely anthropomorphic. We described the concept of archetype in H. Skovoroda and how this mental formation materializes in symbolic meanings in the philosopher's poetic works, as well as the relationship between these meanings and traditional symbols in the culture of the Ukrainian people. The article pays attention to the concept of monodualism, which is one of the key for the Ukrainian philosopher and which attracts the attention of modern scholars, in particular, V. Bibikhin. The article also analyzes the original symbolic meanings in the poetry of H. Skovoroda.

Key words: Hrigory Skovoroda, myth, symbol, semiotics, archetype, dialectical unity, monodualism, material world, spiritual world, spirit, soul.

Статтю отримано 2.11.2020 р.

ПИТАНИЯ ЛЕКСИКОЛОГИИ, ГРАМАТИКИ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ МОВИ

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219506>
УДК [811.163.2+811.161.1+811.14]'36'373'25:347.78.034

КЪНЕВА Виктория Гочева,

доктор по филология, главен асистент, катедра „Класически и източни езици и култури“, Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“; гр. Велико Търново, 5003, България; тел.: +359 885 149 429; e-mail: vgotcheva_g@mail.bg; ORCID ID: 0000-0003-1103-3054

ГРАМАТИЧНИЯТ СТРОЕЖ НА ЕЗИЦИТЕ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА СЪЩЕСТВУВАНЕТО НА „БЕЛИ ПЕТНА“ ПРИ ПРЕВОД (върху материал от български, руски и гръцки език)

Анотация. *Предмет* на анализ е въпросът за лексикалната безеквивалентност и влиянието на лингвистичните фактори, и по-специално на различията в граматическия строеж на езиците, за част от наблюдаваните „разминавания“ в лексикалния състав на езиците при тяхното паралелно изучаване. *Обект* са граматическите категории *род*, *число*, *степен* на прилагателните, както и на *деепричастните форми* на глаголите. *Целта* на статията е да докаже, че тяхната липса и/или различната честота на употреба има пряка връзка с лексикалната безеквивалентност. Основен метод на изследване е съпоставителният. *Резултатите* от анализа показват, че по отношение на категорията *род* в трите езика се наблюдават определени разминавания при образуването на корелативни съществителни от женски род за обозначаване на професии, длъжности и др. Несъвпадението при възможностите за образуване на *ед.* или *мн. число* също биха могли да станат причина за констатиране на лакуни в преводния език. При предаването на съществителните *pluralia tantum*, които нямат дори и потенциални граматични форми за друго число, се налага значението за единичност или множественост да бъде изразено не чрез форми за число, а синтактично чрез съчетания с числителното *едни*, с други количествени числителни или с думи като *чифт*, *вид*, *сорт* и т.н. При езиковата съпоставка се забелязват не малко разлики в образуването и употребата на *степените* на прилагателните. Липсата на абсолютив в българския език би могла да е причина за констатиране на „бели петна“ при превод. Що се отнася до *деепричастията*, при тях определяща за наличието на лакуни в преводния език е честотата на употреба. *Практическото значение* на представения анализ е свързано преди всичко с теоретичните и практическите проблеми на превода.

Ключови думи: лексикална безеквивалентност, граматически категории род, число, степен на прилагателните, деепричастия, преводна асиметрия, български език, гръцки език, руски език.

Поставяне на проблема. Неоспорим факт е, че немалка част от езиковите явления биха останали незабелязани от носителите на даден език, ако не бъдат изследвани и анализирани в съпоставителен план лексикалните системи на два и/или повече езика.

Именно като такъв феномен трябва да бъде разглеждана лексикалната безеквивалентност. Много често несъответствията в лексикалния състав за всяка конкретна двойка сравнявани езици са различни, което и обуславя нейния относителен характер.

За да може да се обясни съществуването на дадена лексика в един език при отсъствието ѝ в друг, от основно значение е да се разкрие същността на лексикалната безеквивалентност. За тази цел е необходимо да се установят, анализират и систематизират причините, представляващи предпоставка за наличието на безеквивалентна по отношение на сравнявания език лексика, както и да се изследват факторите, на чието влияние се дължат „пропуските“ при езиковата номинация.

Важно е да се отбележи, че безеквивалентната лексика и „белите петна“ при превод, или т. нар. лакуни, могат да бъдат обект на изучаване само и единствено в своята пряка взаимовръзка и взаимообусловеност, тъй като представляват двете страни на едно и също езиково явление — т.е. лексиката е безеквивалентна от гледна точка на изходния език, докато в езика на превода се наблюдава „бяло петно“.

Връзка с други изследвания. Въпросът за начините на предаване на безеквивалентната лексика от един език на друг е широко застъпен в изследванията в областта на теорията на превода. Значителна част от тях са насочени към изясняването на проблемите, възникващи при превод на текстове, съдържащи реалии, разбирани като названия на специфични за определен народ и определена страна предмети, явления, процеси и понятия. Реалиите отразяват особеностите на дадена историческа епоха, на политическия, икономически и културен живот на нацията и придават национален, местен и/или исторически колорит, поради което нямат съответствия в други езици. Те са най-лесно разпознаваемата безеквивалентна лексика, но все пак представляват само една от нейните разно-

видности — това е тази лексика, чието съществуване е мотивирано от отсъствието на съответните предмети, явления и т.н. в обществената практика на носителите на езика, предмет на съпоставка.

Освен реалиите има още една група лексика, безеквивалентността на която не е мотивирана от обективната липса на денотатите, които назовава. Става въпрос за отсъствието на номинативни единици, означаващи реално съществуващи и в двата сравнявани езика понятия, явления, предмети и т.н., които поради една или друга причина остават незабелязани от езика, но не и от съзнанието на носителите му.

В този случай безеквивалентната лексика не е носител на национален или исторически колорит, при нея отсъства ярката конотация и безеквивалентността не е постоянен признак, а се установява единствено при съпоставка за всяка конкретна двойка езици. Тя представлява резултат или от различното възприемане и различен анализ на действителността в различните езици (т.е. се дължи на фактори от неезиково естество), или от различните съществуващи в езика начини и модели за номинация, дължаща се на нееднаквото функциониране на езиковите системи и различните възможности за използване на езиковите ресурси на конкретния език.

Наличието на „бели петна“, което се констатира в тези случаи, се обуславя от липсата на необходимост от назоваването на съществуващо понятие или от липсата на необходимост от диференцирано или недиференцирано представяне на съществуващото понятие.

Към тази немотивирана от обективна липса на денотат лексика се отнасят два типа номинативни единици. Първите са тези, за чието предаване на друг език е необходимо използването на свободно словосъчетание или перифраза: рус. *подглазье* — *подочна ямка / хлътналото под окото* (бълг.), *υποφθάλμια κοιλότητα* (гр.); гр. *λαχιάδα* — *слънчев ден* (бълг.), *солнечный день* (рус.); *ιριδίξω* — *блестя във всички цветове на дъгата* (бълг.); *переливаться всеми цветами радуги* (рус.); бълг. *подпетявам* — *стантъватъ задник обуви* (рус.), *πατάω τις φτέρνες των παπουτσιών*.

Вторият тип са номинативните единици, които са резултат от различното сегментиране и интерпретиране на действителността, имащо за резултат различно езиково отразяване. Има случаи, в които предмети и явления съществуват в бита и на двата народа, чиито лексикални системи се сравняват, но те биват възприемани, разглеждани и оценявани по различен начин от носителите на различните езици — така например, единият от народите може да има по-общо разбиране за дадено понятие за разлика от другия. Именно това става причината за наличието на семантично диференцирана или недиференцирана лексика, която няма съответствие в преводния език във вид на отделна номинативна единица: рус. *окот* — *окотване, окозване, о(б)агнене, озайчване* (бълг.); *ноготь, коготь* — *нокът* (бълг.), *νύχι* (гр.); гр. *οπεθερός* (м.р.) — *свекър, тъст* (бълг.); *свекор, тестъ* (рус.); *ηπεθερά* (ж.р.) — *свекърва, тъща* (бълг.); *свекровь, теща* (рус.); *ταπεθερικά* (мн.ч.) — *свекър, свекърва, тъст, тъща* (бълг.); *свекор, свекровь, тестъ и теща* (рус.); бълг. *градина* — *сад, огород* (рус.); *стадо, ято, пасаж* — *κοπάδι* (гр.).

Що се отнася до наличието на диференцирана / недиференцирана по отношение на друг език лексика, има и случаи, когато самата граматична система на езика обуславя липсата на съответствие във вид на отделна номинативна единица. При превод на такава лексика също е необходимо да се направи съответното обобщение или уточнение.

Както става ясно, факторите, имащи отношение към лексикалната безеквивалентност могат да бъдат разпределени в две групи — екстралингвистични, лингвистични. Комплексното им влияние е в основата на наблюдаваното многообразие от варианти на „разминавания“ в лексикалния състав на езиците при паралелното им изучаване.

Поставяне на задачите. Целта на настоящата статия е анализ на основните лингвистични фактори, пораждащи безеквивалентност, която се основава на морфологичната специфика на разглежданите езици. Както е известно, различните езиковите системи, по една или друга причина, не реализират някои морфологични категории или ги реализират по друг начин и с други средства. В тази връзка в по-нататъшното изложение ще набележим свързаните с безеквивалентността особености на руските, българските и гръцките категории число и степен, а също и на деепричастните форми в тези езици.

Изложение на основния материал. Към лингвистичните фактори, свързани с лексикалната безеквивалентност, могат да бъдат отнесени фонетичните особености, граматичния строеж и словообразователните възможности за езикова номинация.

Комплексното изследване на възникващите затруднения при превод на безеквивалентната по отношение на преводния език лексика, предполага да бъде обърнато специално внимание и на различията в граматичния строеж на езиците. „Всеки език проявява избирателност и отразява чрез своите категории едва някои от чертите, присъщи на обектите, които подлежат на назоваване“ [3, с. 14]. В редица езици отсъстват различни граматични категории като род, число, падеж, одушевеност-неодушевеност за съществителните или пък вид и време за глагола и т. н. Липсата на някои от тези категории в определени случаи би могла да бъде предпоставка за съществуването на лакуни в преводния език.

Отсъствието на категорията *род* в някои езици (напр. английски, естонски, фински и унгарски) има пряко отношение към констатирането на наличие на недиференцирана по отношение на прите-

жавашите въпросната категория руски, гръцки и български езици лексика. Това е причината цели класове английски номинативни единици (например такива със значение на професия) да бъдат предавани в тези езици в зависимост от контекста. Съответствията на такъв вид названия могат да бъдат съществителни както от мъжки, така и от женски род: *учител, готвач, продавач / учителка, готвачка, продавачка* (бълг.), *учитель, повар, продавец / учительница, повариха, продавщица* (рус.), *δάσκαλος, μάγειρας, πωλητής / δασκάλα, μαγείρισσα, πωλήτρια* (гр.). При превод на английски език, въпреки липсата на диференцирано по отношение на рода съответствие, при необходимост той може да бъде предаден по описателен начин или с помощта на местоимение, указващо рода: напр. *womanteacher; he, she*.

Независимо от факта, че в трите тук разглеждани езици граматичните категории нерядко съвпадат, все пак има и известни различия, които неминуемо водят да появата на лакуни в съответния преводен език.

Грамматичната категория *род* съществува и в трите езика, но въпреки наличието ѝ, естествено, има и случаи на несъвпадения. Нерядко се наблюдават разминавания в рода, които трябва да се отчитат при превод. Най-често става въпрос за съществителни имена, означаващи професии, длъжности, звания и чинове и т.н. Понякога названията от този тип притежават само една граматична форма (обикновено за мъжки род), служеща за означаването на понятието. В такива случаи, при необходимост да бъде назовано лице от женски пол, се използва същата тази форма. В гръцкия език от съществителното *γραμματέας* например не се образува корелативно съществително от женски род, поради което то е употребявано както за лица от мъжки, така и за лица от женски пол. Разграничаването на пола на даденото лице в речта се изразява синтактично — посредством съчетаемост, определителен член и т.н. В българския и в руския език гръцкото съществително *γραμματέας* има лексикално изразени родово диференцирани съответствия — в бълг. *секретар* и *секретарка*, респективно в рус. *секретарь* и *секретарша*. В обратната ситуация, ако трябва да се предаде на руски или на гръцки език понятие, за което в тези езици няма създадени отделни номинативни единици за обозначаването на лица от мъжки и респективно от женски пол, съществуващи обаче в българския език, се оказва, че номинативната единица, обозначаваща най-често лица от женски пол, на практика няма съответствие и в случай на необходимост се използват формите за мъжки род. Например съществителните *адвокат, лекар, педагог* в българския език образуват корелативно съществително от женски род *адвокатка, лекарка, педагожка*. В руския и гръцкия книжовен език обаче отделна форма за обозначаването на лица от женски пол, упражняващи тези професии, няма и по тази причина се използват формите за мъжки род — *адвокат, врач, педагог* и *ο/ηδίκηγός, γιατρός, παιδαγωγός*.

Трябва да отбележим, че използването на една и съща граматична форма за обозначаването на лица както от мъжки, така и от женски пол, в никакъв случай не означава, че става дума за някакъв вид вторична номинация, тъй като изразяването от недиференцираната номинативна единица понятие е едно и също, независимо от пола на лицето.

Интересно изследване във връзка с въпроса за несъвпаденията на граматичния род в различните езици прави Е. Чиаляшвили. В основата на това изследване е материал от руски, български и грузински език, базиран на преводни и тълковни речници, като негов обект е лексиката със значение 'професия', а целта — установяване степента на гендерна асиметрия в тези езици. Според анализа на изследвания материал се оказва, че от общото количество лексика с това значение, в руския език 80,3 % има форми само за мъжки род, гендерните двойки са 17,7 %, а професиите, имащи наименования само в женски род са едва 2 %. В българския език, от своя страна, 41,8 % от представената в речниците лексика има форми само за мъжки род, докато гендерните двойки са 58 % [9, с. 260–263]. Посочените данни са повече от показателни за наличието в руския език на значителен брой, в сравнение с българския, родово недиференцирани номинативни единици — факт, който задължително трябва да се отчита при превод¹.

Не по-малко интересни са и въпросите, поставени в цитираната по-горе статия, а именно: „какви екстралингвистични и лингвистични фактори са повлияли на по-активното развитие на системата на названията за лица от женски пол в българския език в сравнение с руския език, каква е историята на развитието на такива наименования, какъв е техният произход и време на поява в езика“ [9, с. 263].

Отговори на поставените въпроси до голяма степен дава А. Исаченко в статията си „К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков“. Там авторът отбелязва спецификите в историческото развитие на руския език, който се е формирал като държавен език постепенно, като неговата национална самобитност никога не е била подлагана на сериозна външна заплаха. А. Исаченко обяснява консервативността на руския книжовен език с факта, че той се е развивал в условията на феодалното общество в една огромна централизирана държава [5, с. 349–352]. Съвременният български език, подобно на чешкия, е „результат от съзнателна „будителска“ дейност“, като новият речник е създаван на базата на езика на народа — оттук идва и

¹ Подробно за образуването на названията на лица от женски пол, както и за различните видове съотношения между суфиксите за м.р. и тези за ж.р. вж. Е. А. Земска [4, с. 148–155].

безкрайната лекота, с която елементи от общонародния език попадат в книжовната лексика, както и безкрайно „демократичното“ отношение към общонародната лексика [5, с. 351]. Всичко това дава и отговор на въпроса за факторите, влияещи на по-активното развитие на системата на названията за лица от женски пол в българския и руския.

Има и още един вид съществителни, при които би могло да се наблюдава подобно допълнително, макар и недотам съществено, затруднение при превод и това са съществителните от общ род със значение на лица, съществуващи и в трите изследвани от нас езика, за които, в зависимост от пола, в преводния език има съответствия и в м.р. и в ж.р. При този тип производни съществителни съвсем очевидно не се използват словообразователни средства за изразяване на значенията 'лица от мъжки пол' и 'лица от женски пол' [6, с. 48] — това значение се извежда от контекста: *ужасный злюка* / *ужасная злюка*. На руските номинативни единици *кутила*, *соня*, *умница*, напр., в българския и гръцкия съответстват по две съществителни — едно в м.р. и едно в ж.р.: *гуляйджия* / *гуляйджийка*, *поспалан* / *поспалана*, *умник* / *умница* и съответно *ουλεντζές* / *ηυλεντζού*, *ουπναράς* / *ηυπναρού*, *οέξυπνος* / *ηέξυπνη*. „Бели петна“ от такъв вид обикновено не представляват проблем при превод, тъй като в повечето случаи контекстът е категоричен за избора на рода на съществителното, което трябва да бъде използвано.

Друга категория, при която биха могли да се открият разминавания, е категорията *число*. И в трите разглеждани езика съществуват немалко съществителни, които се срещат само или предимно в едно число. Несъвпадението при възможностите за образуване на единствено или множествено число биха могли са станат причина за констатиране на лакуни в преводния език. В гръцкия език съществителното *οαντίλαλος*, означаващо 'ехо' образува както единствено, така и множествено число: *οιαντίλαλοι*. В българския и руския обаче съответствието се употребява само в единствено число — т.е. там, където трябва да има форма за множествено число на тази номинативна единица, в тези два езика има лакуна.

Съществителни, притежаващи форми само за едно число (множествено) са съществителните *pluralia tantum*, които нямат дори и потенциални граматични форми за друго число. Значението за единичност или множественост при тях се изразява не чрез форми за число, а синтактично — чрез съчетания с числителното *едни* (за ед.ч.), с други количествени числителни (за мн.ч.) или с думи като *чуфт*, *вид*, *сорт* и т.н. [6, с. 70–71]. Например на бълг. *денонощие* — *денонощия* в руския език съответства *сутки*. За да се предаде значението за единичност, се използва съчетанието *одни сутки*, а за множественост — съответно *много суток*, *несколко суток* (ср. *одни качели*, *одни носилки* и т.н.).

Категорията *степен* също съществува и в трите езика. При езиковата съпоставка, обаче, се забелязват не малко разлики в образуването и употребата им.

За разлика от българския език в руския и гръцкия сравнителната и превъзходната степен има по две синонимни форми — аналитична и синтетична: бълг. *силен* — *по-силен* — *най-силен*; рус. *сильный* — *сильнее* = *более сильный* — *сильнейший* = *самый сильный*; гр. *δυνατός* — *δυνατότερος* = *πιοδυνατός* — *οδυνατότερος* = *οπιοδυνατός*.

В руския език синтетични форми се образуват и с представките *по-* и *най-* и простите форми за сравнителна степен. С представката *по-* се обозначава умереност, смекчена или допустима според възможностите, на степента на проява на признака: *получше*, *покрепче*, *подольше* и т.н. Тъй като тези форми на сравнение нямат адекватно речниково съответствие в българския и гръцкия под формата на отделно функционираща номинативна единица, то те трябва да бъдат предавани описателно: *малко по-добър*, *малко по-силен*, *малко по-дълъг* (бълг.) и *λίγοκαλύτερος*, *λίγοδυνατότερος*, *λίγομακρότερος* (гр.).

Руският и гръцкият език също така разполагат със специални суфикси, посредством които се образуват номинативни единици, означаващи абсолютна превъзходна степен, елатив, чрез която се изразява качество на предмет без сравнение с други предмети. „Елативното значение най-общо определя интензивността (на признака) като много висока, но няма указание за предел“, като съответно „употребата на формите с елативно значение е демонстрация на липсващите ограничители в количествената или качествена проява на признака, атрибут на някакъв предмет“ [1, с. 20].

В руския език елативното значение се предава посредством синтетичните форми за превъзходна степен, образувани със суфиксите *-ейш(ий)* и *-айш(ий)* (*сильнейший*, *глубочайший*). Гръцкият език, от своя страна, притежава отделна елативна форма, окончаваща в зависимост от вида на прилагателното на *-ότατος*, *-ύτατος* и *-έτατος*: *πικρότατος*, *παχύτατος*, *επιμελέστατος*.

В съвременния българския език такава суфиксална форма за елативно значение отсъства. За да бъде изразено това значение, трябва да се използва или формата за превъзходна степен, образувана с частицата *най-*, която обаче не предава съвсем точно изразяваното понятие (т.е. не се диференцира достатъчно ясно степента на проявление на признака), или да се употреби прилагателното в съчетание с различни наречия, като например *извънредно*, *изключително*, *крайно*, *много*, *страшно*, *съвсем*, *ужасно* и т.н. Ср. превода на руските *сильнейший*, *глубочайший* — *извънредно силен*, *много дълбок* и на гръцките форми за абсолютна превъзходна степен *πικρότατος*, *παχύτατος*, *επιμελέστατος* — *страшно гъст*, *ужасно дебел*, *изключително прилежен*.

В отделни случаи като съответствие биха могли да се използват прилагателни с представката *пре-*, която обаче е непродуктивна и има предимно разговорен характер. В други случаи съответствия могат да са сложни прилагателни, образувани с помощта на *свърз-*, *супер-*, *ултра-*, *мега-* или *хипер-* като първа съставка¹. Този начин на образуване на елатив е много продуктивен, но предимно за разговорната реч².

От казаното може да се заключи, че за предаването на елативно значение от руски и гръцки на български език се използва или форма, която не е диференцирана, или описание, т. е. наблюдава се отношението *елативна форма — недиференцирана лексика* или *елативна форма — описание*.

Наред със споменатите дотук различия в изследваните езици, несъмнено трябва да споменем и несъответствията, дължащи се на разминаванията в честотата на употреба на някои езикови категории или езикови явления. Пример за това е нееднаквата употреба в трите езици на *деепричастните форми*. За разлика от българския език, в руския употребата на деепричастия е много широко застъпена и представлява обичайна форма за по-кратко изразяване на различни синтактични функции и семантични нюанси³. Деепричастията са средство за граматична диференциация на различни по важност действия [2, с. 206]⁴. Те способстват за обозначаването на целостта на самото събитие, като отделят основните от допълнителните действия и установяват между тях определени времеви отношения [6, с. 230]. В съвременния български език обаче това е една сравнително нова категория без традиции в използването и присъща предимно за писмената разновидност на книжовната реч⁵. По тази причина при превод на текст от руски задължително трябва да се отчита както стилът, тъй като деепричастието придава на текста по-официален, книжен или научен характер, така и честотата на употреба на тези форми в българския език и съответно да не се прекалява с тях⁶.

Поради спецификата на употребата на деепричастията в българския език и факта, че не винаги използването им е уместно, както и поради липсата на деепричастни форми от свършен вид, тяхното предаване в текста на превода от руски понякога създава затруднения. Тези особености в употребата, разликата в честотата на използване и отсъствието на определени деепричастни форми, водят до констатиране на лакуни в българския, които трябва да бъдат запълнени.

В „Теория и практика на превода“ И. Васева подробно описва начините за предаване на деепричастни форми от руски на български език. Има няколко начина за предаване на руските деепричастия от несвършен вид на български, като използването на българските съответствия на *-айки* и *-ейки* е с най-ограничена употреба⁷. Най-често срещаното съответствие, извън еднословните такива, а и по принцип, е подчинено изречение със съюза 'като' и сказуемо под формата на глагол от несвършен вид: *указывая 'като сочи'*. Освен това се използват също и подчинени обстоятелствени изречения със съюзите *когато, докато, щом като, защото, понеже, тъй като, макар че, въпреки че, за да* и т.н. Руските деепричастия могат да бъдат предадени на български и с помощта на предложно-именни съчетания, напр. с предлозите *с, на, от, в*: ср. *улыбаясь 'с усмивка', уходя 'на тръгване', боясь 'от страх', ожидая 'в очакване'*.

Руските деепричастия от свършен вид също най-често се предават на български език с подчинено изречение със съюза *като* (в смисъл на *след като*) и лични глаголни форми: *нарисовав 'след като нарисува'*. И при този вид деепричастия, както и при тези от несвършен вид, в качеството им на преводни съответствия се използват подчинени обстоятелствени изречения със съюзите *ако, щом, когато, след като, щом като, защото, понеже, тъй като, макар че, въпреки че* и предложно-именни съчетания с предлозите *с* и *при*: *не поставив правильного диагноза, нельзя вылечить больного 'ако не се постави правилната диагноза, не може да се излекува болният'; вставши утром... 'щом ста-*

¹ В руския и гръцкия език също се наблюдава предаване на *елативното значение* посредством използване на префикси и аналитични форми, но както и в българския език, тези номинативни единици не представляват специфични форми за абсолютна степен (абсолютив), каквито са формите на *-ейш(ий)* и *-айш(ий)* за руския и *-ότατος, -ύτατος* и *-έστατος* за гръцкия език. В настоящата статия се акцентира върху липсата на специфична форма за изразяване на абсолютна (безотносителна) степен при прилагателните имена в българския език във връзка с начините за изразяване на елативното значение и върху факта, че тази липса обуславя използването на описателни начини за предаването им при превод от руски и гръцки език.

² Вж. В. Радева [7, с. 183–184]; ср. Е. Тилев [8, с. 112–177].

³ Подробно за образуването, нормите и начините на употреба на видовете деепричастия в руския език вж. Лопатин, Милославский, Шелякин [6, с. 229–236].

⁴ При съпоставката, която прави на руския и българския език от гледна точка на превода, И. Васева отделя специално място на несъответствията в употребата на деепричастията в двата езици, на значението и отношенията, изразявани чрез деепричастните форми и на начините за предаването им от руски на български език [2, с. 155, 168–169, 205–217].

⁵ По време на българското Възраждане деепричастията започват постепенно да навлизат в литературата от онова време, достигайки най-висока степен на употреба през 30-те години на ХХ в., след което започват вече да се използват по-умерено [2, с. 206]. За деепричастието в съвременния български език вж. също и ГСБКЕ 1983: 382–383.

⁶ При превод от руски на български език на художествена литература, съотношението на честотата на срещаните деепричастия е 26:1, при превод на публицистика — 6:1, а при превод на научна литература — 4:1 [2, с. 169].

⁷ Тук ще се спрем единствено на начините на предаване на деепричастията посредством синтактични конструкции. По-подробно вж. И. Васева [2, с. 207–217].

неше сутрин...’ или *скрестив руки* ’сърс скръстени ръце’. Темпоралните деепричастни конструкции с отрицание се превеждат на български език с помощта на *преди да...*, *без да...*

В гръцкия език на руските деепричастия от несвършен вид, също както и в българския, има съответствия, които се образуват чрез прибавяне към основата на *-ontaç* (за глаголите от първо спрежение) и *-ontaç* (за глаголите от второ спрежение). По отношение на честота на употреба, гръцките деепричастни форми заемат междинно положение между руските и българските.

Що се отнася до руските деепричастия от свършен вид, в гръцкия език също няма аналог и те се предават чрез езикови средства, подобни на тези в българския.

Изводи и перспективи. В заключение може да се обобщи, че различията в граматичния строеж на трите изследвани езика представляват фактор, оказващ пряко влияние върху езиковото явление лексикална безеквивалентност и липсата на определена граматическа категория или честотата на нейната употреба би могла да е причина за появата на „бели петна“ в речниковия състав на даден език. Анализираниите категории показват редица особености, които се нуждаят от по-детайлно описание и изследване с цел оформяне на пълна картина на феномена безеквивалентност.

Литература

1. Буров С. Граматическата категория степенуване в съвременния български книжовен език : автореферат на дисертация за получаване на научна степен “Кандидат на филологическите науки”. В. Търново, 1982. 23 с.
2. Васева И. Теория и практика на превода. София : Наука и изкуство, 1980. 254 с.
3. Гак В. Г. Сравнителна типология на французкия и руския език. Ленинград : Просвещение, 1977. 300 с.
4. Земская Е. А. Словообразование как деятельность. Москва : Наука, 1992. 221 с.
5. Исаченко А. В. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. *Slavia*. Прага, 1958. Roč. 27, № 3. С. 334–352.
6. Милославский И. Г., Лопатин В. В., Шелякин М. А. Современный русский язык : Словообразование. Морфология. Москва : Русский язык, 1989. 250 с.
7. Радева В. Словообразуването в българския книжовен език. София : УИ „Св. Климент Охридски“, 1991. 226 с.
8. Тилев Е. Елативът в руския и българския език — между омонимията и аналитизма. *Думи срещу догми : сб. с доклади от дванадесетата национална конференция за студенти, докторанти и средношколци*. Пловдив : Контекст, 2011. С. 112–117.
9. Чиаляшвили Е. Ш. О степени гендерной асимметрии в русском, болгарском и грузинском языках (на материале слов-наименований профессий). *Мир русского слова и русское слово в мире: материалы XI Конгресса МАПРЯЛ, Варна, 17–23 септември 2007 г. Русский язык в сопоставлении с другими языками. Перевод — взаимодействие языков и культур*. София-Варна : HeronPress, 2007. Т. 5. С. 259–266.

References

1. Burov, S. (1982), *The grammatical category degree of comparison in Standard Modern Bulgarian : Author's thesis [Gramaticheskata kategoriya stepenuvane v savremenniya balgarski knizhoven ezik : avtoref. na dis. za poluchavane na nauch. stepen kand. na filol. nauki]*, Veliko Tarnovo, 23 p.
2. Vaseva, I. (1980), *The theory and practice of translation [Teoriya i praktika perevoda]*, Nauka i izkustvo, Sofia, 1980, 254 p.
3. Gak, V. G. (1977), *Comparative typology of the French and Russian languages [Sravnitel'naya tipologiya frantsuzskogo i russkogo yazykov]*, Prosveshchenie, Leningrad, 300 p.
4. Zemskaya, E. A. (1992), *Word formation as an activity [Slovoobrazovanie kak deyatel'nost']*, Nauka, Moscow, 221 p.
5. Isachenko, A. V. (1958), “On the issue of structural typology of the vocabulary of Slavic literary languages”, *Slavia* [“K voprosu o strukturnoy tipologii slovarnogo sostava slavyanskikh literaturnykh yazykov”], *Slavia*, Praha, Roč. XXVII, No 3, pp. 334–352.
6. Miloslavsky, I. G., Lopatin, V. V., Shelyakin, M. A. (1989), *Modern Russian language : Derivation. Morphology [Sovremennyy russkiy yazyk : Slovoobrazovanie. Morfologiya]*, Russkiy yazyk, Moscow, 250 p.
7. Radeva, V. (1991), *Word formation in Standard Bulgarian [Slovoobrazuwaneto v balgarskiya knizhoven ezik]*, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Sofia, 226 p.
8. Tilev, E. (2011), “The elative in Russian and Bulgarian — between homonymy and analyticity”, *Words against dogmas : reports from the twelfth national conference for undergraduate students, PhD candidates and secondary students* [“Elativat v ruskiya i balgarskiya ezik — mezhdou omonimiyata i analitizma”], *Dumi sreshthu dogmi : Sbornik s dokladi ot dvanadesetata natsionalna konferentsiya za studenti, doktoranti i srednozhkoltsi*, Kontekst, Plovdiv, pp. 112–117.
9. Chialashvili, E. Sh. (2007), “Regarding the degree of gender asymmetry in Russian, Bulgarian and Georgian (based on words describing professions)”, *Materials from the eleventh MAPRYAL congress, Varna, 17–23rd September 2007. The Russian language in comparison with other languages. Translation — interaction of languages and cultures* [“O stepeni gendernoy asimmetrii v russkom, bolgarskom i gruzinskom yazykakh (na materiale slov-naimenovaniy profes-siy)”, *Mir russkogo slova i russkoe slovo v mire : materialy XI Kongressa MAPRYAL, Varna, 17–23.09.2007. Russkiy yazyk v sopostavlenii s drugimi yazykami. Perevod — vzaimodeystvie yazykov i kul'tur*], HeronPress, Sofija-Varna, vol. 5, pp. 259–266.

КИНЄВА Вікторія Гочева,

доктор філології, старший викладач кафедри класичних та східних мов і культур Великотирновського університету «Святих Кирила та Мефодія»; Велико Тирново, 5003, Болгарія; тел.: +35 9885 144929; e-mail: vgotcheva_g@mail.bg; ORCID ID: 0000-0003-1103-3054

ГРАМАТИЧНА СТРУКТУРА МОВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ІСНУВАННЯ «БІЛИХ ПЛЯМ» У ПЕРЕКЛАДІ (на матеріалі з болгарської, російської та грецької мов)

Анотація. *Предметом* аналізу є питання про лексичну нерівність та вплив лінгвістичних факторів, зокрема, про відмінності в граматичній структурі мов для деяких із спостережених «розбіжностей» в лексичному складі мов у їх паралельному вивченні. *Об'єкт* вивчення — граматичні категорії роду, числа, ступеня порівняння прикметників, а також категорія дієприслівника. *Метою* статті є доведення того, що їх відсутність та / або різна частота вживання безпосередньо пов'язані з лексичною нерівністю. Зіставний є основним методом дослідження. *Результати* аналізу свідчать, що у формуванні іменників жіночого роду на позначення професій, посад тощо в трьох мовах існують певні розбіжності, які стосуються невідповідності можливостей утворення таких форм у різних мовах. Категорія числа також призводить до виявлення труднощів у перекладі. У випадках використання іменників *pluralia tantum*, які навіть не мають потенційних граматичних форм для іншого числа, значення одиничності чи множинності повинно виражатися не числовими формами, а синтаксично: шляхом поєднання з числівником один, іншими кількісними числівниками або зі словами типу *пара, тип, сорт* тощо. У мовному зіставленні є багато відмінностей способу творення та вживання ступенів порівняння прикметників. Відсутність синтетичного способу творення найвищого ступеня в болгарській мові може бути причиною «білих плям» у перекладі таких прикметників. Щодо дієприслівників доконаного виду, то нечасте їх уживання у мовленні є визначальною причиною наявності лакун у їх перекладі. *Практичне значення* поданого аналізу насамперед пов'язане з теоретичними та практичними проблемами перекладу.

Ключові слова: лексична нерівність, граматичні категорії, рід, число, ступені порівняння прикметника, дієприслівник, асиметрія перекладу, болгарська мова, грецька мова, російська мова.

Viktoriya G. KANEVA,

PhD in Philology, Senior Lecturer, Department of Classical and Eastern Languages and Cultures, St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo; Veliko Turnovo, 5003, Bulgaria; tel.: +359 885 149 429; e-mail: vgotcheva_g@mail.bg; ORCID ID: 0000-0003-1103-3054

THE GRAMMATICAL STRUCTURE OF LANGUAGES AS A BASIS FOR THE EXISTENCE OF LEXICAL GAPS IN TRANSLATION (based on Bulgarian, Russian and Greek language material)

Summary. The *subject* of the article is the problem of lexical non-equivalence and the influence that linguistic factors, in particular the differences in the grammatical structure of languages, have on some of the observed discrepancies in the lexis of the three languages in their parallel study. The *object* of the study are the grammatical categories *gender, number, degrees* of adjectives, as well as the *gerunds forms* of verbs. The *purpose* of the article is to prove that their absence and/or different frequency of use is directly related to lexical non-equivalence. The main *method* of the study is contrastive analysis. As far as the category *gender* is concerned, the *results* of this analysis show that there are certain discrepancies in the three languages in the formation of correlative feminine nouns for the denotation of professions, official positions and so on. Discrepancies in the category *number* such as the possibility of making singular or plural forms could also be one of the reasons for the existence of lacunae in the receptor language. In the translation of *pluralia tantum* nouns, which lack even potential grammatical forms for another number, it is necessary for the concept of singularity or plurality to be expressed not through number forms but syntactically through combinations with the numeral one, other quantifiers or words like *pair, type, sort*, etc. Comparison between the languages also reveals quite a few differences in the formation and usage of the degrees of adjectives. The lack of absolute in Bulgarian could be a reason for the existence of lexical gaps in translation. As for gerunds, the presence of lacunae in the receptor language is determined by their frequency of use. **The practical significance** of the present analysis is related above all to issues in translation theory and practice.

Key words: lexical non-equivalence, grammatical categories, gender, number, degrees of adjective, gerunds, translation asymmetry, the Bulgarian language, the Greek language, the Russian language.

Статтю отримано 20.07.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219509>
УДК 811.111'06'367.626

МОЙСЕЄНКО Наталія Григорівна,

кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри граматики англійської мови Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна; тел.: +38 093 4388839; +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

КАТЕГОРІАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗАЙМЕННИКА В СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ПРОТОТИПІВ

Анотація. *Об'єктом* цього дослідження є точки зору лінгвістів стосовно граматичного статусу займенників у сучасній англійській мові. *Предметом* наукової розвідки є когнітивні характеристики англійських займенників і можливості репрезентації цих характеристик у класифікаціях займенників. *Метою* дослідницької роботи стало визначення адекватних критеріїв щодо виокремлення займенників у частиномовні групи слів. *Методологічною* базою дослідження обрано закони пізнання, теорії архетипу, прототипу, концептуальної категорії. Як *результат* роботи запропоновано принципи класифікації займенників у сучасній англійській мові, які можуть застосовуватися у навчанні англійської мови як іноземної, а також у проведенні фундаментальних когнітивних досліджень частин мови в англістиці. *Висновки* роботи зводяться до наступних положень: 1) теорія прототипів може бути ефективною у розподілі на класи слів, що входять до формально, семантично, граматично та функційно строкатої групи займенників, згідно із концептуальними категоріями, які віддзеркалює кожний окремий клас. Ця теорія може також допомогти пояснити випадки гіпостасиса у підкласах займенників; 2) займенники можна об'єднати в одну групу слів на підставі загальної вказівної функції: вони вказують на певне явище об'єктивної дійсності без його ідентифікації, співвідносяться із різними концептуальними категоріями (субстанція, володіння, локативність, темпоральність, кваліфікативність, таквантивність), що й зумовлює відмінність їх формальних ознак.

Ключові слова: займенник, частина мови, субстанція, концептуальна категорія, прототип.

Постановка проблеми. У сучасному мовознавстві, зокрема в англістиці, немає спільної точки зору щодо частиномовної семантики займенника. Категоріальний статус одиниць, що традиційно вважають займенниками, дослідники англійської мови визначають по-різному [1–14; 16–53]. Це зумовлює актуальність нашого дослідження.

Формулювання завдань дослідження. Мета цієї статті полягає в аналізі найбільш поширених точок зору щодо категоріальної семантики англійського займенника, визначенні проблем, пов'язаних із її встановленням, а також у розробці шляхів виокремлення концептуальних категорій займенникової співвіднесеності, якими ми вважаємо ієрархічно структуровані об'єднання концептів із концептом-прототипом у ядрі структури, що здатні рефлексивно відображати певні категорії буття людини, які в мовленні позначають займенниковими лексемами. Об'єкт нашого дослідження складають точки зору лінгвістів стосовно граматичного статусу займенників у сучасній англійській мові. Предметом наукової розвідки є когнітивні характеристики займенників у сучасній англійській мові та можливості їх репрезентації у класифікаціях займенників. Методологічно наше дослідження базується на законах пізнання, на таких психологічних категоріях як концептуальна категорія і архетип.

Виклад основного матеріалу. У сучасній лінгвістиці заведено відокремлювати і протиставляти слова повнозначні та службові [4, с. 27]; автосемантичні: такі, що мають своє самостійне значення, — та син семантичні: такі, що набувають значення тільки у сполученні з іншими словами в реченні [51, с. 4]; лексичні та структурні слова [53, с. 68]; змістовні та структурні слова [5, с. 207]; слова повнозначні та функціональні [27, с. 38]. Залежно від того, як розуміють термін «значення мовної одиниці», займенники можуть вважатися службовими словами, такими, що позбавлені значення [27; 29; 30; 45; 48; 51; 52; 53], або навпаки, повнозначними словами, такими, що мають своє особисте граматичне значення [1; 7–14; 18–23; 25; 39; 40; 46].

Так, С. Ульман зазначає, що в деяких випадках займенники функціонують як повнозначні слова (являють собою фонологічні одиниці; *this, his* можуть вживатися самостійно і як закінчені висловлювання), в інших випадках займенники відрізняються від інших повнозначних слів. Тому вчений пропонує називати займенники «псевдословами», службовими словами, що виконують скоріше семантичну ніж лексичну функцію [51, с. 44].

Структуралісти Ч. Фріз і У. Френсіс семантику мовних одиниць не досліджують взагалі, вони вважають її суб'єктивним елементом мови. Їхня класифікація частин мови базується на здібності слова займати те чи інше місце у реченні. На підставі цього критерію займенник із частин мови включається, Ч. Фріз і У. Френсіс відносять його до службових слів, причому службові слова вони не включили в систему частин мови [35, с. 41; 36, с. 92].

Деякі сучасні дослідники англійської мови вважають займенники функціональними словами, що не мають лексичного значення, заявляючи, що роль таких слів зводиться до визначення відносин між лексичними словами або більшими мовними одиницями, а також на позначення засобу їх інтерпретації [17, с. 47]. Зауважимо, що всі мовні явища співвідносяться із об'єктивною дійсністю, включаючи

і людину, все має свою форму і своє значення [15, с. 32; 23, с. 47; 24, с. 92; 27, с. 98; 54, с. 422], тому кожна мовна одиниця є позначенням тієї чи іншої когнітивної структури, яка сформувалась у свідомості людини внаслідок її взаємодії із навколишнім середовищем. Отже, кожна мовна одиниця має певне референтне значення. Проте, службові слова можуть відрізнятися від повнозначних слів «особливим видом реальності, яку вони сегментують» [28, с. 85].

Представники традиційного напрямку граматики виокремлюють частини мови на підставі трьох критеріїв: семантичного, морфологічного та синтаксичного [1; 3; 7; 14; 20–25; 34; 37]. До того ж, вони зазначають, що застосування всіх трьох критеріїв для об'єднання займенників в одну групу слів є справою досить непростою [36–42; 47], бо займенники різних розрядів не мають однакових морфологічних і синтаксичних властивостей [38, с. 268; 40, с. 29; 48, с. 9].

Складність визначення граматичної семантики займенників, на наш погляд, можна пояснити такою причиною: традиційно ця група слів включає одиниці із дуже різними семантичними та граматичними характеристиками, і, оскільки граматичне значення є категоріальним, що виражається регулярною повторюваністю граматичних форм, то за відсутності останніх неможливо встановити і перше.

Вирішення зазначеної вище проблеми, на погляд деяких сучасних мовознавців, можливе, якщо займенники виокремлюватимуться за семантичним критерієм. Ці дослідники зауважують, що такі слова характеризуються «широким колом об'єктів і перемінністю значення», ці слова «завжди мають контекстуально зумовлений зміст» [17, с. 304].

Між іншим, на думку І. Вихованця, займенники треба вважати «займенниковими словами». дослідник розподілив їх між іменниками, числівниками, дієсловами, прислівниками [11, с. 305]. Критерії запропонованої ним класифікації містять базові категоріально-понятійні та категоріально-формальні ознаки.

Більшість британських і американських дослідників вважає займенниками тільки ті слова, що вживаються замість іменника [32, с. 67; 33, с. 101; 42, с. 75; 43, с. 39] або замість іменника та іменникової фрази [26, с. 59; 29, с. 103; 31, с. 21; 45, с. 109–113; 48, с. 129]. Займенники із ад'єктивними й адвербіальними характеристиками вони відносять до інших груп слів (детермінативів, кваліфікаторів, прикметників, прислівників) [26, с. 59; 29, с. 103; 43, с. 54; 45, с. 33]. Отже, семантична наповненість займенників зводиться ними лише до субстантивності.

В. В. Гуревич, утім, зазначає, що за семантичними, морфологічними та синтаксичними властивостями займенники збігаються з іменником, із прикметником або із прислівником. І. Корунець говорить про те, що займенники мають характеристики іменників, прислівників, числівників [16, с. 224]. А. С. Гузєєва також пов'язує семантику займенника із вказівкою на речі, їх ознаки та кількість [7, с. 49].

Таким чином, аналізуючи все зазначене вище, можна стверджувати, що сучасні лінгвісти визначають семантику займенника як субстанціональну, ад'єктивну та адвербіальну. Деякі вказують на відсутність у займенника лексичного значення. У зв'язку із цим виникають питання чи є щось взагалі спільне в семантиці таких різних за способом позначення дійсності слів, чи можна їх об'єднувати до однієї групи, або було б більш доцільно виокремити їх у підгрупи іменників, прикметників та прислівників.

На нашу думку, для вирішення поставлених питань ефективною може виявитися теорія прототипів, оскільки вона розглядає мову не стільки з позицій жорсткого структурування категорій, скільки з позицій природних, прототипічних категорій.

Так, О. Кубрякова зазначає, що потрібно підходити із сучасними поглядами до вибудови окремих частин мови: «не за принципом відсутності протиріч у значенні її різних членів, не з вимогами повтору в кожній одиниці конкретної частини мови набору ідентичних змістовних ознак, але з розумною пропозицією про те, завдяки яким концептам було сформовано ядро кожної категорії, в якому напрямі воно могло далі трансформуватись і які семантичні зсуви були при цьому можливими без порушення спільності цієї категорії» [19, с. 99]. Для когнітивного підходу до аналізу мовних одиниць характерним є визначення когнітивної структури (концепта або сукупності концептів), яка вербалізується через ті чи інші лексеми, і функцій, у яких цю лексему використовують у дискурсі й тексті. Кожний концепт має у своїй структурі понятійне ядро, навколо якого розвиваються всі інші смисли, що його формують.

Згідно із визначенням Е. Рош, прототип — це точка когнітивної референції, яка втілює найбільш виразні категорії як рубрики досвіду, виокремлені шляхом пізнавальної діяльності людини, і дозволяє визначити всю категорію загалом [цит. за 19, с. 117]. Отже, при визначенні прототипічних семантичних характеристик займенника, треба виявити інваріанти значення, суттєві для кожного контекстуального вживання цих мовних одиниць. Вони і становлять ядро концепту. Усе це дає змогу знайти елементи із спільними властивостями.

«Частини мови можна вважати проєкціями у світ мови різних за своєю суттю або за способом сприйняття людиною об'єктів дійсності» [19, с. 4]. Таким чином, для визначення категоріальної семантики займенника треба спочатку проаналізувати, які саме об'єктивні та концептуальні категорії позначає дана група слів. Під об'єктивною категорією ми розуміємо явища об'єктивного світу,

які асоціюються із субстанцією та способом її існування у часі і просторі [42, с. 157]. У процесі життєдіяльності людина пізнає об'єктивний світ, який відображається в її свідомості. Знання про об'єктивний світ структуруються в мозку людини у вигляді мисленневих, ментальних конструктів, що відповідають тій чи іншій об'єктивній категорії. такі конструкти прийнято називати концептуальними категоріями [там само, 158].

Мовна репрезентація концептуальної категорії (або концептуальної структури) здійснюється за допомогою лінгвістичних категорій. Із цього витікає, що природа лінгвістичних категорій безпосередньо залежить саме від характеру концептуальних категорій, які вони об'єктивують.

Зазвичай, до займенників в англійській відносять такі групи мовних одиниць:

- 1) *I, you, he, she, it, we, they;*
- 2) *my, your, his, her, its; our, their, mine, yours, his, hers, its; ours, theirs;*
- 3) *myself, yourself, himself, herself, ; ourselves, themselves;*
- 4) *this/these, that/those, here, there, now, then, the same, such;*
- 5) *who, what, which, when, where, how, that;*
- 6) *one another, each other;*
- 7) *some, somebody, any, anybody, anyone, anything, another, other, no, no-one, nobody, nothing, all, each, every, everything, either, both; much, many, few, several, some, certain* [1, с. 12; 3, с. 154; 7, с. 268; 9, с. 74; 41, с. 97; 44, с. 62; 46, с. 23–25; 47, с. 21; 49, с. 92; 50, с. 31].

Аналіз їх вживання у мовленні свідчить про те, що ці лексеми перетинаються із такими концептуальними категоріями:

- предметності (субстанціальності): (*I, you, he, she, it, we, they, some, somebody, any, anybody, anyone, anything, no-one, nobody, nothing, everything, each other, one another*);
- посесивності (*my, your, his, her, its; our, their, mine, yours, his, hers, its; ours, theirs*);
- рефлексивності (*myself, yourself, himself, herself, ; ourselves, themselves*);
- локативності (*here, there, where*);
- темпоральності (*now, when*);
- кваліфікативності: (*some, any, both, much, many, few, several, some, certain, how, this/there, that/those, the same, such, either*).

Таким чином, концептуальні структури, із якими співвідносяться лексеми, що традиційно вважаються займенниками, позначають різні об'єктивні категорії: саму субстанцію (субстанціональна концептуальна структура) та її атрибути (локативна, темпоральна концептуальні структури); ознаки субстанції (кваліфікативна концептуальна структура). Однак лексичне значення самих лексем, за допомогою яких здійснюються вербалізація зазначених вище концептуальних структур (категорій), є узагальненим; воно конкретизується тільки в контексті.

Висновки. Підсумовуючи все зазначене вище, можна стверджувати, що, по-перше, теорія прототипів може бути ефективною у розподілі займенників — строкатої за формальними, семантичними, граматичними та функційними ознаками групи слів — на класи згідно із концептуальними категоріями, які вони віддзеркалюють. Ця теорія також може допомогти пояснити випадки гіпостасиса у підкласах займенників. По-друге, — займенники можуть об'єднуватися в одну групу слів на підставі загальної вказівної функції: вони вказують на певне явище об'єктивної дійсності без його ідентифікації, співвідносяться із різними концептуальними категоріями (субстанція, володіння, локативність, темпоральність, кваліфікативність, таквантитивність), що й зумовлює відмінність їх формальних ознак.

На наш погляд, подальші дослідження граматичної семантики займенників у руслі когнітивної парадигми, а саме у світлі теорії прототипів, дає змогу виявити схему конструювання кожної когнітивної структури, яка позначається такими одиницями. Завдяки цьому виникає можливість виявити концептуальні категорії займенникової співвіднесеності та визначити частиномовний статус одиниць, які в англійській мові традиційно вважають займенниками.

Література

1. Барабаш Т. А. Грамматика английского языка. Москва : ЮНВЕС, 2001. 255 с.
2. Бархударов Л., Штелинг Д. Грамматика английского языка. Москва : Высшая школа, 1973. 423 с.
3. Верба Л. Г., Верба Г. В. Грамматика сучасної англійської мови. Київ : ВП Логос-М, 2006. 341 с.
4. Вейхман Г. А. Новое в грамматике современного английского языка. Москва : Астрель, 2002. 543 с.
5. Виноград Т. К процессуальному пониманию семантики. *Текст : аспекты изучения семантики, прагматики и поэтики*. Москва : Эдиториал УРСС, 2001. С. 42–89.
6. Вольф Е. М. Грамматика и семантика местоимений. Москва : Высшая школа, 1974. 165 с.
7. Гузеева К. А. Справочник по грамматике английского языка. Санкт-Петербург : Союз, 2003. 278 с.
8. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. Москва : Флинта, 2003. 168 с.
9. Емельянова О. В. Грамматика современного английского языка. Москва : Academia, 2003. 639 с.
10. Иванова И. П., Бурлакова В. В., Почепцов Г. Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. Москва : Высшая школа, 1981. 283 с.
11. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2006. 334 с.

12. Каушанская В. Л. Грамматика английского языка. Москва : Флинта, 2001. 319 с.
13. Качалова К. Н., Израилевич Е. Е. Практическая грамматика английского языка. Элиста : Джангар, 2004. 717 с.
14. Комаров А. С. Практическая грамматика английского языка для студентов. Москва : Флинта, 2005. 244 с.
15. Корсаков А. А. Лексическое и грамматическое содержание и употребление глагола *to have* в английском языке : дис. ...канд. филол. наук : 10.02. 04. Одесса, 1979. 237 с.
16. Корунец І. В. Порівняльна типологія англійської та української мов. Вінниця : Нова книга, 2003. 459 с.
17. Кочерган М. Л. Вступ до мовознавства. Київ : Академія, 2002. 367 с.
18. Крылова И. П., Крылова Е. В. Английская грамматика для всех. Москва : Высш. шк., 1989. 320 с.
19. Кубрякова Е. С. На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Москва : Языки славянской культуры. 2004. 556 с.
20. Ревзина О. Г., Членова С. Р. К вопросу о семантике местоимений. *Вопросы семантики : дискуссия на расширенном заседании филологической секции Учёного совета Ин-та востоковедения : Тезисы докладов.* Москва, 1971. С. 157–159.
21. Селиверстова О. Н. Местоимения в языке и речи. Москва : Высш. шк., 1988. 215 с.
22. Серов Н. П., Цвет Л. Л. Детерминативы и служебные слова в современном английском языке. Элиста : Калмыцкое книжное изд-во, 1976. 97 с.
23. Смирницкий А. Морфология английского языка. Москва : ИЛИЯ, 1959. 440 с.
24. Стеблин-Каменский М. И. Спорное в языкознании. Ленинград : Наука, 1974. 142 с.
25. Barabash T. A. A Guide to Better Grammar. Moscow : UNVES, 2000. 329 p.
26. Biber D. Longman Grammar of Spoken and Written English. Harlow : Pearson Education, 2000. 1204 p.
27. Blokh M. Y. A Course in Theoretical English Grammar. Moscow : Vysshaya shkola, 2000. 380 p.
28. Bolinger D. Meaning and Form. London-N. Y. : Longman, 1977. 212 p.
29. Close R. A Reference Grammar for Students of English. Essex : Longman, 2000. 342 p.
30. Collins Cobuild English Grammar. London : Collins, 1993. 486 p.
31. Colwell G., Knox J. What's the Usage? Reston : Reston Publishing Company, 1973. 340 p.
32. Clark A. M. Spoken English. London : Macmillan, 1965. 407 p.
33. Curme G. English Language. N. Y. : Barnes and Noble, 1957. 308 p.
34. Drozdova T. U. et al. English Grammar. Saint-Petersburg : Antology, 2002. 358 p.
35. Francis W. The Structure of American English. N. Y. : The Ronald Press, 1958. 614 p.
36. Fries Ch. The Structure of English. N. Y. : Harcourt, 1952. 304 p.
37. Ganshina M., Vasilevskaya N. English Grammar. Moscow : Higher School, 1964. 548 p.
38. Gordon E., Krylova I. A. Grammar of Present-Day English. Moscow : Vysshaya Shkola, 1980. 334 p.
39. Gurevich V. V. Practical English Grammar. Moscow : Flinta, 2003. 291 p.
40. Ilyish B. A. The Structure of Modern English. Moscow-Leningrad : Prosveshcheniye, 1971. 366 p.
41. Khaimovich B. S., Rogovskaya B. I. A Course in English Grammar. Moscow : Higher School, 1967. 298 p.
42. Morokhovskaya E. Fundamentals of Theoretical English Grammar. Kyiv : Higher School, 1984. 287 p.
43. Nesfield J. English Grammar : Past and Present. London : MacMillan, 1898. 470 p.
44. Palmer H., Bleanford F. A Grammar of Spoken English. Cambridge : Heffner, 1924. 298 p.
45. Quirk R., Greenbaum S. A University Grammar of English. London : Longman, 1976. 484 p.
46. Rayevska N. M. Modern English Grammar. Kyiv : Higher School, 1976. 304 p.
47. Reznik R. V. A Grammar of Modern English Usage. Moscow : Flinta, 686 p.
48. Shaw H. Handbook of English. New York : McGraw Hill, 1969. 598 p.
49. Sweet H. A New English Grammar. Logical and Historical. Oxford, 1892. 499 p.
50. Swan M. Practical English Usage. Oxford : University Press, 2003. 653 p.
51. Ullmann S. Semantics Oxford : Basil Blackwell, 1977. 278 p.
52. Wardhaugh R. Introduction to Linguistics. New York : Mc Graw, 1972. 239 p.
53. Willis H. Modern Descriptive English Grammar. New York : Chandler, 1972. 378 p.
54. Философский энциклопедический словарь. Москва : Инфра-М, 2007. 575 с.

References

1. Barabash, T. A. (2001), *Grammar of the English language [Grammatika angliyskogo yazyka]*, YUNVES, Moscow, 255 p.
2. Barkhudarov, L., Shteling, D. A. (1973), *Grammar of the English language [Grammatika angliyskogo yazyka]*, Higher school, Moscow, 423 p.
3. Verba, L. G., Verba, G. V. (2006), *A Grammar of modern English [Hramatyka suchasnoi anhliyskoi movy]*, VP Logos, Moscow, Kyiv, 341 p.
4. Weikhman, G. A. (2002), *New in the grammar of modern English [Novoe v grammatike sovremennogo angliyskogo yazyka]*, Astrel, Moscow, 543 p.
5. Vinograd, T. (2001), "To the processual understanding of semantics", *Text : aspects of studying semantics, pragmatics and poetics* ["K protsessualnomu ponimaniyu semantiki", *Tekst : aspekty izucheniya semantiki, pragmatiki i poetiki*], Editorial URSS, Moscow, pp. 42–89.
6. Wolf, E. M. (1965), *Grammar and semantics of pronouns [Grammatika i semantika mestoimений]*, Higher school, Moscow, 165 p.
7. Guzeva, K. A. (2003), *English grammar : Reference book [Spravochnik po grammatike angliyskogo yazyka]*, Soyuz, Saint-Petersburg, 278 p.
8. Gurevich, V. V. (2003), *Theoretical grammar of the English language [Teoreticheskaya grammatika angliyskogo yazyka]*, Flinta, Moscow, 168 p.
9. Emelyanova, O. V. (2003), *A Grammar of Modern English [Grammatika sovremennogo angliyskogo yazyka]*, Academia, Moscow, 639 p.
10. Ivanova, I. P., Burlakova, V. V., Pocheptsov, G. G. (1981), *Theoretical grammar of modern English [Teoreticheskaya grammatika sovremennogo angliyskogo yazyka]*, Higher school, Moscow. 283 p.

11. Karpenko, Yu. O. (2006), *Introduction to Linguistics [Vstup do movoznavstva]*, Academy, Kyiv, 334 p.
12. Kaushanskaya, V. L. (2001) *A Grammar of the English language [Grammatika angliyskogo yazyka]*, Flinta, Moscow, 319 p.
13. Kachalova, K. N., Izrailevich E. E. (2004), *Practical grammar of the English language [Prakticheskaya grammatika angliyskogo yazyka]*, Dzhangar, Elista, 717 p.
14. Komarov, A. S. (2005), *Practical English grammar for students [Prakticheskaya grammatika angliyskogo yazyka dlya studentov]*, Flinta, Moscow, 244 p.
15. Korsakov, A. A. (1979), *Lexical and grammatical content and use of the verb to have in English : Thesis [Leksicheskoe i grammaticheskoe sodержanie i upotreblenie glagola to have v angliyskom yazyke : dis. ... kand. filol. nauk]*, Odessa, 237 p.
16. Korunets, I. V. (2003), *Comparative typology of the English and Ukrainian languages [Porivnialna typolohiia anhliiskoi ta ukrainskoi mov]*, New book, Vinnytsia, 459 p.
17. Kochergan, M. L. (2002), *Introduction to Linguistics [Vstup do movoznavstva]*, Academy, Kyiv, 367 p.
18. Krylova, I. P., Krylova, E. V. (1989), *English grammar for all [Angliyskaya grammatika dlya vsekh]*, Higher school, Moscow, 320 p.
19. Kubryakova, E. S. (2004), *On the way of acquiring knowledge about language : Parts of speech from a cognitive point of view [Na puti polucheniya znaniy o yazyke : Chasti rechi s kognitivnoy tochki zreniya]*, Languages of Slavic culture, Moscow, 556 p.
20. Revzina, O. G., Chlenova, S. R. (1971), “To the question of semantics of pronouns”, *Questions of semantics : discussion at an extended meeting of the philological section of the Academic Council of the Institute of Oriental Studies : Abstracts of reports* [“K voprosu o semantike mestoimeniy”, *Voprosy semantiki : diskussiya na rasshirennom zasedanii filologicheskoy sektiiv Uchonogo sojeta Instituta vostokovedeniya : Tezisy dokladov*], Moscow, pp. 157–159.
21. Seliverstova, O. N. (1988), *Pronouns in language and speech [Mestoimeniya v yazyke i rechi]*, Higher school, Moscow, 215 p.
22. Serov, N. P., Tsvet, L. L. (1976), *Determinatives and Structural Words in the Modern English Language [Determinativnyi i sluzhebnyie slova v sovremennom angliyskom yazyke]*, Kalmyk book publishing house, Elista, 97 p.
23. Smirnitsky, A. (1959), *Morphology of the English language [Morfolohiya angliyskogo yazyka]*, ILIYA, Moscow, 440 p.
24. Steblin-Kamensky, M. I. (1974), *Controversial in linguistics [Spornoe v yazykoznanii]*, Nauka, Leningrad, 142 p.
25. Barabash, T. A. (2000), *A Guide to Better Grammar*, UNVES, Moscow, 329 p.
26. Biber, D. (2000), *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Pearson Education, Harlow, 1204 p.
27. Blokh, M. Y. (2000), *A Course in Theoretical English Grammar*, Vysshaya Shkola, Moscow, 380 p.
28. Bolinger, D. (1977), *Meaning and Form*, Longman, London-New York, 212 p.
29. Close, R. A. (2000), *Reference Grammar for Students of English*, Longman, Essex, 342 p.
30. *Collins Cobuild English Grammar* (1993), Collins, London, 486 p.
31. Colwell, G., Knox, J. (1973), *What's the Usage?*, Reston Publishing Company, Reston, 340 p.
32. Clark, A. M. (1965), *Spoken English*, Macmillan, London, 407 p.
33. Curme, G. (1957), *English Language*, Barnes and Noble, New York, 308 p.
34. Drozdova, T. U. et al. (2002), *English Grammar*, Antology, Saint-Petersburg, 358 p.
35. Francis, W. (1958), *The Structure of American English*, The Ronald Press, New York, 614 p.
36. Fries, Ch. (1952), *The Structure of English*, Harcourt, New York, 304 p.
37. Ganshina, M., Vasilevskaya, N. (1964), *English Grammar*, Higher School, Moscow, 548 p.
38. Gordon, E., Krylova, I. A. (1980), *Grammar of Present-Day English*, Vysshaya Shkola, Moscow, 334 p.
39. Gurevich, V. V. (2003), *Practical English Grammar*, Flinta, Moscow, 291 p.
40. Ilyish, B. A. (1971), *The Structure of Modern English*, Prosveshcheniye, Moscow-Leningrad, 366 p.
41. Khaimovich, B. S., Rogovskaya, B. I. (1967), *A Course in English Grammar*, Higher School, Moscow, 298 p.
42. Morokhovskaya, E. (1984), *Fundamentals of Theoretical English Grammar*, Higher School, Kyiv, 287 p.
43. Nesfield, J. (1898), *English Grammar : Past and Present*, MacMillan, London, 470 p.
44. Palmer, H., Bleanford, F. (1924), *A Grammar of Spoken English*, Heffner, Cambridge, 298 p.
45. Quirk, R., Greenbaum, S. (1976), *A University Grammar of English*, Longman, London, 484 p.
46. Rayevska, N. M. (1976), *Modern English Grammar*, Higher School, Kiev, 304 p.
47. Reznik, R. V. (2007), *A Grammar of Modern English Usage*, Flinta, Moscow, 686 p.
48. Shaw, H. (1969), *Handbook of English*, McGraw Hill, New York, 598 p.
49. Sweet, H. (1892), *A New English Grammar. Logical and Historical*, University Press, Oxford, 499 p.
50. Swan, M. (2003), *Practical English Usage*, University Press, Oxford, 653 p.
51. Ullmann, S. (1977), *Semantics*, Basil Blackwell, Oxford, 278 p.
52. Wardhaugh, R. (1972), *Introduction to Linguistics*, Mc Graw, New York, 239 p.
53. Willis, H. (1972), *Modern Descriptive English Grammar*, Chandler, New York, 378 p.
54. *Philosophical Encyclopedic Dictionary* (2007), [Filosofskiy entsiklopedicheskiy slovar'], Infra, Moscow, 575 p.

МОЙСЕЕНКО Наталия Григорьевна,

кандидат филологических наук, доцент, доцент кафедры грамматики английского языка Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; Французский бульвар, 24/26, г. Одесса, 65058, Украина; тел.: +38 093 4388839, 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

КАТЕГОРИАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МЕСТОИМЕНИЯ В СОВРЕМЕННОМ АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ В СВЕТЕ ТЕОРИИ ПРОТОТИПОВ

Аннотация. *Объектом* данного исследования являются точки зрения лингвистов относительно грамматического статуса местоимений в современном английском языке. *Предмет* исследования составляют когнитивные характеристики местоимений в современном английском языке и возможности их репрезентации в классификациях местоиме-

ний. **Цель** работы сводится к определению адекватных критериев для распределения местоимений по частям речи. **Методологически** наше исследование основывается на законах познания, на таких психологических категориях как концептуальная категория, архетип. **Результаты** нашего исследования содержат принципы классификации местоимений в современном английском языке. Они могут найти применение в ходе преподавания английского языка как иностранного, а также при проведении фундаментальных когнитивных исследования частей речи в английском языке. **Выводы** работы сводятся к следующим положениям: 1) теория прототипов может быть эффективной при разделении такой разнородной группы слов как местоимения на классы в соответствии с теми концептуальными категориями, которые они отражают; эта теория также поможет объяснить случаи гипостасиса в подклассах местоимений; 2) местоимения могут быть объединены на основании общей функции указывать на определённые явления объективной действительности, не идентифицируя их, они соотносятся с различными концептуальными категориями (субстанция, обладание, локативность, темпоральность, кваликативность и квантификативность), что и определяет их формальные различия.

Ключевые слова: местоимение, часть речи, субстанция, концептуальная категория, прототип.

Natalia G. MOISEIENKO,

PhD, Candidate of Science in Philology, Associate Professor, lecturer at the Department of English Grammar, Odessa National I. I. Mechnikov University, 24/26 Francuzskiy Blvd., Odessa, 65058, Ukraine; тел.: +38 093 4388839; +38 067 1087618; e-mail: natalymoiswx@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-8465-5519

CATEGORIAL CHARACTERISTICS OF PRONOUNS IN MODERN ENGLISH FROM THE POINT OF VIEW OF PROTOTYPE THEORY

Summary. The *object* of the study of this article is the points of view of the linguists on grammatical status of pronouns in Modern English. The *subject* of investigation is cognitive characteristics of pronouns in Modern English and possibilities of their representation in classifications of pronouns. The *purpose* of the work is to try to find adequate criteria for classification of pronouns in Modern English. **Methodologically** this research is based upon the laws of cognition, on such psychological categories as conceptual category, archetype. The descriptive analysis and comparison were used. The *findings* of the work include principles of classification of pronouns in Modern English. **Practical value** of the research consists in possibility of acquiring its results in the course of teaching English as a foreign language and in possibility of their use in fundamental cognitive investigations of the parts of speech of the English language. **Results** of this work are: 1) the prototype theory can be very effective in helping to classify the miscellaneous group of pronouns according to the conceptual categories they reflect, it can also help to explain the cases of hypostasis within the subgroups of pronouns; 2) pronouns can be united on the ground of their common function: to point to a certain phenomena of the objective world without identifying it, they are associated with different conceptual categories (substance, possession, location, temporality, quality, quantity) which explains differences in their formal characteristics.

Key words: pronoun, part of speech, substance, conceptual category, prototype.

Статтю отримано 30.10.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219521>
УДК 81'373.422/.423/.46/.612'06

НИКОЛАЄСКУ Емілія Василівна,

старший викладач кафедри східноєвропейських мов навчально-наукового центру мовної підготовки Національної академії Служби безпеки України; вул. М. Максимовича, 22, м. Київ, 03022, Україна; тел.: +38 097 8901640; e-mail: emilie.nicolaescou@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-1742-5991

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТЕРМІНОТВОРЕННЯ СУЧАСНОЇ ТЕОРІЇ ЕНАНТІОСЕМІЇ

Анотація. Оскільки інтерес до енантіосемії зростає, постає нагальна потреба в усталеній термінології. **Метою** статті є аналіз терміносистем, систематизація, уніфікація і впорядкування як наявних, так і новостворених термінів до інтерпретації енантіосемії. **Об'єкт** дослідження — явище енантіосемії та конструкції, у яких вона виявляється. **Предмет** аналізу — інтерпретація енантіосемії в лінгвістиці, основна термінологія, яку лінгвісти використовують під час дослідження енантіосемії. Для досягнення мети було використано описовий, лексикографічний і порівняльно-історичний **методи**, методи інтерпретації, класифікації, зіставлення, узагальнення. **Результатом** вивчення цієї проблеми є невеликий огляд сучасного стану теорії енантіосемії; встановлення характерних рис енантіосемії; висвітлення основної термінології, яку лінгвісти використовують під час дослідження явища енантіосемії. **Висновки:** на сьогодні немає єдності думок щодо визначення енантіосемії. Енантіосемію розглядають як різновид антонімії, омонімії, полісемії, маргінальний феномен. Ми розглядаємо енантіосемію як варіант розвитку полісемії слова, попри те, що протилежність значень породжує ідею спорідненості енантіосемії та антонімії. Визначено, що енантіосемія — лексико-семантичне явище, при якому одна полісемантична лексема має структурно протилежні семи і проявляється в процесі мовлення на основі протиставлення, протилежності в рамках різних сем, семем, однак обов'язково повинна бути одна спільна сема, що свідчить про полісемію слова. Проведений аналіз підтверджує, що в сучасних мовах енантіосемія не є рідкістю, що

дозволяє розглядати її як одну з мовних універсалій, що реалізується на різних рівнях мови та властива різним мовам світу. Встановлено, що основними одиницями енантіосемії є енантіолексема, енантіоморфема, енантіофразама, які поєднують у своїй семантиці різну ступінь протилежності.

Ключові слова: терміносистема, термін, лексема, полісемія, енантіосемія, енантіолексема, семема.

Постановка проблеми. Внутрішні протилежності притаманні кожному предмету і явищу матеріального світу. Характер взаємодії цих протилежностей зводиться до того, що вони одночасно знаходяться в певній цілісності та взаємодії, утім, ведуть між собою боротьбу і взаємовиключають одна одну. Наприклад, в атомі існують позитивно і негативно заряджені частинки; у живій природі — процеси асиміляції і дисиміляції, спадковість і мінливість, збудження й гальмування; у громадському житті — експлуатація та співтворчість; у мові — співіснування двох протилежних значень в межах семантики одного слова, або енантіосемія [16, с. 89].

Відносини тотожності і заперечення можна назвати основоположними в лінгвістичній науці, адже, як було зазначено Ф. де Соссюром, «весь лінгвістичний матеріал ґрунтується виключно на тотожностях і відмінностях» [19, с. 141]. Як наслідок, у мові виникають протилежні поняття (значення) і вступає в силу закон семантичної поляризації.

Мова, лексична система невпинно змінюються. Одні слова зникають із мови, інші — з'являються. Змінюються й значення слів. Зміни в лексиці спричинені позамовними (зміни в навколишньому світі) й внутрішньомовними причинами (зміни словникового складу через тяжіння до економії, уніфікації, системності мовних засобів, модифікації номінацій із різними мотивацією, походженням, завданнями експресивно-емоційної та стилістичної виразності) [12, с. 225]. Науковці розрізняють наступні зміни в лексико-семантичній системі: зникнення слів (архаїзми); зникнення значень слів (історизми); поява нових слів (неологізми); поява нових значень слів.

Отже, у процесі еволюції мовної системи постійно відбуваються семантичні модифікації слів, що, за умов змін емоційно-оцінного навантаження, можуть спричинити появу так званої «внутрішньослівної антонімії», або «енантіосемії» — розвитку в семантичній структурі однієї мовної одиниці протилежного значення.

Енантіосемія — лексико-семантичне явище, при якому одна полісемантична лексема має структурно протилежні семи. Вона проявляється в процесі мовлення на основі протиставлення, протилежності в рамках різних сем, семем, однак обов'язково повинна бути одна спільна сема, що свідчить про полісемію слова. Семми, що утворюють енантіосемію бувають різними: одна вживається в наші дні, інша застаріла, тобто звузилася сфера вживання, або обидві семи активно використовуються в мові. З огляду на зазначене, енантіосемія постає однією зі складних та актуальних проблем семасіології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Енантіосемія неодноразово ставала об'єктом наукового аналізу. Питанню енантіосемії присвячували свої праці К. Абель, Р. Барт, Л. Ю. Безсонова, Н. І. Бойко, Л. А. Булаховський, Б. Т. Ганєєв, Я. І. Гельбл, І. М. Горєлов, М. В. Давидов, Л. П. Дронова, М. М. Донець, Л. І. Климова, Л. Г. Корнеєва, В. Ю. Кравцова, А. П. Критенко, Р. Маєр, Т. Недельке, І. Пете, М. В. Піменова, Н. П. Плющ, І. М. Покровський, В. М. Прохорова, Ю. Г. Скиба, О. І. Смірнова, С. С. Смоленська, І. В. Смуцинська, О. М. Соколов, О. О. Тараненко, Т. О. Федоренко, В. С. Червоножка, О. Д. Шмельов, І. О. Якунченкова, Г. В. Яцківська та багато інших дослідників.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Незважаючи на численні праці мовознавців, на сьогодні немає єдності думок щодо визначення цього мовного явища; немає усталеної термінології на позначення мовної одиниці, що репрезентує явище енантіосемії.

Постановка завдання. Оскільки інтерес до енантіосемії зростає, постає нагальна потреба в усталеній термінології, отже, метою статті став аналіз терміносистем, систематизація, уніфікація і впорядкування як наявних, так і новостворених термінів до інтерпретації енантіосемії. Об'єкт дослідження — явище енантіосемії. Предмет аналізу — інтерпретація енантіосемії в інгвістиці, основна термінологія, яку лінгвісти використовують під час дослідження енантіосемії. Для досягнення мети було використано описовий, лексикографічний та порівняльно-історичний методи, методи інтерпретації, класифікації, зіставлення, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Мова — відображення сприйняття світу людиною і відповідно, основи дуалістичного протилежного сприйняття світу зародились дуже давно. Ще античні філософи говорили про єдність протилежностей. Давньогрецький філософ Геракліт (VI ст. до н. е.) — один із перших філософів, хто заговорив про єдність протилежностей: одна протилежність виявляє цінність іншої, а суперечливість зближує їх. Він описував постійну боротьбу протилежностей, у процесі якої світ постає таким, яким ми його знаємо. Геракліт пояснює перетворення речей на їхню власну протилежність таким чином: «Одне і те ж в нас — живе і мертве, пильність і сплячість, молоде і старе. Адже це, змінившись, є те, і назад те, змінившись, є цим» [6, с. 231]. Про взаємодію протилежностей говорив і давньокитайський філософ Лао-Цзи (VI–V ст. до н. е.). Усе суще носить у собі темне і світле начала (інь і ян), які, протистоячи одне одному, породжують гармонію, а з неї з'являється єдине тіло. Для вчення Лао-Цзи характерне непротиствалення понять, явищ і предметів. Все перебуває у своєрідному колообігу — одне є закономірним наслідком іншого. Буття і небуття, перебуваючи в діалектичному взаємозв'язку, є основою всього сущого: високого (небо) і низького (земля),

діяння і недіяння, важкого і легкого, довгого і короткого. Все відбувається в гармонії, все йде одне за одним.

Протилежні значення в межах одного слова досліджував і німецький філософ Гегель. Вихідним пунктом філософської концепції Гегеля є роздвоєння значення на протилежності, і власне він спрямував дослідження цього явища у лінгвістичне русло на прикладі німецького слова *aufheben*, що має подвійний смисл «зберегти» та «припинити, покінчити». Девізом Гегеля було «Протиріччя веде вперед», тому він розглядає мислення і відповідно значення слова не як нерухому, незмінну першосутність, а як процес неперервного розвитку пізнання, воно є активним і діяльним [8]. Отже, утворення протилежних значень в одному слові підтверджує філософську теорію про єдність протилежностей.

Енантіосемія набувала зростаючої популярності у філософів, мовознавців, однак, через відсутність одноставності щодо її природи, таксономії та принципів функціонування, вона тривалий час залишалася недослідженою для науковців. Можна сказати, що енантіосемія порівняно недавно стала предметом лінгвoseмантичних досліджень. Мовознавці звернули на неї увагу на початку XIX ст. Вперше це явище було описане у слов'янській філології В. І. Шерцлем у 1883–1884 рр. у праці «Про слова з протилежними значеннями (або про так звану енантіосемію)».

У західній лінгвістиці енантіосемію вперше дослідив німецький мовознавець К. Абель, який у своїй книзі «Протилежні значення праслів» (1884 р.) описав протилежні значення деяких слів на матеріалі давньоєгипетської мови. У своїй праці лінгвіст висунув також гіпотезу про первинність енантіосемії, і виводить її із способу мислення первісних народів, однак «більше уваги приділяє законам мислення ніж законам мови, а в деяких випадках проводить між ними знак рівності» [25].

Мовознавці по-різному трактують явище енантіосемії. Одні (Р. О. Будагов, Б. Т. Ганєв, Я. І. Гельбл, А. П. Грищенко, С. Ю. Дубровіна, Л. Л. Касаткін, В. І. Кодухов, М. П. Кочерган, М. А. Кронгауз, Е. М. Маркова, Л. О. Новіков, М. В. Панов, Т. Г. Пономаренко, О. М. Соколов, М. І. Фомина, Е. П. Ходакова, Н. В. Чернікова) розглядають енантіосемію як *різновид антонімії*, а саме як «внутрішньослівну антонімію» або «внутрішню антонімію», під якою розуміють здатність одного й того ж слова мати два протилежних значення і виражати два протилежних явища. Поділяючи зазначені погляди щодо суті цього мовного явища, Л. О. Новіков розглядає енантіосемію як «непродуктивний варіант антонімії», яка знаходять своє вираження в контекстному вживанні, в особливостях лексико-синтаксичних зв'язків слова в його різних, протилежних значеннях з іншими словами [15, с. 36]. М. Ю. Бродський проводить розмежування між антонімією і енантіосемією, і стверджує, що у внутрішньомовній енантіосемії чітко простежується етимологічна спорідненість двох протилежних значень одного слова. Якщо ж протилежні значення двох слів, які існують на рівні мови або мовлення, мають різні етимологічні коріння, то використовується термін «антонімія» [3]. Інша, друга група дослідників (Н. А. Абрамов, Н. М. Бобух, Л. М. Полога, В. М. Прохорова, Е. В. Терентева, М. М. Шанський) кваліфікує це поняття як *різновид омонімії*, яка є наслідком полярної розбіжності значень всередині слова. Вони визнають, таким чином, ідентичність плану вираження та майже повну дивергенцію плану змісту. Н. М. Шанський вважає енантіосемію різновидом омонімії, розглядаючи енантіосемію як окремі лексеми з полярним значенням і тотожною матеріальною оболонкою [22].

Від позицій названих вище дослідників відрізняється точка зору академіка В. В. Виноградов, який виокремив у самостійну групу слова з внутрішньою антонімією, назвавши їх *омоантонімами*. Утім, термін не набув широкого вжитку.

Як *прояв полісемії* енантіосемію розглядають Ф. С. Бацевич, Л. Ю. Безсонова, О. М. Ємельянова, Б. Караман, А. Клерг, Т. А. Космеда, Н. Б. Лаврентьєва, Б. О. Ларін, І. Пете, Н. К. Саліхова, Ю. Г. Скиба, О. І. Смірнова, І. В. Смуцинська, О. М. Соколов, Т. О. Федоренко, Ф. П. Філін, Р. Хогенраад, В. І. Шерцль, І. О. Якунченкова, Г. В. Яцківська, більшість французьких дослідників [18, с. 442–443], оскільки протилежні значення розвиваються всередині одного слова (абсолютний збіг форм) на основі певних смислових зв'язків, які є наслідком розвитку первісного значення цього слова.

В. Ю. Кравцова відносить енантіосемію до явища багатозначності, оскільки, як вважає дослідниця, ми маємо справу з декількома значеннями слова, які виникли внаслідок розвитку первісного значення цього слова [13].

Як *маргінальний феномен* енантіосемію розглядають В. А. Іванова, Л. І. Климова, О. О. Літвінова, О. Д. Шмельов та ін., оскільки науковці не вбачають в енантіосемії ознак приналежності до будь-якої з вищезгаданих лексико-семантичних категорій. Л. І. Климова розглядає енантіосемію в якості одного із закономірних явищ розвитку семантичної структури мови, яке є результатом процесу збагачення лексики даної мови [11, с. 27]. Таке трактування суті енантіосемії цілком доречно, оскільки, як відомо, можливості пам'яті людини вельми обмежені, і, якби лексика мови збагачувалася виключно за рахунок створення для кожного нового значення нових термінів, оформлених в окремі звукові комплекси, було б неможливо опанувати таку велику кількість словникових одиниць.

У свою чергу, ми поділяємо погляди І. В. Смуцинської і розглядаємо енантіосемію як варіант розвитку полісемії слова, попри те, що протилежність значень породжує ідею спорідненості енантіосемії та антонімії.

І. М. Горелов зазначає, що «в сучасних мовах енантіосемія не є рідкістю, навіть простежується прогресивна тенденція» [9, с. 3]. Г. Гегель, описуючи німецьку мову як розвинену і яка володіє значними перевагами перед іншими мовами, посилається на енантіосемію як на явище, яке тільки підвищує статус мови [8, с. 20].

Утім, існують й інші думки: деякі вчені вважають енантіосемію непродуктивним явищем, недоліком мови, з яким треба боротися, і: «чим давніша мова і примітивніший народ, тим частіше зустрічається це явище і навпаки: чим більше мова розвинена і чим освіченіший народ, тим точніше він розрізняє категорії понять і тим рідше зустрічається енантіосемія» [23, с. 259]. В. І. Шерцль вказував на те, що цей феномен надзвичайно рідко зустрічається в сучасній мові, бо гальмує мову на шляху її розвитку.

Однак сучасні європейські мови, в тому числі французька, свідчать про зовсім протилежне, що дозволяє розглядати енантіосемію як одну з лінгвістичних універсалій, що реалізується на різних рівнях мови та властива різним мовам світу. Наприклад: латинське слово *sacer* означає «священний» і *sacer* «безславний», «окаянний»; французьке слово *hôte* означає «господар» і *hôte* «гість», «постоялець»; італійське *ospite* «надання притулку» і *ospite* «відвідування», «гостювання»; румунське *a închiria* «здавати внайми» і *închiria* «винаймати»; англійське *to screen* «показувати, виводити на екран» і *to screen* «затуляти»; українське *вихідний* «заклучний, кінцевий» і *вихідний* «початковий» (вихідна точка).

Дослідивши підходи лінгвістів щодо визначення енантіосемії, можна сформулювати її характерні риси: 1) у випадку енантіосемії йдеться про одну мовну одиницю (слово, морфема, фразеологічна одиниця, речення); 2) мовна одиниця має кілька значень, що свідчить про зв'язок енантіосемії з багатозначністю; 3) значення у складі однієї мовної одиниці пов'язані як протилежні.

Наступна проблема — основна термінологія, яку лінгвісти використовують під час дослідження полісемантичної лексеми, яка має структурно протилежні семи. Термін «енантіосемія» (від грецьк. «enantios» — протилежний і «sema» — знак) увів у науковий обіг В. І. Шерцль у 1884 р. Дослідник визнавав складність і неоднозначність суті розглянутого явища, не виключаючи, що підібране їм слово «не цілком точно виражає суть самого явища», але він зупинив свій вибір на ньому, «бо не знайшов іншого, більш відповідного» [23, с. 259].

У західній лінгвістиці термін «енантіосемія» вперше було вжито Р. Бартом та визначено як «суперечливе означуване» у «L'esprit de la lettre» [26, с. 95].

Огляд наукової літератури показав, що існує безліч термінів-репрезентативів явища енантіосемії. У наукових працях співіснують наступні термінопоняття: *антонімосемія* (О. М. Соколов); *внутрішньолексемна поляризація* (Л. Є. Безсонова); *внутрішньослівна антонімія*, *внутрішня антонімія*, *семантична (конотативна) внутрішня антонімія*, *внутрішньолексемна антонімія* (Я. І. Гельбл, Т. Г. Пономаренко, Л. І. Климова, Л. О. Новіков, О. М. Соколов, Л. О. Безсонова); *енантіоконотемія* (поєднання в одному слові протилежних за знаком конотем; В. І. Говердовський, А. Ліберман, Д. Нокс); *енантіозис* (різновид антитези, що межує з іронією, коли те, що мислиться, є протилежним тому, що говорить; А. Ліберман, Р. Бартес.); *антонімічна омонімія* (Ю. Г. Скиба); *омоантонімія* (В. В. Виноградов, М. О. Бобунова, І. С. Клімас, О. Т. Хроленко, С. П. Праведников, Н. М. Гагаріна) [10].

У французькому та українському мовознавстві ужився термін «енантіосемія», незважаючи на те, що західна філологія надає перевагу іншим термінам: *енантіонімія*, *антилогія*. Слова з протилежними значеннями також відомі як *автоантоніми*, *контроніми*, *антагоніми*, *енантіодроми*, *самоантоніми*, *опоніми*, *слова-януси* (англ. *Janus words* — на честь давньоримського дволикого бога Януса, покровителя початку та кінця всякої діяльності, якого зображували з двома обличчями: одне дивиться в минуле, а інше — в майбутнє).

Для позначення одиниці, що репрезентує явище енантіосемії, в наукових працях зустрічаються такі терміни: *енантіонім*, *прямовний енантіонім (енантіосем)*, *вторинний енантіонім (енантіосем)* (Б. Т. Ганєєв, В. О. Дорда), *енантіолексема*, *енантіосемема*, *енантіосема*, *енантіосемічна лексема*, *енантіосемічне слово*, *енантіосемічний фразеологізм* (Т. О. Федоренко, В. С. Червоножка, Н. І. Бойко, Б. Т. Ганєєв), *енантіосемічна лексична одиниця* (Н. І. Бойко), *енантіосемічний елемент*, *енантіофразема* (М. Ю. Бродський, В. С. Червоножка), *енантіограмема* (М. Ю. Бродський), *енантіоморфема* (Є. А. Балалікіна), *енантіофразема*, *фразеологічний енантіосем*, *фразеологічний енантіонім*.

Більшість науковців розглядає енантіосемію як поляризацію (сем, семем, конотем) у межах полісемії мовного знака (слова, морфема, фразеологізму, стійкої сполуки, речення, тексту тощо). Найбільш прийнятним у сучасній теорії енантіосемії вважаємо використання наступних термінів: *енантіолексема*, *енантіоморфема*, *енантіофразема*, *енантіоїдіома*, які поєднують у своїй семантиці різну ступінь протилежності.

Оскільки основними особливостями енантіосемії є поляризація та кореляція, де протилежні значення мають спільну сему, ця «двоїстість» енантіосемії дозволяє нам розглядати її як підвид полісемії, хоч, безумовно, своєрідний. Таким чином, вважаємо за доцільне розглянути семантичну структуру полісемантів і термінологію, яка увійшла в активний обіг семасіологічних студій.

Як відомо, основною одиницею лексичної підсистеми мови є *лексема*, а її реалізацією у мовленні — *лексико-семантичний варіант* (далі *ЛСВ*). *Лексемою* вважається «слово як одиниця словникового складу мови в сукупності його конкретних граматичних форм і флексій, які їх виражають, а також можливих конкретних смислових варіантів; абстрактна двобічна одиниця словника» [4, с. 257]. Термін було введено в науковий обіг О. М. Пешковським у 1918 р., а потім розкрито у працях В. В. Виноградова, О. І. Смирницького, А. А. Залізняка. *Лексико-семантичний варіант* — «двобічний мовний знак, що являє собою єдність звучання і змісту та зберігає її незмінною в межах притаманних йому парадигматичних і синтагматичних зв'язків» [1]. Термін ЛСВ запропонував О. І. Смирницький у 1954 р. У науковій літературі окремі ЛСВ значення полісеманта отримали найменування *семантими*.

Деякі вчені (Е. Косеріу, Л. В. Щерба, А. Мартіне, Ю. С. Степанов) виокремлюють також *семему* (одиниця, яка заповнює прірву між мовою та мовленням), яка дорівнює лексико-семантичному варіанту в мовленні, тобто є його еквівалентом. Суперечності, пов'язані із тлумаченням термінів *семема*, *ЛСВ* зумовлюють зниження частоти вживання терміну *лексико-семантичний варіант*. Сьогодні в семасіологічних студіях частіше зустрічаємо термін *семема*. Семемі мають комунікативний, соціальний характер. У словниках їх подають як окремі значення багатозначних слів. Ознаками семемі є: спосіб номінації (пряма і переносна семема, переносне значення має обмежені можливості породження нових значень); референційна самодостатність (семема є або референційно самодостатньою, або потребує підтримки контексту чи ситуації); частотність; наповнення словотворчих і формотворчих парадигм; синтаксична валентність; обмеження сполучуваності; число змістових зв'язків з іншими семемами у семантичній структурі слова тощо [17, с. 90].

Розглядаючи семантичну структуру, науковці найчастіше застосовують компонентний аналіз, у якому значення слова розкладається на його складники. У семасіології вони отримали різні назви: *диференційний елемент* (Ф. де Соссюр), *сема* (Б. Потье, А. Греймас), *алосема* (У. Гудинаф), *семантичний множник* (Ю. Д. Апресян, Ю. М. Караулов), *семантичний примітив* (А. Вежбицька), *семантична ознака* (Ф. Лаусбері), *семантичний маркер* (Д. Болінджер, Дж. Кац і Дж. Фодор), *семантичний компонент* (Дж. Лайонз), *фігура плану змісту* (Л. Єльмслев), *диференційна ознака* (І. В. Арнольд), *компонент значення* (Н. Долгіх), *ноема* (Г. Мейер).

Найуживанішим терміном є *сема*. Термін *сема* запропонував Б. Потье у 1974 р. *Сема* — «це семантичний мікрокомпонент, що відбиває конкретні ознаки позначуваного словом явища» [21, с. 44]. Отже, сема — елементарний смисловий елемент значення, найменша розрізнявальна риса, об'єктивно притаманна денотату. Кожна сема відображає у свідомості носіїв мови диференційні ознаки, властиві денотату або привласнені щодо нього мовним середовищем, що є об'єктивними для кожного мовця [7]. Для І. В. Арнольд сема відповідає вимогам прозорої мотивованості, яка вказує на належність до семантики як плану змісту, короткості, широкого словотвірного потенціалу [2, с. 50].

Семасіологи розрізняють такі види сем: *класеми* (категоріальні семи) — найбільш узагальнені за змістом семи, які мають частинімовні ознаки; *архісеми* — семи, спільні для певного лексико-тематичного поля чи тематичної групи; *диференційні семи* — семи, за якими розрізняють значення певного слова від семантики слів того самого класу; *інтегральні семи* — семи, спільні для двох чи більше значень; *потенційні (ймовірнісні, оказіональні)* — семи, які не характеризують предмет чи взагалі поняття, позначене аналізованим словом, а можуть виявлятися в певних ситуаціях; *градуальні семи* — семи, які не представляють якоїсь нової ознаки, а лише ступінь вияву, інтенсивність тієї самої ознаки, що є і в інших близьких за значенням словах [14, с. 31].

Семну класифікацію можна розширити. Деякі лінгвісти виокремлюють *категорійні, граматичні, лексико-граматичні семи* [24], *експліцитні й імпліцитні семи* [5]; *яскраві, граматичні, словотвірні; обов'язкові і факультативні семи*; деталізують компоненти системного значення (*головні семи* — якість предмета, *постійні* — об'єкт номінації, *асертивні* — реальний об'єкт, *експліцитні, яскраві семи* та *периферійні (неголовні, ймовірні, диспозиційні, похідні, імпліцитні, слабкі)*) [21]. Щодо конотата розмежовують *логіко-предметні й емотивні семи* або *конотеми*; *обов'язкові і змінні семи*; *специфіковані*, що вказують на стилістичні, регіональні, соціальні особливості вживання слова), проте дискусійним питанням залишається те, як розглядати семний набір слів-полісемантів: окремо щодо кожного з варіантів значення чи в системі або ієрархії сем, зумовлених похідністю семемі [14, с. 31].

Висновки. Таким чином, у пропонованій статті зроблено невеликий огляд сучасного стану теорії енантіосемії. Зазначимо, що на сьогодні немає єдності думок щодо визначення енантіосемії, співіснують різні інтерпретації цього поняття. Визначено, що енантіосемія — лексико-семантичне явище, при якому одна полісемантична лексема має структурно протилежні семи і проявляється в процесі мовлення на основі протиставлення, протилежності в рамках різних сем, семем, однак обов'язково повинна бути одна спільна сема, що свідчить про полісемію слова. Відзначимо, що таке розмаїття підходів до інтерпретації енантіосемії й таке розмаїття термінів на позначення цієї мовної одиниці засвідчує посилений інтерес науковців до його вивчення і дозволяє розглядати її як лінгвістичну універсалію, що реалізується на різних рівнях мови та властива різним мовам світу. Встановлено,

що основними одиницями енантіосемії є енантіолексема, енантіоморфема, енантіофразама, енантіодіома, які поєднують у своїй семантиці різну ступінь протилежності.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в розробленні типологічної класифікації енантіосемії на матеріалі французької мови.

Л і т е р а т у р а

1. Арнольд И. В. Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста. *Текст как объект комплексного анализа в вузе*. Ленинград : Наука, 1984. С. 3–11.
2. Арнольд И. В. Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособие. Москва : Высш. шк., 1991. 140 с.
3. Бродский М. Ю. Лексическая энантисемия в сопоставительном аспекте (на материале современного английского и французского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20. Екатеринбург, 1998. 196 с.
4. Булыгина Т. В. Проблемы теории морфологических моделей. Москва : Наука, 1977. 287 с.
5. Вейнрейх У. О семантической структуре языка. *Новое в лингвистике. Языковые универсалии*. Москва : Прогресс, 1970. Вып. 5. С. 163–250.
6. Волчек Е. З. Философия : учеб. пособие с хрестоматийными извлечениями. Минск : Интерпрессервис, Эксперспектива, 2003. 544 с.
7. Гак В. Г. Семантическая структура слова как компонент семантической структуры высказывания. *Семантическая структура слова. Психолингвистические исследования*. Москва : Наука, 1971. С. 78–96.
8. Гегель Г. В. Ф. Наука логики. Санкт-Петербург : Наука, 1997. 349 с.
9. Горелов И. Н. Энантисемия как столкновение противоречивых тенденций языкового развития. *Вопросы языкознания*. Москва : Наука, 1986. № 4. С. 86–96.
10. Иващенко В. Л., Федоренко Т. О. Энантисемия в парадигмі мовних та мовленнєвих явищ : основні напрямки концептуалізації. *Мовознавство*. Київ : Ін-т мовознавства НАН України, 2009. № 2. С. 48–60.
11. Климова Л. И. О внутренней антонимии. *Вопросы теории и методики преподавания русского языка и литературы*. Архангельск : Вологодский гос. пед. ин-т, 1975. Вып. 3. С. 20–27.
12. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ : ВЦ Академія, 2001. 368 с.
13. Кравцова В. Ю. Энантисемия лексических и фразеологических единиц : язык и речь : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ростовский гос. пед. ун-т. Ростов-на-Дону, 2006. 167 с.
14. Ніколаєску Е. В. Тенденції розвитку теорії полісемії (на матеріалі французької мови). *Science and Education a New Dimension. Philology*. Budapest, 2019. Vol. VII (62). Issue 211. С. 29–33.
15. Новиков Л. А. Антонимия в русском языке (семантический анализ противоположности в лексике). Москва : Изд-во Московского ун-та, 1973. 290 с.
16. Романчук Ю. В. Категория энантисемии как отражение философского закона единства и борьбы противоположностей. *Филология и лингвистика в современном обществе* : материалы IV Междунар. науч. конф. (г. Москва, июнь 2016 г.). Москва : Буки-Веди, 2016. С. 89–91.
17. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
18. Смуциньська І. В., Бойко О. О. Энантисемия у сучасній французькій мові : основні проблеми. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. Київ : Логос, 2012. Вип. 21. С. 440–453.
19. Соссюр Ф. Курс общей лингвистики. Москва : Прогресс, 1977. 695 с.
20. Степанов Е. Н. Семантизация некоторых украинских слов жителями Одессы. *Мова : науково-теоретичний часопис з мовознавства*. Одеса : ОДУ, 1999. № 3–4. С. 61–65.
21. Стернин И. А. Лексическое значение слова в речи (коммуникативный аспект). Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. 172 с.
22. Шанский Н. М. Лексикология современного русского языка. Москва : Просвещение, 1964. 316 с.
23. Шерцль В. И. О словах с противоположными значениями (или о так называемой энантисемии). *Хрестоматия по истории русского языкознания* / под ред. Ф. П. Филина. Москва : Высшая школа, 1973. С. 259–264.
24. Шипицьна Г. М. Структура значения слова и отношение между образующими её компонентами. *Филологические науки*, 1993. № 3. С. 67–76.
25. Abel C. Überden Gegensinnder Urworte. Leipzig, 1884. 65 p.
26. Barthes R. L'Obvie et l'obtus. *Essay's critiques*. 3ème ed. Paris Seuil, 1982. 295 p.

References

1. Arnold, I. V. (1984), "Lexico-semantic field in the language and thematic text grid", *Text as an object of complex analysis in a university* ["Лексико-семантическое поле в языке и тематическая сетка текста", *Текст как объект комплексного анализа в вузе*], Nauka, Leningrad, pp. 3–11.
2. Arnold, I. V. (1991), *Fundamentals of scientific research in linguistics* [Основы научных исследований в лингвистике : учеб. пособиye], Vysshaya shkola, Moscow, 140 p.
3. Brodsky, M. Yu. (1998), *Lexical enantiosemy in a comparative aspect (based on the material of modern English and French languages)* : Thesis [Лексическая энантисемия в сопоставительном аспекте (на материале современного английского и французского языков) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20], Yekaterinburg, 196 p.
4. Bulygina, T. V. (1977), *Problems of the theory of morphological models* [Проблемы теории морфологических моделей], Nauka, Moscow, 287 p.
5. Weinreich, U. O. (1970), "On the semantic structure of language", *New in linguistics. Universals of language* ["О семантической структуре языка", *Новое в лингвистике. Языковые универсалии*], Progress, Moscow, vol. 5. pp. 163–250.
6. Volchek, E. Z. (2003), *Philosophy* [Философия : учеб. пособиye s khrestomatiynymi izvlecheniyami], Interpress service, Ecoperspectiva, Minsk, 544 p.

7. Gak, V. G. (1971), “Semantic structure of a word as a component of the semantic structure of a statement”, *Semantic structure of a word. Psycholinguistic research* [“Semanticheskaya struktura slova kak komponent semanticheskoy struktury vyskazyvaniya”, *Semanticheskaya struktura slova. Psikholingvisticheskiye issledovaniya*], Nauka, Moscow, pp. 78–96.
8. Hegel, G. V. F. (1997), *Science of Logic* [*Nauka logiki*], Nauka, St. Petersburg, 349 p.
9. Gorelov, I. N. (1986), “Enantiosemy as a collision of contradictory trends in language development”, *Voprosy Yazykoznaniya (Topics in the study of language)* [“Enantiosemya kak stolknoveniye protivorechivyykh tendentsiy yazykovogo razvitiya”, *Voprosy Yazykoznaniya*], Nauka, Moscow, No. 4, pp. 86–96.
10. Ivashchenko, V. L., Fedorenko, T. O. (2009), “Enantiosemy in the paradigm of speech and speech phenomenon : the main directions of conceptualization”, *Linguistics* [“Enantiosemya v paradyhmi movnykh ta movlennyevykh yavlyshch : osnovni napryamky kontseptualizatsiyi”, *Movoznavstvo*], Potebnia Institute of Linguistics, NAS of Ukraine, No. 2, pp. 48–60.
11. Klimova, L. I. (1975), “On internal antonymy”, *Issues of theory and methods of teaching the Russian language and literature* [“O vnutrenney antonimii”, *Voprosy teorii i metodiki prepodavaniya russkogo yazyka i literatury*], Volodga State Pedagogical University, Arkhangelsk, No. 3, pp. 20–27.
12. Kocherhan, M. P. (2008), *Introduction to Linguistics* [*Vstup domovoznavstva*], Academy Publishing house, Kyiv, 368 p.
13. Kravtsova, V. Yu. (2006), *Enantiosemy of lexical and phraseological units : language and speech : Thesis* [*Enantiosemya leksicheskikh i frazeologicheskikh yedynits : yazyk i rech' : dis. ... kand. filol. nauk :10.02.19*], Rostov State Pedagogical University, Rostov-on-Don, 167 p.
14. Nikolaiesku, E. V. (2019), “Tendencies of the polysemy theory development (based on the French language)”, *Science and Education a New Dimension. Philology* [“Tendentsiyi rozvytku teoriiy polisemiyi (na materialy frantsuz'koyi movy”, *Science and Education a New Dimension. Philology*], Society for Cultural and Scientific Progress in Central and Eastern Europe, Budapest, Vol. VII (62), Issue 211, pp. 29–33.
15. Novikov, L. A. (1973), *Antonymy in Russian (semantic analysis of the opposite in vocabulary)* [*Antonimiya v russkom yazyke (semanticheskyy analiz protivopolozhnosti v leksike)*], Publishing house of Moscow University, Moscow, 290 p.
16. Romanchuk, Yu. V. (2016), “The category of enantiosemy as a reflection of the philosophical law of unity and struggle of opposites”, *Philology and linguistics in modern society : materials of the IV International. scientific conf.* [“Kategoriya enantiosemyi kak otrazheniye filosofskogo zakona yedinstva i bor'by protivopolozhnostey”, *Filologiya i lingvistika v sovremennom obshchestve : materialy IV Mezhdunar. nauch. konf. (Moskva, iyun' 2016 g.)*], Buki-Vedi, Moscow, pp. 89–91.
17. Selivanova, O. O. (2008), *Modern linguistics : directions and problems* [*Suchasna linhvistyka : napryamy ta problemy*], Dovkillya-K Publishing house, Poltava, 712 p.
18. Smushchynska, I. V., Boyko, O. O. (2012), “Enantiosemy in the modern French language: main problems”, *Problems of semantics, pragmatics and cognitive linguistics* [“Enantiosemya u suchasniy frantsuz'kiy movi : osnovni problemy”, *Problemy semantyyky, prahmatyyky ta kohnityvnoyi linhvistyky*], Lohos Publishing house, Kyiv, No. 21, pp. 440–453.
19. Saussure, F. (1977), *Course of General Linguistics* [*Kurs obshchey lingvistiki*], Progress, Moscow, 695 p.
20. Sternin, I. A. (1985), *Word Lexical Meaning in Speech (communicative aspect)* [*Leksicheskoye znacheniyeye slova v rechi (kommunikativnyy aspekt)*], Publishing house of Voronezh University, Voronezh, 172 p.
21. Stepanov, Ie. N. (1999), “Semantization of some Ukrainian words by the inhabitants of Odessa”, *Mova / Language* [“Semantizatsiya nekotorykh ukrainskikh slov zhitelyami Odessy”, *Mova*], Odessa State University Press, Odessa, vol. 3–4, pp. 61–65.
22. Shanskiy, N. M. (1964), *Lexicology of the modern Russian language* [*Leksikologiya sovremennogo russkogo yazyka*], Prosveshcheniye, Moscow, 316 p.
23. Sercl, V. I. (1973), “About words with opposite meanings (or so-called enantiosemy)”, *Reader on the history of Russian linguistics* [“O slovakh s protivopolozhnymi znacheniyami (ili o tak nazyvayemoy enantiosemyi)”, *Khrestomatiya po istorii russkogo yazykoznaniya*], ed. F. P. Filin, Vysshaya shkola, Moscow, pp. 259–264.
24. Shipitsyna, G. M. (1993), “The structure of the meaning of the word and the relationship between its constituent components”, *Philological Sciences* [“Struktura znacheniya slova i otnosheniye mezhdou obrazuyushchimi yeyo komponentami”, *Filologicheskyye nauki*], Moscow, No. 3, pp. 67–76.
25. Abel, C. (1884), *Über den Gegensinnder Urworte*, Leipzig, 65 p.
26. Barthes, R. (1982), *L'Obvie et l'obtus.* Seuil, Paris, 295 p.

НИКОЛАЕСКУ Эмилия Васильевна,

старший преподаватель кафедры восточно-европейских языков учебно-научного центра языковой подготовки Национальной академии Службы безопасности Украины; ул. М. Максимовича, 22, г. Киев, 03022, Украина; тел.: +38 097 8901640; e-mail: emilie.nicolaescu@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-1742-5991

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ТЕРМИНООБРАЗОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ТЕОРИИ ЭНАНТИОСЕМИИ

Аннотация. Поскольку интерес к энантиосемии растет, возникает насущная необходимость в устоявшейся терминологии, таким образом **целью** статьи является анализ терминосистем, систематизация, унификация и упорядочение как имеющихся, так и новообразовавшихся терминов для интерпретации энантиосемии. **Объект** исследования — явление энантиосемии. **Предмет** анализа — интерпретация энантиосемии в лингвистике, основная терминология, которую лингвисты используют при исследовании энантиосемии. Для достижения цели были использованы описательный, лексикографический и сравнительно-исторический **методы**, методы интерпретации, классификации, сравнения, обобщения. **Результатом** изучения этой проблемы — небольшой обзор современного состояния теории энантиосемии; установление характерных черт энантиосемии; установление основной терминологии, которую лингвисты используют при исследовании энантиосемии. **Выводы:** на сегодня нет единства мнений относительно определения энантиосемии. Энантиосемии рассматривают как разновидность антонимии, омонимии, полисемии, маргинальный феномен. Мы рас-

смаатриваем энантиосемию как вариант развития полисемии слова, несмотря на то, что противоположность значений порождает идею родства энантиосемии и антонимии. Определено, что энантиосемия — лексико-семантическое явление, при котором одна полисемантическая лексема имеет структурно противоположные семы и проявляется в процессе речи на основе противопоставления, противоположности в рамках различных сем, семем, однако обязательно должна быть одна общая сема, что свидетельствует о полисемии слова. Проведенный анализ подтверждает, что в современных языках энантиосемия не редкость, что позволяет рассматривать её как одну из языковых универсалий, которая реализуется на разных уровнях языка и присуща разным языкам мира. Установлено, что основными единицами энантиосемии являются энантиолексема, энантиоморфема, энантиофраза, которые сочетают в своей семантике разную степень противоположности.

Ключевые слова: терминосистема, термин, лексема, полисемия, энантиосемия, энантиолексема, семема.

Emiliiia V. NIKOLAIESKU,

Senior Lecturer, Department of Eastern European Languages, Educational and Scientific Center for Language Training of National Academy of Security Service of Ukraine; 22 M. Maksymovych str., Kiev, 03022, Ukraine; tel.: +38 097 8901640; e-mail: emilie.nicolaescou@gmail.com; ORCID ID: 0000-0002-1742-5991

CURRENT ISSUES OF THE ENANTIOSEMY MODERN THEORY TERM FORMATION

Summary. Inasmuch as interest in enantiosemy grows, there is an urgent need for established terminology, so the *purpose* of the article is to analyze the terminological systems, systematization, unification and ordering of both existing and newly created terms for the enantiosemy interpretation. The *object* of our research is the phenomenon of enantiosemy. The *subject* of analysis is the enantiosemy interpretation in linguistics, the main terminology used by linguists in the investigation of enantiosemy. To achieve the before mentioned aim, the descriptive, lexicographic and comparative-historical *methods*, methods of interpretation, classification, comparison and generalization were used. The *result* of this issue investigation was the current state of the enantiosemy theory brief overview; establishment of enantiosemy peculiarities; coverage of the basic terminology used by linguists in the enantiosemy phenomenon investigation. **Conclusions.** Currently, there is no a concerted view on the enantiosemy definition. Enantiosemy is considered as a variation of antonymy, homonymy, polysemy, as a marginal phenomenon. We consider enantiosemy as a variant of the word polysemy development, despite the fact that the opposite of meanings gives rise to the idea of the cognation between enantiosemy and antonymy. It was determined that enantiosemy was a lexical-semantic phenomenon in which one polysemantic token had structurally opposite semes and appeared in the speech process on the basis of opposition, opposites within different semes, sememes but there had to be one common seme indicating word's polysemy. The analysis confirmed that in modern languages enantiosemy was not uncommon, what allowed us to consider it as one of the linguistic universals, which were realized at different language levels and was inherent in different languages of the world. It was established that the basic units of enantiosemy were enantio-tokens, enantio-morpheme, enantio-phrase, which combine in their semantics different degrees of opposition.

Key words: terminological system, term, token, polysemy, enantiosemy, enantio-tokens, sememe.

Статтю отримано 20.09.2020 р.

<https://doi.org/10.18524/2307-4558.2020.34.219528>
УДК 808.5:372.46:347.176.2:141

ЧЕРНОВАЛЮК Ирина Владимировна,

кандидат филологических наук, доцент кафедры языковой и общегуманитарной подготовки иностранцев Одесского национального университета имени И. И. Мечникова; пер. Маяковского, 7, г. Одесса, Украина; тел.: +38(048)7230757; e-mail: i.chernovaluk1@gmail.com ; ORCID ID: 0000-0003-2924-4036

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ ЯЗЫКОВОЙ ПОДГОТОВКИ ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Аннотация. *Цель* данной статьи заключается в рассмотрении особенностей языковой подготовки иностранных студентов в вузе и основных направлений ее развития на современном этапе. *Объектом* исследования выступает процесс обучения иностранных студентов в вузе. *Предметом* исследования является содержание методики и организация процесса овладения языком и обучения иностранных учащихся. Основные *методы* исследования — анализ научной литературы, анкетирование, тестирование, беседа с участниками образовательного процесса, анализ содержания учебных программ по профилирующим дисциплинам и учебных планов подготовки иностранных учащихся, изучение опыта обучения иностранцев с учётом их профессиональной направленности. *Практическая значимость* исследования заключается в разработке и обосновании педагогических путей совершенствования иноязычной подготовки студентов и условий их реализации в образовательном процессе современного вуза, применении данных исследования в разработке учебно-методического обеспечения, методических материалах и лекционных курсах для иностранных студентов. *Результаты* исследования могут использоваться в процессе проектирования модели обучения и адаптации иностранных студентов, в разработке концепции развития языковой подготовки иностранных учащихся, направленной на совершенствование самой системы, повышение качества обучения и подготовку высококвалифицированных

специалистов. В работе сделаны **выводы** об эффективности применения новых современных направлений и подходов с целью развития и совершенствования системы языковой подготовки иностранных учащихся.

Ключевые слова: языковая подготовка, культурно-образовательная среда, концепция развития, гуманизация обучения, компетентностный подход, лингвокультурологический подход, профессионально ориентированное обучение.

Постановка проблемы. Языковая подготовка в вузе является составной частью процесса формирования специалистов с высшим образованием. Владение иностранным языком как средством общения в социальной сфере и профессиональной деятельности является обязательным компонентом профессиональной подготовки современных специалистов. Языковая подготовка в вузе формирует прочный фундамент, включающий основные знания, умения и навыки в иноязычной речемыслительной, коммуникативной деятельности, приёмы и способы самостоятельной работы и самообучения.

Проблема повышения качества преподавания дисциплин и обучения иностранных учащихся на современном этапе развития высшего образования является комплексной и многоплановой. Процесс организации обучения иностранных студентов, обеспечивающий высокое качество образовательных услуг и позволяющий эффективно реализовывать современные концепции преподавания по выбранным ими специальностям, следует оптимизировать и сделать максимально эффективным. Также необходимо учитывать современные тенденции в развитии иноязычного образования и тенденции в сфере профессионального образования с целью развития и модернизации процесса обучения.

Языковая подготовка иностранных учащихся в условиях культурно-образовательной среды высшего учебного заведения реализуется в соответствии с основополагающими принципами лингводидактики, образовательными стандартами и программами, разработанными с учётом современных требований и направлений. В концепции языковой подготовки иностранных студентов в вузах определены цели и задачи, принципы и содержание, условия реализации языковой подготовки разных категорий иностранных студентов. Целью языковой подготовки иностранных граждан является обеспечение их коммуникативных потребностей в разных сферах общения: научной (для получения конкурентоспособной подготовки по выбранной специальности), общественно-политической и социально-культурной (для адаптации и способности ориентироваться в новой социально-культурной среде, личностного культурного развития), повседневной (для удовлетворения жизненных потребностей), а также для воспитания гармоничной личности, способной к межкультурному диалогу [6, с. 44].

В концепции языковой подготовки иностранных учащихся представлен системный подход к обучению и определены основные задачи: обновление нормативной документации, создание учебно-методического обеспечения, внедрение новейших информационных технологий, совершенствование профессионального мастерства педагогов, целенаправленное управление языковым образованием и решение проблем формирования речевой культуры.

Связь с предыдущими исследованиями. Методологическую основу исследования составляют современные концепции в области лингводидактики и теории обучения иностранным языкам, представленные в работах таких авторов, как Т. М. Балыхина, И. Л. Бим, Н. Д. Бурвикова, В. Н. Вагнер, В. В. Воробьёв, Н. Д. Гальскова, Н. И. Гез, Д. Б. Гудков, И. А. Зимняя, Т. И. Капитонова, В. И. Карасик, Ю. Н. Караулов, В. В. Колесов, В. Г. Костомаров, В. В. Красных, О. Д. Митрофанова, Л. В. Московкин, Е. И. Пассов, Ю. Е. Прохоров, Ю. С. Сорокин, В. Н. Телия, С. А. Хавронова, А. Н. Щукин и другие. Исследование актуальных проблем теории и методики преподавания языков, определение структуры, содержания и организации процесса обучения, теоретическое обоснование и практическое внедрение новейших технологий обучения в контексте развития и совершенствования методики обучения иностранным языкам продолжает развиваться и получает своё дальнейшее теоретическое осмысление и практическую реализацию, чем и обусловлена актуальность данного исследования.

Постановка исследовательских задач. Современная практика развития и совершенствования языковой подготовки иностранных учащихся всех уровней находится в центре внимания психолого-педагогической науки. Исследователи выбирают различные педагогические подходы к реализации этой цели. Приоритетными направлениями в развитии теории и практики иноязычного образования являются ориентация на международные требования и стандарты, профессиональная направленность, развитие самостоятельности и навыков самообразования, использование активных методов при формировании иноязычной коммуникативной компетентности, использование информационных технологий и технических средств обучения. Задачами данного исследования являются раскрытие и обоснование основных положений системы иноязычной подготовки студентов в условиях культурно-образовательной среды обучения, выявление и обоснование основных направлений совершенствования языковой подготовки иностранных студентов, а также педагогические условия реализации данных положений.

Изложение основного материала. Система языковой подготовки иностранных учащихся рассматривается как совокупность организационных и педагогических мероприятий, обеспечивающая формирование необходимого уровня иноязычной коммуникативной компетенции. Под системой понимается совокупность основных компонентов учебного процесса, определяющих отбор материала для занятий, формы его подачи, методы и средства обучения, а также способы его организации.

В контексте системного подхода в методике преподавания языков выделяются такие компоненты системы обучения, как подход к обучению, цели, задачи, содержание, процесс, принципы, методы, организационные формы, средства обучения [1, с. 275].

Главная задача иноязычного образования заключается в формировании личности, развитии её способностей и самореализации, основанных на уважении к человеку и вере в него, на характере взаимодействия с людьми и окружающей средой [1; 3; 4]. Для современной парадигмы образования характерны тенденции, обусловленные реализацией основополагающих принципов гуманистической и культурологической направленности. *Гуманистическая направленность* современного образования ставит в центр педагогического процесса личность обучаемого. Культурологическая направленность в практике иноязычного образования реализуется посредством современной методологии и концепции развития языковой личности, обогащённой культурными и гуманистическими ценностями.

Гуманизация в сфере образования направлена на формирование личности, развитие способностей человека и его самореализацию, основанных на уважении к человеку и вере в него, на характере взаимодействия с людьми и окружающей средой [5, с. 91]. Общение и взаимодействие с обучающимся оказывает наиболее сильное влияние на становление и развитие личности будущего специалиста. Гуманизация обеспечивается средствами языковых дисциплин, которые для иностранных учащихся являются средством получения специальности. Таким образом, поиск оптимальных содержания, форм и видов языкового обучения, а также решение практических задач по их освоению становятся одними из важнейших факторов укрепления гуманитарной составляющей в сфере высшего образования.

В формировании личности *культурно-образовательная среда* вуза играет большую роль и рассматривается как ведущий фактор ее развития. В большинстве современных исследований культурно-образовательная среда высшего учебного заведения понимается как сложное структурное образование, которое включает организованные психолого-педагогические условия, образовательный процесс, комплекс внеаудиторных и культурных мероприятий, совокупность материальных и духовных условий, направленных на становление гуманной личности и развитие её творческого начала [7, с. 31]. Образовательная среда рассматривается как специально созданная и определённым образом структурированная часть образовательного пространства, создающая условия для полноценной профессиональной подготовки специалиста и выступающая как посредник в освоении передового социокультурного и педагогического опыта [7; 8]. В культурно-образовательной среде вуза происходит формирование коммуникативной компетенции иностранных учащихся, способности к эффективной коммуникации, интерактивному взаимодействию.

Компетентностный подход признаётся ведущим в стратегии современной образовательной системы. Данный подход к обучению реализуется в формировании иноязычной коммуникативной компетенции, способности осуществлять межличностное и межкультурное общение. В рамках данного подхода осуществляется интенсификация учебной деятельности студентов, повышение уровня их мотивации к изучению языков и специальных дисциплин, развитие их активности и творчества. В основе компетентностного подхода лежит освоение компетенций как совокупности взаимосвязанных качеств личности (знаний, умений, навыков, способов деятельности), задаваемых по отношению к определённому кругу предметов и процессов и необходимых для качественной продуктивной деятельности по отношению к ним. С точки зрения компетентностного подхода учащиеся не просто овладевают определённой системой знаний, умений и навыков, а приобретают совокупность компетенций, необходимых для продолжения образования.

Обучение в вузах по образовательно-квалификационным программам подготовки иностранных специалистов предполагает освоение программного цикла учебных специальных и гуманитарных дисциплин. Объективными показателями успешной речевой деятельности иностранных учащихся в сфере учебной и научной коммуникации является овладение целым рядом компетенций, в частности, коммуникативной, лингвистической, лингвострановедческой, культурологической, профессиональной и др. С учётом общеевропейских тенденций и современных требований к качеству подготовки выпускников целью образования является формирование ключевых компетенций и подготовка к реальной профессиональной деятельности в современном обществе. «Иностранный язык сегодня является вторым рабочим языком в сфере профессиональной деятельности, а умение общаться в письменной и устной форме на родном и иностранном языках входит в профессиональную компетенцию профессионального работника» [7, с. 29].

Коммуникативная и социокультурно-профессиональная компетентность выпускника, базирующаяся на общеобразовательных и профессиональных компетенциях, обеспечивает формирование и развитие способности учащихся совершенствовать и развивать свой интеллектуальный и общекультурный уровень и планировать свою деятельность, в том числе исследовательскую в течение всей жизни.

Лингвокультурологический подход в современной системе языковой подготовки иностранных учащихся является ведущим и эффективным подходом, направленным на формирование и совершенствование навыков и умений осуществления межкультурного общения путём изучения иностранного

языка как феномена культуры, усиление культурологической составляющей в содержании обучения, организацию обучения на основе межкультурной коммуникации и диалога культур. Путь, в процессе которого изучение языка происходит одновременно с приобщением к культуре, т. е. осуществляется соизучение языка и культуры, является общепринятым. Обучение иноязычному общению осуществляется в контексте осмысления языковой картины мира, диалога культур с учётом различий в социокультурном восприятии [1; 11]. Тенденция привлечения культурологического материала в языковой учебный процесс является актуальной и реализуется как «совокупность приёмов и способов презентации, закрепления и активации сведений из национальной культуры в языковом учебном процессе» [2, с. 17].

Основной целью данного подхода является формирование и развитие навыков и умений реализации межкультурного общения в процессе иноязычного образования, овладение иностранным языком как феноменом культуры, социокультурными знаниями о духовных и культурных традициях, особенностях национальной ментальности и поведения. Социокультурная компетенция, отражает социокультурные условия пользования языком и предполагает знакомство учащихся с национально-культурной спецификой иноязычного речевого поведения и единицами изучаемого языка, знанием обычаев, норм поведения, социальных условий. Процесс обучения иноязычному общению осуществляется в контексте осмысления языковой картины мира, диалога культур с учетом различий в социокультурном восприятии [1, с. 208].

Овладевая языком, иностранные учащиеся приобщаются к национальным ценностям, узнают об особенностях национального характера, особенностях восприятия мира, времени, пространства, картине мира. В условиях коммуникации с носителями иной культуры приходит понимание и осознание существования других способов выражения мыслей, форм переживания, поведения, отношения [12, с. 123]. Привлечение фактов культуры изучаемого языка, связанных с правилами речевого и неречевого поведения, способствует формированию навыков адекватного употребления и эффективного воздействия на партнера по коммуникации. Внедрение данного подхода в систему высшего образования способствует развитию у студентов способности осуществлять различные виды деятельности, в том числе коммуникативной, формированию «вторичной языковой личности», выпускника вуза и специалиста, готового к профессиональной межкультурной коммуникации.

Профессионально ориентированное обучение признаётся приоритетным направлением в системе языковой подготовки иностранных учащихся в вузе. В рамках данного направления обучение организуется с учётом специфики специальности и будущей профессии. В мотивации к изучению иностранного языка одним из ведущих признаётся интерес к языку и перспектива применения его в будущей профессиональной деятельности. Процесс организации обучения иностранных учащихся на продвинутом этапе становится профессионально направленным, ориентированным на изучение профессиональной и терминологической лексики, на работу (чтение, конспектирование, реферирование и др.) с литературой по специальности, на общение в сфере профессиональной деятельности. Профессионально ориентированное обучение рассматривается как специально организованный процесс ориентации целей, содержания, форм, методов и средств обучения на будущую специальность учащихся и направлен на решение проблемы выработки коммуникативных умений и профессиональных навыков студентов [2; 9]. Профессионально ориентированная подготовка направлена на формирование профессионально значимых умений, овладение речевым этикетом устного и письменного общения, активной и терминологической лексикой по профилю специальности.

Целесообразность данного подхода подтверждает ориентация студентов на подготовку к профессиональной коммуникации в условиях реального общения. И именно потенциальная прагматическая ценность иностранного языка является главным стимулом и детерминантом его изучения. Профессиональная направленность содержания обучения предоставляет студентам — будущим специалистам возможность применения иностранного языка как средства профессионального общения, средства получения информации, необходимой, полезной и значимой в профессиональном плане, а также для дальнейшего научного и профессионального роста.

Выводы данного исследования и перспективы дальнейшей работы. Таким образом, современная теория и методика иноязычного образования развивается в направлении активного внедрения в образовательную систему новых педагогических решений, методических идей и инновационных технологий. Традиционные и современные подходы в системе иноязычного образования способствуют повышению качества обучения, качественной подготовке высококвалифицированных специалистов и воспитанию высокообразованной, образованной личности. Овладение языком обучения и профессионально ориентированным языком осуществляется одновременно с формированием специальных навыков, основанных на профессиональных и лингвистических знаниях, развитием знаний о культуре и традициях страны, личностных качеств обучающихся. Концепция развития, направленная на совершенствование системы языковой подготовки иностранных учащихся, предполагает творческую и исследовательскую работу в области поиска соответствующих методов и технологий организации образовательного процесса.

Л и т е р а т у р а

1. Азимов Э. Г., Шуккин А. Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва : ИКАР, 2009. 448 с.
2. Анисина Ю. В. Становление и развитие профессионально ориентированного обучения русскому языку как иностранному на неязыковых факультетах вузов России. *Научный диалог*. Екатеринбург : Центр научных и образовательных проектов, 2013. № 9. С. 83–91.
3. Вербицкая Л. А. Глобализация и интернационализация в образовании и важность изучения иностранных языков. *Мир русского слова*. Санкт-Петербург : РОПРЯЛ, 2001. № 2. С. 15–18.
4. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам : Лингводидактика и методика. 3-е изд. Москва : Академия, 2006. 336 с.
5. Дубичинский В. В., Тростинская А. М., Ушакова Н. И. Концепция языковой подготовки иностранцев в вузах Украины. *Русский язык, литература, культура в школе и вузе*. Киев : КНУ им. Т. Шевченко, 2013. № 2. С. 43–52.
6. Иванова С. В. Гуманизация образования : цели, задачи, условия. *Ценности и смыслы*. Москва : Ин-т эффективных технологий, 2010. № 2. С. 91–117.
7. Обдалова О. А. Иноязычное образование в XXI веке в контексте социокультурных и педагогических инноваций. Томск : Изд-во Томского ун-та, 2014. 180 с.
8. Пассов Е. И. Коммуникативное иноязычное образование : готовимся к диалогу культур. Минск : Лексис, 2003. 184 с.
9. Пугачёв И. А. Профессионально ориентированное обучение русскому языку как иностранному : теория, практика, технологии. Москва : РУДН, 2016. 483 с.
10. Степанов Е. Н., Валипур А. Современный русский язык. Синтаксис словосочетания и предложения : учеб. пособие для студентов-филологов, изучающих русский язык как иностранный. Тегеран : Изд-во Тегеранского ун-та, 2017. 274 с.
11. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. Москва : Слово / Slovo, 2000. 624 с.
12. Шуккин А. Н. Методика обучения речевому общению на иностранном языке. Москва : Икар, 2017. 454 с.

References

1. Azimov, E. G., Shchukin, A. N. (2009), *New vocabulary of methodological terms and concepts (theory and practice of teaching languages)* [Novyy slovar' metodicheskikh terminov i ponyatiy (teoriya i praktika obucheniya yazykam)], IKAR Publishing house, Moscow, 448 p.
2. Anisina, Yu. V. (2013), "Formation and development of professionally oriented teaching of Russian as a foreign language at non-linguistic faculties of Russian universities", *Nauchnyi Dialog* ["Stanovleniye i razvitiye professional'no oriyentirovannogo obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu na neyazykovykh fakul'tetakh vuzov Rossii", *Nauchnyi dialog*], Center for Scientific and Educational Projects, Yekaterinburg, no. 9, pp. 83–91.
3. Verbitskaya, L. A. (2001), "Globalization and internationalization in education and the importance of learning foreign languages", *The World of Russian Word Journal* ["Globalizatsiya i internatsionalizatsiya v obrazovanii i vazhnost' izucheniya inostrannykh yazykov", *Mir russkogo slova*], ROPRYAL, St. Petersburg, no. 2, pp. 15–18.
4. Gal'skova, N. D., Gez, N. I. (2004), *Theory of teaching foreign languages : Linguodidactics and methodology* : 3rd ed. [*Teoriya obucheniya inostrannym yazykam : Lingvodidaktika i metodika* : 3 izd.], Akademiya Publishing house, Moscow, 336 p.
5. Dubichinskiy, V. V., Trostinskaya, A. M., Ushakova, N. I. (2013), "The concept of language training for foreigners in the universities of Ukraine", *Russian language, literature, culture at school and university* ["Kontseptsiya yazykovoy podgotovki inostrantsev v vuzakh Ukrainy", *Russkiy yazyk, literatura, kul'tura v shkole i vuze*], Taras Shevchenko National University of Kiev, no. 2, pp. 43–52.
6. Ivanova, S. V. (2010), "Humanization of education : goals, objectives, conditions", *Values and Meanings Journal* ["Gumanizatsiya obrazovaniya : tseli, zadachi, usloviya", *Tsennosti i smysly*], Institute for Effective Technologies, Moscow, no. 2, pp. 91–117.
7. Obdalova, O. A. (2014), *Foreign language education in the 21st century in the context of sociocultural and pedagogical innovations* [*Inoyazychnoye obrazovaniye v XXI veke v kontekste sotsiokul'turnykh i pedagogicheskikh innovatsiy*], Tomsk State University Publishing house, Tomsk, 180 p.
8. Passov, Ye. I. (2003), *Communicative foreign language education : preparing for a dialogue of cultures* [*Kommunikativnoye inoyazychnoye obrazovaniye : gotovimsya k dialogu kul'tur*], Leksis Publishing house, Minsk, 184 p.
9. Pugachev, I. A. (2016), *Professionally oriented teaching of Russian as a foreign language : theory, practice, technology* [*Professional'no oriyentirovannoye obucheniye russkomu yazyku kak inostrannomu : teoriya, praktika, tekhnologii*], RUDN Publishing house, Moscow, 483 p.
10. Stepanov, Ie. N., Valipur, A. (2017), *Modern Russian language. Syntax of phrases and sentences : textbook for students of philology studying Russian as a foreign language* [*Sovremennyy russkiy yazyk. Sintaksis slovosochetaniya i predlozheniya : ucheb. posobiye dlya studentov-filologov, izuchayushchikh russkiy yazyk kak inostrannyy*], Tehran University Publishing house, Tehran, 274 p.
11. Ter-Minasova, S. G. (2000), *Language and intercultural communication* [*Yazyk i mezhkul'turnaya kommunikatsiya*], Slovo Publishing house, 624 p.
12. Shchukin, A. N. (2017), *Methods of teaching speech communication in a foreign language* [*Metodika obucheniya rechevomu obshcheniyu na inostrannom yazyke*], Ikar Publishing house, 454 p.

ЧЕРНОВАЛЮК Ірина Володимирівна,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної та загальногуманітарної підготовки іноземців
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова; пров. Маяковського, 7, м. Одеса, Україна;
тел.: +38(048)7230757; e-mail: i.chernoaluk1@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2924-4036

ОСНОВНІ ШЛЯХИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

Анотація. *Мета* статті полягає в розгляді особливостей мовної підготовки іноземних студентів у ЗВО та основних напрямів її розвитку на сучасному етапі. *Об'єктом* дослідження виступає процес навчання іноземних студентів у ЗВО. *Предметом* дослідження є зміст методики та організація процесу оволодіння мовою і навчання іноземних студентів. Основні *методи* дослідження: аналіз наукової літератури, анкетування, тестування, бесіда з учасниками освітнього процесу, аналіз змісту навчальних програм зі спеціальних дисциплін і навчальних планів підготовки іноземних студентів, вивчення досвіду навчання іноземців з урахуванням їх професійної спрямованості. *Практична значимість* дослідження полягає в розробці та обґрунтуванні педагогічних шляхів вдосконалення іншомовної підготовки студентів та умов їх реалізації в освітньому процесі сучасного навчального закладу вищої освіти, застосування даних дослідження в розробці навчально-методичного забезпечення, методичних матеріалів і лекційних курсах для іноземних студентів. *Результати* дослідження можуть використовуватися в процесі проектування моделі навчання й адаптації іноземних студентів, у розробці концепції розвитку мовної підготовки іноземних студентів, спрямованої на вдосконалення самої системи, підвищення якості навчання і підготовку висококваліфікованих фахівців. У роботі зроблено *висновки* про ефективність застосування нових сучасних напрямів і підходів з метою розвитку і вдосконалення системи мовної підготовки іноземних студентів.

Ключові слова: мовна підготовка, культурно-освітній простір, концепція розвитку, гуманізація навчання, компетентнісний підхід, лінгвокультурологічний підхід, професійно орієнтоване навчання.

Irina V. CHERNOVALJUK,

Candidate of Philology (PhD), Associate Professor of the Department of language and general humanitarian training of foreigners, Odessa I. I. Mechnikov National University; 7 Mayakovsky lane, Odessa, Ukraine;
tel.: +38(048)7230757; e-mail: i.chernoaluk1@gmail.com; ORCID ID: 0000-0003-2924-4036

MAIN WAYS OF SYSTEM DEVELOPMENT OF THE LANGUAGE TRAINING FOR FOREIGN STUDENTS

Summary. The *purpose* of this article is to consider the features of the language training of foreign students at the university and the main directions of its development at the present stage. The *object* of the research is the process of teaching foreign students at the university. The *subject* of the research is the content of the methodology and the organization of the process of mastering the language and teaching foreign students. The main research *methods* are analysis of scientific literature, questionnaires, testing, conversation with participants in the educational process, analysis of the content of curricula in major disciplines and curricula for the preparation of foreign students, studying the experience of teaching foreigners, taking into account their professional orientation. The *practical significance* of the research lies in the development and substantiation of pedagogical ways to improve the foreign language training of students and the conditions for their implementation in the educational process of a modern university, the application of research data in the development of educational and methodological support, methodological materials and lecture courses for foreign students. The research *results* can be used in the process of designing a learning model and adaptation of foreign students, in developing a concept for the development of language training for foreign students, aimed at improving the system itself, improving the quality of education and training highly qualified specialists. The paper draws *conclusions* about the effectiveness of the application of new modern directions and approaches in order to develop and improve the system of language training for foreign students.

Key words: language training, cultural and educational environment, development concept, humanization of education, competence-based approach, linguocultural approach, professionally oriented training.

Статтю отримано 14.10.2020 р.

Часопис виходить 2 рази на рік.

Вимоги до змісту та оформлення статей і рецензій, що подаються до редакції наукового часопису «Мова» для опублікування, розміщено на веб-сайті: mova.onu.edu.ua

Стосовно придбання попередніх випусків наукового часопису «Мова» просимо звертатися до видавництва або до редакції.

Журнал выходит 2 раза в год.

Требования к содержанию и оформлению статей и рецензий, подаваемых в редакцию научного журнала «Мова» («Язык») для опубликования, размещены на веб-сайте: mova.onu.edu.ua

По вопросу приобретения прошлых выпусков научного журнала «Мова» («Язык») просьба обращаться в издательство или в редакцию.

The journal is published twice a year.

Author's guidelines and technical requirements for articles and reviews submitted to the editorial board of the academic journal «Mova» («Language») for publication are posted on the website: mova.onu.edu.ua

On the problem of acquiring the previous issues of the academic journal «Mova» («Language»), please contact the publishing house or the editorial office.

Українською, англійською, німецькою, болгарською, російською мовами.

Свідоцтво про реєстрацію в Державному комітеті телебачення і радіомовлення України КВ № 8932 від 6 липня 2004 р.

Журнал «Мова» постановою президії ВАК України № 1-05/6 від 12 червня 2002 р. включено до переліку № 10 наукових фахових видань України. Двічі перереєстровано: Постановою президії ВАК України № 1-05/8 від 22.12.2010 р.; Наказом МОН України № 1328-05/8 від 21.12.2015 р.

Наказом МОН України № 409 від 17.03.2020 р. журнал «Мова» включено до переліку фахових наукових видань категорії «Б».

З 2014 р. журнал «Мова» індексують у міжнародній науково-метричній системі Index Copernicus (ICV 2014 : 67,85; 2015 : 65,51; 2016 : 68,55; 2017 : 94,36; 2018, 2019 : 100,00), а також у науково-метричних системах Ulrich's Periodicals Directory, Ukrainian Scientific Journals (USJ), Google Scholar, e-Library. Журнал «Мова» входить до бібліометричних інформаційних баз «Україніка наукова», Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Directory of Research Journals Indexing (DRJI), Slavic Humanities Index. Зміст статей журналу відображено у випусках українського реферативного журналу «Джерело».

Рекомендовано до друку вченою радою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. (Протокол № 6 від 15.12.2020 р.).

Тираж 100 прим. Зам. № 39.

Адреса редакції / Адрес редакции / Address: Французький бульвар, 24/26, кімн. 111, 113, м. Одеса, 65058, Україна
Телефон / Phone: +38 096 496-64-06; Факс / Fax: +38 (048) 746-51-14
E-mail: e.stepanov@onu.edu.ua; stepanov.odessa@gmail.com; lorrizy@gmail.com

Видавництво і друкарня «Астропринт». м. Одеса, 65091, вул. Разумовська, 21
Тел.: (0482) 33-07-95, 37-14-25, 33-07-17, (048) 7-855-855
www.astroprint.ua; www.stranichka.in.ua; e-mail: astro_print@ukr.net
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1373 від 28.05.2003 р.

ISSN 2307-4558; ISSN 2414-9489. Мова. 2020. № 34. 1-106.